COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Marguerite Yourcenar

Piatra filozofală

Marguerite Yourcenar

Piatra filozofală

Coperta colecției: *Hary Gutman*
Desenul copertei: *Vanda Mihuleac-Negoescu*

MARGUERITE YOURCENAR: L'oeuvre au Noir
Ed. Gallimard, 1968

Marguerite
Yourcenar

Piatra Filozofală

Traducere de
Sanda Oprescu

Postfaţa de
Nicolae Balotă

Bucureşti 1971

Editura UNIVERS

Partea întîi

Viața rătăcitoare

NEC CERTAM SEDEM, NEC PROPRIAM FACIEM, NEC MUNUS ULLUM PECULIARE TIBI DEDIMUS, O ADAM, UT QUAM SEDEM, QUAM FACIEM, QUAE MUNERA TUTE OPTAVERIS, EA, PRO VOTO, PRO TUA SENTENTIA, HABEAS ET POSSIDEAS. DEFINITA CETERIS NATURA INTRA PRAESCRIPTAS A NOBIS LEGES COERCETUR. TU, NULLIS ANGUSTIIS COERCITUS, PRO TUO ARBITRIO, IN CUIUS MANU TE POSUI, TIBI ILLAM PRAEFINIES. MEDIUM TE MUNDI POSUI, UT CIRCUMSPICERES INDE COMMODIUS QUICQUID EST IN MUNDO. NEC TE CAELESTEM NEQUE TERRENUM, NEQUE MORTALEM NEQUE IMMORTALEM FECIMUS, UT TUI IPSIUS QUASI ARBITRARIUS HONORARIUSQUE PLASTES ET FICTOR, IN QUAM MALUERIS TUTE FORMAM EFFINGAS...[1]

PICO DE LA MIRANDOLLA,
Oratio de hominis dignitate.

---

[1] Nu ți-am hărăzit nici vreun chip, nici vreun loc anume, nici vreun dar care să fie numai al tău, oh Adam, pentru ca atît chipul cît și locul și darurile tale să le dorești, să le dobîndești și să le stăpînești prin tine însuți. Natura îngrădește celelalte specii prin legi stabilite de mine. Tu însă, neîngrădit de nici o oprelişte, te definești prin propriul tău discernămînt, în voia căruia eu te-am lăsat. Te-am așezat în mijlocul lumii ca să poți cerceta mai bine toate cîte le cuprinde lumea. Nu te-am zămislit nici ca pe o ființă cerească, nici pămîntească, nici muritoare, nici nemuritoare, pentru ca, prin tine însuți, în mod liber, ca un pictor bun sau ca un sculptor dibaci, să-ți desăvîrșești propria ta formă.

DRUMUL CEL MARE

Henri-Maximilien Ligre își urma în etape mici drumul spre Paris.

Habar n-avea de vrajba dintre Rege și Împărat. Știa doar că pacea care dura de cîteva luni începuse să se destrame, precum o haină prea mult purtată. Nu era pentru nimeni o taină că François de Valois tot mai rîvnea la ținutul Milanului, ca un îndrăgostit fără noroc; se știa din surse sigure că-și echipa și-și strîngea pe ascuns la granițele ducelui de Savoia o nouă oaste, menită să-i adune din Pavia pintenii pierduți. Îmbinînd frînturi din Vergiliu cu sarbedele povestiri de călătorie ale tatălui său, bancherul, Henri-Maximilien își închipuia, dincolo de munții cu platoșă de gheață, șiruri de cavaleri coborînd spre tărîmuri rodnice și frumoase ca-n vis: cîmpii roșietice, izvoare învolburate din care se adapă turme albe, orașe gingaș dăltuite, doldora de aur, de mirodenii și de pielărie fină, bogate ca niște antrepozite, solemne ca niște biserici; grădini pline de statui, săli pline de manuscrise rare; femei înveșmîntate în mătăsuri primindu-l cu brațele deschise pe marele căpitan; tot felul de rafinamente într-ale mîncării și desfrîului și, pe tăvi din argint masiv, în flacoane de cristal venețian, strălucirea molcomă a vinului grecesc.

Cu cîteva zile în urmă, își părăsise fără părere de rău casa părintească de la Bruges și viitorul ce i se pregătea ca odraslă de negustor. Un sergent șchiop, care se lăuda că slujise în Italia pe vremea lui Carol al VIII-lea, îi povestise într-o seară glorioasele-i fapte de arme și-i zugrăvise femeile și sacii cu aur pe care se întîmplase să pună mîna în timp ce se jefuiau orașele. Henri-Maximilien îi răsplătise flecăreala cu o ulcică de vin, într-o tavernă. Întors acasă, se gîndise că a sosit vremea să-și încerce și el, la rîndul lui, norocul în lumea largă. Viitorul comandant

de oști stătea în cumpănă dacă să se înroleze în oastea Împăratului sau în cea a regelui Franței ; pînă la urmă a dat cu banul ; Împăratul a pierdut. O slujnică i-a dat în vileag pregătirile de plecare. Henri-Juste i-a tras mai întîi o chelfăneală strașnică fiului risipitor, apoi, îmblînzit de înfățișarea mezinului său în rochiță și scufie, pe care tocmai îl învățau să meargă pe covorul din cameră, i-a urat ștrengărește primului născut călătorie sprîncenată la zănaticii aceia de francezi. Puțintel din dragoste părintească, dar mai cu seamă spre a face pe grozavul și spre a-și dovedi sie-însuși că e om de vază, și-a propus să-i scrie reprezentantului său din Lyon, Maître Muzot, ca să-l recomande pe acest fiu năbădăios amiralului Chabot de Biron, dator vîndut băncii Ligre. Degeaba își tot scutura Henri-Maximilien praful tejghelei părintești de pe ghete, nu-i puțin lucru să fii feciorul unui om care urcă sau coboară cursul mărfurilor și dă bani cu împrumut prinților. Mama eroului în devenire i-a umplut buzunarele cu merinde și i-a strecurat într-ascuns banii de drum.

Trecînd pe la Dranoutre, unde taică-său avea un conac, l-a convins pe logofăt să-l lase să-și schimbe mîrțoaga, care începuse să șchioapete, cu cel mai frumos cal din grajdul bancherului. L-a vîndut însă chiar de la Saint-Quentin, mai întîi din pricina harnașamentului care-i umfla ca prin farmec socoteala pe tăbliță cîrciumarilor, și-apoi, fiindcă asemenea echipaj prea bogat îl împiedica să guste după pofta inimii plăcerile unei călătorii de lungă durată. Ca să-și cruțe agoniseala, ce i se scurgea printre degete mai iute decît își închipuise, mînca slănină rîncedă și năut prin hanuri prăpădite, cot la cot cu căruțașii, iar seara dormea pe paie ; în schimb, risipea cu dragă inimă banii astfel economisiți jucînd cărți sau făcînd cinste cui se nimerea. Din cînd în cînd, în cîte-o fermă singuratică, o văduvă miloasă îi oferea pîinea și culcușul ei. Nu da uitării nici literatura, căci își umflase buzunarele cu volumașe legate în piele, luate în chip de avans asupra moștenirii din biblioteca unchiului său, canonicul Bartholommé Campanus, care colecționa cărți. La amiază, tolănit pe-o pajiște, rîdea în hohote de-o glumă latinească de-a lui Marțial, sau, mai visător, scuipînd melancolic în apa unei bălți, se gîndea la vreo discretă și virtuoasă doamnă căreia

să-i închine în sonete gen Petrarca sufletul și viața lui. Ațipea cîte un pic ; încălțările lui împungeau cerul ca niște turnuri de biserică ; ovăzul înalt îi părea o companie de pedestrași în zdrențe verzi ; un mac, o fată frumoasă cu fusta boțită. Alteori, tînărul uriaș se logodea cu pămîntul. Îl trezea cîte o muscă, sau clopotul unei bisericuțe ; cu căciula pe-o ureche, cu fire de paie în păru-i galben, cu chipu-i năsos și prelung ca o gutuie, îmbujorat de soare și apă rece, Henri-Maximilien pășea voios spre glorie.

Schimba vorbe de duh cu trecătorii și-i întreba ce mai e nou. De la popasul din La Fère, un pelerin mergea în fața lui la o depărtare de vreo sută de stînjeni. Mergea iute. Henri-Maximilien, plictisit că n-are cu cine vorbi, grăbi pasul.

— Roagă-te pentru mine la Compostella, făcu flamandul jovial.

— Ai ghicit, zise celălalt. Acolo mă și duc.

Întoarse capul sub gluga lui de stofă cafenie, și Henri-Maximilien îl recunoscu pe Zénon.

Băiatul acela costeliv, cu gîtul lung, crescuse parcă de-un cot de la ultima lor năzdrăvănie la bîlciul de toamnă. Chipul lui frumos, la fel de palid, părea supt, iar mersul îi trăda un soi de grabă încrîncenată.

— Salutare, vere ! i se adresă plin de voie bună Henri-Maximilien. Canonicul Campanus te-a așteptat toată iarna la Bruges ; Rector Magnificus, la Louvain, își smulge barba de necaz că nu ești acolo, iar tu răsari la cotitura unui drumeag pustiu, ca ucigă-l toaca, Doamne iartă-mă.

— Starețul cu rang de episcop de la Saint-Bavon din Gand mi-a găsit o slujbă, zise Zénon prevăzător. Nu-i oare un protector cumsecade ? Da, ia spune mai bine de ce faci pe calicul pe drumurile Franței ?

— Ai și tu poate un amestec în toată povestea asta, răspunse cel mai tînăr dintre cei doi călători. Am lăsat baltă tejgheaua lui taică-meu cum ai făcut și tu cu școala de teologie. Dar acum, că ai ajuns de la un Rector Magnificus la un stareț cu rang de episcop...

— Îți arde de glumă, zise învățăcelul. Tot omul e, la început, *famulus*-ul cuiva.

— Mai bine cu mîna pe flintă, zise Henri-Maximilien.

Zénon îi aruncă o privire disprețuitoare.

— Tatăl tău e destul de bogat ca să-ţi cumpere cea mai bună companie de pedestraşi a Împăratului Carol, răspunse el, dacă vi se pare totuşi, la amîndoi, că meşteşugul armelor e o îndeletnicire vrednică de un bărbat.

— Pedestraşii pe care mi i-ar putea cumpăra tata mă încîntă la fel de mult ca pe tine veniturile preoţeşti, spuse Henri-Maximilien. Şi-apoi, numai în Franţa le poţi sluji ca lumea pe doamne.

Gluma răsună în gol. Viitorul căpitan se opri să cumpere un pumn de cireşe de la un ţăran. Se aşezară pe marginea unui şanţ să le mănînce.

— Văd că ţi-ai pus haine de măscărici, zise Henri-Maximilien, uitîndu-se curios la veşmintele pelerinului.

— Da, răspunse Zénon. Mă săturasem să tot buchisesc. Mai bine silabisesc nişte slove care se mişcă : mii de cifre romane şi arabe ; litere ce aleargă ba de la stînga la dreapta, ca cele ale grămăticilor noştri, ba de la dreapta la stînga, ca cele ale manuscriselor din Orient. Ştersături, cum ar fi ciuma sau războiul. Rubrici scrise cu sînge roşu. Şi peste tot locul semne, şi, ici-colo, pete mai ciudate chiar decît semnele... Ce veşmînt ar fi mai potrivit ca să nu te bage nimeni în seamă ?... Picioarele îmi rătăcesc pe pămînt ca gîngăniile printre filele unei psaltiri.

— Foarte frumos, făcu Henri-Maximilien cu gîndul aiurea. Dar de ce te duci la Compostella ? Nu te văd stînd printre călugări dolofani şi cîntînd pe nas.

— Vai de capul meu, zise pelerinul. Ce am eu cu trîntorii şi cu dobitocii aceia ? Atîta doar că stareţul Iacobiţilor din León e amator de alchimie. A fost în corespondenţă cu canonicul Bartholommé Campanus, vrednicul nostru unchi, nătîngul acela neisprăvit care uneori, din greşeală parcă, se apropie de graniţele oprite. Stareţul de la Saint-Bavon, la rîndul său, l-a convins printr-o scrisoare să-mi împărtăşească şi mie ce ştie. Dar trebuie să mă grăbesc, căci e bătrîn. Mă tem să nu-şi uite în curînd ştiinţa şi să moară.

— O să te hrănească doar cu ceapă crudă şi-o să te pună să scoţi spuma de pe ciorba lui de aramă dreasă cu sulf. Foarte mulţumesc ! Înţeleg să-mi agonisesc un tain mai bun şi mai puţin piperat.

Zénon se sculă fără să-i răspundă. Henri-Maximilien, scuipînd atunci în drum ultimii sîmburi, zise :

— Pacea scîrțîie din toate balamalele, frate Zénon. Principii își smulg unul altuia provinciile precum se bat beţivii la cîrciumă pe-un blid de mîncare. Aici, Provența, ca un fagure de miere ; colo, ţinutul Milanului, ca o plăcintă cu pește. Din toate astea o să-mi pice și mie măcar o fărîmiță de glorie ca să-mi astîmpăr foamea.

— *Ineptissima vanitas*[1], făcu tăios tînărul învățăcel. Tot mai ţii seamă de gura lumii ?

— Am șaisprezece ani, spuse Henri-Maximilien. Peste cincisprezece se va vedea dacă din întîmplare sînt egalul lui Alexandru. Peste treizeci de ani se va ști dacă sînt sau nu deopotrivă cu răposatul Cezar. Să-mi petrec viața măsurînd postav într-o dugheană de pe strada Lînarilor ? Vreau să fiu bărbat.

— Am douăzeci de ani, socoti Zénon. În cel mai bun caz mai am înaintea mea cincizeci de ani de învățătură pînă ce țeasta asta s-o preschimba într-o hîrcă. Frate Henri, caută-ţi himerele și eroii în Plutarh. Eu unul vreau să fiu mai mult decît un bărbat.

— Eu o iau spre Alpi, zise Henri-Maximilien.

— Eu, zise Zénon, spre Pirinei.

Tăcură amîndoi. Drumul drept, mărginit de plopi, le așternea în față o părticică din slobodul univers. Aventurierul puterii și aventurierul cunoașterii mergeau umăr la umăr.

— Ia privește, urmă Zénon. Dincolo de satul ăsta, alte sate, dincolo de mănăstirea asta, alte mănăstiri, dincolo de cetățuia asta, alte cetăţui. Și în fiecare din ele, castele de idei, cocioabe de păreri îngrămădite peste cocioabele de lemn și castelele de piatră, viața zidindu-i de vii pe nebuni și lăsîndu-le înțelepților o ieșire. Dincolo de Alpi, Italia. Dincolo de Pirinei, Spania. De o parte, ţara lui Pico de la Mirandola, de cealaltă parte cea a lui Avicenna. Și, mai departe încă, marea, și, dincolo de mare, pe alte tărîmuri ale imensității, Arabia, Ţara maurilor, India, cele două Americi. Și, peste tot, văile de unde se culeg leacurile, stîncile unde stau ascunse metalele, fiecare dintre ele sim-

[1] Cea mai stupidă deșertăciune (lat.).

bolizînd un moment al Marii Transmutații, formulele magice înfipte între dinții celor morți, zeii cu făgăduielile lor, mulțimile în sînul cărora fiece om se crede centrul universului. Cine-ar putea să fie atît de smintit încît să moară fără să fi dat măcar un ocol temniței sale ? Vezi așadar, frate Henri, sînt cu adevărat un pelerin. Calea-i lungă, dar sînt tînăr.

— Lumea e mare, zise Henri-Maximilien.

— Lumea e mare, zise Zénon cu gravitate. Facă Cel ce poate Este, ca inima omenească să se dilate pe măsura vieții întregi.

Și tăcură din nou. Ceva mai tîrziu, Henri-Maximilien, lovindu-se cu mîna peste frunte, izbucni în rîs :

— Zénon, zise, ți-l amintești pe tovarășul tău Colas Gheel, omul cu halbele de bere, fratele tău întru sfîntul Ioan ? A lăsat baltă fabrica prea cinstitului meu tată, unde de altfel oamenii crapă de foame ; s-a întors la Bruges ; se plimbă pe străzi cu mătăniile în mînă, bolborosind rugăciuni pentru sufletul lui Thomas al său, care s-a scrîntit de pe urma mașinilor tale și zice că ești unealta Diavolului, a lui Iuda și a Anticristului. Cît despre Perrotin al lui, nimeni nu știe pe unde se află ; l-o fi luat Necuratul.

O strîmbătură urîtă poci chipul tînărului învățăcel și-l îmbătrîni :

— Toate astea-s mofturi, făcu el. Lasă-i încolo de neștiutori. Sînt ceea ce sînt : substanța brută pe care tatăl tău o transformă în aurul ce-l vei moșteni într-o zi. Nu-mi mai pomeni de mașini și de minți scrîntite, și nici eu n-o să-ți pomenesc de iepele geambașului din Dranoutre vopsite pe gratis, sau de fetele batjocorite și de butiile de vin desfundate de tine astă-vară.

Henri-Maximilien, fără să-i răspundă, fluiera vag un cîntec de aventurier. N-au mai vorbit decît despre starea drumurilor și despre prețul camerelor de la hanuri.

La următoarea răscruce s-au despărțit. Henri-Maximilien a ales drumul cel mare. Zénon a luat-o pe un drumeag de țară. Deodată, cel mai tînăr dintre cei doi s-a întors din drum, s-a apropiat de prietenul său ; i-a pus pelerinului mîna pe umăr și i-a spus :

— Frățioare, o mai ții minte pe Wiwine, fetița aceea palidă căreia îi luai apărarea de cîte ori noi, strengari ne-

suferiți, o ciupeam de fund cînd ieșeam de la școală ? Te iubește ; pretinde că s-a legat de tine printr-un jurămînt ; mai deunăzi a refuzat un consilier municipal. Mătușa ei a luat-o la palme și-o ține numai cu apă și pîine, dar fata rezistă. Dac-o fi nevoie, o să te aștepte, zice ea, pînă la sfîrșitul lumii.

Zénon se opri. În privirea lui licări o nehotărîre, apoi pieri ca aburul pe jar.

— Cu atît mai rău, zise el. Ce legătură am eu cu fetița asta pălmuită ? Altcineva mă așteaptă aiurea. La el mă duc.

Și-o porni iar la drum.

— Cine ? întrebă Henri-Maximilien. Starețul de la León, moșneagul acela știrb ?

Zénon întoarse capul :

— *Hic Zeno,* zise el. Eu însumi.

COPILĂRIA LUI ZÉNON

Zénon venise pe lume cu douăzeci de ani în urmă, la Bruges, în casa lui Henri-Juste. Pe maică-sa o chema Hilzonde, iar tatăl lui, Alberico de'Numi, era un tînăr prelat coborîtor dintr-un vechi neam florentin.

În înflăcărarea adolescenței sale timpurii, sub pletele-i lungi, messer Alberico de'Numi strălucise la curtea familiei Borgia. Între două curse de tauri, în piața Sfîntului Petru, îi plăcuse să discute despre cai și mașinării de război cu Leonardo da Vinci, pe atunci inginerul lui Cezar ; mai tîrziu, în vîltoarea întunecată a celor douăzeci și doi de ani ai săi, a făcut parte din micul cerc de tineri gentilomi pe care prietenia pătimașă a lui Michelangelo îi cinstea asemeni unui titlu de noblețe. A avut aventuri care se încheiau cu pumnalul ; a început să-și facă o colecție de opere de artă din antichitate ; o discretă legătură cu Iulia Farnese i-a prins bine. La Sinigaglia, vicleniile lui, care au contribuit la căderea dușmanilor Sfîntului Scaun în capcana unde-au și pierit, i-au atras bunăvoința papei și a fiului său ; i s-a promis întrucîtva episcopatul de Nerpi, dar moartea neașteptată a Sfîntului Părinte a întîrziat această avansare. Dezamăgirea, sau poate vreo dragoste neîmpărtășită a cărei taină nu s-a aflat niciodată, l-a făcut să se dedea cîtva timp trup și suflet pocăinței și studiului.

Lumea a crezut la început că e o manevră ambițioasă. Acest om nestăpînit fusese totuși cuprins de un nestăvilit elan de ascetism. Se zicea că s-a stabilit la Grotta-Ferrata, în mănăstirea călugărilor greci din tagma Sfîntului Nil, într-una din cele mai aspre singurătăți din Latium, unde pregătea în meditație și rugăciuni traducerea latinească a *Vieții Anahoreților* ; a fost nevoie de însăși porunca papei Iulius al II-lea, care-i aprecia inteligența tăioasă, ca să-l hotărască să ia parte, în calitate de secretar apostolic, la lucrările Ligii de la Cambrai. Cum a ajuns acolo a și do-

bîndit în discuții o autoritate ce-o depășea chiar pe aceea a emisarului papei. Acum era pe de-a-ntregul preocupat de interesele Sfîntului Scaun cu privire la dezmembrarea Veneției, la care pînă atunci nici nu se gîndise.

Înveșmîntat în purpură ca un cardinal, messer Alberico de'Numi a vădit, la ospețele ce s-au dat în timpul lucrărilor Ligii, acea inimitabilă prestanță datorită căreia fusese poreclit de către curtezanele romane Unicul. În cursul unei controverse îndîrjite, el a fost cel care, punîndu-și verbul ciceronian în slujba unei convingeri uimitor de înflăcărate, a obținut adeziunea ambasadorilor lui Maximilian. Apoi, avînd în vedere că o scrisoare a mamei sale, o florentină aprigă la bani, i-a amintit de niște creanțe de încasat de la casa Adorno din Bruges, s-a hotărît să recupereze imediat acele sume atît de necesare carierei sale de mare prelat.

La Bruges a locuit la agentul său flamand, Juste Ligre, care se oferise să-l găzduiască. Omul acela pîntecos era un admirator atît de pasionat al Italiei, încît născocise că o străbunică a dumisale, într-una din acele văduvii temporare de care suferă nevestele de negustori, își plecase fără îndoială urechea la șoaptele unui om de afaceri genovez. Messer Alberico de'Numi s-a mîngîiat de faptul că fusese plătit doar cu noi polițe, ce urmau a fi încasate de la firma Herwart din Augsbourg, punînd în spinarea gazdei cheltuielile pricinuite de cîinii, șoimii și pajii lui. Rezemată de antrepozitele sale, Casa Ligre se scălda într-un belșug princiar ; se mînca bine acolo ; se bea încă și mai bine ; și, cu toate că Henri-Juste nu citea decît registrele postăvăriei lui, ținea cu tot dinadinsul să aibă cărți în casă.

Încredințase conducerea gospodăriei tinerei sale surori Hilzonde, el fiind deseori pe drumuri, ba la Tournai, ba la Malines, unde avansa fonduri Regentei, ba la Anvers unde tocmai se întovărășise cu aventurosul Lambrecht von Rechterghem în negoțul cu piper și alte bunătăți de peste mări și țări, ba la Lyon unde cel mai adesea ținea să-și pună personal la punct tranzacțiile bancare cu ocazia tîrgului de la Sărbătoarea Tuturor Sfinților.

Messer Alberico de'Numi s-a îndrăgostit pe dată de fetița cu sîni plăpînzi, cu chip prelung, îmbrăcată în ca-

tifele țepene, țesute cu fir de aur, ce păreau că o sprijină, și împodobită, în zilele de sărbătoare, cu giuvaeruri pe care le-ar fi pizmuit și o împărătească. Pleoapele ca sideful, aproape trandafirii, îi împresurau ochii de un cenușiu șters ; buzele, puțin umflate, erau parcă mereu gata să suspine, sau să șoptească primul cuvînt al unei rugăciuni sau al unui cînt. Și-ți venea s-o dezbraci poate tocmai fiindcă era greu să ți-o închipui goală.

Într-o seară, cînd zăpada te îndemna să visezi mai mult ca oricînd la paturi calde și odăi zăvorîte, o slujnică mituită l-a ajutat pe messer Alberico să pătrundă în etuva unde Hilzonde își spăla cu tărîțe părul creț care o învesmînta asemenea unei mantii. Copila își acoperi obrazul, dar își lăsă fără împotrivire pradă ochilor, buzelor, mîinilor îndrăgostitului trupul ei curat și alb ca o migdală dezghiocată. În noaptea aceea tînărul florentin se adăpă din fîntîna ferecată, îmblînzi cei doi ieduți gemeni, deprinse gura aceea cu jocul și alintările dragostei. În zori, Hilzonde, în sfîrșit cucerită, se dărui pe de-a-ntregul, iar dimineața, zgîriind cu vîrful unghiilor geamul albit de ger, gravă cu ajutorul diamantului de la inel inițialele ei și ale iubitului înlănțuite, înscriindu-și astfel fericirea în materia aceea subțire și străvezie, firește, dar nu cu mult mai firavă decît trupul și inima omului.

Desfătările lor se îmbogățiră cu toate plăcerile vremii și locului ; Hilzonde cînta la mica orgă hidraulică dăruită de fratele ei cîntece măiestrite, aveau parte de vinuri din belșug aromate cu fel de fel de mirodenii, de odăi calde, de plimbări cu barca pe canalele încă albăstrui pe vremea dezghețului, sau de cavalcade în mai prin pajiștile înflorite. Messer Alberico a petrecut însă ceasuri plăcute, mai gingașe poate decît cele pe care i le dăruia Hilzonde, căutînd prin liniștitele mănăstiri neerlandeze străvechi manuscrise uitate ; învățaților italieni cărora le împărtășea aceste descoperiri li se părea că văd reînviind în el geniul marelui Marsilio. Seara, așezați în fața focului, îndrăgostiții se uitau împreună la un ametist mare adus din Italia înfățișînd niște satiri ce sărutau cîteva nimfe, iar florentinul o învăța pe Hilzonde cuvintele ce denumesc în țara lui dezmierdările iubirii. A scris pentru ea o baladă în grai toscan ; stihurile închinate

acestei fiice de negustori ar fi fost demne de Sulamita, cea din Cîntarea Cîntărilor.

Primăvara trecu, veni vara. Într-o bună zi, o scrisoare de la vărul său, Giovanni de Medici, în parte cifrată, în parte scrisă pe tonul strengăresc cu care Giovanni înveselea totul, politica, erudiția și dragostea, îi aduse lui messer Alberico acele detalii ale intrigilor curiei și Romei de care șederea lui în Flandra îl lipsea. Iulius al II-lea nu era nemuritor. În ciuda proștilor și a stipendiaților cîștigați deja întru totul de Riario, nătîngul acela bogat, agerul Medici își pregătea de multă vreme alegerea la proximul conclav. Messer Alberico știa bine că cele cîteva întrevederi avute cu oamenii de afaceri ai Împăratului nu fuseseră suficiente ca să-l dezvinovățească în ochii actualului pontif de nejustificata prelungire a absenței sale ; cariera lui depindea de aci înainte de acest văr ce ar putea deveni papă. Se jucaseră împreună pe terasele de la Careggi ; Giovanni îl introdusese mai tîrziu în încîntătorul său cerc de literați, puțin măscărici și oarecum codoși ; messer Alberico își făcea iluzia că va reuși să-l conducă pe acest om fin, dar de o indolență de fată mare ; îl va ajuta să-și croiască drumul către tronul Sfîntului Petru ; din umbră, și pînă ce i-o pica ceva mai bun, va fi organizatorul acestui pontificat. I-a trebuit un ceas ca să-și pregătească plecarea.

Poate că nu avea suflet. Poate că pasiunile lui neașteptate nu erau altceva decît revărsarea unei uluitoare forțe fizice ; poate că, actor minunat, încerca fără încetare noi forme de simțire ; sau poate că toate acestea erau mai degrabă o succesiune de atitudini splendide și violente, dar arbitrare, ca cele ale chipurilor zugrăvite de Buonarotti pe bolțile Capelei Sixtine. Lucca, Urbino, Ferrara, acești pioni pe tabla de șah a familiei sale, i-au șters brusc din minte molcomele privelişti de verdeață și apă în care binevoise să trăiască o vreme. Și-a îngrămădit în cufere frînturile de manuscrise antice și ciornele poemelor de dragoste. Cu cizme, pinteni, mănuși de piele și pălărie de fetru, mai mult ca oricînd cavaler și mai puțin ca oricînd slujitor al bisericii, s-a înfățișat Hilzondei să-și vestească plecarea.

Ea rămăsese grea. Și o știa. Nu i-a spus-o. Prea duioasă ca să stea în calea aprigelor sale năzuințe, era și prea mîndră ca să tragă foloase de pe urma unei mărturisiri pe care talia ei îngustă și pîntecele supt n-o adevereau încă. Nu i-ar fi plăcut de loc să fie învinuită că minte și, cam în aceeași măsură, să știe că-l stînjenește. Peste cîteva luni însă, cînd a născut un băiat, a socotit că nu are dreptul să tăinuiască lui messer Alberico de'Numi nașterea fiului lor. Abia știa să scrie ; și-a petrecut ceasuri întregi ticluind o scrisoare, ștergînd cu degetul cuvintele de prisos ; încheindu-și întru tîrziu epistola, o încredință unui negustor genovez ce pleca la Roma și în care avea încredere. Messer Alberico nu i-a răspuns niciodată. Cu toate că genovezul a asigurat-o mai tîrziu că i-a înmînat chiar el scrisoarea, Hilzonde s-a încăpățînat să creadă că omul odinioară iubit n-o primise niciodată.

Scurta ei dragoste urmată de o părăsire neașteptată o lăsaseră pe tînăra femeie scîrbită și sătulă de desfătări ; sătulă de trupul ei și de rodul acestuia, părea că-l cuprinde și pe copil în dezaprobarea plictisită ce-o simțea față de ea însăși. Nemișcată în patul ei de lăuză s-a uitat nepăsătoare cum slujnicele înfașă la licărirea jarului din cămin acea mogîldeață negricoasă. A avea un copil din flori fiind un accident destul de obișnuit, Henri-Juste ar fi putut negocia pentru sora lui căsătorii avantajoase, dar amintirea bărbatului pe care nu-l mai iubea era de ajuns ca s-o îndepărteze pe Hilzonde de burghezul greoi pe care taina căsătoriei i l-ar fi putut aduce sub plapumă și pe perină. Purta fără plăcere veșminte minunate din cele mai scumpe postavuri dăruite de fratele ei, dar, din ciudă pe ea însăși mai mult decît din remușcare, se lipsea de vinuri, de bucate alese, de un foc bun și adesea chiar de rufărie albă. Lua parte la toate slujbele de la biserică ; totuși, seara, după cină, dacă se întîmpla ca vreun oaspete al lui Henri-Juste să dea în vileag dezmățul și furtișagurile de la Roma, își lăsa deoparte dantela la care lucra ca să audă mai bine, rupînd uneori fără voie cîte un fir pe care îl înnoda apoi pe tăcute. Bărbații se căinau că nisipul năpădește portul, văduvind orașul Bruges în folosul altor locuri mai accesibile corăbiilor ; își băteau joc de inginerul Lancelot Blondeel care pretindea că va vin-

deca această boală păcătoasă cu ajutorul unor canale și a unor șanțuri. Sau, își spuneau glume deșucheate ; careva istorisea o povestioară, repetată de zeci de ori, cu ibovnice hrăpărețe, cu soți trași pe sfoară, cu iubiți ascunși prin putini sau cu negustori vicleni păcălindu-se unii pe alții. Hilzonde se ducea în bucătărie să vegheze la strînsul mesei ; abia de-i arunca o privire feciorului ei ce sugea lacom de la o slujnică.

Într-o dimineață, întorcîndu-se dintr-o călătorie, Henri-Juste îi prezentă un nou oaspete. Era un bărbat cu barbă căruntă, atît de simplu și atît de grav, încît văzîndu-l, gîndul te purta spre adierile curate ale vîntului pe-ntinsul mării fără de soare. Simon Adriansen se temea de Dumnezeu. Anii și o avere dobîndită pare-se cinstit îi dăruiau acestui negustor din Zeelanda o demnitate de patriarh. Rămăsese văduv de două ori : două gospodine îi dăruiseră copii, trecuseră pe rînd prin casa și patul lui înainte de-a se lungi una lîngă cealaltă în gropnița familiei, lîngă zidul unei biserici din Middlebourg ; fiii săi se îmbogățiseră și ei, la rîndul lor. Simon era dintre cei care, dorindu-le, au față de femei o grijă părintească. Socotind-o pe Hilzonde mîhnită, își luă obiceiul să se așeze lîngă ea.

Henri-Juste îi purta o adîncă recunoștință. Averea acestui om îl sprijinise în clipe grele ; îl respecta într-atît pe Simon, încît se căznea să nu bea peste măsură în fața lui. Dar ispita vinului era mare. Băutura îl îndemna la vorbă. Nu i-a tăinuit prea multă vreme oaspetelui său necazurile Hilzondei.

Într-o dimineață de iarnă, pe cînd lucra în sala cea mare, lîngă fereastră, Simon Adriansen s-a apropiat de ea și i-a spus solemn :

— Dumnezeu va șterge într-o zi din inima oamenilor toate legile ce nu izvorăsc din dragoste.

Ea n-a înțeles. El a urmat :

— Dumnezeu nu va mai primi, într-o zi, alt botez decît pe acela al Duhului și nici altă taină a căsătoriei decît pe aceea săvîrșită cu dragoste de către trupuri.

Atunci Hilzonde începu să tremure. Dar bărbatul acela de o blîndețe severă se apucă să-i deslușească acea boare

nouă, minunată, ce adia prin lume, să-i arate minciuna oricărei legi care încîlcește lucrarea lui Dumnezeu, să-i vestească apropierea vremii cînd va fi deopotrivă de lesne să iubești și să crezi. În graiul său colorat ca paginile unei Biblii, parabolele se amestecau cu amintirea sfinților care, după părerea lui, năruiseră tirania romană ; vorbind abia un pic mai încet, dar asigurîndu-se cu privirea că ușile sînt bine închise, îi mărturisi că încă mai șovăie dacă să-și strige sus și tare credința anabaptistă, dar că într-ascuns se și lepădase de deșertăciunile învechite, de riturile vane și de tainele înșelătoare. Dacă ar fi fost să-i dai crezare, Cei Drepți, victime și privilegiați, alcătuiau din veac în veac un mic grup neatins de crimele și nebuniile lumii ; păcatul nu sălășluiește decît în rătăcire ; pentru sufletele neîntinate trupul este neprihănit.

Apoi îi vorbi despre fiul ei. Copilul Hilzondei, zămislit în afara legilor bisericii, și împotriva lor, i se părea hărăzit mai mult ca oricare altul să primească și să răspîndească într-o zi vestea cea bună a celor Nevinovați și Sfinți. Dragostea fecioarei repede ademenite de frumosul diavol italian cu chip de arhanghel devenea pentru Simon o alegorie tainică : Roma era tîrfa Babilonului căreia nevinovata îi fusese josnic jertfită. Uneori un zîmbet încrezător de vizionar se ivea pe obrazul acela mare și hotărît și în glasul său calm răzbătea intonația prea sigură a celui ce vrea să se convingă și adesea chiar să se înșele pe sine însuși. Hilzonde însă era sensibilă doar la liniștita bunătate a acelui străin. În timp ce pînă atunci toți cei ce o înconjurau o luaseră în zeflemea, sau dăduseră dovadă de milă și de o îngăduință binevoitoare și grosolană, Simon spunea, vorbindu-i despre bărbatul care o părăsise :

— Soțul domniei-tale.

Și-i amintea grav că orice legătură este indisolubilă în fața lui Dumnezeu. Ascultîndu-l, Hilzonde se însenina. Era tot mîhnită, dar își redobîndise mîndria. Casa familiei Ligre, pe care orgoliul comerțului maritim o înzestrase cu o corabie pe stemă, era la fel de primitoare față de Simon ca și propria sa locuință. Prietenul Hilzondei se întorcea în fiecare an ; îl aștepta și, mînă în

mînă, vorbeau despre biserica spirituală care va înlocui Biserica.

Într-o seară de toamnă, niște negețători italieni le-au adus vești : messer Alberico de'Numi, numit cardinal la treizeci de ani, fusese ucis la Roma în cursul unei orgii la o vie a familiei Farnese. Măscăricii la modă îl acuzau de această nelegiuire pe cardinalul Giuliano de'Medici, știindu-l nemulțumit de influența dobîndită de ruda lui asupra cugetului Sfîntului Părinte.

Simon nu ascultă decît cu dispreț aceste zvonuri nelămurite, izvorîte din cloaca romană. Dar, peste o săptămînă, un raport primit de Henri-Juste confirmă aceste mărturii. Liniștea de care dădea dovadă Hilzonde nu le îngăduia să presupună dacă se bucura sau plîngea cumva în taină.

— Iată-te deci văduvă, îi spuse de îndată Simon Adriansen pe tonul acela de duioasă solemnitate ce-l lua fără încetare față de ea.

Contrar presupunerilor lui Henri-Juste, a doua zi a plecat.

După șase luni, la data obișnuită, s-a întors și a cerut-o fratelui ei.

Henri-Juste l-a dus în sala unde Hilzonde lucra. S-a așezat lîngă ea. I-a spus :

— Dumnezeu nu ne-a dat dreptul să-i chinuim făpturile.

Hilzonde și-a întrerupt lucrul la dantelă. Mîinile întinse se odihneau pe urzeală, iar degetele acelea lungi, fremătînd pe frunzele neterminate, te purtau cu gîndul spre împletiturile încă neînfăptuite. Simon a urmat :

— Cu atît mai puțin nu ni l-a dat pe acela de a ne chinui pe noi înșine.

Frumoasa și-a ridicat spre el chipul de copil bolnav. El a mai zis :

— În casa asta plină de rîsete nu ești fericită. Casa mea e plină de o adîncă tăcere. Vino.

A acceptat.

Henri-Juste nu mai putea de bucurie. Jacqueline, scumpa lui soție, luată la scurt timp după necazurile Hilzondei, se tînguia cît o ținea gura că în familie i-o

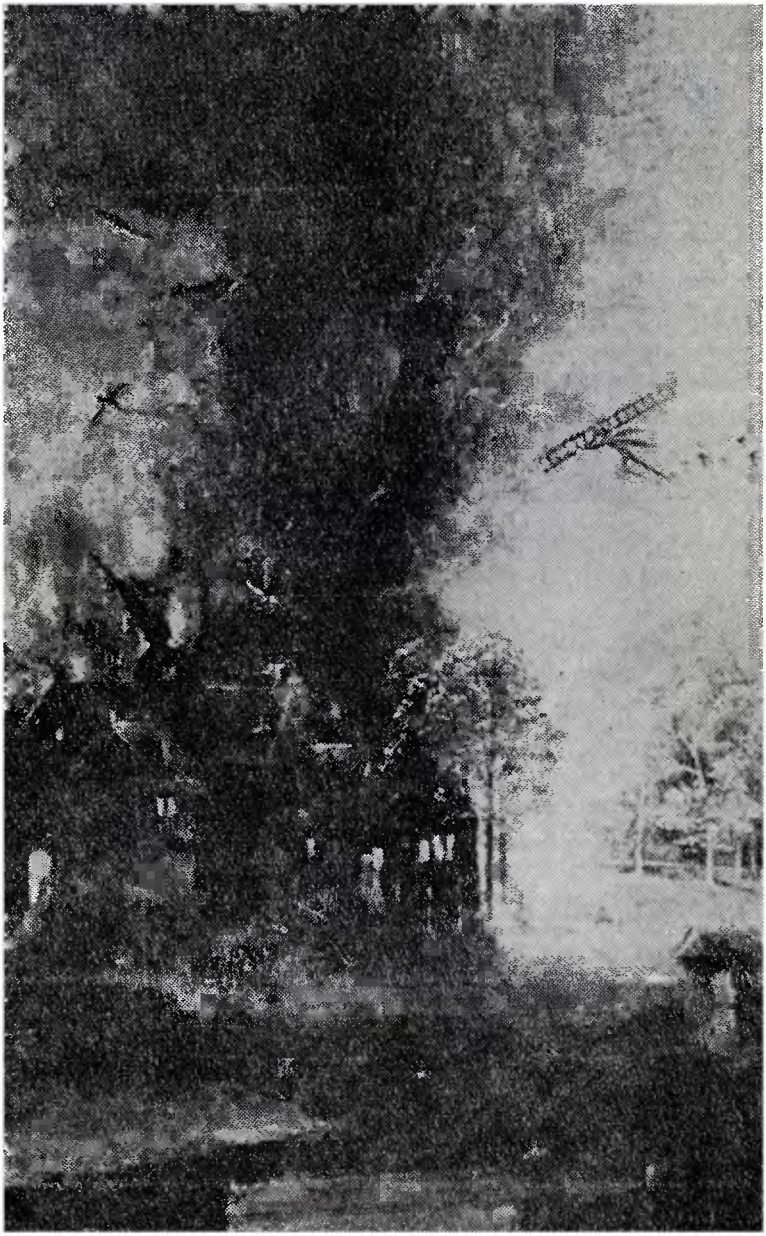

ia înainte o tîrfă și copilul din flori al unui popă, iar socrul, Jean Bell, un negustor bogat din Tournais, întemeindu-se pe aceste văicăreli, întîrzia cu plata zestrei. Și, într-adevăr, cu toate că Hilzonde nu se îngrijea de fiul ei, între cele două femei se isca un adevărat război din pricina oricărui fleac de jucărie dăruit copilului zămislit în așternutul legiuit. Bălaia Jacqueline o să poată de-aci înainte să sărăcească în voie cumpărînd bonete și bavețele brodate și să-l lase pe dolofanul ei de Henri-Maximilien să umble de-a bușilea pe fața de masă în zilele de sărbătoare și să-și vîre piciorușele prin talere.

În ciuda scîrbei sale față de ceremoniile religioase, Simon a consimțit ca nunta să se celebreze cu un anumit fast de vreme ce, în mod neașteptat, aceasta era dorința Hilzondei. Dar seara, într-ascuns, după ce soții s-au retras în camera nupțială, el a oficiat din nou, în felul lui, taina căsătoriei, frîngînd pîinea și bînd vinul cu aleasa lui. Hilzonde renăștea în preajma acestui bărbat, ca o barcă împotmolită pe care fluxul o trage iar după sine. Îi plăceau tainele fără rușine ale acestei plăceri îngăduite și felul cum omul acela bătrîn, aplecat peste umărul ei, îi mîngîia sînii, de parcă a iubi ar fi fost un mod de a binecuvînta.

Simon Adriansen luă asupră-și îngrijirea lui Zénon. Copilul însă, împins de Hilzonde spre chipul bărbos și zbîrcit căruia i se clătina un neg pe buză, a început să țipe, să se zbată, smucindu-se sălbatic din mîna și inelele mamei care-i striveau degetele. Apoi a rupt-o la fugă. L-au găsit seara ascuns în cuptorul din fundul grădinii, gata să-l muște pe slujitorul care-l scoase rîzînd de după o grămadă de butuci. Simon, pierzînd nădejdea de-a îmblînzi puiul acesta de lup, s-a văzut nevoit să-l lase în Flandra. De altfel, era limpede că prezența copilului sporea mîhnirea Hilzondei.

Zénon crescu pentru Biserică. Preoția rămînea, pentru un bastard, cel mai sigur mijloc de a trăi bine și la loc de cinste. În plus, unchiului său i se părea că acea pasiune pentru știință, care l-a stăpînit de timpuriu pe Zénon, acea risipă de cerneală și de lumînări arse pînă-n zori, ar fi îngăduite doar unui ucenic de preot. Henri-Juste îl

încredință pe învățăcel cumnatului său Bartholommé Campanus, canonic la Saint-Donatien din Bruges. Învățatul acesta istovit de rugăciuni și de citirea cărților alese era atît de blînd, încît părea bătrîn. Își învăță elevul latina, bruma de greacă pe care-o știa și alchimia, și-i satisfăcu școlarului său curiozitatea științifică ajutat de *Istoria naturală* a lui Plinius. Cămăruța rece a canonicului era un adăpost unde băiatul scăpa de glasurile misiților ce discutau despre postavurile englezești, de înțelepciunea searbădă a lui Henri-Juste, de mîngîierile slujnicuțelor ispitite de poama nepîrguită. Acolo se elibera de constrîngerile și de sărăcia copilăriei ; cărțile și învățătorul îl tratau ca pe un bărbat. Îi plăcea încăperea căptușită cu cărți, pana de gîscă și călimara de corn, instrumente ale unor cunoștințe noi, precum și îmbogățirea ce sălășluiește în a afla că rubinul vine din India, că sulful se logodește cu mercurul și că floarea căreia în latinește i se zice *lilium* se numește în grecește *krinon* și în ebraică *susannah*. Descoperi mai apoi că și cărțile bat cîmpii și mint aidoma oamenilor, și că încîlcitele explicații ale canonicului se refereau adesea la fapte care, neexistînd, nu aveau nevoie de explicații.

Avea relații îngrijorătoare : pe vremea aceea tovarășii săi preferați erau bărbierul Jean Myers, om dibaci, neîntrecut în luarea de sînge și tămăduirea pietrei la rinichi, dar bănuit că disecă morții, precum și un țesător, pe nume Colas Gheel, desfrînat și palavragiu, cu care petrecea ceasuri întregi, potrivind scripeți și manivele în loc să învețe și să se roage. Colas era un om voinic, sprinten și totodată greoi, ce cheltuia cu duiumul banii pe care nu-i avea și îi uimea în zilele de chermeză pe ucenicii în ochii cărora părea un prinț. Maldărul acela solid de mușchi, de păr roșcat și bățos ca de cal și de piele bălaie, adăpostea unul din spiritele himerice și totodată chibzuite a căror grijă neîncetată e să ascută, să ajusteze, să simplifice sau să complice cîte ceva. În fiecare an, în oraș se închideau cîteva ateliere ; și Henri-Juste, care se lăuda că și le ține deschise pe ale lui doar din milă creștinească, profita de pe urma șomajului ca să reducă periodic salariile. Muncitorii lui, înfricoșați, prea fericiți că încă mai au o slujbă și un clopot ce-i cheamă în toate zilele la

lucru, trăiau sub amenințarea unor vagi zvonuri de lichidare, vorbind cu jale între ei că în curînd vor fi nevoiți să îngroașe rîndurile cetelor de cerșetori care în vremurile acelea de scumpete băteau drumurile și îi speriau pe burghezi. Colas visa să le ușureze munca și deznădejdea cu ajutorul unor războaie de țesut mecanice ca cele încercate ici, colo, în mare taină, la Ypres, la Gand și la Lyon, în Franța. Văzuse niște desene pe care i le arătă lui Zénon ; școlarul corectă niște cifre, se înflăcără în fața epurelor, preschimbă entuziasmul lui Colas pentru aceste mașini noi într-o manie împărtășită. În genunchi, aplecați umăr la umăr peste o grămadă de fiare, nu osteneau niciodată dîndu-și ajutor ba să agațe o contragreutate, ba să ajusteze o pîrghie, ba să monteze și să demonteze roțile ce se angrenează unele într-altele ; se stîrneau discuții nesfîrșite despre locul unui bulon sau ungerea unei glisiere. Ingeniozitatea lui Zénon depășea cu mult mintea înceată a lui Colas Gheel, dar mîinile butucănoase ale meșteșugarului erau de o dibăcie ce-l uluia pe învățăcelul canonicului, care făcea pentru prima dată experiențe cu altceva decît cu cărți.

— *Prachtig werk, mijn zoon, prachtig werk*[1], zicea greoi contramaistrul, petrecîndu-și brațul vînjos pe după umerii școlarului.

Seara, după învățătură, Zénon se întîlnea pe furiș cu tovarășul său, aruncînd cu un pumn de pietriș în geamul tavernei unde meșterul întîrzia adesea mai mult decît s-ar fi cuvenit. Sau, se strecura aproape într-ascuns în colțul de antrepozit pustiu unde locuia Colas împreună cu mașinile lui. În uriașa încăpere era beznă ; de frica focului, lumînarea ardea în mijlocul unui lighean cu apă așezat pe masă, ca un mic far în mijlocul unei mări minuscule. Ucenicul Thomas de Dixmude care-i slujea meșterului de factotum, sărea din joacă, ca o pisică, pe ramele ce se clătinau și umbla în întunericul de nepătruns din pod, legănînd în mînă un felinar sau o halbă de bere. Colas Gheel rîdea atunci cu hohote. Așezat pe o scîndură, dîndu-și ochii peste cap, îl asculta pe Zénon bătînd cîmpii și trecînd în goană de la atomii lui Epicur la duplicarea

[1] Minunat lucru, fiul meu, minunat lucru (fl.).

cubului și de la natura aurului la netemeinicia prostească a dovezilor existenței lui Dumnezeu, iar printre buze îi scăpa un ușor șuierat de admirație. Școlarul găsea printre acești oameni în cazacă de piele ceea ce fiii seniorilor găseau printre rîndașii de la cai și cîini : o lume mai aspră și mai liberă, căci se frămînta mai jos, departe de precepte și silogisme, o alternanță liniștitoare a muncilor grosolane și a trîndăvelii ușoare, un miros și o căldură omenească, un grai alcătuit din înjurături, aluzii și proverbe, tot atît de tainic ca jargonul breslelor de calfe, o activitate care nu constă doar din a te apleca peste o carte cu pana în mînă.

Învățăcelul zicea că aduce din laboratorul lui Jean și din atelierul lui Colas argumente care să infirme sau să confirme afirmațiile școlii : Platon pe de o parte, Aristotel pe de alta erau tratați ca niște negustori de rînd pe care-i bănuiești că înșeală la cîntar. Titus-Livius era doar un flecar ; Cezar, cît o fi fost el de sublim, murise. De la eroii lui Plutarh, a căror măduvă îl hrănise pe canonicul Bartholommé Campanus concomitent cu laptele Evangheliei, băiatul nu mai reținea decît un singur lucru, și anume că îndrăzneala minții îi dusese tot atît de departe și tot atît de sus ca și cumpătarea și postul care, zice-se, îi duc pe bunii creștini în raiul lor. Pentru canonic, înțelepciunea sacră și sora ei profană se sprijineau una pe alta ; în ziua în care l-a auzit pe Zénon bătîndu-și joc de cucernicele visări din *Meditațiile lui Scipio,* a înțeles că elevul lui se lepădase într-ascuns de îmbărbătarea adusă de religie.

Totuși, Zénon s-a înscris la școala de teologie din Louvain. Înflăcărarea lui a uimit ; noul-sosit, capabil să susțină pe loc orice teză, dobîndi printre colegii lui un prestigiu nemaipomenit. Viața învățăceilor era îmbelșugată și veselă ; lumea îl pofti la zaiafeturi unde nu bău decît apă chioară, iar tîrfele din bordel îl mulțumiră cam cît un taler de carne împuțită pus dinaintea unui răsfățat. Era socotit frumos, dar vocea lui tăioasă înfricoșa ; văpaia din ochii lui întunecați fascina și în același timp displăcea. Se răspîndiră zvonuri năstrușnice cu privire la obîrșia lui ; nu le dezminți. Adepții lui Nicolas Flamel au recunoscut degrabă în școlarul friguros care-și făcea veacul

citind cu nasu-n sobă, semnele unei preocupări alchimiste : un mic grup de minți mai iscoditoare și mai neliniștite ca altele îl primi în rîndurile lui. Înainte de sfîrșitul trimestrului se uita de sus la învățații în caftan îmblănit, plecați peste blidele pline în sala de mese, greoi, mulțumiți de știința lor grosolană și încîlcită ; tot așa se uita și la studenții zgomotoși și necioplîți, ferm hotărîți să nu învețe decît atît cît le trebuia ca să se căpătuiască, bieți nenorociți a căror frămîntare spirituală nu era decît o înfierbîntare a sîngelui ce avea să treacă o dată cu tinerețea. Încet, încet, disprețul acesta se întinse chiar și asupra prietenilor săi cabaliștii, minți găunoase, umflate cu vînt, îndopate cu cuvinte pe care, neînțelegîndu-le, le scuipau din nou în chip de formule. Își dădea seama cu amărăciune că nici unul din oamenii aceia pe care se bizuise la început nu mergea mai departe, sau măcar tot atît de departe ca el, nici cu gîndul nici cu fapta.

Zénon locuia sus, la cucurigu, într-o casă ținută de un preot ; un anunț agățat pe scară poruncea locatarilor să se strîngă cu toții la slujba vecerniei și le interzicea, amenințîndu-i cu amenda, să aducă în casă desfrînate și să se ușureze altundeva decît în latrine. Dar nici mirosurile, nici funinginea din vatră, nici vocea acră a gospodinei, nici pereții zgîriați de înaintașii lui cu ștrengării latinești și schițe obscene, nici muștele ce se așezau pe pergamente nu abăteau de la socotelile sale această minte pentru care fiecare lucru de pe lume era un fenomen sau un semn. Pe învățăcel îl bîntuiră, în chițimia aceea, îndoielile, ispitele, izbînzile și înfrîngerile, lacrimile de mînie și bucuriile tinerești pe care maturitatea nu le mai cunoaște sau le disprețuiește și cărora el însuși nu le-a păstrat mai tîrziu decît o amintire cam ștearsă pe alocuri. Mînat mai degrabă către patimile cele mai îndepărtate de ceea ce resimt sau mărturisesc cei mai mulți bărbați, către cele ce îndeamnă la ascunzișuri, adesea la minciună, uneori la sfidare, acest David în luptă cu Goliatul scolastic își închipui că și-a găsit Jonathan-ul într-un coleg indolent și blond care dădu nu după mult bir cu fugiții, lăsîndu-l în plata Domnului pe tiranicul său tovarăș și alăturîndu-se unor prieteni mai cunoscători într-ale vinului și ale zarurilor. Din această legătură tainică, toată numai

apropiere și prezență, ascunsă ca măruntaiele și ca sîngele, nimic nu ieșise la iveală ; sfîrșitul ei n-a avut altă urmare decît aceea că l-a cufundat pe Zénon și mai adînc în studiu. Tot blondă era și cusătoreasa Jeannette Fauconnier, fată ciudată, îndrăzneață ca un paj, obișnuită să tîrască după fusta ei o droaie de studenți, căreia învățăcelul i-a făcut o seară întreagă curte, luînd-o în zeflemea și jignind-o. Lăudîndu-se că dacă vrea cucerește dragostea fetei într-un timp mai scurt decît i-ar trebui ca să dea o fugă de la hală pînă la biserica Sfîntului Petru, s-a iscat o încăierare care s-a preschimbat într-o adevărată bătălie, iar frumoasa Jeannette, vrînd să arate ce mărinimoasă e, îi dărui celui ce-o jignise, iar acum zăcea rănit, sărutarea gurii ei, denumită în jargonul de pe vremea aceea — poarta sufletului. În sfîrșit, la Crăciun, cînd singura amintire a lui Zénon despre această întîmplare era o cicatrice mare pe obraz, ademenitoarea fată se furișă într-o noapte cu lună la el în casă, urcă tiptil scara ce scîrțîia și i se strecură în pat. Zénon rămase uluit de acest trup șerpuitor și neted, iscusit într-ale dragostei, de pieptul ei de porumbiță ce gîngurește în șoaptă, de rîsetele curmate tocmai la timp ca să n-o trezească pe menajera ce dormea în chichineața de alături. Se alese doar cu bucuria amestecată cu teamă a înotătorului ce se avîntă într-o apă răcoritoare și primejdioasă. Timp de cîteva zile, lumea îl văzu plimbîndu-se cu nerușinare alături de fata aceea deocheată, sfidînd plictisitoarele mustrări ale Rectorului ; se părea că sirena aceea șireată și lunecoasă îi stîrnise pofta. Totuși, la mai puțin de o săptămînă, se întorsese pe de-a întregul la cărțile lui. Lumea îl condamnă că părăsește așa de repede o fată din cauza căreia renunțase cu atîta nepăsare la cinstea de a încheia trimestrul *cum laude ;* iar relativul său dispreț față de femei îi făcu pe oameni să-l bănuiască de relații cu diavolițele.

PLĂCUTELE ÎNDELETNICIRI DE PESTE VARĂ

În vara aceea, puțin înainte de luna august, Zénon se duse, ca în fiecare an, să ia aer la țară, în casa bancherului. Dar nu ca odinioară, la moșia pe care Henri-Juste o avea de cînd lumea la Kuypen, pe lîngă Bruges: omul de afaceri cumpărase, între Audenarde și Tournai, moșia Dranoutre împreună cu vechiul său castel pus la punct după plecarea francezilor. Locuința fusese renovată în stilul la modă, cu plinte și cariatide de piatră. Grăsanul de Ligre se avînta din ce în ce mai mult în atari cumpărări de bunuri funciare care atestă în mod aproape arogant averea unui om și fac din el, în caz de primejdie, cetățean al mai multor orașe în același timp. În regiunea Tournai, rotunjea bucată cu bucată averea nevestei sale Jacqueline; lîngă Anvers, tocmai își luase moșia Gallifort, minunată întregire a agenției sale din piața Saint-Jacques unde lucra acum împreună cu Lazarus Tucher. Mare Vistiernic al Flandrei, proprietarul unei rafinării de zahăr la Maestricht și a alteia în insulele Canare, beneficiind de monopolul vămii Zeelandei și de monopolul alaunului pentru regiunile baltice, deținînd împreună cu familia Fuggers cîte o treime din arenda veniturilor ordinului de Calatrava, Henri-Juste avea din ce în ce mai mult de-a face cu mai marii lumii acesteia: la Malines, Regenta îi dădea cu mîna ei anafura; seniorul de Croÿ, debitorul lui pentru suma de treisprezece mii de florini, binevoise de curînd să-i boteze negustorului un fiu nounăscut hotărîndu-se chiar cu Înălțimea-sa ziua cînd avea să se sărbătorească botezul în castelul domniei-sale de la Roeulx. Aldegonde și Constance, cele două fiice încă foarte tinerele ale marelui om de afaceri, urmau să aibă într-o zi titluri de noblețe, după cum aveau chiar de pe acum trenă la rochițe.

Deoarece postăvăria de la Bruges nu mai era pentru Henri-Juste decît o întreprindere învechită, concurată de

propriul lui import de brocarduri din Lyon și de catifele din Germania, tocmai întemeiase în împrejurimile Dranoutrei, în plină cîmpie, niște ateliere rurale unde ordonanțele municipale din Bruges nu-i mai puteau pune bețe-n roate. Din porunca lui s-au așezat acolo vreo douăzeci de războaie de țesut mecanice, meșterite în urmă cu un an de Colas Gheel după desenele lui Zénon. Negustorului i se năzărise să-i pună la încercare pe muncitorii aceștia din lemn și metal care nici nu se-mbătau, nici nu zbierau, ci făceau treabă cît patru oameni laolaltă și nu se foloseau de scumpetea alimentelor ca să ceară să li se mărească leafa.

Într-o zi răcoroasă ce mirosea a toamnă, Zénon se duse pe jos la această țesătorie de la Oudenove. Regiunea era împînzită cu șomeri în căutare de lucru ; între Oudenove și fastul de la Dranoutre să fi fost cel mult zece leghe, dar ai fi zis că depărtarea e ca de la rai la iad. Henri-Juste așezase o mînă de meșteșugari și de supraveghetori de ateliere din Bruges chiar la intrarea în sat, într-o hardughie veche pe care de bine de rău o reparase ; dormitorul se preschimba încet, încet într-o cocioabă. Zénon l-a zărit doar în treacăt pe Colas Gheel, beat turtă în dimineața aceea ; un mecanic palid și morocănos, un francez numit Perrotin, îi spăla blidele și-i întețea focul. Thomas, de curînd însurat cu o fată de prin partea locului, se plimba prin piață, făcînd pe grozavul într-o cazacă de mătase roșie cu care se înnoise în ziua nunții. Un omuleț vioi și uscat, un anume Thierry Loon, depănător avansat pe nepusă masă la rangul de supraveghetor de atelier, i-a arătat lui Zénon mașinile în sfîrșit montate, pe care muncitorii se și burzuluiseră, după ce-și puseseră în ele nădejdea deșartă de a cîștiga mai mult și de a se speti mai puțin. La vremea aceea însă, pe învățăcel îl preocupau alte probleme ; ramele și contragreutățile nu-l mai interesau. Thierry Loon vorbea despre Henri-Juste cu un respect slugarnic, dar îi arunca lui Zénon niște priviri piezișe, văitîndu-se de hrana pe sponci, de cocioabele din paiantă ridicate în pripă de administratorii negustorului, de ziua de muncă mai lungă aici decît la Bruges, unde o reglementa clopotul municipal. Omulețului îi părea rău

după vremurile cînd meșteșugarii, stăpîni pe privilegiile lor, le suceau gîtul muncitorilor independenți și-i înfruntau pe principi. Nu se temea de înnoiri ; prețuia iscusința cu care se alcătuiseră acele șiruri de cuști unde fiecare muncitor punea în mișcare cu mîinile și cu picioarele, în același timp, două pîrghii și două pedale, dar cadența aceasta prea iute îi sleia pe oameni, iar comenzile complicate cereau mai multă grijă și atenție decît se putea cere de la niște degete și căpățîni de meșteșugari. Zénon sugeră niște ajustări, dar noul maistru nu prea le luă în seamă. Thierry, cu siguranță, abia aștepta să se descotorosească de Colas Gheel. Dădea din umeri pomenind de neisprăvitul acela, de acel încurcă-lume ale cărui aiureli mecanice n-o să aibă altă urmare decît aceea de-a stoarce mai multă muncă de la oameni și de-a mări șomajul, de vita aceea încălțată care, de cînd nu mai avea la îndemînă înlesnirile și plăcerile de la Bruges, se umpluse de cucernicie, ca de rîie, de beţivanul acela care, după ce se-mbăta, vorbea pe tonul pocăit al predicatorilor din piața publică. Acești oameni certăreți și neștiutori l-au dezgustat pe învățăcel ; în comparație cu ei, învățații încotoșmănați în hermină și scăpărînd de logică își redobîndeau prestigiul.

Talentele lui de mecanic nu-i prea aduceau lui Zénon cine știe ce considerație din partea familiei, unde era dispreţuit din cauza situației lui de bastard și totodată oarecum respectat din cauza viitoarei lui preoții. La vremea cinei, în sala cea mare, învățăcelul îl asculta pe Henri-Juste rostind cugetări solemne despre felul cum trebuie să te porți în viață : zicea mereu să te ferești de fetele mari, de frica plozilor, de femeile măritate, de frica pumnalului, de văduve fiindcă te aduc la sapă de lemn, să-ți sporești averea și să te rogi lui Dumnezeu. Canonicul Bartholommé Campanus, deprins să nu le ceară sufletelor decît puținul pe care sînt în stare să-l dea, nu dezaproba această înțelepciune grosolană. În ziua aceea, secerătorii găsiseră o vrăjitoare ce-și făcea, din răutate, nevoile pe cîmp ca să atragă ploaia pe grîul și așa pe jumătate putrezit de niște averse suspecte ; o aruncaseră în foc, fără alte formalități ; toată lumea făcea haz

pe socoteala vrăjitoarei aceleia care-și închipuia că știe să poruncească apei, dar nu fusese în stare să se păzească de tăciuni. Canonicul le arăta că omul, supunîndu-i pe cei răi caznei flăcărilor, ce ține doar cîteva clipe, nu face decît să ia pildă de la Dumnezeu care-i osîndește la aceeași cazană, dar pe vecie. Aceste cuvinte nu întrerupeau îmbelșugata masă de seară ; era vară și Jacqueline, înfierbîntată, îl fericea pe Zénon cu fandoselile ei de femeie cinstită. Flamanda aceea grasă, mai frumoasă acum de cînd era lăuză, mîndră de tenul și de mîinile ei albe, păstra o prospețime de bujor. Preotul se făcea că nu vede nici corsajul descheiat, nici șuvițele bălaie ce-i atingeau ceafa tînărului aplecat peste o carte înainte de sosirea lămpilor, nici tresărirea de mînie a studentului, care disprețuia femeile. Pentru Bartholommé Campanus, orice ființă de parte femeiască era totodată Maria și Eva, aceea care-și dăruiește laptele și lacrimile pentru mîntuirea omenirii și aceea care se lasă ispitită de șarpe. El își pleca privirea și nu judeca.

Zénon ieșea, umbla cu pași mari. Terasa netedă, cu copăceii ei tineri și cu pompoasele imitații de stînci făcea repede loc pășunilor și arăturilor ; un cătun cu acoperișuri joase se ascundea în spatele căpițelor vălurite. Trecuse însă vremea cînd Zénon se putea lungi lîngă focuri în ajunul Sfîntului Ion alături de muncitorii de la fermă, așa cum făcea odinioară la Kuypen, în noaptea senină cînd începe vara. Iar în serile reci, nu i s-ar mai fi făcut loc pe banca din potcovărie unde cîțiva necioplți, mereu aceiași, moțăiau la căldură, împărtășindu-și frînturi de vești în bîzîitul ultimelor muște din vara aceea. Acum totul îl despărțea de ei : graiul lor țărănesc, tărăgănat, gîndurile lui aproape tot atît de greoaie și teama pe care o stîrnește un băiat care vorbește latinește și citește în stele. Se întîmpla uneori să-l ia și pe vărul lui în aceste hoinăreli nocturne. Cobora în curte și fluiera încet ca să-și trezească tovarășul. Henri-Maximilien, încă moleșit de somnul adînc al adolescenței, mirosind a cal și a sudoare după lungile hoinăreli din ajun, sărea peste balcon. Nădejdea c-o să-și facă de cap cu vreo destrăbălată într-un șanț sau c-o să dea de dușcă niscai vin alb la han în tovărășia unor cărăuși îl dezmeticea repede. Cei doi prie-

teni o luau peste arături, ajutîndu-se unul pe altul cînd era vorba să sară peste șanțuri, îndreptîndu-se către focurile vreunui sălaș de țigani sau spre felinarul roșu al unei taverne depărtate. La înapoiere, Henri-Maximilien se lăuda cu isprăvile lui ; Zénon le tăinuia pe ale sale. Cea mai năstrușnică dintre aceste aventuri a fost aceea care s-a petrecut într-o noapte, cînd moștenitorul familiei Ligre s-a strecurat în grajdul unui geambaș din Dranoutre și a vopsit în trandafiriu două iepe ; a doua zi de dimineață, stăpînul lor a crezut că sînt vrăjite. Într-o bună zi s-a descoperit că Henri-Maximilien cheltuise într-una din aceste ieșiri cîțiva ducați șterpeliți de la grăsanul de Juste ; mai în glumă, mai în serios, tatăl și fiul s-au încăierat ; oamenii i-au despărțit așa cum desparți un taur de tăurașul lui cînd se reped unul la altul în ocolul gospodăriei.

Cel mai adesea, Zénon pleca însă de unul singur, în zori, cu tăblițele în mînă, și-o lua pe cîmp în căutarea cine știe cărei învățături ce purcede de-a dreptul de la lucruri. Nu ostenea cîntărind și cercetînd curios pietrele ale căror margini netede sau zgrunțuroase, ale căror nuanțe ruginii sau verzui spun cîte o poveste, stînd mărturie pentru metalele care le-au zămislit, pentru focul sau apa care odinioară le-a închegat substanța sau le-a făurit conturul. De sub ele se iveau insecte, gîngănii ciudate ale unui infern animal. Așezat pe cîte un dîmb, uitîndu-se la cîmpiile tălăzuite sub cerul plumburiu, înfoiate ici colo de niște dealuri lungi, nisipoase, se gîndea la vremurile de mult apuse cînd marea se întindea pe aceste meleaguri unde creștea acum grîul și cărora, retrăgîndu-se, le lăsase asemănarea și parcă semnătura valurilor sale. Căci totul se schimbă, atît înfățișarea lumii cît și roadele acestei naturi în veșnică mișcare și ale cărei clipe țin veacuri întregi. Alteori, cu atenția brusc încordată și tăinuită ca a unui braconier, se îndrepta spre lighioanele ce aleargă, zboară sau se tîrăsc prin străfundurile codrilor, cercetînd urma exactă pe care o lasă după ele, rutul, împerecherile, hrana, semnalele și șiretlicurile lor, precum și felul în care, lovite cu bîta, mor. Tîrîtoarele, ponegrite de teama sau eresurile oamenilor, reci, prevăzătoare, pe jumătate sub-

pămîntene, cuprinzînd în fiecare din inelele lor un fel de înţelepciune minerală, îl atrăgeau şi-i erau dragi.

Într-una din acele seri, cînd căldura lunii lui cuptor era în toi, Zénon, stăpîn pe învăţătura dobîndită de la Jean-Myers, în loc să aştepte ajutorul nesigur al bărbierului, s-a apucat singur să-i ia sînge unui fermier pe care-l lovise damblaua.

Canonicul Campanus a condamnat asemenea necuviinţă ; Henri-Juste, punînd paie peste foc, s-a văitat în gura mare c-a cheltuit o groază de ducaţi pe învăţătura nepotului său ca să-l vadă că pînă la urmă ajunge la lanţetă şi lighenaş. Învăţăcelul a îndurat dojenile cu o tăcere duşmănoasă. Începînd din ziua aceea, şi-a prelungit absenţele. Jacqueline credea că e vorba de vreo dragoste cu o fată de la fermă.

O dată, luîndu-şi pîine pe mai multe zile, s-a aventurat pînă în pădurea Houthuist, rămăşiţă a codrilor nesfîrşiţi de pe vremea păgînilor ; din frunzişul lor se prefirau sfaturi stranii. Cu capul în sus, uitîndu-se de jos la aceste desişuri de verdeaţă şi cetină, Zénon o apuca din nou pe calea speculaţiilor alchimiste întreprinse la şcoală sau în pofida şcolii ; regăsea în fiecare din aceste piramide vegetale hieroglifele ermetice ale forţelor ascendente, semnul aerului ce scaldă şi hrăneşte frumoasele entităţi silvestre, al focului a cărui virtualitate o poartă în ele şi care le va mistui poate într-o zi. Urcuşul acesta era însă echilibrat şi de o coborîre : sub picioarele lui, poporul orb şi sensibil al rădăcinilor imita în beznă nesfîrşita încrengătură a rămurelelor pe cer, orientîndu-se cu grijă spre cine ştie ce nadir. Ici-colo, o frunză îngălbenită înainte de vreme trăda prezenţa, sub verdeaţă, a metalelor din care-şi alcătuise substanţa şi a căror transmutaţie o înfăptuia. O pală de vînt pleca trunchiurile mari, aşa ca pe om destinul său. Tînărul învăţat se simţea liber ca fiarele şi ameninţat ca şi ele, cumpănit ca un copac între lumea de jos şi cea de sus, plecîndu-se şi el sub presiunile ce se exercită asupră-i şi nu vor înceta pînă la moarte. Pentru acest bărbat de douăzeci de ani moartea nu era deocamdată decît un cuvînt.

Pe înserate, zări pe covorul de mușchi urmele unui transport de copaci tăiați ; un miros de fum îl duse prin noaptea ce se și lăsase pînă la coliba unor cărbunari. Trei bărbați, tatăl și cei doi fii, călăii copacilor, stăpînii și totodată slujitorii focului, sileau flăcările să-și ardă încet victimele, preschimbînd lemnul umed ce fîsîie și tresare în cărbune ce-și păstrează pe vecie afinitatea cu focul. Zdrențele li se confundau cu trupurile aproape etiopiene, mînjite cu funingine și cenușă. Împrejurul acestor chipuri negre și pe aceste negre piepturi goale, părul alb al tatălui, clăile blonde ale fiilor te uimeau. Acești trei oameni, la fel de singuri ca niște anahoreți, uitaseră, încet-încet, toate lucrurile veacului sau poate că nici n-avuseseră vreodată habar de ele. Puțin le păsa cine domnește în Flandra sau dacă-i anul una mie cinci sute douăzeci și nouă de la nașterea lui Hristos. Îl primiră pe Zénon fornăind mai degrabă decît vorbind, așa cum primesc jivinele pădurii altă jivină ; tînărul știa că în loc să primească o bucată din pîinea lui și să împartă cu el ciorba lor de ierburi, ar fi putut să-l ucidă ca să-i ia hainele. Noaptea, tîrziu, sufocîndu-se în coliba plină de fum, s-a sculat ca să urmărească stelele ca de obicei și a ieșit pe aria calcinată care în întuneric părea albă. Rugul cărbunilor ardea înăbușit, construcție geometrică tot atît de desăvîrșită ca fortificațiile castorilor și stupii albinelor. Pe fundalul învăpăiat se mișca o umbră ; cel mai mic dintre frați veghea asupra masei incandescente. Zénon îl ajută să despartă cu niște cîrlige trunchiurile care ardeau prea iute. Vega și Deneb străluceau printre vîrfurile copacilor ; trunchiurile și ramurile acopereau stelele așezate mai jos pe cer. Învățăcelul se gîndi la Pitagora, la Nicolaus Cusanus, la un oarecare Copernic ale cărui teorii recent expuse erau primite cu înflăcărare sau contrazise violent la Școală, și-l cuprinse un sentiment de mîndrie că face parte din acea iscusită și neliniștită seminție a oamenilor ce domesticesc focul, transformă substanța lucrurilor și scrutează drumul aștrilor.

Părăsindu-și gazdele fără să-și ia rămas bun, de parcă s-ar fi despărțit de niște căprioare, porni la drum nerăbdător, ca și cînd ținta pe care o fixase gîndirii lui s-ar fi aflat prin apropiere, și ca s-o atingă ar fi trebuit să

se grăbească. Știa că-și cheltuiește ultimile clipe de libertate și că peste cîteva zile va fi nevoit să se întoarcă pe băncile școlii ca să-și asigure pentru mai tîrziu fie o slujbă de secretar la vreun episcop, cu însărcinarea de-a aduce din condei gingașe fraze latinești, fie vreo catedră de teologie de unde se va cuveni să picure asupra auditorilor săi doar idei aprobate și îngăduite. Cu nevinovăția proprie tinereții, își închipuia că nimeni pînă la el nu adăpostise în inima sa atîta ură față de preoție, nici nu dusese atît de departe răzvrătirea sau fățărnicia. Pînă una alta, strigătul înfricoșat al unei gaițe, sfredelul unei ciocănitori erau singurele utrenii. O balegă aburea ușor pe mușchi, dovadă că un animal al nopții trecuse pe acolo.

Cum a ajuns la drumul mare, zvonurile și larma veacului l-au împresurat din nou. O ceată de săteni zădărîți alergau cu găleți și cu furci ; ardea o fermă mare, izolată ; îi dăduseră foc niște anabaptiști dintr-aceia care se înmulțiseră peste măsură în ultima vreme și care amestecau ura față de cei bogați și puternici cu o formă specială a dragostei față de Dumnezeu. Zénon îi compătimea și-i disprețuia pe acești visători ce săreau din lac în puț, dintr-o aberație seculară într-o nouă manie ; totuși, dezgustul față de grosolana bogăție ce-l înconjura îl apropia fără voia lui de cei săraci. Ceva mai încolo i s-a întîmplat să dea peste un țesător concediat ce-și luase traista de cerșetor ca să-și caute hrana aiurea, și tînărul îl invidia pe acest calic fiindcă era mai liber ca el.

SERBARE LA DRANOUTRE

Într-o seară, pe cînd se întorcea ca un cîine hămesit după mai multe zile de hoinăreală, a zărit de departe casa luminată de atîtea făclii, încît a crezut că iar e vorba de vreun foc. Pe drum se înghesuiau căruțe grele. Abia atunci își aduse aminte că de cîteva săptămîni Henri-Juste nădăjduia și punea la cale o vizită regească.

Tocmai se semnase pacea de la Cambrai. Lumea îi zicea Pacea Doamnelor, căci două principese, pe care canonicul Bartholommé Campanus le asemuia în predicile sale cu sfintele Mironosițe din Scriptură, se apucaseră, de bine, de rău, să vindece rănile veacului. Regina Mamă a Franței, ținută o vreme în loc de teama unor conjuncții astrale nefaste, plecase în sfîrșit de la Cambrai îndreptîndu-se spre Luvru. Regenta Țărilor de Jos, în drum spre Malines, se oprea o noapte la castelul de la țară al Marelui Vistiernic al Flandrei, și Henri-Juste poftise oamenii de vază de prin partea locului, cumpărase cam de peste tot lumînări și bunătăți alese, adusese de la Tournai muzicanții episcopului și pregătise o petrecere în stil antic. În timpul căreia cîțiva fauni înveșmîntați în stofe țesute cu fir și cîteva nimfe în cămăși de mătase verde aveau să-i servească Doamnei Marguerite o gustare alcătuită din marțipan, cremă de migdale și dulcețuri.

Zénon șovăi să intre în sală, de teamă ca nu cumva hainele sale roase și prăfuite și mirosul trupului său nespălat să-i zădărnicească sorții de izbîndă în ochii mai marilor lumii acesteia; pentru prima oară în viața lui lingușirea și sforăria i se părură îndeletniciri la care n-ar strica să se priceapă cît mai bine, iar slujba de secretar particular sau de preceptor al unui principe era preferabilă aceleia de belfer la un colegiu sau de bărbier în vreun sat. Apoi, trufia celor douăzeci de ani ai săi, precum

și siguranța că norocul omului depinde de firea sa și de bunăvoința stelelor, se dovediră mai puternice. Intră, se așeză lîngă căminul ce fusese împodobit cu frunze și se uită în jurul lui la acel olimp uman.

Nimfele și faunii îmbrăcați după moda antichității erau plozii fermierilor îmbogățiți și ai boiernașilor de la țară pe care Marele Vistiernic, nepăsător, îi lăsa să ciugulească de prin sipetele lui ; sub peruci și dresuri, Zénon le recunoștea părul bălai și ochii albaștri, iar sub faldurile tunicilor despicate sau suflecate, picioarele cam groase ale unora dintre fetele ce-l zgîndăriseră cu dezmierdările lor la umbra cîte unei căpițe. Henri-Juste, mai solemn și mai aprins la față ca de obicei, făcea pe gazda în mijlocul luxului său de negustor. Regenta, îmbrăcată în negru, mărunțică și durdulie, avea o paloare tristă de văduvă și buze strînse de gospodină destoinică ce veghează nu numai asupra rufăriei și cămării, dar și asupra statului. Cei care o lingușeau îi lăudau cucernicia, știința, castitatea care o făcuse să nu se căsătorească a doua oară, mulțumindu-se cu melancolica austeritate a văduviei ; cei care o defăimau o acuzau în taină că iubește femeile, recunoscînd totodată că pornirea aceasta e mai puțin rușinoasă în cazul unei nobile doamne decît e la bărbați tendința contrară, căci e mai frumos, zic ei, ca o femeie să facă pe bărbatul decît un bărbat să imite femeia. Veșmintele Regentei erau bogate dar mohorîte, precum se cuvine unei principese care trebuie să poarte însemnele exterioare ale regeștei sale stări, dar nu ține să ia ochii sau să placă. Ronțăind cofeturi, îl asculta cu bunăvoință pe Henri-Juste îmbinînd cuvinte măgulitoare de curtean cu glume deșucheate, ca o femeie cucernică dar de loc mironosiță, care a învățat să nu se tulbure cînd aude vorbirea fără perdea a bărbaților.

Băuseră vinuri de Rhin, vinuri ungurești și franțuzești ; Jacqueline își desfăcu pieptărașul de postav împodobit cu fireturi și porunci să-i fie adus fiul cel mic, încă neînțărcat, căci i-o fi și lui sete. Lui Henri-Juste și nevestei sale le plăcea să arate acest copil de curînd născut, care-i întinerea.

Sînul ce se zări printre cutele rufăriei fine îi încîntă pe oaspeți.

— Nimeni n-o să poată zice, rosti Doamna Marguerite, că micuţul ăsta n-a supt lapte de la o mamă bună.

Întrebă cum îl cheamă pe copil.

— Nu-i încă botezat, răspunse flamanda.

— Atunci, zise Doamna Marguerite, botezaţi-l Philibert, ca pe stăpînul meu pe care l-a chemat Cel-de-sus.

Henri-Maximilien băuse peste măsură şi le vorbea domnişoarelor de onoare despre faptele vitejeşti pe care o să le săvîrşească într-o zi, cînd o fi mare.

— În veacul ăsta nenorocit, spuse Doamna Marguerite, puştiului n-o să-i lipsească prilejurile.

În sinea ei se întreba dacă Marele Vistiernic îi va acorda Împăratului împrumutul acela cu dobîndă de 12 la sută refuzat de banca Fuggers, ce avea să-i slujească la acoperirea cheltuielilor campaniei trecute, sau poate a celei viitoare, căci se ştie cîte parale fac tratatele de pace. O mică parte din aceşti nouăzeci de mii de galbeni i-ar fi de ajuns ca să-şi termine paraclisul de la Brou, în ţinutul Bresse, unde se va duce cîndva să-şi doarmă somnul de veci alături de principele ei. Pînă să apuce să ducă la gură linguriţa aurită, Doamna Marguerite îl văzu din nou, cu ochii minţii, pe tînărul despuiat, cu părul lipit de sudoarea frigurilor, cu pieptul umflat de umoarea pleureziei, şi, cu toate astea, frumos ca un Apolo, pe care-l înmormîntase de mai bine de douăzeci de ani.

Nimic n-o putea mîngîia, nici drăgălăşenia lui Amant Vert, papagalul ei indian, nici cărţile, nici frumosul chip al duioasei sale însoţitoare, Doamna Laodamie, nici treburile statului, nici Dumnezeu care e sprijinul şi sfetnicul principilor. Chipul celui mort se întoarse în tezaurul amintirii ; conţinutul linguriţei aduse pe limba Regentei gustul său dulce şi îngheţat ; se trezi din nou la masa de la care nu se mişcase, văzu mîinile roşii ale lui Henri-Juste pe faţa de masă purpurie, podoabele ţipătoare ale Doamnei d'Hallouin, doamna ei de onoare, pruncul expus la sînul flamandei şi mai încolo, instalat lîngă cămin, un tînăr cu chip frumos şi sfidător ce mînca fără să se sinchisească de oaspeţi.

— Şi cel de colo, zise ea, care le ţine tovărăşie tăciunilor ?

— Iată-i pe singurii mei fii, spuse bancherul nemulțumit, arătîndu-l pe Henri-Maximilien și pe pruncul în scutece brodate.

Bartholommé Campanus îi povesti în șoaptă Regentei despre aventura Hilzondei, căinîndu-se totodată de căile eretice pe care se rătăcise mama lui Zénon. Doamna Marguerite începu atunci cu canonicul una din acele discuții despre credință și faptele cele bune, reluată zi de zi de către oamenii cucernici și învățați ai vremii, fără ca vreodată aceste dezbateri inutile să ajute la rezolvarea problemei sau să-i dovedească deșertăciunea. Tocmai atunci se iscă zarvă la ușă ; sfioși, dar avîntîndu-se toți deodată, intrară cîțiva oameni.

Acești muncitori postăvari, veniți la Dranoutre cu un dar bogat pentru Doamna, alcătuiau o parte din distracțiile puse la cale pentru serbare. Cu două zile în urmă însă, într-un atelier, avusese loc o încăierare ce preschimbase drumul meșteșugarilor într-un fel de răzmeriță. Tot dormitorul lui Colas Gheel era acolo ca să ceară iertarea lui Thomas de Dixmunde, amenințat cu ștreangul fiindcă fărîmase cu ciocanul războaiele mecanice de curînd montate și puse în sfîrșit în funcțiune. Ceata aceea buimăcită, căreia i se alăturaseră cîțiva muncitori străini concediați ce băteau drumurile, străbătuse în două zile cele cîteva leghe care despărțeau fabrica de conacul negustorului. Colas Gheel, rănit la mîini în timp ce-și apăra mașinile, se afla totuși în primul rînd al petiționarilor. În chipul acela ale cărui buze bodogăneau în mod nedeslușit, Zénon abia îl mai recunoștea pe zdravănul Colas de pe vremea cînd avea șaisprezece ani. Învățăcelul, apucînd de mînecă un slujitor care îi întindea niște bomboane, află că Henri-Juste refuzase să asculte plîngerile nemulțumiților, dar îi lăsase să doarmă pe o pajiște hrănindu-i cu ceea ce aruncau bucătarii. Slugile vegheaseră toată noaptea asupra cămărilor, argintăriei, pivniței și stogurilor. Nenorociții aceia păreau însă supuși ca oile cînd le duci la tuns ; își scoaseră căciulile ; cei mai umili îngenuncheară.

— Îndurare pentru Thomas, tovarășul meu ! Îndurare pentru Thomas căruia mașinile mele i-au întunecat mințile, îngînă Colas Gheel. E prea tînăr ca să atîrne în ștreang !

— Ce ? zise Zénon, îl aperi pe ticălosul care ne-a nimicit munca ? Frumuşelului tău Thomas îi plăcea să joace ; n-are decît să joace acum în înaltul cerului.

Micul grup de domnişoare de onoare pufni în rîs la auzul sfadei în limba flamandă. Descumpănit, Colas îşi purtă de jur împrejur ochii spălăciţi şi-şi făcu cruce cînd îl recunoscu, lîngă vatră, pe tînărul învăţat pe care odinioară îl numea fratele său întru Sfîntul Ioan.

— Domnul m-a dus în ispită, plîngea omul cu mîinile înfăşurate, pe mine care mă jucam ca un copil cu scripeţi şi cu manivele. Un diavol mi-a arătat măsurile şi cifrele şi am făcut, cu ochii închişi, o spînzurătoare de unde atîrnă o frînghie.

Şi se dădu cu un pas înapoi, sprijinindu-se pe umărul slab al ucenicului Perrotin.

Un omuleţ iute ca argintul viu, în care Zénon îl recunoscu pe Thierry Loon, se strecură pînă la Principesă ca să-i întindă o jalbă ; cu o vădită dezinteresare, ea o dădu unui gentilom din suită. Marele Vistiernic o îndemnă slugarnic să treacă în sala de alături, unde nişte muzicanţi pregătiseră pentru doamne un concert instrumental şi vocal.

— Oricine trădează Biserica se răzvrăteşte mai curînd sau mai tîrziu şi împotriva stăpînului său, încheie Doamna Marguerite sculîndu-se şi punînd în sfîrşit capăt cu aceste cuvinte, ce osîndeau Reforma, discuţiei studios continuate cu canonicul.

Cîţiva ţesători, îmboldiţi cu privirea de către Henri-Juste, îi dăruiră solemn augustei văduve o fundă pe care era brodată cu perle monograma ei. Regenta luă graţios, cu vîrful degetelor ei încărcate de inele, darul meşteşugarilor.

— Vedeţi, Doamnă, făcu negustorul pe jumătate în glumă, ce cîştigi cînd ţii deschise, numai şi numai din milă, nişte ateliere ce lucrează în pierdere. Ţărănoii ăştia vin în faţa Domniei-voastre cu nişte certuri pe care orice judecător de la ţară le-ar rezolva cu un singur cuvînt. Dacă n-aş ţine la faima catifelelor şi a stofelor noastre broşate ca la ochii din cap...

Încovoindu-şi spinarea ca totdeauna cînd o copleşea povara treburilor statului, Regenta insistă atunci cu gra-

vitate asupra necesității de a ține în frîu nesupunerea populară într-o lume și așa destul de tulburată de certurile principilor, de înaintarea turcilor, de erezia care sfîșia Biserica. Zénon nu-l auzi pe canonic șoptindu-i să se apropie de Principesă. Un zvon de triluri și de scaune tîrșiite începuse să acopere interjecțiile muncitorilor postăvari.

— Nu, zise negustorul, închizînd în urma lui ușa sălii și înfruntîndu-i pe oameni ca un dulău în fața turmei. Nici o milă pentru Thomas al cărui gît se va frînge așa cum mi-a fărîmat el războaiele. V-ar place să vină careva să vă strice lemnăria paturilor ?

Colas Gheel mugi ca un bou la tăiere.

— Taci, omule, îi spuse greoiul negustor cu dispreț. Isprăvește cu muzica asta a ta că o tulburi pe cea care li se cîntă doamnelor.

— Zénon, tu ești un învățat ! Latineasca și franțuzeasca ta plac mai mult decît glasurile noastre flamande, zise Thierry Loon care conducea restul nemulțumiților ca un dascăl bun ce-și dirijează corul. Explică-le că ni se sporește truda și ni se micșorează leafa și că praful stîrnit de uneltele alea ne face să scuipăm sînge.

— Dacă mașinile astea prind rădăcini pe plaiurile noastre, s-a zis cu noi, spuse un țesător. Dumnezeu nu ne-a lăsat pe lume ca să ne zbatem între două roți ca niște veverițe în colivie.

— Credeți că eu mă dau în vînt după tot ce-i nou, ca un franțuz ? zise bancherul îmbinînd cumsecădenia cu severitatea, așa cum ai amesteca zahărul cu agurida. Toate roțile și clapetele din lume nu fac cît brațele unui om cinstit. Ce-s eu, căpcăun ? Să nu mai aud amenințări, cîrteli împotriva amenzilor pentru bucățile stricate și pentru noduri ; să se termine cu prostiile, cu cererile de sporire a salariilor, de parcă banii ar fi balegă, și dau dracului mașinile alea, să le umple păianjenii ! Contractele pentru anul viitor o să vi se reînnoiască la prețul de anul trecut.

— La prețul de anul trecut ? se auzi un glas tulburat, gata s-o lase mai moale. La prețul de anul trecut, cînd azi un ou costă mai scump ca o găină acum un an de

sfîntul Martin ! Mai bine pun mîna pe ciomag și mă duc în lumea largă.

— Thomas n-are decît să crape dacă mă primești iar la lucru, zbieră un muncitor străin, bătrîn, care părea și mai sălbatic din cauza francezii lui șuierătoare. Fermierii pun cîinii pe noi, iar burghezii din orașe ne alungă cu pietre. Mai bine mindirul din sala cea mare decît fundul unui șanț.

— Războaiele astea de țesut pe care le disprețuiți ar fi făcut din unchiu-meu un rege și din voi niște prinți, spuse învățăcelul înciudat. Dar aici nu văd decît o brută bogată și niște proști săraci.

Un vuiet se auzi din curte, unde restul cetei zărea de jos făcliile serbării și tăvile cu bucate. O piatră fărîmă azuriul unui vitraliu cu blazon ; negustorul se puse repede la adăpost de cioburile albastre.

— Păstrați-vă pietroaiele pentru neisprăvitul ăsta ! Prostănacul v-a făcut să credeți c-o să trîndăviți lîngă o bobină care-o să facă de una singură treabă cît treizeci de mîini, spuse batjocoritor rotofeiul Ligre, arătîndu-l pe nepotu-său, ghemuit lîngă vatră. Eu îmi pierd bănuții și Thomas căpățîna. Halal scorneli de nătărău care nu se pricepe decît la cărțile lui !

Tovarășul focului scuipă fără să răspundă.

— Cînd Thomas a văzut războiul lucrînd zi și noapte și făcînd singur treaba a cinșpe oameni, n-a zis nimic, spuse iar Colas Gheel, dar tremura și asuda de parcă i-ar fi fost frică. Și-a fost dat afară printre primii cînd mi s-a redus ceata de ucenici. Și rotițele tot scîrțîiau și manetele de fier îi dădeau înainte țesînd singure pînza. Și Thomas stătea în fundul dormitorului cu nevasta pe care și-a luat-o astă-toamnă și-i auzeam clănțănind de parcă le-ar fi fost frig. Și-atunci am înțeles că mașinile noastre sînt o adevărată urgie, așa ca războiul, ca scumpetea merindelor, ca postavurile străine... și mîinile mele pe drept au fost lovite... Și eu zic că omul trebuie să muncească cinstit, așa cum au trudit și străbunii lui și să se mulțumească doar cu cele două brațe și cu cele zece degete ale sale.

— Şi tu ce eşti, strigă Zénon cuprins de mînie, ce eşti dacă nu tot o maşină prost gresată pe care ceilalţi o uzează, apoi o aruncă la gunoi şi care din păcate mai zămislește şi altele ? Te credeam om, Colas, dar nu văd decît o cîrtiţă oarbă ! Sînteţi nişte brute ; n-aţi avea nici foc, nici lumînare, nici lingură să băgaţi în oală de nu s-ar fi gîndit altul la astea în locul vostru şi v-aţi speria şi de-o bobină, dacă vi s-ar arăta pentru prima dată ! N-aveţi decît să vă întoarceţi în dormitoarele voastre, să putreziţi cîte cinci sau şase sub aceeaşi pătură şi să crăpaţi făcînd galoane şi catifele de lînă ca bătrînii voştri !

Ucenicul Perrotin înşfăcă un pocal de pe o masă şi se năpusti asupra lui Zénon. Thierry Loon îl apucă de încheietura mîinii ; strigătele stridente ale ucenicului care înşira ameninţări în grai picard însoţeau răsucelile lui de năpîrcă. Deodată glasul răsunător al lui Henri-Juste, ce-şi trimisese în grabă unul din slujitori jos, vesti că în curte se dădea cep unor butii, ca să bea cu toţii în cinstea împăcării.

Năvala oamenilor îl tîrî şi pe Colas Gheel, care tot dădea din mîinile lui bandajate ; Perrotin o luă din loc smucindu-se brusc din strînsoarea lui Thierry Loon. Doar cîţiva, mai îndărătnici, rămăseseră pe loc să vadă cum ar face să mai umfle cu cîţiva gologani nenorociţi salariile viitorului contract. Thomas şi chinurile lui fuseseră date uitării. Nu se mai gîndeau nici s-o implore din nou pe Regentă, care şedea tihnit în sala de-alături. Omul de afaceri era singura putere pe care meşteşugarii aceştia o cunoşteau şi de care se temeau ; pe Doamna Marguerite n-o zăreau decît de departe, aşa cum vedeau, nedeslușit şi doar în mare, vesela de argint, podoabele, şi, pe pereţi sau pe trupurile celor de faţă, stofele şi panglicile ţesute de ei.

Henri-Juste rîse încetişor de izbînda vorbelor şi dărniciei sale. Tot vacarmul acela ţinuse, la urma urmelor, doar cît un motet. Războaiele lui mecanice, cărora nu le dădea cine ştie ce importanţă, îi slujiseră fără prea mare pagubă să încheie o tocmeală ; o să le mai folosească poate şi pe viitor, dar numai dacă, din nefericire, mîna

de lucru s-ar scumpi din cale-afară sau s-ar întîmpla să lipsească. Zénon, a cărui prezență la Dranoutre îl neliniștea pe negustor ca un tăciune aprins într-o șură, o să se ducă să-și plimbe aiurea himerele și privirile înflăcărate care tulbură femeile ; iar Henri-Juste se va putea lăuda de îndată în fața mărimilor că știe, în aceste vremuri tulburi, să stăpînească plebea și să pară că cedează asupra cîte unui punct, fără să cedeze vreodată cu adevărat.

De la o fereastră, Zénon se uita în jos la umbrele zdrențăroase amestecate cu rîndașii și cu străjerii Principesei. Făcliile agățate de pereți luminau petrecerea. Tînărul învățat îl recunoscu în mulțime pe Colas Gheel după păru-i roșcovan și după bandajele-i albe. Palid ca și fețele lui, prăbușit lîngă un butoiaș, bea lacom dintr-o halbă cît toate zilele.

— Se umflă cu bere în timp ce, de groază, pe Thomas al lui, în închisoare, îl trec toate nădușelile, zise tînărul cu dispreț. Și cînd te gîndești că-l iubeam pe omul ăsta... Neamul lui Simon-Petru !

— Potolește-te, făcu Thierry Loon de lîngă el. Tu nu știi ce e frica și foamea.

Și, împingîndu-l cu cotul :

— Lasă-i în plata Domnului pe Colas și pe Thomas, și de-acum încolo gîndește-te la noi. Oamenii noștri s-ar lua după tine cum se ia ața după suveică, șopti el. Sînt săraci, neștiutori, proști, da-s mulți, mișună ca viermii și-s lacomi ca șobolanii cînd le miroase a brînză... Războaiele tale le-ar place dacă ar fi numai ale lor. La început dai foc unui castel ; pînă la urmă ajungi să cucerești orașe.

— Du-te și bea cu ceilalți, bețivane, zise Zénon.

Și, părăsind sala, o luă pe scara pustie. Pe odihna scării se lovi în întuneric de Jacqueline care urca gîfîind cu o legătură de chei în mînă.

— Am zăvorît ușa beciului, șopti ea. Cine știe ce se mai poate întîmpla !

Și, apucînd mîna lui Zénon ca să-i arate că inima îi bate prea repede :

— Stai, Zénon ! Mi-e frică.

— Las-că te liniştesc ostaşii de strajă, spuse aspru tînărul învăţăcel.

A doua zi, canonicul Campanus îşi căută discipolul ca să-i spună că Doamna Marguerite, înainte de-a se sui în caleaşcă, ceruse lămuriri cu privire la cunoştinţele de greacă şi ebraică ale învăţăcelului şi-şi manifestase dorinţa să-l primească printre slujitorii Domniei-sale. Camera lui Zénon era însă goală. După spusele rîndaşilor, plecase cu noaptea-n cap. Ploaia, care nu mai contenea de cîteva ceasuri, întîrzie întrucîtva plecarea Regentei. Muncitorii postăvari o porniseră înapoi spre Oudenove, nu prea nemulţumiţi, căci pînă la urmă dobîndiseră de la Marele Vistiernic o sporire de două centime şi jumătate la livră. Colas Gheel, sub un coviltir, dormea dus după atîta bere cîtă băuse. Cît despre Perrotin, în zorii zilei se făcuse nevăzut. S-a aflat mai tîrziu că în noaptea aceea nu mai contenise cu ameninţările împotriva lui Zénon. Totodată se lăudase în gura mare că ştie să mînuiască foarte bine cuţitul.

PLECAREA DE LA BRUGES

Wiwine Cauwersyn locuia la unchiul ei, parohul de la Sainte-Croix-de-Jérusalem din Bruges, într-o cămăruță cu pereții îmbrăcați în tăblii de stejar lustruit. În cameră se vedea un pat alb, îngust, un ghiveci cu rozmarin la fereastră, o carte de rugăciuni pe o policioară; totul era curat, dichisit, tihnit. În fiecare zi, la ceasul utreniei, această micuță îngrijitoare benevolă a obiectelor de cult o lua înaintea primelor credincioase și a cerșetorului care se așeza la locul lui în pragul bisericii; mergea de colo-colo, pe lespezile de lîngă strană, încălțată cu papuci de pîslă, schimba apa din glastre, curăța cu grijă sfeșnicele și anafornițele de argint. Nasul ei ascuțit, paloarea, stîngăcia ei nu inspirau nimănui acele vorbe însuflețite ce se ivesc de la sine în urma unei fete frumoase, dar mătușă-sa Godelièvе îi asemuia cu duioșie părul bălai cu auriul prăjiturilor bine rumenite și cu anafura; întreaga ei înfățișare avea ceva de călugăriță și de bună gospodină. Strămoșii ei, ale căror chipuri de aramă lucitoare se înșirau de-a lungul naosului lateral, erau fără îndoială încîntați văzînd-o cît e de cuminte.

Căci era de familie bună. Tatăl ei, Thibaut Cauwersyn, fost paj al Doamnei Marie de Bourgogne, dusese targa care-o aducea la Bruges, printre rugăciuni și lacrimi, pe tînăra lui ducesă rănită de moarte. Niciodată nu i-a pierit din minte imaginea acelei fatale vînători; i-a păstrat toată viața stăpînei moarte atît de timpuriu un respect înduioșat care semăna cu dragostea. A călătorit; l-a slujit pe împăratul Maximilian la Ratisbonne; s-a întors să moară în Flandra. Wiwine și-l amintea ca pe un bărbat voinic, cu pantaloni de piele, care-o lua în brațe și-i îngîna gîfîind balade nemțești. Pe orfană a crescut-o mătușă-sa Cleenwerk. Era o femeie cumsecade, nemaipomenit de grasă, soră și intendentă a parohului

de la Sainte-Croix-de-Jérusalem ; făcea nişte siropuri întăritoare şi nişte dulceţuri delicioase. Canonicul Bartholommé Campanus venea bucuros în casa aceea plină de mireasma cucerniciei creştineşti şi a bucatelor alese. Îşi aduse şi învăţăcelul. Mătuşa şi nepoata îl îndopau pe şcolar cu plăcinte calde, abia scoase din cuptor, îi spălau genunchii şi mîinile julite de cîte o căzătură sau în vreo trîntă şi se minunau de progresele lui la limba latină, aşa pe încredere, căci nu pricepeau o boabă. Mai tîrziu, cînd studentul din Louvain mai venea din cînd în cînd pe la Bruges, parohul nu l-a mai primit, căci simţea în preajma-i un suflu vătămător de ateism şi erezie. În dimineaţa cu pricina, Wiwine aflase însă de la o precupeaţă ambulantă că cineva tocmai îl zărise pe Zénon stropit de noroi şi ud leoarcă îndreptîndu-se pe ploaie spre oficina lui Jean Myers, aşa că îl aştepta liniştită să vină s-o vadă la biserică.

Tînărul intră fără zgomot pe uşa sacristiei. Cu mîinile încă încărcate de şerveţelele din altar, Wiwine dădu fuga, cu o solicitudine candidă de slujnicuţă.

— Wiwine, plec, zise el. Fă-mi un pachet cu caietele pe care le-am ascuns în dulapul dumitale ; o să vin să le iau la noapte.

— În ce hal eşti, prietene, zise ea.

Pe ploaia aceea se bălăcise fără îndoială în noroaiele de pe cîmp, căci încălţămintea şi poalele veşmintelor erau pline de glod. Ai fi zis, de asemenea, că cineva aruncase cu pietre în el, sau că se împiedicase şi căzuse, deoarece toată faţa îi era lovită şi marginea uneia dintre mîneci îi era mînjită cu sînge.

— Nu-i nimic, spuse. O încăierare. Am şi uitat-o.

A lăsat-o însă să-l şteargă cum s-a priceput ea mai bine de stropi şi de noroi cu o cîrpă udă. Wiwinei i se părea că e frumos ca un Hristos întunecat de pe Golgota şi se foia grijulie şi tulburată în jurul lui ca o micuţă şi nevinovată Maria-Magdalena.

S-a oferit să-l ducă în bucătăria mătuşii Godelièvе ca să-i cureţe hainele şi să-i dea să mănince nişte prăjiturele calde încă.

— Plec, Wiwine, repetă Zénon. Mă duc să văd dacă neştiinţa, teama, prostia şi superstiţia mai domnesc şi-n altă parte decît pe-aici.

Vorbele lui aprige au speriat-o; tot ceea ce era neobişnuit o speria. Totuşi, pentru ea, mînia asta de bărbat aducea cu furtunile dezlănţuite odinioară de şcolar, după cum noroiul şi sîngele închegat îi aminteau de acel Zénon care se întorcea cu hainele harcea-parcea după bătăile de pe stradă, de cel ce fusese frumosul ei prieten şi duiosul frăţior de pe vremea cînd aveau zece ani.

— Ce tare vorbeşti în biserică!

— Dumnezeu nu aude nimic, răspunse Zénon cu amărăciune.

Nu i-a explicat nici de unde vine, nici încotro se duce, nici din ce încăierare sau din ce capcană a scăpat, nici ce dezgust îl îndepărtează de viaţa căptuşită cu hermină şi onoruri a cărturarilor, nici ce gînduri tainice îl mînă singur pe drumurile atît de primejdioase, străbătute de drumeţi întorşi din război şi de hoinari fără căpătîi, de care mica ceată alcătuită din paroh, mătuşa Godeliève şi cîţiva slujitori se păzea cu prudenţă ori de cîte ori se întorcea de la cîmp.

— Vremurile sînt aşa de vitrege, zise ea repetînd tînguielile obişnuite de acasă şi din piaţă, şi dacă te întîlneşti iarăşi cu vreun răufăcător...

— De unde ştii că n-o să-i vin eu de hac? făcu el aprig. Nu-i chiar aşa de greu să-i faci cuiva de petrecanie...

— Chrétien Merghelynck şi vărul meu Jean de Béhaghel, care învaţă la Louvain, se pregătesc să se întoarcă la şcoală, stărui ea. Ce-ar fi să te duci să te-întîlneşti cu ei la hanul „Lebăda"...

— Chrétien şi Jean n-au decît să se usuce tocind atributele persoanei divine, dacă le place, zise tînărul învăţăcel dispreţuitor. Şi dacă parohul, unchiul dumitale, care mă bănuieşte de ateism, e tot neliniştit de părerile mele, să-i spui că-mi mărturisesc credinţa într-un Dumnezeu ce nu s-a născut dintr-o fecioară şi nu va fi înviat a treia zi, dar a cărui împărăţie este lumea aceasta. Înţelegi?

— Am să-i spun fără să-nțeleg, făcu ea încetișor, dar nici nu încercă să țină minte aceste cuvinte prea tainice pentru ea. Și fiindcă mătușa mea Godeliève zăvorește poarta îndată după ceasul stingerii și ascunde cheia sub salteaua ei, îți voi lăsa caietele sub streașină, împreună cu niște merinde de drum.

— Nu, zise el! Căci pentru mine asta e vreme de veghe și de post.

— De ce? întrebă ea încercînd zadarnic să-și aducă aminte ce sfînt se prăznuia în calendar.

— Pentru că așa am hotărît eu, de capul meu, spuse el șăgalnic. N-ai văzut niciodată cum se pregătesc pelerinii de plecare?

— Cum ți-e voia, făcu ea, în timp ce lacrimile îi sugrumau vocea la gîndul acelei ciudate călătorii. Iar eu o să număr ceasurile, zilele și lunile, cum fac de fiecare dată cînd ești departe.

— Ăsta ce basm mai e? zise el zîmbind ușor. Calea pe care o apuc n-o să mai treacă nicicînd pe-aici. Nu sînt dintre cei ce se întorc din drum ca să mai vadă din nou o fată.

— Atunci, spuse ea ridicîndu-și către el fruntea îngustă și încăpățînată, am să vin eu într-o zi la dumneata în loc să te-ntorci dumneata la mine.

— În zadar, făcu el luînd parte, în joacă parcă, la acest schimb de replici. Te voi uita.

— Dragul meu stăpîn, spuse Wiwine, oamenii din neamul meu odihnesc sub lespezile astea și-și au deviza scrisă pe pernă. *În voi zace mai mult.* În mine zace mai mult decît să răspund uitării prin uitare.

Stătea în fața lui, izvoraș searbăd și limpede. Tînărul n-o iubea cîtuși de puțin; copila asta cam sărăcuță cu duhul era, fără îndoială, una din cele mai slabe legături pe care le mai avea cu trecutul lui atît de scurt. L-a cuprins însă o ușoară milă amestecată cu mîndria de a ști că-i pare cuiva rău după el. Deodată, cu gestul năvalnic al omului care în clipa despărțirii dăruiește, aruncă sau închină ceva ca să dobîndească ajutorul cine știe căror puteri, sau dimpotrivă, ca să se descătușeze de ele, își scoase din deget un inel subțire de argint, cîștigat cu

Jeanette Fauconnier la jocul ineluşelor, şi-l puse ca pe un gologan în palma ei întinsă.

Fetiţa asta n-o să se aleagă de pe urma lui decît cu pomana unui vis trecător.

Noaptea, şi-a luat caietele de sub streaşină şi le-a dus la Jean Myers. Cuprindeau în cea mai mare parte nişte extrase din filosofii păgîni, copiate în mare taină pe vremea cînd învăţa la Bruges sub supravegherea canonicului şi conţineau un anumit număr de opinii scandaloase cu privire la natura sufletului şi la inexistenţa lui Dumnezeu, precum şi nişte citate din Sfinţii Părinţi atacînd cultul idolilor, răstălmăcite însă ca să demonstreze deşertăciunea evlaviei şi a slujbelor creştine. Zénon rămăsese încă destul de tînăr ca să mai pună preţ pe aceste prime îndrăzneli de şcolar. A discutat planurile sale de viitor cu Jean Myers ; acesta din urmă era de părere să-şi urmeze studiile la Facultatea de Medicină din Paris pe care o frecventase şi el, fără să ajungă însă pînă la susţinerea tezei şi la dobîndirea tichiei pătrate. Zénon se înflăcăra pentru călătorii mai îndepărtate. Chirurgul-bărbier a aşezat cu grijă caietele studentului în cămăruţa unde-şi rînduia sticlele vechi şi provizia de albituri. Tînărul învăţăcel nici n-a băgat de seamă că Wiwine aşezase între file o rămurică de măceş.

ZVONURI

S-a aflat mai tîrziu că la început petrecuse cîtva timp la Gand, la starețul cu rang de episcop de la Saint-Bavon, care se ocupa de alchimie. Unii ziceau că mai apoi l-au văzut parcă la Paris, pe strada aceea, Bûcherie, unde studenții disecau într-ascuns morții și unde te molipsești de scepticism și erezie ca de-o boală rea. Alții, demni de toată încrederea, puneau mîna-n foc că-și dobîndise diploma la Universitatea din Montpellier, dar unii răspundeau că s-a mulțumit doar cu înscrierea la această vestită facultate, dînd însă cu piciorul patalamalelor numai și numai de dragul practicii experimentale, disprețuindu-i deopotrivă pe Gallien și pe Celsus. Se mai povestea că cineva l-a recunoscut, pare-se, prin Languedoc, în persoana unui vraci-vrăjitor ce ademenea femeile, și, cam tot în același timp, prin Catalonia, sub haina unui pelerin venit de la Montserrat și urmărit pentru că ucisese un băiat tînăr într-un han plin de oameni fără căpătîi, marinari, geambași, cămătari bănuiți de iudaism și arabi oarecum creștinați. Se mai știa vag că se ocupa de niște teorii cu privire la fiziologie și anatomie, iar povestea cu copilul ucis, care pentru cei grosolani sau prea creduli nu era decît o practică de magie sau de desfrîu deșănțat, se preschimba în gura celor mai docți într-o operație avînd drept scop transvazarea unui sînge proaspăt în vinele unui bolnav, un evreu bogat. Mai tîrziu, niște oameni întorși din călătorii mai lungi și deprinși cu minciuni și mai gogonate ziceau că l-au văzut în ținuturile locuite de neamurile barbare și chiar la curtea sultanului Marocului. Un nou sistem de proiectile incendiare folosite pe la 1541 la Alger de către pașa Khéreddin Barbăroșie a vătămat rău o flotilă spaniolă; i s-a pus în spinare și această descoperire nenorocită care, pare-se, îl îmbogățise. Un călugăr franciscan trimis în Ungaria,

într-o misiune, întîlnise la Buda un medic flamand care-și tăinuise numele ; fără îndoială că era el. Se știa de asemenea, din surse sigure, că fusese chemat la Genova, la un consult, de Joseph Ha-Cohen, doctorul personal al Dogelui, dar că refuzase cu insolență să-i ia locul evreului, după ce acesta din urmă fusese surghiunit. Deoarece oamenii cred, adesea pe bună dreptate, că îndrăzneala în privința plăcerilor trupești merge mînă în mînă cu aceea a gîndirii, i s-au pus în seamă plăceri tot atît de cutezătoare ca și lucrările lui și s-au povestit felurite basme, potrivite, bineînțeles, după gusturile celor ce-i răspîndeau sau îi născoceau aventurile. Totuși, dintre toate aceste îndrăzneli, cel mai scandalos era poate faptul că înjosea, pare-se, frumoasa profesie de medic, dedîndu-se de preferință grosolanei practici a chirurgiei, și murdărindu-și astfel mîinile cu puroi și sînge. Toate astea aveau să se ducă de rîpă dacă un cuget neliniștit încălca astfel buna rînduială și datinile statornicite. După ce nu s-a mai știut multă vreme nimic despre el, unora li s-a părut că-l zăresc la Basel în timpul unei epidemii de ciumă ; un șir de vindecări la care nimeni nu se mai aștepta i-au adus o vreme faima de tămăduitor. Apoi, din nou, zvonul s-a stins. Omul acesta părea că se teme de o glorie prea răsunătoare.

Pe la 1539 se primise la Bruges un mic tratat în limba franceză, tipărit la Lyon de Dolet, și care-i purta numele. Era o descriere minuțioasă a fibrelor tendinoase și a inelelor valvulare ale inimii, urmată de un studiu asupra rolului jucat de ramura stîngă a nervului vag în comportamentul acestui organ ; Zénon afirma aici că pulsația corespunde momentului sistolei, în opoziție cu ceea ce se preda la facultate. Mai vorbea și despre îngustarea și îngroșarea arterelor în anumite boli datorate uzurii bătrîneții. Canonicul nu se prea pricepea la lucrurile astea, dar a citit și a răscitit acest scurt tratat, oarecum dezamăgit că nu găsește în el nimic care să justifice acuzația de necredință ce i se aducea fostului său învățăcel. Ai fi zis că orice practician ar fi putut alcătui o atare cărțulie, pe care n-o împodobea nici măcar un prea

frumos citat latinesc. Bartholommé Campanus îl zărea destul de des prin oraş, călare pe catîrca lui zdravănă, pe chirurgul bărbier Jean Myers, din ce în ce mai mult chirurg şi mai puţin bărbier pe măsură ce, o dată cu anii, sporea şi consideraţia de care se bucura. Acest Myers era poate singurul locuitor din Bruges pe care l-ai fi putut în mod logic bănui că primeşte din cînd în cînd veşti de la învăţăcelul devenit maestru. Uneori, canonicul era ispitit să intre în vorbă cu acest om inferior lui; convenienţele păreau însă a-l împiedica să facă el primul pas, iar individul mai avea şi faima de a fi viclean şi zeflemitor.

Ori de cîte ori întîmplarea aducea pînă la el vreun ecou privindu-l pe şcolarul lui de odinioară, canonicul dădea fuga la vechiul său prieten, părintele Cleenwerk. Stăteau de vorbă seara, în camera de primire a casei parohiale, străbătută uneori de mătuşa Godeliève sau de nepoată-sa, care aduceau cîte o lampă sau vreo tăviţă; nici una, nici cealaltă nu se osteneau să asculte, nefiind deprinse să tragă cu urechea la convorbirile celor două feţe bisericeşti. Pentru Wiwine trecuse vremea iubirilor copilăreşti; mai păstra încă, într-o cutie, lîngă nişte mărgele de sticlă şi nişte ace, inelul îngust împodobit cu o floricică, dar ştia că mătuşă-sa are planuri serioase în legătură cu ea. În timp ce femeile strîngeau faţa de masă şi rînduiau tacîmurile, Bartholommé Campanus şi bătrînul paroh întorceau şi pe faţă şi pe dos acele vagi frînturi de informaţii care, în raport cu întreaga viaţă a lui Zénon, erau cam cît o unghie faţă de totalitatea trupului. Parohul dădea din cap, aşteptîndu-se la tot ce poate fi mai rău de la acest cuget înnebunit de nerăbdare, de ştiinţă deşartă şi de orgoliu. Canonicul îi lua molatic apărarea învăţăcelului pe care-l dăscălise. Puţin cîte puţin însă, Zénon înceta de a mai fi pentru ei o fiinţă, un chip, un suflet, un om ce trăia pe undeva, într-un punct oarecare al circumferinţei pămîntului; se preschimba într-un nume, ba chiar mai puţin decît un nume, într-o etichetă ştearsă de pe-un borcan unde putrezeau încet cîteva mărturii incomplete şi moarte ale propriului lor trecut. Mai vorbeau încă despre el. În realitate însă începuseră să-l uite.

Simon Adriansen îmbătrînea. Se încredința de acest fapt nu atît după oboseala lui, cît după un fel de seninătate tot mai vădită. Era ca un cîrmaci ajuns cam fudul de-o ureche și care nu mai aude decît nedeslușit vuietul furtunii, dar nu încetează a măsura cu aceeași dibăcie puterea curenților, a mareei și a vînturilor. Bogăția lui sporise neîncetat; de-a lungul întregii sale vieți galbenii i se îngrămădeau în mîini; plecase din locuința părintească de la Middelbourg ca să se rostuiască într-o casă clădită de el pe un chei ridicat de curînd la Amsterdam, pe vremea cînd dobîndise concesiunea mirodeniilor din acel port. Comorile de peste mări și țări se adunau și se rînduiau, ca într-un sipet trainic, în locuința lui rezemată de Schreijerstoren. Simon și nevastă-sa, departe însă de măreția aceasta, locuiau la ultimul cat, într-o cămăruță goală ca o cabină de corabie, iar tot belșugul lor slujea doar la mîngîierea celor sărmani.

Pentru ei porțile erau totdeauna deschise, pîinea totdeauna rumenită, lămpile totdeauna aprinse. Zdrențăroșii aceia nu erau numai datornici răi de plată sau bolnavi pe care spitalele, ticsite, nu-i mai puteau îngriji, ci și actori flămînzi, marinari îndobitociți de rachiu, răufăcători adunați de la stîlpul infamiei și purtînd pe umeri urmele biciului. Ca și Dumnezeu, care poruncește ca toți oamenii să calce pe pămîntul său și să se bucure de soarele său, Simon Adriansen nu-i alegea, sau, mai degrabă, din dispreț față de legile omenești, îi alegea pe cei socotiți din cale-afară de răi. Îmbrăcați cu haine călduroase chiar de mîna stăpînului, nepricopsiții aceia, stînjeniți, se așezau la masa lui. Muzicanți ascunși într-o săliță le strecurau în urechi simțămîntul că se-nfruptă din bucuriile raiului; ca să-și primească oaspeții, Hilzonde se gătea cu rochii minunate, care dădeau și mai

mult preț milosteniilor ei, și împărțea mîncarea cu un polonic de argint.

Simon și nevasta lui, ca Avram și Sara, ca Iacob și Rașela, trăiseră timp de doisprezece ani în pace. Își avuseseră totuși necazurile lor. Le muriseră rînd pe rînd cîțiva prunci iubiți și îngrijiți cu duioșie. De fiecare dată Simon își pleca fruntea și zicea :

— Atotputernicul tată știe ce le este de folos copiilor.

Și acest bărbat, într-adevăr cucernic, îi vorbea Hilzondei despre binefacerile resemnării. În ei sălășluia totuși mîhnirea. În cele din urmă li se născuse o fetiță, care-a trăit. De atunci Simon Adriansen și Hilzonde au conviețuit ca frate și soră.

Dinspre toate țărmurile lumii, corăbiile lui se îndreptau spre Amsterdam, dar Simon se gîndea la marea călătorie care se încheie neîndoios pentru fiecare din noi, bogați sau săraci, printr-un naufragiu pe o plajă necunoscută. Navigatorii și geografii, ce se aplecau împreună cu el peste portulane și întocmeau hărți în folosul său, îi erau mai puțin dragi decît aventuierii aceia în drum spre o altă lume, predicatori zdrențăroși, profeți batjocoriți și păcăliți prin piețele publice, un Jan Matthyjs, brutar halucinat, un Hans Bockhold, măscărici ambulant găsit de Simon într-o seară aproape degerat în pragul unei taverne și care punea în slujba împărăției duhovnicești vorbe sforăitoare de iarmaroc. Printre ei, mai umil decît toți, ascunzîndu-și marea erudiție, îndobitocit cu bună știință, pentru ca harul dumnezeiesc să se pogoare nestînjenit asupra lui, se zărea, îmbrăcat în cojocul lui vechi, Bernard Rottman, odinioară cel mai drag dintre ucenicii lui Luther și care acum îl înfiera pe omul de la Wittenberg, pe acel fățarnic, statornicit cu nepăsare între adevăr și sminteală, ce împăca și capra săracului și varza bogatului.

Trufia acestor Sfinți și nerușinarea cu care, din gură, îi jumuleau de averi pe burghezi și de titluri pe notabili ca să le reîmparte după bunul lor plac, stîrnise mînia tuturor împotrivă-le ; amenințați cu moartea sau surghiunul neîntîrziat, cei Drepți țineau sfat în casa lui Simon, ca niște marinari pe o corabie ce se scufundă.

Dar speranţa se ivea totuşi în zare ca o pînză. Münsterul, unde Jan Matthyjs izbîndise să se aşeze după ce-i izgonise pe episcop şi pe consilierii municipali, ajunsese Cetatea Domnului în care, pentru prima dată pe pămînt, mieii şi-au aflat un adăpost. Degeaba încercau oştile împărăteşti să cotropească acest Ierusalim al dezmoşteniţilor ; toţi săracii din lume aveau să strîngă rîndurile în jurul fraţilor lor ; cete întregi aveau să umble din oraş în oraş, prădînd ruşinoasele tezaure ale bisericilor şi răsturnînd chipurile cioplite ; umflatul acela de Martin în cloaca lui din Thuringia şi papa de la Roma aveau să fie înjunghiaţi. Simon asculta vorbele lor netezindu-şi barba albă ; firea lui de om deprins cu riscurile îl îndemna să primească fără crîcnire uriaşele primejdii ale acestei cucernice aventuri ; liniştea lui Rottman, glumele lui Hans îi risipeau ultimele îndoieli ; îi dădeau încredere, aşa cum hotărîrea căpitanului şi veselia gabierului îi dăduseră încredere în soarta uneia dintre corăbiile lui ce ridica ancora în anotimpul furtunilor. Astfel, cu inima împăcată, se uită într-o seară la jalnicii lui oaspeţi înfundîndu-şi pe cap căciulile sau înfăşurîndu-şi gîtul cu fularele lor de lînă tocite, gata să se tîrască împreună pînă în acel Münster al visurilor lor.

În sfîrşit, într-o zi, sau mai degrabă într-o dimineaţă, după o noapte rece de februarie, s-a suit în camera luminată de o candelă, unde Hilzonde se odihnea în pat, dreaptă şi nemişcată. A chemat-o în şoaptă, a văzut că nu doarme, s-a aşezat greoi la picioarele patului şi, ca un negustor care cercetează cu nevastă-sa socotelile de peste zi, i-a împărtăşit consfătuirile tainice din săliţa de jos. Oare nu se săturase şi ea să trăiască în oraşele astea unde banii, păcatele trupeşti şi deşertăciunea se împăunează, caraghios, în piaţa publică, unde chinurile oamenilor s-au închegat parcă în pietre, în cărămizi, în lucruri deşarte şi supărătoare peste care Duhul nu se mai pogoară ? În ceea ce-l priveşte, îşi pusese în gînd să părăsească, sau mai degrabă să-şi vîndă casa şi averea din Amsterdam (căci de ce să risipeşti fără folos bunuri ce-i aparţin lui Dumnezeu ?) ca să se ducă să se stabilească pînă nu e prea tîrziu în Arca de la Münster, plină ochi şi

unde prietenul lor Rottman o să le găsească un adăpost și ceva merinde. Îi dădea Hilzondei cincisprezece zile să se gîndească la acest proiect în miezul căruia se aflau mizeria, surghiunul, poate și moartea, dar în același timp bucuria de a fi printre primii ce vor preamări Împărăția Cerului.

— Cincisprezece zile, femeie, repetă el. Dar nici un ceas mai mult, căci n-avem timp.

Hilzonde s-a ridicat sprijinindu-se în cot și ațintindu-și asupra lui ochii dintr-o dată larg deschiși :

— Cele cincisprezece zile au trecut, bărbate, spuse ea cu un fel de liniștit dispreț față de tot ceea ce lăsa astfel în urma ei.

Simon a lăudat-o pentru că e, tot timpul, cu un pas înaintea lui în drumul lor spre Dumnezeu. Veneração față de tovarășa lui de viață rezistase uzurii vieții de toate zilele. Bătrînul trecea dinadins cu vederea imperfecțiunile, umbrele, cusururile vizibile totuși la suprafața sufletului, reținînd din ființele alese de el doar ceea ce poate că erau în străfundurile lor, sau ceea ce năzuiau să ajungă. Sub înfățișarea caraghioasă a profeților pe care-i adăpostea, recunoștea niște sfinți. Mișcat chiar de la prima lor întîlnire de ochii limpezi ai Hilzondei, nu ținea seamă de expresia aproape vicleană a gurii ei triste. Femeia aceea slabă și obosită rămînea pentru el un Înger adevărat.

Vînzarea casei și a mobilei a fost ultima afacere bună încheiată de Simon. Ca totdeauna, nepăsarea lui în privința banilor i-a fost de folos, căci datorită ei era scutit atît de greșelile iscate de teama de a fi păgubit cît și de cele ce ar urma din graba de a cîștiga prea mult. Surghiuniții de bună voie au părăsit Amsterdamul înconjurați de acel respect de care se bucură toți bogații, orice ar face, chiar dacă trec în mod revoltător de partea săracilor. Un mic șlep i-a dus pînă la Deventer, de unde au străbătut cu carul dealurile proaspăt înverzite ale regiunii Gueldre. Se opreau prin hanurile Westfaliei ca să se ospăteze cu șuncă afumată ; pentru acești orășeni, drumul spre Münster lua înfățișarea unei excursii la țară.

O slujnică numită Johanna, pe care Simon o cinstea în mod deosebit fiindcă odinioară fusese pusă la cazne pentru credința ei anabaptistă, o însoțea pe Hilzonde și pe fetiță.

Bernard Rottmann îi primi la porțile Münsterului, într-o învălmășeală de convoaie militare, de saci și de butoaie. Pregătirea în vederea asediului amintea de zarva și neorînduiala din ajunul anumitor sărbători. În timp ce femeile descărcau din car un leagăn și niște boarfe, Simon asculta explicațiile Marelui Restaurator : Rottmann era liniștit ; ca și mulțimea îndoctrinată de el ce tîra pe străzi zarzavaturi și lemne adunate de prin împrejurimi, el se bizuia pe ajutorul lui Dumnezeu. Cu toate acestea, Münsterul avea nevoie de bani. Avea și mai multă nevoie de sprijinul celor neînsemnați, al celor nemulțumiți, al celor seîrbiți, împrăștiați prin lume și care nu așteptau decît prima izbîndă a noului Hristos ca să scuture jugul tuturor idolilor. Simon era încă bogat, avea polițe de încasat la Lübeck, la Elbing și chiar în Jutlanda și în îndepărtata Norvegie; era dator să redobîndească acești bani ce se cuveneau numai Domnului. Pe drum va ști el să vestească sufletelor cucernice chemarea Sfinților răsculați. Faima lui de om înțelept și bogat, hainele de postav bun și de piele moale vor face să fie ascultat acolo unde un predicator zdrențăros nici n-ar putea să intre. Acest bogătaș trecut la credința lor era cel mai bun sol al soborului celor săraci.

Simon a încuviințat aceste vederi. Trebuia să dea zor pentru a scăpa de șiretlicurile principilor și ale preoților. Îmbrățișîndu-și în grabă nevasta și fetița, a pornit de îndată, călare pe cea mai odihnită dintre catîrcele care tocmai îl aduseseră la porțile Noului Ierusalim. Peste cîteva zile, lăncile de fier ale pedestrașilor s-au ivit în zare ; oștile principelui-episcop și-au așezat tabăra în jurul orașului, fără a încerca să-l ia cu asalt, dar hotărîte să aștepte oricît va fi nevoie ca să-i răzbească pe sărăntoci prin înfometare.

Bernard Rottmann o instalase pe Hilzonde împreună cu copilul ei în casa primarului Knipperdolling, care fusese la Münster unul dintre cei dintîi sprijinitori ai celor neprihăniți. Omul acela rotofei, prietenos și nepă-

sător o trata ca pe o soră. Sub influența lui Jan Matthyjs ce plămădea o lume nouă, la fel cum odinioară își plămădea pîinea în pivnița lui din Haarlem, toate faptele vieții dobîndeau o înfățișare deosebită, lesnicioasă, netedă. Roadele pămîntului erau ale tuturor ca și aerul și lumina Domnului, cei ce aveau rufărie, vase sau mobilă, le scoteau în stradă ca să le împartă cu ceilalți. Purtîndu-și cu toții o dragoste aspră, se ajutau, se dojeneau, se pîndeau unii pe alții ca să se înștiințeze de păcatele lor ; legile civile erau anulate, anulate erau și tainele ; șireangul pedepsea hula și păcatele trupești ; femei acoperite cu văluri umblau de colo-colo ca niște îngeri neliniștiți, iar prin piețe se auzeau hohotele de plîns ale spovedaniilor publice.

Mica cetate a celor Buni, încercuită de oștirea catolică, trăia înfrigurată cu gîndul la Dumnezeu. În fiecare seară, predicile în aer liber îmbărbătau oamenii ; Bockhold, cel mai prețuit dintre sfinții predicatori, plăcea. căci, datorită ștrengăriilor lui de actor, dădea haz sîngeroaselor imagini ale Apocalipsului. În noaptea blîndă de vară, bolnavii și cei dintîi răniți ai asediului, întinși sub bolțile din jurul pieții, își contopeau văicărelile cu glasurile ascuțite ale femeilor care cereau ajutorul lui Dumnezeu. Hilzonde era una dintre cele mai înfocate. Dreaptă, înaltă, prelungă ca o flacără, mama lui Zénon veștejea mîrșăviile Romei. Prin fața ochilor ei înlăcrămați se perindau vedenii înfricoșătoare. Prăbușindu-se asemenea unei lumînări prea subțiri ce se-ndoaie, Hilzonde plîngea, căindu-se, cuprinsă de duioșie și de nădejdea că va muri.

Moartea lui Jan Matthyjs, ucis în fruntea unui pîlc de treizeci de oameni și a oștii îngerești, în timpul unei ieșiri împotriva oastei episcopului, a fost primul doliu public. În fața bisericii, Hans Bockhold, cu fruntea încinsă cu o coroană de rege, călare pe un cal acoperit cu un patrafir în chip de valtrap, a fost proclamat fără zăbavă Profet și Rege ; oamenii au ridicat o estradă de pe care în fiecare dimineață, noul David, făcînd pe grozavul, lua hotărîri de neclintit în privința treburilor pămîntești și cerești. După o năvală încununată de succes, care a dat peste cap cuhniile episcopului și le-a adus

drept pradă purcei și găini, au benchetuit pe estradă în sunetul fluierelor ; Hilzonde a rîs, la fel cu ceilalți, cînd prinșii, bucătarii dușmanului, au fost siliți să pregătească bucatele, apoi au fost striviți în pumni, călcați în picioare și uciși de mulțime.

Încet-încet, în sufletele oamenilor se schimba ceva, așa cum noaptea, pe nesimțite, un vis se preschimbă în coșmar. Din pricina extazului, sfinții mergeau împleticindu-se ca bețivii. Noul Hristos-Rege rînduia post după post ca să economisească merindele îngrămădite peste tot locul, prin pivnițele și podurile din oraș ; dacă, totuși, uneori, cîte-o putină de scrumbii puțea din cale afară sau dacă se iveau pete pe rotunjimile vreunei șunci, oamenii se ghiftuiau. Bernard Rottmann, istovit, bolnav, nu mai ieșea din camera lui, și se supunea fără crîcnire hotărîrilor noului Rege, mulțumindu-se să predice poporului adunat sub ferestrele lui că dragostea nimicește toată zgura pămîntească și să-i îndemne să aștepte Împărăția lui Dumnezeu. Demnitatea de primar fiind desființată, Knipperdolling fusese ridicat în mod solemn la rang de călău ; bărbatul acela pîntecos și cu gît cărămiziu se simțea deosebit de bine în exercițiul noilor sale funcțiuni, de parcă ar fi visat de cînd lumea, în taină, să se facă măcelar ; ucideau pe capete ; Regele poruncea să fie stîrpiți toți fricoșii precum și cei lipsiți de rîvnă, ca să nu-i molipsească și pe ceilalți; pe de altă parte, fiecare moarte economisea cîte o porție. În casa unde locuia Hilzonde se vorbea despre cazne la fel ca odinioară, la Bruges, despre prețul lînei.

Din smerenie, Hans Bockhold primea să fie numit în adunările pămîntești Jean de Leyde, după numele orașului său de baștină, dar simțind în sine o putere și o înflăcărare mai presus de firea omenească, își dădea în fața credincioșilor săi și un nume inefabil. Șaptesprezece soții, mărturiseau neistovita vlagă a Domnului. Teama sau dorința de slavă deșartă îi îndemna pe unii burghezi să-și dea nevestele pe mîna Hristosului celui viu, așa cum îi dăruiseră și galbenii. Niște dezmățate scoase de prin bordelurile de mîna a șaptea se dădeau în vînt după cinstea de a-l sluji pe Rege în plăcerile lui trupești. A venit și pe la Knipperdolling, să stea de vorbă cu Hil-

zonde. Femeia s-a îngălbenit cînd bărbatul acela mărunțel, cu ochi vioi, s-a atins de ea, dîndu-i la o parte corsajul, cu mîinile lui iscoditoare de croitor. Își aducea aminte fără să vrea, că la Amsterdam, pe vremea cînd era doar un măscărici flămînd aciuit la masa ei, se folosise de clipa în care se aplecase spre el, cu o farfurie în mînă, ca să-i atingă coapsele. Se supunea dezgustată sărutărilor acelei guri umede, dar dezgustul se preschimba în extaz; ultimele rămășițe de cuviință se risipeau ca niște zdrențe, sau ca pielea învîrtoșată pe care o răzui la baia de aburi; împresurată de răsuflarea lui fierbinte și searbădă, Hilzonde pierea și, o dată cu ea, piereau și temerile, remușcările, dezamăgirile Hilzondei. Regele, lipit de ea, admira trupul acela firav a cărui slăbiciune, zicea el, dădea și mai bine în vileag formele binecuvîntate ale femeii, sînii prelungi și lăsați, pîntecele rotund. Bărbatul acela deprins cu tîrfele sau cu matroanele lipsite de gingășie era uluit de rafinamentul Hilzondei. Îi povestea viața lui, știuse, încă de la șaisprezece ani, că e Dumnezeu. Căzuse, lovit de boala copiilor, în prăvălia croitorului unde era ucenic și de unde fusese izgonit pe dată; intrase în împărăția cerurilor urlînd și făcînd spume la gură. Simțise din nou cutremurarea aceea care e chiar Dumnezeu în culisele teatrului ambulant unde-și juca rolul de paiață bătută; într-o șură unde a avut prima oară o femeie, înțelesese că trupurile dezgolite pentru care nu mai există nici sărăcie nici bogăție, uriașul val de viață ce potopește pînă și moartea și se scurge asemenea sîngelui îngeresc este însuși Dumnezeu. Spunea toate astea în jargonul pretențios al actorului, împănat cu greșelile gramaticale ale fiului de țăran.

A dus-o mai multe seri la rînd și a așezat-o printre femeile lui Hristos, la masa ospățului. Mulțimea se îngrămădea în jurul meselor, gata-gata să le răstoarne; înfometații înșfăcau din zbor cîte-un gît sau cîte-o labă de pui pe care Regele binevoia să le azvîrle și-l rugau să-i binecuvînteze. Pumnii tinerilor Profeți ce-i slujeau Regelui drept paznici țineau gloata la respect. Divara, regina juruită, culeasă dintr-un bordel din Amsterdam, mesteca nepăsătoare, scoțîndu-și la iveală, cu fiecare dumicat, dinții și limba; semăna cu o vacă leneșă și

sănătoasă. Pe neașteptate, Regele ridica mîinile și se ruga, iar chipul lui cu obrajii sulemeniți se împodobea cu o paloare teatrală. Sau îi sufla în obraz vreunui comesean ca să-i împărtășească Duhul Sfînt. Într-o noapte a luat-o pe Hilzonde în sala din dos și i-a ridicat fustele ca să le arate tinerilor Profeți dalba goliciune a Bisericii. Între Divara, care, întemeindu-se pe cei douăzeci de ani ai ei o făcuse bătrînă pe noua regină, și aceasta din urmă s-a iscat o încăierare. Cele două femei s-au rostogolit pe lespezi, smulgîndu-și una alteia smocuri de păr; Regele le-a împăcat însă, încălzindu-le în seara aceea la pieptul său pe amîndouă.

Sufletele acelea îndobitocite și scrîntite erau zgîlțîite uneori de cîte-un avînt de hărnicie. Hans a hotărît să se dărîme neîntîrziat toate turnurile, clopotnițele și turnulețele din oraș care depășeau cu trufie acoperișurile, jignind astfel egalitatea ce trebuie să domnească pretutindeni în fața lui Dumnezeu. Cete de bărbați și de femei urmate de copii care scîncea au năvălit pe scările turnurilor; grămezi de țigle și maldăre de cărămizi se prăbușeau pe pămînt, vătămînd capetele trecătorilor și acoperișurile caselor scunde; au desprins pe jumătate sfinții de aramă de pe acoperișul bisericii Saint-Maurice, lăsîndu-i agățați pieziș între cer și pămînt; au smuls grinzi, făcînd astfel prin casele foștilor bogătași spărturi pe unde pătrundeau ploaia și zăpada. O femeie bătrînă, văitîndu-se că înțepenește de vie în camera ei bîntuită de vijelie, a fost izgonită din oraș; episcopul n-a primit-o în tabăra lui; cîteva nopți au tot auzit-o urlînd prin șanțuri.

Spre seară, muncitorii se opreau și rămîneau cu picioarele spînzurate în gol, cu capul în sus, cercetînd nerăbdători cerul, doar-doar or vedea semnele sfîrșitului lumii. Apusul învăpăiat pălea însă; încă o seară se înveșmînta în cenușiu, apoi în negru, iar dărîmătorii obosiți coborau iar în cocioabele lor ca să se culce și să doarmă.

O neliniște ce semăna cu voioșia îi îndemna pe oameni să colinde străzile dărăpănate. De sus, de pe metereze, se uitau curioși la cîmpia deschisă pe care nu puteau

păşi, asemenea unor călători pe marea primejdioasă ce le împresoară barca; greaţa pricinuită de foame era aidoma celei resimţite cînd te avînţi în larg. Hilzonde umbla fără încetare de colo-colo pe aceleaşi ulicioare, sub aceleaşi bolţi, pe aceleaşi scări ce urcau spre turnulețe, cînd singură, cînd ţinîndu-şi copilul de mînă. În capul ei golit răsunau clopotele foamei; se simţea uşoară, vioaie ca păsările ce se roteau necontenit împrejurul turnurilor bisericilor, sfîrşită, dar ca o femeie gata să simtă plăcerea. Uneori, rupînd un ţurţur lung ce atîrna pe cîte-o birnă, deschidea gura şi-i sugea răcoarea. Oamenii din jurul ei erau cuprinşi parcă de aceeaşi bucurie bolnăvicioasă; în ciuda certurilor care izbucneau pentru un codru de pîine, pentru o varză stricată, din inimi se scurgea un fel de duioşie ce-i năclăia, preschimbîndu-i pe toţi nevoiaşii şi înfometaţii într-o singură gloată. Unii nemulţumiţi îndrăzneau totuşi, de la o vreme, să ridice glasul; pe cei lipsiţi de rîvnă nu-i mai ucideau; prea erau mulţi.

Johanna îi împărtăşea stăpînei ei zvonurile înspăimîntătoare care începuseră să se audă cu privire la obîrşia cărnii ce se împărţea poporului. Hilzonde mînca făcîndu-se că nu aude. Oamenii se lăudau că au gustat carne de arici, de şobolan sau şi mai rău chiar, după cum unii burghezi socotiţi foarte cumpătaţi se făleau deodată cu păcate trupeşti de care acele schelete, acele stafii nu păreau a fi în stare. Nu se mai ascundeau cînd îşi uşurau trupurile bolnave. Nu-şi mai îngropau morţii căci obosiseră, dar gerul preschimba hoiturile îngrămădite prin curţi în lucruri curate, ce nu miroseau. Nimeni nu pomenea de cazurile de ciumă ce aveau fără îndoială să se ivească o dată cu primele zile călduţe din aprilie, căci nimeni nu mai nădăjduia să ajungă pînă atunci. De asemenea, nimeni nu amintea de pregătirile duşmanului, care se îndeletnicea stăruitor cu astuparea şanţurilor, nici de asaltul pe care-l credeau foarte apropiat. Chipul credincioşilor dobîndise înfăţişarea vicleană a cîinilor care aleargă făcîndu-se că nu aud plesnetul biciului la urechea lor.

Într-o zi, Hilzonde, în picioare pe metereze, văzu lîngă ea un om arătînd ceva cu braţul întins. O coloană lungă

şerpuia pe cîmpie, şiruri întregi de cai tropăiau prin noroaiele pricinuite de dezgheţ. Un strigăt de bucurie ţîşni ; din piepturile istovite izvorîră frînturi de imnuri : iată oştile de anabaptişti adunate din Olanda şi Gueldra, a căror sosire o tot vesteau Bernard Rottmann şi Hans Bockhold ; iată fraţii veniţi să-şi mîntuie fraţii. În curînd însă aceste pîlcuri se înfrăţiră cu oastea episcopului care încercuia Münsterul ; steagurile fluturau în adierea vîntului primăvăratic şi cineva recunoscu printre ele flamura principelui de Hessa ; luteranul se unea cu papistaşii ca să zdrobească ceata sfinţilor. Cîţiva bărbaţi izbutiră să rostogolească de pe metereze o lespede mare de piatră, strivind astfel cîţiva oşteni ce lucrau lîngă un bastion. Împuşcătura unei străji doborî o ştafetă a principelui de Hessa. Asediatorii răspunseră printr-un foc de archebuze care ucise mai mulţi oameni. După aceea nimeni nu mai încercă nimic. Asaltul aşteptat nu avu loc nici în noaptea aceea, nici în nopţile următoare. Cinci săptămîni se scurseră astfel, într-o amorţeală deplină.

Bernard Rottmann împărţise de mult tot ce mai avea de-ale gurii precum şi toate sticluţele cu leacuri ; Regele, după cum îi era obiceiul, arunca oamenilor pe fereastră pumni de boabe, dar nu le dădea ce mai rămăsese din rezervele ascunse sub podea, la el în casă. Dormea mult. A petrecut treizeci şi şase de ore într-un somn cataleptic înainte de-a ieşi pentru ultima dată să predice în piaţa aproape pustie. De cîtăva vreme încetase să mai vină noaptea pe la Hilzonde ; cele şaptesprezece soţii, făcute de ocară şi izgonite, fuseseră înlocuite cu o fetiţă abia puberă, cam gîngavă, înzestrată cu duhul proorocirii, pe care o numea duios păsăreaua lui albă şi porumbiţa din arcă. Hilzonde nu simţea nici mîhnire, nici nemulţumire, nici surprindere că Regele o părăsise ; pentru ea, graniţa dintre ceea ce fusese şi ceea ce nu fusese încă se ştergea ; ai fi zis că nu-şi mai aduce aminte că Hans o tratase ca pe-o ibovnică. Dar totul era încă îngăduit : i s-a întîmplat să aştepte într-o noapte pînă tîrziu întoarcerea lui Knipperdolling, curioasă să vadă dacă poate ispiti huiduma aceea de om ; el însă a trecut bombănind pe

lîngă ea, fără s-o privească, preocupat de altceva decît de o muiere.

În noaptea cînd oastea episcopului pătrunse în oraș, urletul unei străji căreia i se tăia beregata o trezi pe Hilzonde din somn pe la miezul nopții. Două sute de pedestrași conduși de un trădător se furișaseră printr-o ușiță tăinuită ce dădea spre șanțuri. Bernard Rottmann, aflînd printre primii, sări din patul lui de bolnav, se năpusti în stradă cu pulpanele cămășii fîlfîind caraghios pe picioarele-i slabe; un ungur, care nu înțelesese porunca episcopului de a-i prinde vii pe șefii răscoalei, se îndură și-l ucise. Regele, surprins în timpul somnului, luptă din odaie în odaie, din coridor în coridor cu o vitejie și o sprinteneală de motan hăituit de cîini; în zori, Hilzonde îl văzu trecînd prin piață, despuiat de zdrențele lui teatrale, gol pînă la brîu, încovoiat sub plesnetul biciului. Lovindu-l cu picioarele, îl băgară într-o colivie mare unde de obicei chiar el îi închidea, înainte de judecată, pe cei nemulțumiți și pe cei lipsiți de rîvnă. Pe Knipperdolling, crezîndu-l mort, îl lăsară zăcînd în nesimțire pe-o bancă. Toată ziua răsună prin oraș pasul greoi al oștenilor; larma aceea cadențată dovedea că în cetatea nebunilor se înscăunase din nou bunul-simț sub obrăduirea acelor bărbați ce-și vînd viața în schimbul unei lefi anume, beau și mănîncă la același ceas, pradă și siluesc cînd li se ivește prilejul, se duc la biserică dacă-i silește cineva și cred oarecum în Dumnezeu, dar au pe undeva o mamă bătrînă, o nevastă chibzuită, o gospodărie mică unde se vor întoarce să trăiască șchiopi și îmbătrîniți. Schingiuirile începură din nou, dar de astă dată hotărîte de către stăpînirea legiuită, încuviințate deopotrivă de Papa și de Luther. Ființele acelea zdrențăroase, jigărite, cu gingiile putrezite de nemîncare li se păreau mercenarilor bine hrăniți un fel de pleavă dezgustătoare pe care e ușor și drept s-o strivești.

După ce se mai potoliră primele tulburări, răzbunarea publică se cuibări în piața catedralei, la picioarele estradei unde Regele își ținuse întrunirile. Cei ce trăgeau să moară pricepeau nelămurit că, în ceea ce-i privește, făgăduielile proorocului erau pe cale să se îndeplinească, dar altfel de cum crezuseră, așa cum se întîmplă totdeauna

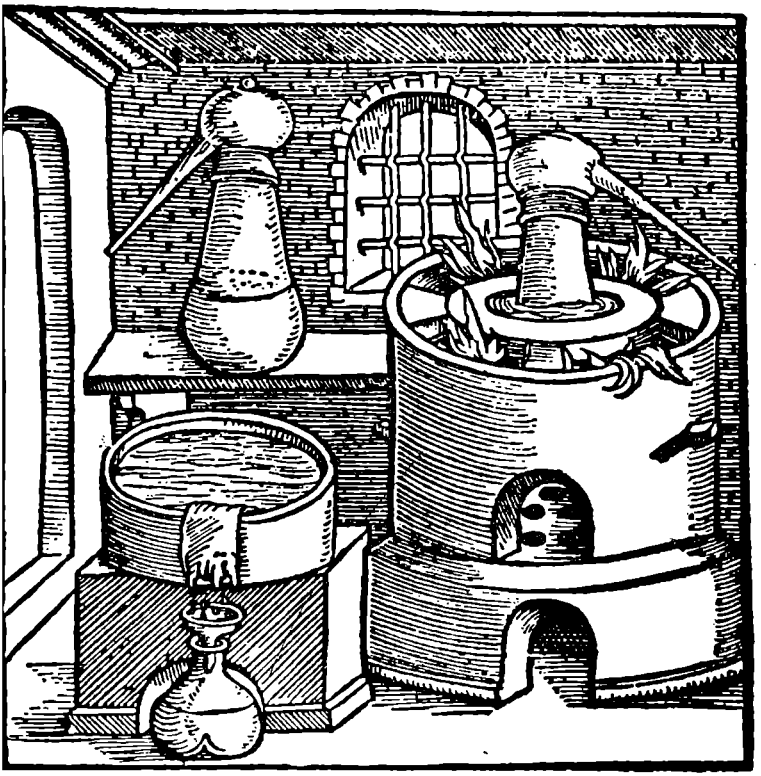

cu proorocirile; lumea frămîntărilor lor se isprăvea; o porneau fără oprelişte către un cer nesfîrşit şi roşu. Foarte puţini îl blestemau pe bărbatul care-i tîrîse după el în acea horă a mîntuirii. Unii recunoşteau, în fundul sufletului lor, că de multă vreme doriseră moartea, după cum o frînghie prea întinsă doreşte fără îndoială să fie ruptă.

Hilzonde îşi aşteptă rîndul pînă seara. Se înveşmîntase în cea mai frumoasă rochie ce-i rămăsese; îşi prinsese cosiţele cu ace de argint. Sosiră în sfîrşit patru oşteni; erau nişte necioplţi ce-şi făceau cinstit meseria. O apucă de mînă pe micuţa Martha, care începu să ţipe, şi-i spuse:

— Hai, fetiţa mea, ne ducem la Doamne-Doamne.

Unul dintre oșteni îi smulse copilul nevinovat și i-l aruncă Johannei, izbindu-l de bluza ei neagră. Hilzonde îi urmă fără să mai scoată o vorbă. Mergea așa de repede, încît călăii se văzură nevoiți să grăbească pasul. Ca să nu se împiedice, își ținea cu amîndouă mîinile poalele lungi ale rochiei de mătase verde, din cauza căreia părea că pășește pe valuri. Ajunsă la estradă, recunoscu nedeslușit printre cei morți oameni pe care-i cunoștea, pe una dintre fostele regine, de pildă. Se trînti pe acel morman cald încă și întinse gîtul.

Călătoria lui Simon se preschimba într-un calvar. Cei mai de seamă datornici îl respinseseră fără să-i plătească, de teamă ca nu cumva să umple buzunarul sau traista anabaptiștilor ; din gura pungașilor și a zgîrciților se revărsau numai mustrări , cumnatul său, Juste Ligre, i-a mărturisit că nu e în stare să scoată pe nepusă masă sumele mari depuse de Simon la agenția lui din Anvers ; de altfel, bancherul se mîngîia cu gîndul că știe să administreze mai bine averea Hilzondei și a copilului ei decît un nătîng ce îmbrățișase interesele dușmanilor statului. Simon, cu capul plecat ca un cerșetor luat la goană, ieși pe ușa sculptată și aurită ca o raclă a acelei întreprinderi comerciale la a cărei întemeiere contribuise și el. N-a putut să ducă la bun sfîrșit nici sarcina de milog : doar cîțiva calici și-au pus carnea în saramură în folosul Fraților lor. În două rînduri, mai marii bisericii i-au făcut mizerii, dar a scăpat de închisoare dîndu-le bani. Rămăsese pînă la capăt omul bogat pe care galbenii îl apără. Un hangiu din Lübeck, unde a căzut lovit de dambla, i-a furat o parte din sumele modeste adunate cu chiu cu vai.

Starea sănătății sale îl silea să călătorească în etape scurte, astfel încît a ajuns în preajma Münsterului doar cu două zile înainte de asalt. Nădejdea de a se strecura în orașul asediat s-a dovedit a fi vană. Primit ca vai de lume, dar fără brutalitate, în tabăra principelui-episcop, căruia pe vremuri îi făcuse unele servicii, a reușit să-și găsească un adăpost într-o fermă foarte apropiată de șanțurile și de meterezele cenușii ce i-o ascundeau pe Hilzonde, precum și pe fetița lui. Mînca pe masa albă de lemn a gazdei împreună cu un judecător chemat în ve-

derea procesului ecleziastic ce urma să aibă loc în curînd, cu un ofiţer al episcopului şi cu mai mulţi fugari scăpaţi din Münster şi care nu mai conteneau veştejind smintelile credincioşilor şi nelegiuirile Regelui. Lui Simon însă pe-o ureche îi intrau şi pe alta îi ieşeau bîrfelile acelor trădători ce-i ponegreau pe mucenici. A treia zi după cucerirea oraşului i s-a îngăduit în sfîrşit să intre în Münster.

Mergea cu greu de-a lungul străzilor păzite de oşteni, luptîndu-se cu soarele şi cu vîntul uscat al acelei dimineţi de iunie, căutîndu-şi anevoie drumul prin oraşul pe care-l cunoştea doar din auzite.

Sub o boltă din Piaţa Mare a recunoscut-o pe Johanna stînd jos în pragul unei case, cu copilul pe genunchi. Fetiţa a început să urle cînd străinul s-a apropiat de ea ca s-o sărute. Johanna, fără să scoată o vorbă, i-a făcut o plecăciune, precum se cuvine unei slujnice. Simon a împins uşa cu broasca sfărîmată, a străbătut camerele goale de la catul de jos, apoi pe cele de sus.

Ieşind din nou în piaţă, s-a îndreptat spre locul de execuţie. O fîşie de mătase verde atîrna de pe estradă ; după bucăţica aceea de brocard a recunoscut-o de departe pe Hilzonde, înţepenită sub un maldăr de morţi. S-a întors lîngă slujnică şi copil, fără să mai zăbovească din deşartă curiozitate lîngă acel trup din care sufletul îşi luase zborul.

Un văcar a trecut pe stradă cu vita lui, cu o găleată şi cu scăunelul pentru muls, strigîndu-şi marfa ; în casa de peste drum se deschidea din nou o tavernă. Johanna a cheltuit cei cîţiva gologani cu care-o înzestrase Simon umplînd cu lapte nişte pahare de cositor. Focul a început să trosnească în vatră ; în curînd s-a auzit zăngănitul lingurii din mîna fetiţei. Încet-încet, viaţa de toate zilele se înfiripa din nou în jurul lor, umplînd puţin cîte puţin casa pustiită, aşa cum mareea acoperă o plajă unde zac epave, comori naufragiate şi crabi din străfunduri. Slujnica i-a pregătit stăpînului patul lui Knipperdolling, pentru ca Simon să nu se mai ostenească urcînd iar scara. La întrebările bătrînului ce-şi sorbea încet berea caldă n-a răspuns la început decît printr-o tăcere morocănoasă. Cînd s-a hotărît în sfîrşit să vorbească, i-a ţîşnit din gură un şuvoi de măscări ce mirosean a zoaie şi totodată a Biblie. În ochii bătrînei husite, Regele nu fusese nicicînd altceva

decît un coate-goale căruia i se dă de mîncare la bucătărie și care cutează să se culce cu nevasta stăpînului. După ce și-a vărsat tot focul, s-a apucat să frece podelele cu un alai întreg de perii, hîrdaie și plesnete de cîrpe ude.

În noaptea aceea Simon a dormit puțin, dar, spre deosebire de ceea ce credea slujnica, nu-l muncea nici amărăciunea și nici rușinea, ci o durere mai dulcioasă ce se cheamă milă. În noaptea călduță, se înăbușea gîndindu-se la Hilzonde ca la o fiică ce i-a murit. Se căia că o lăsase să străbată singură acest drum primejdios, apoi își spunea că fiecare își are crucea lui, că din pîinea vieții și a morții fiecare își are partea lui care-i numai a lui și că Hilzonde avea tot dreptul să-și fi mîncat acea pîine după voia ei și la ceasul hotărît de ea. O dată mai mult i-o luase înainte : trecuse prin chinurile cele de pe urmă înaintea lui. Chiar și acum, tot le mai dădea dreptate credincioșilor împotriva Bisericii și a Statului ce-i zdrobise ; Hans și Knipperdolling vărsaseră sînge ; puteai oare să te aștepți la altceva într-o lume atît de sîngeroasă ? De peste cincisprezece veacuri, din lenevie, mișeii, nepăsătorii, șmecherii tot izgoneau pînă la sfîrșitul veacurilor acea împărăție a lui Dumnezeu pe care Ioan, Petru și Toma ar fi trebuit s-o vadă cu ochii lor de oameni vii. Proorocul îndrăznise să întemeieze chiar aici împărăția ce sălășluiește în cer. El arăta calea, chiar dacă, din întîmplare, apucase pe o potecă greșită. Pentru Simon, Hans rămînea un Hristos, în măsura în care fiece om ar putea fi un Hristos. Smintelile lui i se păreau mai puțin josnice decît păcatele prevăzătoare ale Fariseilor și ale înțelepților. Văduvul nu se mînia că Hilzonde căutase în brațele Regelui plăceri pe care el încetase de mult să i le mai poată da : Sfinții, lăsați de capul lor, gustaseră fără măsură din fericirea ce ia naștere din împreunarea trupurilor, dar trupurile, slobozite din legăturile pămîntești, moarte față de tot restul, cunoscuseră fără îndoială, în îmbrățișările lor, un fel de împreunare mai fierbinte a sufletelor. Berea îl destindea, ajutîndu-l să resimtă acea blîndețe alcătuită din oboseală și dintr-o bunătate senzuală și sfîșietoare. Hilzonde cel puțin își aflase pacea. La flacăra lumînării ce ardea lîngă căpătîiul lui vedea rătăcind pe pat muștele care, la acea vreme, invadaseră Münsterul ; se așezaseră poate pe chipul ei alb;

simţea că încuviinţează putreziciunea. Dintr-o dată, gîndul că în fiecare dimineaţă trupul noului Hristos era pradă cleştilor şi fierului înroşit al caznei puse stăpînire pe el, întorcîndu-i măruntaiele pe dos ; strîns legat de acel ridicol om al durerii, simţea că se scufundă în iadul trupurilor menite să cunoască atît de puţină bucurie şi atîtea chinuri ; suferea împreună cu Hans, după cum Hilzonde simţise cu el plăcerea. Toată noaptea, sub aşternutul lui, în acea odaie unde, de bine de rău, domnea o oarecare bunăstare, s-a tot lovit de imaginea Regelui viu în colivia din piaţă, ca un om cu piciorul cangrenat care-şi loveşte mereu, fără să vrea, mădularul bolnav. Rugăciunile lui nu mai făceau deosebirea dintre durerea ce-i strîngea încet-încet inima contractîndu-i muşchii umărului, coborînd pînă la încheietura mîinii stîngi şi cleştii ce-i sfîşiau lui Hans carnea de pe piept şi de pe braţe.

După ce-a redobîndit destulă putere ca să facă vreo cîţiva paşi, s-a tîrît pînă la colivia Regelui. Locuitorii Münsterului se plictisiseră de acest spectacol, dar copiii, lipiţi de gratii, aruncau stăruitor în colivie ace, baligă de cal, oscioare ascuţite pe care întemniţatul era silit să calce cu picioarele-i goale. Ca odinioară în sala de serbări, străjile dădeau molatic la o parte grupurile de gură-cască : Monseniorul von Waldeck ţinea morţiş ca Regele să rămînă în viaţă pînă în ziua osîndei ce urma să aibă loc cel mai devreme pe la mijlocul verii.

Tocmai îl vîrîseră la loc în colivie după o cazană ; ghemuit într-un colţ, încă mai tremura. Cazaca şi rănile lui răspîndeau un miros dezgustător. Nici ochii vioi şi nici glasul pătrunzător de măscărici ai omului aceluia măruntel nu se schimbaseră însă.

— Cos, croiesc, însăilez, îngîna schingiuitul. Nu-s decît un biet ucenic de croitor... Haine de piele... Tivul unei rochii fără cusătură... Nu-i ciopîrţiţi munca...

Şi-a curmat vorba, uitîndu-se pe furiş în juru-i cu căutătura omului care vrea să-şi păstreze taina şi totodată s-o şi spună pe jumătate. Simon Adriansen a dat la o parte străjile şi a izbutit să-şi bage braţul printre gratii.

— Domnul să te aibă în pază, Hans, i-a zis el întinzîndu-i mîna.

Simon s-a întors acasă istovit, ca după o călătorie lungă. De cînd ieșise ultima dată, se produseseră schimbări mari, Münsterul redobîndindu-și puțin cîte puțin chipul său obișnuit și banal. Catedrala răsuna de larma cîntecelor bisericești. Episcopul își instalase din nou iubita, pe frumoasa Iulia Alt, la doi pași de palatul episcopal, dar ființa aceea discretă nu scandaliza pe nimeni.

Simon le răbda pe toate cu nepăsarea omului gata să plece dintr-un oraș și căruia nu-i mai pasă de ce se întîmplă în urmă. Nesfîrșita lui bunătate de odinioară se-case însă ca un izvor. Cum a ajuns acasă, s-a înfuriat rău pe Johanna care uitase să-i facă rost de-o pană, de-o călimară cu cerneală și de niște hîrtie, după cum îi poruncise. Cînd, în sfîrșit, i s-a făcut rost de toate aceste lucruri, le-a folosit ca să-i scrie soru-si.

De aproape cincisprezece ani nu mai avusese nici o legătură cu ea. Buna Salomé se măritase cu mezinul puternicei familii a bancherilor Fuggers. Martin, păgubit de ai lui, își cîștigase singur averea. De la începutul veacului trăia la Colonia. Simon le-a cerut să aibă grijă de copil.

Salomé a primit scrisoarea tocmai cînd veghea ea însăși la întinsul rufelor, la țară, la Lulsdorf, unde avea o casă. Lăsîndu-și cearșafurile și rufăria fină în grija slujnicelor și fără măcar să-i ceară părerea bancherului, care nu prea era stăpîn în casa lui, a poruncit să i se pregătească o căruță, a îngrămădit în ea plăpumi și de-ale gurii și a pornit spre Münster printr-un ținut pustiit de răzmeriță.

L-a găsit pe Simon în pat, cu capul sprijinit de un palton vechi, împăturit, pe care l-a înlocuit pe dată cu o perină. Cu bunăvoința mărginită a femeilor ce se străduiesc să reducă boala și moartea la un șir nevătămător de mici necazuri fără însemnătate, menite să fie îndulcite de îngrijirile unei mame, musafira și slujnica s-au apucat să vorbească despre hrană, rufărie și țucal. Privirea rece a muribundului o recunoscuse pe soru-sa, dar Simon, folosindu-se de starea lui de om bolnav, mai întîrzia puțin osteneala bineților obișnuite. Într-un tîrziu, s-a ridicat în capul oaselor, îmbrățișînd-o pe Salomé după cuviință. Și-a regăsit apoi limpezimea minții lui de om de afaceri

ca să-i înșire bunurile ce i se cuveneau Marthei, precum și cele ce urmau a fi redobîndite în numele ei în cel mai scurt timp. Creanțele erau împăturite într-o învelitoare de mușama, la îndemîna lui. Fiii săi, stabiliți care la Lisabona, care la Londra, care în fruntea unei tiparnițe de la Amsterdam nu aveau nevoie nici de aceste fărîme din averea părintească, nici de binecuvîntarea lui ; Simon îi lăsa totul copilului Hilzondei. Ai fi zis că bătrînul uitase de promisiunile făcute Marelui Restaurator și că se supunea din nou obiceiurilor lumii pe care o părăsea fără a mai încerca s-o schimbe. Sau poate că, renunțînd astfel la niște principii mai scumpe decît însăși viața lui, gusta pînă la capăt plăcerea amară de a se desprinde de toate acestea.

Salomé mîngîia fetița înduioșîndu-se de picioruşele ei subțiri. Nu era în stare să rostească nici trei propoziții fără să cheme într-ajutor pe Fecioară și pe toți sfinții din Colonia : Martha urma să fie crescută de niște papistași. Era dureros, dar nu mai dureros decît violența unora și lîncezeala celorlalți, nu mai dureros decît bătrînețea ce-l împiedica pe soț să-și mulțumească soția, nu mai dureros decît să-i găsești morți pe cei ce erau vii cînd ai plecat. Simon se căznea să se gîndească la Regele închis în colivia unde trăgea să moară ; astăzi însă, chinurile lui Hans nu mai aveau însemnătatea pe care o avuseseră ieri ; puteau fi suportate, după cum putea fi suportată, în pieptul lui Simon, durerea aceea ce avea să moară doar o dată cu el. Se ruga, dar ceva parcă-i spunea că Dumnezeu nu-i mai cere să se roage. S-a străduit s-o vadă din nou pe Hilzonde, dar chipul răposatei nu se mai deslușea. A fost nevoit să se întoarcă mai în urmă, pînă în zilele căsătoriei mistice de la Bruges, a pîinii și a vinului împărtășite în taină și a rochiei adînc răscroite, prin care ghiceai sînul dalb, prelung. Dar și asta s-a șters ; a văzut-o pe prima lui soție, sufletul acela ales, cu care stătea la aer în grădina lor de la Flessingue. Salomé și Johanna au dat fuga, speriate de un suspin adînc. L-au îngropat în biserica Sfîntului Lamprecht, după o slujbă cu orgă și cor.

FAMILIA FUGGERS DIN COLONIA

Familia Fuggers locuia la Colonia în piața din fața bisericii Sfîntului Géréon, într-o căsuță modestă unde totul era menit liniștei și bunei stări. Prin casă plutea mereu un miros de plăcintă și rachiu de cireșe.

Doamnei Salomé îi plăcea să întîrzie la masă după prînzuri îndelungate, alcătuite cu dichis, ștergîndu-și buzele cu un șervețel de damasc ; să-și încingă mijlocul îndesat și gîtul grăsuț și trandafiriu cu cîte un lanț de aur; să poarte stofe bune, a căror lînă dărăcită și țesută cu o smerită grijă mai păstrează ceva din căldura molcomă a oilor. Dantelele ce-i acopereau răscroiala rochiilor urcau discret pînă la gît, scoțînd la iveală, fără severitate, sfiiciunea ei de femeie cinstită. Cu degetele-i zdravene cînta la un armoniu mic, așezat în camera de primire ; în tinerețe, glasul ei frumos și mlădios interpretase madrigale și motete bisericești ; îi plăceau acele înlănțuiri de sunete întocmai ca broderiile. Grija ei de căpetenie era însă mîncarea ; calendarului bisericesc, respectat cu sfințenie, i se adăuga un calendar culinar ; exista un anotimp al murăturilor sau al dulceților, al brînzei de vaci sau al scrumbiilor proaspete. Martin era un bărbat scund și slab pe care bucătăria nevestei sale nu-l îngrășa. Temut în afaceri, acasă, lupul acesta era blînd ca un mieluțel. Faptele lui cele mai îndrăznețe se mărgineau la niște glume mai deșucheate povestite la masă, spre desfătarea slujnicelor. Soții aveau un fiu, Sigismund, care se îmbarcase la șaisprezece ani cu Gonzalo Pizarro și plecase în Peru, unde bancherul făcuse niște investiții importante. Nu prea mai nădăjduiau să-l vadă, căci la Lima lucrurile luaseră în ultima vreme o întorsătură cam proastă. O fetiță încă mică îi mîngîia de pierderea băiatului ; Salomé vorbea rîzînd despre această sarcină tîrzie datorată un

pic unui șir neîntrerupt de rugăciuni, și un pic efectului unui sos de capere. Fetița aceasta era cam de o vîrstă cu Martha ; cele două verișoare au împărțit frățește același pat, aceleași jucării, aceleași binefăcătoare chelfăneli, iar mai tîrziu aceleași lecții de cînt și aceleași gâteli.

Cînd rivali, cînd complici, burduhănosul Juste Ligre și firavul Martin, puiul de mistreț flamand și nevăstuica rhenană se pîndiseră, se sfătuiseră de departe, se ajutaseră sau își dăunaseră unul altuia vreme de peste treizeci de ani. Se prețuiau la justa lor valoare, ceea ce n-ar fi putut să facă nici neghiobii, ce rămîneau cu gura căscată în fața averii celor doi bancheri, nici principii pe care-i slujeau și de care se slujeau. Martin știa pînă la ultimul sfanț ce reprezintă în bani lichizi fabricile, atelierele, șantierele, moșiile aproape feudale în care Henri-Juste își vîrîse aurul ; luxul greoi al flamandului, precum și cele două sau trei șiretlicuri grosolane, mereu aceleași, cu ajutorul cărora bătrînul Juste se descurca în împrejurări mai grele, erau, pentru Martin, prilej de glume bune. În ceea ce-l privea pe Henri-Juste, acest slujitor destoinic ce-i dădea respectuos Regentei Țărilor de Jos sumele necesare cumpărării unor tablouri italienești și întemeierii unor așezăminte cucernice, se bucura grozav cînd afla că Electorul Palatin sau ducele de Bavaria își amanetează giuvaerurile la Martin și-i cerșesc împrumuturi cu niște dobînzi demne de un cămătar evreu ; îl lăuda, nu fără o oarecare milă batjocoritoare, pe șobolanul acela care ronțăia discret bunurile lumești în loc să se înfrupte din ele pe săturate, pe nevolnicul acela care disprețuia bogățiile ce se pot vedea, ce se pipăie și se înșfacă, dar a cărui semnătură în josul unei hîrtii atîrna mai greu decît cea a lui Carol Quintul. Să le fi spus cineva acestor oameni atît de respectuoși față de mai marii lor că sînt mai primejdioși pentru orînduirea stabilită decît turcii necredincioși sau țăranii răsculați, ar fi fost foarte uimiți ; cufundați în treburile lor zilnice și în amănunte, ca toți cei de teapa lor, ei personal habar n-aveau de puterea perturbatoare a sacilor cu galbeni și a carnețelelor lor. Și totuși, stînd la tejghea, li se întîmpla să zîmbească uitîndu-se la silueta rigidă a vreunui cavaler ce stătea cu spatele la lumină și căuta să-și ascundă îndărătul ifoselor teama

de a fi respins, sau privind profilul gingaș al vreunui episcop dornic să-și termine fără prea multă cheltuială turnurile catedralei. Lăsau altora vuietul clopotelor și al tunurilor, caii iuți și femeile goale sau înveșmîntate în brocart ; ei se mulțumeau cu materia aceea rușinoasă și sublimă, disprețuită pe față și slăvită de toți într-ascuns, asemănătoare cu părțile tainice ale trupului prin aceea că oamenii le pomenesc puțin, dar se gîndesc neîncetat la ele, se mulțumeau cu acea substanță galbenă fără de care Doamna Ibovnică nu s-ar întinde molatic în patul principelui și Preasfințitul nu și-ar putea plăti nestematele mitrei, cu Aurul a cărui lipsă sau al cărui belșug hotărăște dacă oastea Crucii va porni sau nu război împotriva Semilunii. Acești bancheri se simțeau maeștri întru ale realității.

Burduhănosul Ligre fusese dezamăgit de fiul său mai mare, întocmai ca Martin de Sigismund. În zece ani nu primise de la Henri-Maximilien nimic altceva decît niște cereri de bani și un volum de versuri franțuzești, scrise între două bătălii, prin Italia fără îndoială. Din partea lui se putea aștepta numai la lucruri supărătoare. Omul de afaceri a vegheat foarte îndeaproape asupra mezinului său ca să preîntîmpine vreo nouă dezamăgire. De îndată ce Philibert, acest fiu după placul inimii lui, a ajuns la vîrsta cînd te pricepi să muți ca lumea bilele unui abac, l-a trimis să deprindă finețurile bancare la Martin, omul care nu dă greș. La douăzeci de ani, Philibert era gras ; de sub purtarea lui aleasă, deprinsă cu grijă, răzbătea fireasca-i grosolănie ; ochișorii lui cenușii luceau prin crăpătura pleoapelor sale mereu mijite. Fiul Marelui Vistiernic al curții de la Malines ar fi putut să-și dea ifose princiare ; era însă, dimpotrivă, neîntrecut în descoperirea greșelilor din socotelile slujbașilor ; dimineața și seara, în sălița întunecoasă din dos, unde conțopiștii își stricau ochii, cerceta D-urile, M-urile, X-urile și C-urile ce se combinau cu L-urile și I-urile ca să alcătuiască cifrele, căci Martin disprețuia numerele arabe, fără totuși să le nege foloasele în adunările lungi. Bancherul se obișnuia cu băiatul acela morocănos. Cînd astma sau chinurile podagrei

îi aminteau de obștescu-i sfîrșit, oamenii îl auzeau zicîndu-i nevesti-si :

— Neghiobul ăsta grăsan o să mă înlocuiască.

Philibert părea adîncit în registrele și răzușurile sale. Dintre pleoape îi răzbătea însă o oarecare ironie ; cercetînd afacerile stăpînului, i se întîmpla uneori să-și spună că după Henri-Juste și Martin, mai ager decît cel dintîi, mai necruțător decît cel de al doilea, va urma într-o zi Philibert, omul cel iscusit. El unul n-ar fi acceptat, în locul datoriilor Portugaliei, un fleac de dobîndă de 16 dinari la livră, plătibilă în rate la cele patru tîrguri mari.

Venea duminica la reuniunile care, vara, aveau loc sub umbrarul de viță, iar iarna în camera de primire. O față bisericească rostea cîte ceva pe latinește ; Salomé, jucînd table cu o vecină, își comenta fiecare lovitură reușită cu cîte o zicală rhenană ; Martin, care le pusese pe cele două fete să învețe limba franceză, atît de potrivită pentru femei, o folosea și el cînd se întîmpla să fie nevoit a exprima gînduri mai gingașe sau mai înalte decît în zilele de lucru. Se vorbea despre războiul din Saxa și despre consecințele sale asupra scontului, despre erezia care se întindea mereu și, după anotimp, despre culesul viilor sau despre carnaval. Mîna dreaptă a bancherului, un elvețian numit Zébédée Crêt, era luat în răspăr fiindcă nu putea să sufere pipele și vinul. Zébédée nu nega întru totul zvonul că ar fi părăsit Geneva în urma unor încurcături în legătură cu administrarea unor tripouri și fabricarea ilegală a cărților de joc, dar punea aceste infracțiuni pe seama prietenilor săi, niște liber-cugetători, acum, pe bună dreptate pedepsiți, și nu-și ascundea dorința de a se întoarce mai devreme sau mai tîrziu în sînul bisericii reformate. Prelatul protesta, agitîndu-și degetul împodobit cu o piatră violetă ; cineva cita în glumă niște măscări versificate de Théodore de Bèze, răsfățatul fiu spiritual al ireproșabilului Calvin. Se isca o discuție tinzînd să lămurească dacă consistoriul punea sau nu în primejdie privilegiile oamenilor de afaceri, dar în fond nimeni nu se mira că un burghez se împacă cu dogmele promulgate de magistrații iubitului său oraș. După cină, Martin se retrăgea în cîte un ungher cu vreun consilier aulic sau cu trimisul de taină

al regelui Franței. Curtenitor, parizianul îi propunea nu după mult să se întoarcă în mijlocul doamnelor.

Philibert ciupea coardele lăutei, Bénédicte și Martha se sculau în picioare, ținîndu-se de mînă. Madrigalele din *Cartea îndrăgostiților* povesteau despre mieluşei și flori și despre Doamna Venera, dar lepădăturile acelea de anabaptiști sau de luterani, împotriva cărora sfinția-sa tocmai tunase și fulgerase în timpul predicii, foloseau melodiile cîntecelor acestora la modă drept acompaniament pentru rugăciunile lor. Fără vrerea ei, Bénédicte înlocuia cupletul unui cîntec de dragoste cu un verset din psalmi. Martha, îngrijorată, îi făcea semn să tacă ; cele două fete se așezau din nou una lîngă alta, și iar nu se mai auzea alt cîntec decît cel al clopotului de la Sfîntul Géréon chemînd credincioșii la vecernie. Grăsunul de Philibert, care se pricepea la dans, se oferea uneori să-i arate Bénédictei figuri noi ; la început fata refuza, apoi, în timp ce dansa, se bucura ca un copil.

Cele două verișoare se iubeau cu dragostea curată a îngerilor. Salomé nu se îndurase să i-o ia Marthei pe Johanna, doica, așa că bătrîna husită îi transmisese copilei lui Simon asprimea și spaimele ei. Johannei îi fusese frică; pe dinafară, teama o făcuse asemenea oricărei alte băbuțe, care se duce la biserică să ia agheasmă și să sărute icoanele. În străfundurile ei stăruia însă ura față de Satana înveşmîntat în odăjdii de mătase, față de vițelul de aur și de idolii cei vii. Bătrînica aceea sfrijită, pe care bancherul nici nu se ostenea măcar s-o deosebească de celelalte babe știrbe ce-i spălau blidele în bucătărie, mormăia la toate un veșnic *nu*. După părerea ei, în casa aceea tihnită și doldora de bunătăți clocea stricăciunea, ca șobolanii ce puiesc în puful moale al unei pilote. Se ascundea în sipetul doamnei Salomé și în casa de bani a lui Martin, în butiile din beci și în fierturile de pe fundul crătiților, în larma ușuratică a cîntărilor de Duminică, în leacurile spițerului și în racla Sfintei Apolline care vindecă durerile de măsele. Bătrîna nu îndrăznea s-o jignească în față pe Maica Domnului din firida ei de pe scară, dar lumea o auzea bodogănind pe seama uleiului ars de pomană în fața unei păpuși de piatră.

Salomé era îngrijorată cînd o vedea pe Martha, la șaisprezece ani, învățînd-o pe Bénédicte să dispreţuiască cutiuţele pline cu flecuşteţe costisitoare aduse la prăvălie tocmai de la Paris și Florenţa, sau să ia în derîdere Crăciunul, cu tot alaiul lui de cîntări, haine noi și gîște umplute cu trufe. Pentru acea femeie cumsecade, cerul și pămîntul erau fără probleme. Liturghia era un prilej de cugetări pilduitoare, un spectacol, o împrejurare potrivită să-ţi îmbraci iarna mantela de blană și vara haina de mătase. Fecioara Maria și Pruncul, Isus pe cruce, Dumnezeu pe norul său străjuiau Raiul și pereţii bisericilor ; experienţa arată ce mucenică e mai în măsură să-ţi îndeplinească rugăciunea în cutare sau cutare caz. În încurcăturile casnice i se cerea bucuros sfatul stareţei mănăstirii Ursulinelor, care le era un sfetnic înţelept, ceea ce nu-l împiedica pe Martin să-și bată joc de călugăriţe. Negoţul cu indulgenţe umpluse cam samavolnic, ce-i drept, teşchereaua Sfîntului Părinte, dar afacerea aceea, care consta din a ciupi cîte ceva din creditul Sfintei Fecioare și al celorlalţi sfinţi ca să acoperi deficitele păcătosului, era tot așa de chibzuită ca și învoielile bancherului. Ciudăţeniile Marthei erau puse pe seama unei firi mai bolnăvicioase ; ar fi fost strigător la cer să-ţi închipui că o ființă hrănită numai cu bunătăţi și-ar putea strica astfel duioasa prietenă, alăturîndu-se împreună cu ea necredincioșilor schingiuiţi și arși pe rug, nesocotind tăcerea sfioasă ce le șade atît de bine fetelor, ca să se amestece în certurile dintre biserici.

Cu glasul ei de zănatică, Johanna putea doar să condamne, în faţa tinerelor sale stăpîne, căile păcatului ; cucernică, dar neputincioasă, neștiutoare într-ale Scripturilor, din care tot repeta în graiul ei neerlandez cîteva frînturi învăţate pe de rost, nu-i era dat tocmai ei să le călăuzească pe calea cea bună. De îndată ce li s-a dezvoltat inteligenţa de pe urma educaţiei liberale date de Martin, Martha s-a apucat să citească în mare taină și cu nesaţ cărţile care vorbesc despre Dumnezeu.

Rătăcită în desișul sectelor, înspăimîntată de faptul că se afla fără călăuză, fiica lui Simon se temea că, lepădîndu-se de vechile rătăciri, va cădea într-o nouă sminteală. Johanna nu-i tăinuise nici mișelia mamei sale, nici jal-

nicul sfîrșit al tatălui ei, înșelat și trădat. Orfana știa că, întorcînd spatele greșelilor papistășești, părinții ei nu făcuseră altceva decît să apuce pe o cale ce nu duce în rai. Fecioara aceea atît de strașnic păzită, care nu coborîse niciodată în stradă altfel decît ocrotită de cîte o slujnică, se cutremura la gîndul că ar ajunge într-o zi să îngroașe rîndurile surghiuniților plîngăreți și a calicilor extaziați ce hoinăresc dintr-un oraș într-altul, batjocoriți de oamenii cu scaun la cap și care își află sfîrșitul pe cîte un morman de paie, în temnițe sau pe rug. Cădeai din lac în puț, fie că te închinai mai departe unor chipuri cioplite, fie c-o luai pe drumul răzvrătirii, al mizeriei, al primejdiei și al abjecției. Cucernicul Zébédée a scos-o cu multă prudență din acest impas : o carte de Jean Calvin, împrumutată în mare taină de prevăzătorul elvețian și citită noaptea la flacăra unei lumînări cu grija cu care alte fete deslușesc o scrisoare de dragoste, i-a adus fiicei lui Simon imaginea unei credințe lipsită de orice greșeală, la adăpost de orice slăbiciune, riguroasă în însăși libertatea ei, unde revolta se preschimbase în Lege. După spusele lui Zébédée, la Geneva, puritatea evanghelică mergea mînă-n mînă cu prudența și chibzuința burgheză ; dănțuitorii ce țopăiau ca păgînii încuiați în case, plozii lacomi și neprevăzători ce-și sugeau bucățica de zahăr sau bomboana în timpul predicii erau biciuiți pînă la sînge ; cei ce aveau alte păreri erau izgoniți ; jucătorii de cărți și desfrînații erau pedepsiți cu moartea ; pe atei îi aștepta, pe bună dreptate, rugul. Departe de a se supune poftelor lascive ale simțurilor, ca burduhănosul acela de Luther care, cum a ieșit din mănăstire a și căzut în brațele unei călugărițe, laicul Calvin așteptase îndelung pînă să încheie, cu o văduvă, cea mai nevinovată căsătorie cu putință ; în loc să se îngrașe la masa principilor, jupînul Jean își uimea oaspeții ce veneau în strada Chanoines prin cumpătarea lui ; masa îi era alcătuită doar din pîinea și din peștii evanghelici, în cazul lui păstrăvi din lac, foarte gustoși de altfel.

Martha și-a dăscălit prietena care o urma întru totul în privința lucrurilor ce țin de gîndire, cu toate că între ale sufletului ea era în măsură s-o învețe multe. Bénédicte era numai lumină ; cu un veac în urmă, ar fi gustat

într-o mănăstire fericirea de a se dărui doar Celui-de-Sus; dar așa, în lumea în care trăia, această mielușea a găsit în credința evanghelică iarba fragedă, sarea și apa limpede. Noaptea, în camera lor fără foc, nesecotind chemarea pilotei și a pernei, Martha și Bénédicte, așezate cot la cot, reciteau în șoaptă Biblia. Obrajii ce li se lipeau unul de celălalt păreau a fi locul prin care se contopeau două suflete. Martha aștepta ca Bénédicte să termine pagina înainte de a întoarce foaia și dacă, din întîmplare, fata ațipea în timpul acestei cucernice lecturi, o trăgea ușor de păr. Amorțită în bunăstarea ei, casa lui Martin dormea adînc. Doar într-o cameră la etaj, asemenea candelei fecioarelor înțelepte, înflăcărarea rece a Reformei veghea în inima celor două fete tăcute.

Totuși, Martha nu îndrăznea încă să se lepede pe față de putreziciunea papistășească. Găsea fel de fel de pretexte ca să nu se ducă duminica la liturghie, și lipsa asta de curaj îi apăsa sufletul ca cel mai mare păcat.

Zébédée îi încuviința prudența; Calvin, cel dintîi, oprindu-și discipolii de la orice zarvă de prisos, s-ar fi împotrivit ca Johanna să stingă candela din firida de pe scară, de la picioarele Sfintei Fecioare. Gingășia inimii ei o împiedica pe Bénédicte să-și necăjească sau să-și neliniștească părinții, dar Martha, într-o seară, de ziua Tuturor Sfinților, refuză să se roage pentru sufletul tatălui ei care, oriunde s-ar fi aflat, nu mai avea nevoie de rugăciunile ei. O atare asprime a îngrozit-o pe Salomé, care nu reușea să înțeleagă cum poate cineva să-i refuze bietului răposat pomana unei rugăciuni.

Martin și nevastă-sa doreau de multă vreme să-și mărite copila cu moștenitorul familiei Ligre. Seara, în pat, lungiți în tihnă între cearșafurile frumos netezite, vorbeau despre asta. Salomé număra pe degete sculele pe care avea să i le dea de zestre, pieile de jder și cuverturile brodate. Sau, temîndu-se că, din pricina pudoarei, Bénédicte s-ar putea arăta silnică față de plăcerile căsătoriei, căuta să-și aducă aminte de rețeta unei alifii afrodiziace care slujea în multe familii tinerelor mirese în noaptea nunții. În ceea ce-o privește pe Martha, aveau să-i găsească un negustor bine văzut pe piața Coloniei, sau

chiar vreun cavaler cu datorii mari ale cărui ipoteci Martin le-ar șterge mărinimos cu buretele.

Philibert îi făcea moștenitoarei bancherului complimentele obișnuite. Verișoarele purtau însă aceleași bonețele și aceleași podoabe; uneori le încurca, și Bénédictei îi plăcea să stîrnească atari încurcături. Băiatul înjura cu glas tare: fiica valora grămezi de aur, pe cînd nepoata cel mult un pumn de florini.

Cînd contractul era aproape gata întocmit, Martin și-a chemat fata la el în cabinet ca să fixeze data căsătoriei. Nici veselă, nici mîhnită, Bénédicte, ferindu-se de îmbrățișările și de duioasele laude ale mamei, s-a întoars în odaia ei să coasă alături de Martha. Orfana era de părere să fugă de acasă; s-o găsi poate un barcagiu să le ducă pînă la Basel, unde niște creștini buni o să le ajute, fără îndoială, să meargă mai departe. Bénédicte, gînditoare, vărsînd pe masă nisiparnița, desena cu degetul drumul unui fluviu. Mijeau zorile; a dat ușor cu palma pe masă ca să șteargă orice urmă; cînd, în sfîrșit, nisipul s-a aflat din nou bine netezit pe luciul mesei, logodnica lui Philibert s-a sculat, oftînd:

— Sînt prea slabă.

Atunci Martha n-a mai sfătuit-o să fugă, ci s-a mulțumit să-i arate cu vîrful degetului versetul care spune că trebuie să-ți părăsești familia ca să-l urmezi pe Christos.

Răcoarea zorilor le-a silit să-și caute adăpost în pat. Culcate nevinovat una în brațele celeilalte, își alinau durerea și lacrimile li se amestecau pe pernă. Apoi, tinerețea biruind o dată mai mult, și-au bătut joc de ochii prea mici și de obrajii bucălați ai logodnicului. Pretendenții care i se propuneau Marthei nu erau nici ei mai breji; Bénédicte a făcut-o să rîdă descriindu-i-l pe negustorul acela cam chel, pe boiernașul încătărămat în fierăria lui zgomotoasă în zilele de turnir sau pe fiul primarului, un guguman împopoțonat ca manechinele ce se trimit din Franța croitorilor, cu pălăria lui cu pene și cu pantalonii în dungi. În noaptea aceea Martha a visat că Philibert, Saducheul și Amalecitul acela cu sufletul nepurificat, o luase pe Bénédicte cu el, într-o cutie ce plutea singură pe Rhin.

Anul 1549 a început cu niște ploi care au stricat răsadurile zarzavagiilor; apele Rhinului, revărsîndu-se, au inundat pivnițele unde, pe apa cenușie, pluteau mere și putini golite doar pe jumătate. În mai, fragii încă verzi au putrezit prin păduri și cireșile prin livezi. Martin a pus să se împartă ciorbe săracilor sub portalul bisericii Sfîntului Géréon; mila creștinească precum și teama de răscoală îi îndemna pe burghezi la atari pomeni. Nenorocirile acestea nu erau însă decît vestitorii unui flagel mult mai cumplit. Ciuma, venită din Orient, intra în Germania prin Bohemia. Călătorea fără grabă, însoțită de dangătul clopotelor, asemenea unei împărătese. Aplecîndu-se peste paharul bețivului, stingînd lumînarea învățatului ce stătea printre cărțile lui, slujind liturghia alături de preot, ascunzîndu-se ca un purice în cămașa dezmățatelor, ciuma aducea în viața tuturor un element de nerușinată egalitate, fermentul unei aspre și primejdioase aventuri. Dangătul jalnic al clopotelor umplea zările de un vuiet stăruitor ca de sărbătoare blestemată; o grămadă de gură-cască adunați împrejurul clopotnițelor nu se mai săturau uitîndu-se în sus la silueta clopotarului cînd chircit, cînd spînzurat, trăgînd din răsputeri frînghia clopotului celui mare. Bisericile nu duceau lipsă de mușterii, cîrciumile nici atît.

Martin s-a zăvorît la el în cabinet de parcă s-ar fi ferit de hoți. După părerea lui, cea mai bună apărare era să bei cu măsură un vin bun de Johannisberg, să fugi de fetele deocheate și de tovarășii de beție, să nu adulmeci mirosul de pe stradă și, mai cu seamă, să nu afli cîți oameni au murit. Johanna se ducea mai departe la piață sau să arunce gunoiul; chipul ei brăzdat de cicatrice, graiul ei străin, zădărîseră de cînd lumea vecinele; în zilele acelea de groază, neîncrederea se preschimba în ură și-n urma ei cumetrele vorbeau despre femei care împrăștie ciuma și despre vrăjitoare. Fie c-o mărturisea, fie că nu, bătrîna slujnică se bucura într-ascuns că Dumnezeu trimisese acel flagel; crîncena bucurie i se citea pe față; la căpătîiul doamnei Salomé, grav bolnavă, degeaba a tot îndeplinit cele mai primejdioase corvezi de care celelalte slujnice se lepădau; stăpînă-sa o alunga gemînd, de parcă, în loc de un ulcioraș, îngrijitoarea ar fi tinut în mină coasa și clepsidra.

A treia zi, Johanna nu s-a mai ivit lîngă patul bolnavei ; Bénédicte a luat asupră-și sarcina de a-i da să înghită leacurile și de a-i așeza mereu între degete mătăniile ce-i cădeau fără încetare. Bénédicte o iubea pe maică-sa sau, mai bine zis, nu știa că ar fi cu putință să n-o iubească. Suferise însă din cauza evlaviei ei neghioabe și grosolane, a flecărelii demne de o cameră de lăuză, a veseliei de doică încîntată cînd poate să le amintească unor copii care au crescut vremea gînguritului, a țucalului și a scutecelor. Rușinea pricinuită de aceste supărări nemărturisite i-a sporit și mai mult rîvna de infirmieră. Martha căra tăvile și maldărele de rufe, dar făcea ce făcea și nu călca de loc în cameră. Nu izbutiseră să găsească nici un doctor.

În noaptea de după moartea doamnei Salomé, Bénédicte, lungită lîngă verișoara ei, a simțit la rîndu-i semnele premergătoare bolii. O mistuia o sete năprasnică pe care a știut să și-o stăpînească închipuindu-și cerbul biblic adăpîndu-se la izvorul de apă vie. O ușoară tuse convulsivă îi sfîșia gîtlejul ; și-a înăbușit-o cît a putut, ca s-o lase pe Martha să doarmă. Cu mîinile împreunate, parcă plutea, gata să-și ia zborul din patul cu coloane ca să se avînte spre raiul mare și luminos unde se afla Dumnezeu. Uitase cîntările evanghelice ; chipul prietenos al sfinților se ivea din nou printre perdeluțele patului ; din înaltul cerului, Fecioara Maria îi întindea brațele de sub vălurile-i albastre, iar frumosul prunc dolofan cu degețele trandafirii îi urma pilda. Pe tăcute, Bénédicte se căia de greșelile ei : o ceartă cu Johanna din cauza unei scufițe rupte, niște zîmbete cu care răspunsese privirilor unor băieți ce treceau pe sub fereastra ei, dorința de a muri pe de o parte din lene, pe de alta din nerăbdarea de a ajunge mai iute în cer, ca să nu mai trebuiască să aleagă între Martha și părinții ei, între două feluri diferite de a-i vorbi lui Dumnezeu. La primele licăriri ale zorilor, văzînd chipul răvășit al verișoarei sale, Martha scoase un țipăt.

Bénédicte dormea goală, după obiceiul pămîntului. A rugat-o să-i țină gata pregătită cămașa ei fină, proaspăt plisată și s-a căznit în zadar să-și netezească părul. Martha o slujea cu o batistă pe nas, înspăimîntată de groaza pe

care o simțea față de acest trup bolnav. Camera era plină de o umezeală ascunsă ; în ciuda căldurii de afară, Martha a făcut focul în sobă, căci fetei îi era frig. Cu glas răgușit, întocmai ca blînda ei mamă în ajun, copila și-a cerut mătăniile pe care Martha i le-a întins în silă. Ca un copil glumeț, zărind deasupra cîrpei îmbibată în oțet ochii înspăimîntați ai tovarășei sale, Bénédicte zise cu blîndețe :

— Nu te teme, verișoară. Tu o să ai parte de cavalerul burduhănos care dansează așa de bine.

Și s-a întors cu fața la perete, după cum obișnuia cînd voia să doarmă.

Bancherul stătea zăvorît la el în odaie ; Philibert se întorsese în Flandra ca să-și petreacă luna lui cuptor cu tătîne-său ; Martha, părăsită de slujnicele care nu îndrăzneau să urce la catul întîi, le-a strigat să-l cheme măcar pe Zébédée, ce-și amînase cu cîteva zile plecarea acasă, ca să facă față unor afaceri mai grabnice. Slujbașul a binevoit să se aventureze pînă-n capul scării și a dat dovadă de o atenție cuviincioasă. Medicii din oraș erau fie prea hărțuiți, fie ei înșiși bolnavi, fie foarte hotărîți să nu se apropie de paturile ciumaților, ca să nu-și molipsească bolnavii obișnuiți ; se vorbea însă despre un specialist care tocmai sosise la Colonia ca să cerceteze la fața locului manifestările bolii. O să facă tot ce-o putea ca să-l convingă s-o ajute pe Bénédicte.

Ajutorul acela s-a lăsat așteptat multă vreme. Copila, între timp, se simțea din ce în ce mai rău. Sprijinită de canatul ușii, Martha o veghea de departe. În mai multe rînduri însă, s-a apropiat ca să-i dea de băut, dar mîna ii tremura. Bolnava nu mai înghițea decît cu mare greutate ; apa din pahar se prelingea pe pat. Din cînd în cînd se auzea tusea ei uscată, ca scheunatul unui cățel ; de fiecare dată, fără voia ei, Martha își pleca privirea și căuta împrejurul fustei prepelicarul casei, căci nu-i venea să creadă că vaietul acela de animal putea să iasă din gura blîndă a fetei. Pînă la urmă s-a așezat în capul scării ca să n-o mai audă. Ceasuri în șir s-a tot luptat cu spaima pricinuită de moartea ce se pregătea sub ochii ei și încă mai mult cu groaza ca nu cumva să se fi molipsit și ea de ciumă, așa cum te molipsești și de păcate. Bénédicte nu mai era Bénédicte, ci o dușmancă, o fiară, un lucru pri-

mejdios pe care nu trebuia cu nici un preț să-l atingă. Mai pe seară, la capătul puterilor, a ieșit în prag să pîndească sosirea medicului.

A întrebat dacă aceea e casa Fuggers și a intrat fără temenele. Era un bărbat slab și înalt, cu ochii duși în fundul capului, înveșmîntat în mantia roșie a medicilor care au primit să-i îngrijească pe ciumați, fiind astfel nevoiți să nu-i mai vadă pe bolnavii obișnuiți. Chipul său oacheș îi dădea înfățișarea unui străin. A urcat repede scara; Martha, dimpotrivă, încetinise pasul fără voia ei. În picioare, lîngă pat, medicul a dat cearșaful la o parte, dezvelind trupul firav ce se zvîrcolea pe salteaua mînjită.

— M-au părăsit toate slujnicele, zise Martha străduindu-se să-l lămurească de ce așternutul e în asemenea hal.

I-a răspuns dînd ușor din cap, preocupat fiind de palparea ușoară a ganglionilor de la vintre și de subsuoară. Cînd nu tușea, copila sporovăia sau cînta încetișor: Marthei i s-a părut că deslușește o frîntură de cîntec de lume amestecat cu un imn despre venirea Domnului nostru Isus Christos.

— Aiurează, spuse ea, parcă înciudată.

— Ei, fără îndoială, zise el cu gîndul aiurea.

Omul îmbrăcat în roșu așeză cearșaful la loc și-i luă într-o doară pulsul la încheietura mîinii și la gît. Măsură apoi cîteva picături dintr-o doctorie și-i strecură cu dibăcie linguriță pe la colțul gurii.

— Nu te sili să faci pe curajoasa, o dojeni el, văzînd că Martha îi sprijinea în silă ceafa bolnavei. În clipa de față nu-i nevoie să-i ții capul sau mîinile.

I-a șters de pe buze un pic de puroi roșiatec cu niște scame și le-a aruncat în sobă. Linguriță și mănușile de care se slujise au luat aceeași cale.

— Nu-i spargeți umflăturile? întrebă ea temîndu-se ca medicul, fiind grăbit, să nu uite cumva această operație trebuincioasă, dar, mai cu seamă, căznindu-se să-l mai țină lîngă pat.

— Nu, spuse el în șoaptă. Vasele limfatice abia au început să se umfle și fata o să se prăpădească înainte ca ele să se astupe. *Non est medicamentum*[1]... Forța vitală a

[1] Nu există leac (lat.).

surorii dumneavoastră a secat. Putem cel mult să-i alinăm suferința.

— Nu sînt sora ei, se împotrivi deodată Martha, ca și cînd această deslușire ar fi dezvinovățit-o că tremură mai ales pentru sine. Mă numesc Martha Adriansen, nu Martha Fuggers. Sînt verișoara ei.

Medicul n-a învrednicit-o decît cu o singură privire și apoi s-a cufundat în cercetarea urmărilor leacului. Bolnava, mai liniștită, zîmbea parcă. A mai numărat niște picături de doctorie pentru la noapte. Faptul că bărbatul acela, care totuși nu făgăduia nimic, se afla acolo, preschimba locul, ce încă din zori fusese pentru Martha atît de înspăimîntător, într-o cameră obișnuită. Cînd au ajuns pe scară, și-a scos masca ce-i slujise, după cum se obișnuia, cît stătuse la căpătîiul ciumatei. Martha s-a ținut după el pînă ce-a coborît scara.

— Zici că te cheamă Martha Adriansen, spuse el fără veste. Am cunoscut în tinerețea mea un bărbat destul de vîrstnic ce purta acest nume. Pe soția lui o chema Hilzonde.

— Erau tatăl și mama mea, răspunse Martha parcă în silă.

— Mai trăiesc ?

— Nu, zise ea mai încet. Erau la Münster cînd episcopul a cucerit orașul.

Medicul a meșterit puțin la ușa de la intrare înzestrată cu niște încuietori complicate ca ale unei case de bani. În vestibulul bogat și apăsător a pătruns puțin aer. Afară, amurgul era ploios și cenușiu.

— Întoarce-te sus, rosti el într-un tîrziu cu un fel de bunătate rece. Pari voinică și de la o vreme ciuma n-a mai făcut victime noi. Te sfătuiesc să-ți pui la loc, sub nări, o cîrpă înmuiată în rachiu (nu prea am încredere în oțetul de pe la voi) și s-o veghezi pînă ce și-o da duhul. Teama dumitale e firească și îndreptățită, dar rușinea și părerile de rău sînt tot chinuri și ele.

Martha, roșie ca focul, a întors capul și s-a apucat să scotocească în punga pe care o purta la cingătoare ; hotărîndu-se, în sfîrșit, a scos un ban de aur. Faptul de a-l plăti restabilea distanța dintre ei, o ridica mult deasupra

acestui hoinar care bătea tîrgurile cîștigîndu-și o amărîtă de pîine la căpătîiul ciumaților. Fără să se uite la ea, medicul a vîrît banul în buzunarul mantiei și a ieșit.

Rămasă singură, Martha s-a dus în bucătărie să caute o sticlă de rachiu. Încăperea era goală ; slujnicele se duseseră fără îndoială la biserică să bolborosească rugăciuni. A găsit pe masă o bucată de plăcintă cu carne și a mîncat-o încet, căznindu-se cu tot dinadinsul să se întremeze. Din spirit de prevedere s-a silit să ronțăie și un cățel de usturoi. Cînd s-a hotărît într-un tîrziu să se urce iar la primul cat, i s-a părut că Bénédicte moțăie, dar, din cînd în cînd, boabele de merișor se mișcau printre degetele ei. După a doua porție de doctorie s-a simțit mai bine. S-a stins în zori, după o nouă criză.

Martha a văzut cum o coborau în groapă, la mănăstirea Ursulinelor, în aceeași zi cu Salomé, pecetluindu-i parcă mormîntul cu o minciună. Nimeni nu va mai ști vreodată că Bénédicte fusese gata-gata s-o apuce pe calea cea îngustă spre care o împingea verișoara ei și să se îndrepte împreună cu ea către Cetatea Domnului. Martha se simțea jefuită, trădată. Cazurile de ciumă se rareau, dar fata tot își mai strîngea cu grijă pe lîngă trup cutele hainei cînd mergea pe străzile aproape pustii. Moartea verișoarei ei îi stîrnise și mai aprig nestăvilita dorință de a trăi mai departe, de a nu renunța la ceea ce era și nici la ceea ce avea, ca să ajungă la rîndu-i un fel de momîie rece, așezată sub o lespede într-o biserică. Bénédicte murise încredințată că-și dobîndise mîntuirea sufletului spunînd mereu Tatăl nostru și Născătoare de Dumnezeu ; în privința ei însă, Martha nu avea aceleași temeiuri de încredere ; uneori i se părea că face parte dintre acei oameni pe care cerul i-a hărăzit, încă înainte de-a se fi născut, osîndei veșnice și a căror virtute însăși este un soi de încrîncenare ce nu-i e pe plac lui Dumnezeu. Pe de altă parte, cu ce virtute se putea lăuda ea ? În fața flagelului se dovedise nevolnică ; nu era de loc sigur că în fața călăului ar fi fost mai credincioasă Celui-de-Sus decît se arătase pe vremea ciumei față de copila nevinovată pe care-și închipuise c-o iubește atît de mult. Aceasta era

încă o pricină pentru care trebuia să amîne cît mai mult cu putință sentința cea fără de apel.

Chiar în seara aceea și-a dat multă osteneală să tocmească slujnice noi în locul celor ce fugiseră și nu se mai întorseseră, sau fuseseră date afară la întoarcere. A pus să se spele bine toată casa și să se împrăștie pe podele ierburi aromate amestecate cu cetină. Atunci abia, cînd s-a scuturat prin casă, s-a descoperit că, părăsită de toți, Johanna murise în chichineața ei de slugă ; Martha n-a avut timp să plîngă după ea ; bancherul și-a făcut din nou apariția, amărît după cuviință de aceste doliuri, dar hotărît să-și rînduiască în liniște viața de văduv într-o casă condusă de o gospodină vrednică, aleasă de el, nu prea guralivă, nu prea zgomotoasă, nu prea tînără, dar nici prea respingătoare. Nimeni, nici măcar el, nu bănuise vreodată că minunata lui soție îl ținuse toată viața sub papuc. De aci încolo el singur o să hotărască la ce oră să se scoale și cînd să mănînce, sau în ce zi să-și ia doctoria și nimeni n-o să-i mai taie vorba cînd i-o istorisi vreunei slujnicuțe cam prea pe-ndelete povestea cu fata și cu privighetoarea.

Abia aștepta să se descotorosească de nepoata aceea care, datorită ciumei, ajunsese singura lui moștenitoare, dar pe care n-avea poftă cîtuși de puțin s-o vadă așezată în capul mesei în fața lui. Și-a făcut rost de o dispensă în vederea unei căsătorii între veri primari, și numele Marthei l-a înlocuit pe al Bénédictei pe contractul de căsătorie.

Aflînd planurile unchiului ei, Martha a coborît în încăperea unde trebăluia Zébédée. Elvețianul își înjghebase o avere frumușică ; războiul cu Franța n-avea să mai întîrzie mult, iar slujbașul, stabilindu-se la Geneva, avea să-i slujească de aci înainte lui Martin drept reprezentant în tranzacțiile cu debitorii săi din familia regală franceză. Zébédée făcuse în timpul ciumei cîteva afaceri pe cont propriu, așa că se va putea întoarce în țara lui ca un burghez respectat, năzdrăvăniile lui din tinerețe fiindu-i astfel date uitării. Martha l-a găsit discutînd cu un cămătar evreu ce răscumpăra discret, în folosul lui Martin, creanțele și bunurile mobile ale răposaților ; la nevoie, tot disprețul stîrnit de asemenea afaceri bănoase avea să

cadă asupra lui. Cînd a zărit-o pe moștenitoare, Zébédée l-a poftit să-și ia tălpășița.

— Ia-mă de nevastă, îi spuse Martha pe nepusă masă.

— Ușurel-ușurel, zise slujbașul, căutînd o minciună.

Era însurat, ca urmare a singurei greșeli într-ale dragostei din toată viața lui ; zăpăcit de lacrimile fetei și de zbieretele neamurilor ei, luase de nevastă, în tinerețe, un pui de lele, o brutărească din Paquis. Convulsiile dăduseră gata de mult singurul lor copil ; îi trimitea nevesti-si o pensie amărîtă și făcea ce făcea ca s-o țină departe de el pe gospodina aceea cu ochii tiviți cu roșu. Bigamia e o nelegiuire pe care nimeni n-o săvîrșește cu nepăsare.

— Ascultați-mă pe mine, zise el, și lăsați-o în plata Domnului pe sluga dumneavoastră ; mai mare daraua decît ocaua și o să vă mușcați pumnii... Țineți morțiș ca banii lui Martin să slujească la reclădirea bisericilor ?

— Să-mi fie oare dat să trăiesc pînă la capăt în țara Cannaanului ? îi răspunse orfana cu amărăciune.

— Cînd femeia înțeleaptă și destoinică intră în casa necredinciosului, știe cum să statornicească acolo domnia dreptății, i-o întoarse slujbașul, la fel de bun cunoscător al Scripturilor ca și ea.

Se vedea cît de colo că n-avea de gînd să se certe cu puternica familie Fuggers.

Martha și-a plecat capul ; prevederea slujbașului îi aducea pe tavă tocmai acele pricini temeinice de supunere pe care, fără să-și dea seama, le căutase ea însăși. Fata aceea aspră avea o patimă de moșneag ; iubea banul pentru că te pune la adăpost de lovituri și stîrnește stima oamenilor. Dumnezeu însuși o desemnase să trăiască printre mai marii lumii acesteia ; știa prea bine că o zestre ca a ei îi va înzeci autoritatea de soție, iar pe de altă parte, unirea a două averi este o îndatorire de la care o fată cu scaun la cap nu se dă în lături.

Ținea însă cu tot dinadinsul să se ferească de orice minciună. La prima întîlnire cu flamandul, îi zise :

— Poate nu știi că am îmbrățișat sfînta credință evanghelică.

Se aștepta fără îndoială la dojeni. Mătăhălosul ei logodnic s-a mulțumit să dea din cap și să răspundă :

— Te rog să mă ierți, dar am o groază de treburi. Problemele teologice sînt anevoioase.

Și n-a mai pomenit niciodată despre această mărturisire. Să fi fost un om deosebit de iscusit sau doar foarte nesimțitor ? Greu de știut.

CONVORBIRE LA INNSBRUCK

Henri-Maximilien se uita cum plouă peste Innsbruck. Împăratul își așezase tabăra aici ca să vegheze asupra dezbaterilor sinodului din Trent care, asemenea tuturor adunărilor menite să ia hotărîri într-o anumită privință, riscă să se încheie fără să se fi ajuns la nimic. La curte nu se mai vorbea decît despre teologie și drept canonic ; vînătoarea pe povîrnișurile noroioase ale munților nu-l prea ispitea pe bărbatul deprins să gonească cerbul prin mănoasele cîmpii lombarde ; și căpitanul, uitîndu-se cum șiroiește pe geamuri nesfîrșita ploaie stupidă își îngăduia, în tainițele sufletului său, să înjure ca italienii.

Cît e ziulica de lungă, căsca. Gloriosul crai Carol i se părea flamandului un fel de nebun trist, iar măreția spaniolă îi amintea de armurile greoaie și lustruite sub care asuzi în zilele de paradă, dar cărora orice soldat bătrîn le-ar prefera un pieptar din piele de bivol. Cînd se avîntase către meșteșugul armelor, Henri-Maximilien nu se gîndise cît e de plictisitor răstimpul dintre două războaie, iar acum aștepta bodogănind ca pacea asta roasă de cari sá-i facă loc războiului. Din fericire, la masa crăiască se mînca zdravăn : ba găinușe îndopate, ba fripturi de căprioară și tocătură de pește ; ca să-i treacă de urît, se îndopa cu nemiluita.

Într-o seară, pe cînd stătea într-o cîrciumă și mîzgălea niște versuri căznindu-se să înfățișeze în distihuri albul mătăsos al sînilor Vaninei Cami, prietena lui napolitană, i s-a părut că spada unui ungur l-a atins și pe dată i-a și căutat pricină. Certurile astea ce se terminau cu spada în mînă făceau parte din obiceiurile lui ; de altminteri, așa cum meșteșugarii sau bădăranii simt uneori nevoia să se încaiere, lovindu-se cu pumnii sau cu picioarele, tot astfel și firea lui avea nevoie, uneori, de asemenea lucruri. De astă dată însă duelul început cu injurii într-o latinească

stricată s-a curmat brusc ; ungurul era un fricos și jumătate și s-a ascuns în spatele cîrciumăresei celei durdulii ; totul s-a isprăvit în larma bocetelor muierești și a paharelor sparte, iar căpitanul s-a așezat dezgustat la locul lui, încercînd să-și pună sonetul la punct.

Îi trecuse însă pofta de stihuri ; cu toate că nu voia s-o recunoască, îl cam durea rana de la obraz ; batista cu care se legase în chip de bandaj se și înroșise și din cauza ei avea înfățișarea caraghioasă a unui om bolnav de gîlci. Așezat în fața unei tocane piperate, simți că nu-i prea dă inima ghes să mănînce.

— Ar trebui să vă duceți la un chirurg, zise cîrciumarul.

Henri-Maximilien îi răspunse că toți chirurgii sînt niște vite încălțate.

— Știu eu unul bun, spuse hangiul. Numai că-i cam ciudat și nu vrea să îngrijească pe nimeni.

— Ăsta-i norocul meu, zise căpitanul.

Ploua într-una. Cîrciumarul stătea în pragul ușii uitîndu-se cum curg streșinile. Deodată spuse :

— Vorbești de lup, și lupu-i la ușă.

Un bărbat zgribulit, într-o mantie cu glugă, cam adus de spate, mergea repede pe lîngă șuvoiul de apă din șanț.

Henri-Maximilien strigă :

— Zénon !

Omul întoarse capul. Peste tejgheaua plină cu plăcinte și pui fripți, cei doi bărbați s-au holbat unul la altul. Lui Henri-Maximilien i s-a părut că deslușește pe chipul lui Zénon o neliniște asemănătoare cu teama. Recunoscîndu-l pe căpitan, alchimistul se liniști. Păși în cîrciuma joasă și-l întrebă :

— Ești rănit ?

— După cum vezi, zise celălalt. De vreme ce n-ai ajuns încă în cerul alchimiștilor, fă-ți cel puțin pomană și dă-mi niță scamă și un strop de apă tămăduitoare, că apă vie tot n-ai.

— Nu mai îngrijesc pe nimeni, răspunse medicul.

Neîncrederea însă i se risipise. Intră în cîrciumă, ținînd ușa cu mîna ca să n-o trîntească vîntul.

— Iartă-mă, frate Henri, spuse el. Îmi face plăcere să-ți văd mutra de om cumsecade. Dar sînt nevoit să mă păzesc de pisălogi.

— Mie-mi spui ! răspunse căpitanul cu gîndul la creditorii lui.

Alchimistul șovăi, apoi zise :

— Vino la mine. Acolo o să ne simțim mai bine decît în taverna asta.

Au ieșit împreună. Ploua cu găleata. Era o vreme ticăloasă, cînd aerul și apa, răzvrătindu-se, preschimbă parcă lumea într-un uriaș și jalnic haos. Căpitanul își dădea seama că alchimistul e îngrijorat și ostenit. Zénon împinse cu umărul ușa unei clădiri scunde.

— Hangiul tău mi-a închiriat cu bani grei fierăria asta părăsită în care trăiesc aproape la adăpost de oamenii prea curioși, spuse Zénon. El e cel care face aur.

Încăperea era slab luminată de pîlpîirea unui foc firav la care fierbea, într-o oală de pămînt, un amestec oarecare. Din cauza nicovalei și a cleștilor fierarului ce-o folosise înaintea lui Zénon, cocioaba aceea întunecoasă îți amintea întrucîtva de o cameră de tortură. O scăriță ducea la catul de sus unde se vede că dormea Zénon. Un rîndaș tînăr, roșcovan și cu nasul cîrn se prefăcea că-și caută de lucru într-un colț. I-a cerut să le aducă ceva de băut, apoi Zénon i-a dat drumul să plece. Pe urmă s-a apucat că caute niște fețe. După ce l-a oblojit pe Henri-Maximilien, alchimistul l-a întrebat :

— Ce cauți în orașul ăsta ?

— Fac pe iscoada, i-a răspuns căpitanul fără înconjur. Dumnealui Domnul d'Estrosse mi-a încredințat aici o însărcinare tainică privitoare la treburile Toscanei ; adevărul e că a pus ochii pe Siena, nu se poate mîngîia că a fost surghiunit din Florența și nădăjduiește să se ridice iar, într-o bună zi. Eu unul încerc chipurile fel de fel de băi, prișnițe, ventuze nemțești, dar de fapt îi fac curte Nunțiului papal care-i iubește prea mult pe cei din neamul Farnese ca să-i înghită pe Medici, și, la rîndu-i, îi face, cam fără convingere, un fel de curte Împăratului. Mai bine mă țin de-alde astea decît să joc cărți.

— Îl cunosc pe Nunțiu, spuse Zénon ; fac ba pe medicul, ba pe sfetnicul lui ; dacă mi-aș pune mintea aș putea să-i topesc toți banii pe jeratecul meu. Ai băgat de seamă că oamenii ăștia cu mutră de capră aduc, în același timp, și a țap și a himeră antică ? Sfinția-sa meșterește stihuri

hazlii și-și răsfață din cale-afară copiii de casă. Dacă m-aș pricepe la codoșlîcuri, aș cîștiga bani, nu glumă.

— Dar eu, ce mi-s pe-aici, dacă nu tot un fel de codoș ? zise căpitanul. Și asta-s cu toții : unul face rost de muieri, sau cam așa ceva, altul de Dreptate, iar altul de Dumnezeu. Parcă tot e mai cinstit acela ce vinde trupuri în loc de fum. Eu însă nu prea iau în serios marfa pe care-o negustoresc, orașele alea vîndute de cîte zece ori, credința asta ciupită de vărsat, prilejurile alea putregăite. Acolo unde un uneltitor dibaci și-ar umple buzunarele, eu mă aleg cel mult cu banii cheltuiți pe caii de poștă și pe hanuri. O să murim săraci.

Amin, zise Zénon. Stai jos.

Henri-Maximilien rămase în picioare, lîngă foc ; din haincle lui ieșeau aburi. Zénon stătea pe nicovală cu mîinile atîrnîndu-i între genunchi și se uita la jeratecul ce pîlpîia.

— Ești și acum tovarăș bun cu focul, Zénon, îi spuse Henri-Maximilien.

Tînărul rîndaș roșcovan le aduse vinul și ieși fluierînd.

Turnîndu-și de băut, căpitanul urmă :

— Îți aduci aminte de îngrijorarea canonicului de la Saint-Sauveur ? Temerile sale cele mai rele trebuie să-i fi fost întărite de lucrarea ta *Preziceri despre lucrurile viitoare ;* cărțulia ta cu privire la natura sîngelui, pe care n-am citit-o, trebuie să i se fi părut demnă mai degrabă de un bărbier decît de un filozof ; iar *Tratatul despre lumea fizică* îl va fi făcut să plîngă. Dacă, spre nenorocul tău, te-ai întoarce la Bruges, s-ar apuca să alunge dracii din tine.

— Ar face el și mai rău decît atîta, zise Zénon strîmbîndu-se. Și, totuși, îmi dădusem destulă osteneală să-mi învălui gîndirea în cuvinte. Băgasem ici o literă mare, colo un Nume ; ajunsesem chiar să-mi încarc frazele cu tot calabalîcul greoi al Atributelor și Esențelor. Toată vorbăria asta e asemenea cămășilor și nădragilor ; îl acoperă pe cel ce le poartă dar, pe dedesubt, omul e tot gol-goluț.

— Ba nu, spuse ostașul de ocazie. Niciodată nu m-am uitat la vreun Apolo de prin grădinile Papei fără să-l invidiez că se înfățișează privirilor așa cum l-a făcut mumă-sa Latona. Nu te simți bine decît atunci cînd ești

liber, și a-ți ascunde părerile e mai stînjenitor decît a-ți acoperi goliciunea.

— Astea-s șiretlicurile meseriei, căpitane! răspunse Zénon. Noi trăim printre ele așa ca voi prin șanțurile și tranșeele voastre. Pînă la urmă ajungi să te mîndrești cu un subînțeles care schimbă totul, așa ca semnul minus așezat discret în fața unei sume; te căznești ici-colo să-i faci cu ochiul cititorului, dînd cîte unui cuvînt mai îndrăzneț semnificația îndepărtării vremelnice a frunzei de viță sau a măștii așezată de îndată la loc, în chipul cel mai nevinovat. Dobîndești astfel o triere a cititorilor; proștii te cred pe cuvînt; alți proști, crezîndu-te mai prost decît ei, te lasă baltă; cei ce mai rămîn se descurcă și ei după puterile lor în acest labirint și învață să ocolească sau să sară peste piedicile minciunii. Tare m-aș mai mira dacă nu s-ar găsi atari șiretlicuri chiar și în textele cele mai sfinte. Citită astfel, orice carte e o babilonie.

— Îi crezi pe oameni mult mai prefăcuți decît sînt cu adevărat, spuse căpitanul dînd din umeri. Majoritatea gîndesc prea puțin ca să gîndească pe două planuri.

Și, umplîndu-și paharul, adăugă dus pe gînduri:

— Oricît ar părea de ciudat, victoriosul împărat Carol crede în clipa de față că vrea pace, iar Maiestatea-sa Prea Creștină de asemenea.

— Ce este eroarea și înlocuitoarea ei, minciuna, urmă Zénon, dacă nu un fel de *Caput Mortuum,* o materie inertă fără de care adevărul prea volatil nu s-ar putea frămînta în mojarele omenești? ... Gînditorii aceștia serbezi îi ridică în slăvi pe cei asemenea lor și-i iau cu huo pe cei ce li se împotrivesc; de îndată însă ce gîndirea noastră e într-adevăr de natură diferită, n-o mai percep; n-o mai văd, după cum o fiară încetează după puțin să mai vadă pe podeaua cuștii un obiect ciudat pe care nu-l poate sfîșia și nici mînca. În felul acesta am putea deveni invizibili.

— *Aegri somnia*[1], zise căpitanul. Nu te mai înțeleg.

— Da ce-s eu, un bou ca Servet, ce vrei, să risc să fiu ars cu încetul într-o piață publică în cinstea nu știu cărei interpretări a unei dogme, cînd mai am de lucru la cercetările mele cu privire la mișcările diastolice și sistolice

[1] Vise de om bolnav (lat.).

ale inimii, care, pentru mine, sînt mult mai însemnate, reluă Zénon sălbatic. Dacă spun că trei e egal cu unu sau că omenirea a fost mîntuită în Palestina, nu pot oare să le confer acestor cuvinte un înțeles ascuns înlăuntrul înțelesului din afară și să mă scutesc astfel pînă și de neplăcerea de a fi mințit ? Așa se strecoară diferiți cardinali (pe cîte unii îi și cunosc) și așa au procedat anumiți învățați despre care astăzi se zice că poartă un nimb în cer. Scriu, ca oricare altul, cele opt litere ale augustului Nume, dar ce conținut îi dau ? Atotcuprinzătorul sau Cel-ce-Poruncește în numele lui ? Ceea ce Este sau ceea ce nu este, sau ceea ce Este nefiind, asemenea vidului și beznei nopții ? Între un Da și un Nu, între Pentru și Împotrivă, există astfel uriașe spații subterane unde poate trăi liniștit chiar și cel mai amenințat dintre oameni.

— Cenzorii voștri nu-s chiar așa de proști, spuse Henri-Maximilien. Domnii aceia de la Basel și de la Sfîntul-Oficiu din Roma te înțeleg îndeajuns ca să te condamne. În ochii lor nu ești altceva decît un ateu.

— Cine nu-i ca ei li se pare că-i împotriva lor, zise Zénon cu amărăciune.

Și, umplîndu-și paharul, bău la rîndu-i cu lăcomie acrișorul vin nemțesc.

— Slavă Domnului ! răspunse căpitanul, în poezioarele mele de dragoste n-o să-și vîre nasul nici un fățarnic de teapa asta. Totdeauna am fost supus doar unor primejdii simple : în război, loviturilor, în Italia, frigurilor, la tîrfe, bolilor rușinoase, prin hanuri, păduchilor, și, pretutindeni, creditorilor. Nu mă bag în ciorba lepădăturilor cu titluri universitare, clerici sau nu, după cum nu m-apuc să vînez mistreți. Nici măcar nu l-am combătut pe dobitocul acela de Robertello d'Udine, care-și închipuie c-a găsit unele greșeli în traducerea mea din Anacreon, el care nu-i decît un necioplit în ceea ce privește greaca și toate celelalte limbi. Respect știința ca oricare altul, dar mă doare-n cot dacă prin vena cavă sîngele coboară sau urcă ; mie-mi ajunge să știu că se răcește cînd mori. Și dacă pămîntul se învîrtește...

— Se învîrtește, zise Zénon.

— Și dacă pămîntul se învîrtește, puțin îmi pasă de asta, acum cînd calc pe el, și-o să-mi pese și mai puțin cînd oi fi îngropat în el. În privința credinței, o să cred ce-o hotărî Sinodul, dacă o hotărî ceva, după cum deseară o să mănînc ce mi-o pregăti birtașul. Îl iau și pe Dumnezeu și veacul acesta așa cum mi se dau, cu toate că mi-ar fi plăcut mai mult să trăiesc pe vremea cînd oamenii i se închinau lui Venus. Dar n-aș vrea, dacă mi s-o năzări, să nu-mi pot întoarce inima către Domnul nostru Isus Hristos cînd oi ajunge în ceasul cel de pe urmă.

— Ești asemenea omului care crede bucuros că în încăperea de alături se află o masă și două bănci, de vreme ce puțin îi pasă.

— Frate Zénon, spuse căpitanul, te văd slab, ostenit, rătăcit și îmbrăcat într-o zdreanță la care n-ar rîvni nici sluga mea. Oare merită să te ostenești douăzeci de ani ca să ajungi la îndoiala ce răsare de la sine în orice minte sănătoasă ?

— Desigur, răspunse Zénon. Îndoielile și credința voastră sînt niște bășici ce ies la suprafață, dar adevărul care se depune în noi înșine ca sarea din retortă în cursul unei distilări îndrăznețe este dincolo de explicație și de formă, e prea fierbinte sau prea rece pentru gura omenească, e prea subtil pentru cuvîntul scris și mai de preț decît acesta din urmă.

— Mai de preț chiar decît Augustele Silabe ?

— Da, făcu Zénon.

Fără voia lui, vorbea în șoaptă. Tocmai atunci un călugăr cerșetor bătu la ușă și plecă înzestrat cu cîțiva gologani datorită dărniciei căpitanului. Henri-Maximilien se întoarse și se așeză lîngă foc ; și el vorbea în șoaptă.

— Mai bine povestește-mi despre călătoriile tale, șușoti el.

— De ce ? zise filozoful. N-o să-ți vorbesc despre tainele Orientului ; nu există și tu nu ești un gură-cască ce se înveselește cînd îi înfățișezi seraiul Sultanului. Am aflat de mult că deosebirile de climă de care se face atîta caz sînt o nimica toată față de faptul că omul are pretutindeni două picioare și două mîini, un mădular bărbătesc,

un pîntece, o gură și doi ochi. Mi se pun în seamă călătorii pe care nu le-am făcut ; mi-am atribuit eu însumi unele, din șiretenie, ca să stau liniștit în altă parte decît se presupune. Lumea credea că am și ajuns în Țara tătarilor și cînd colo eu îmi făceam liniștit experiențele la Pont-Saint-Esprit, în Languedoc. Dar să ne întoarcem mai în urmă : curînd după ce am ajuns la León, călugării l-au alungat pe starețul meu, învinuindu-l de iudaism. E drept că în căpățîna lui bătrînă se învălmășeau fel de fel de formule din *Zohar* referitoare la corespondențele dintre metale, ierarhia cerească și astre. La Louvain mă deprinsesem să disprețuiesc alegoria, fiind sătul pînă-n gît de exercițiile acelea prin care reprezinți faptele în chip de simboluri și apoi clădești pe aceste simboluri de parcă ar fi fapte. Nimeni însă nu-i pe de-a întregul nebun ; îi mai rămîne și cîte un pic de înțelepciune. Tot înfierbîntîndu-și retortele, starețul meu descoperise cîteva secrete practice pe care le-am moștenit. După aceea, la Școala din Montpellier n-am mai învățat aproape nimic ; pentru oamenii de acolo, Galien ajunsese un idol căruia i se jertfește natura ; cînd am atacat anumite noțiuni galienice, despre care bărbierul Jean Myers știa de mult că se bazează pe anatomia maimuței și nu a omului, învățaților mei le-a fost mai lesne să creadă că șira spinării se schimbase de la Hristos încoace decît să recunoască faptul că idolul lor a fost superficial sau că a greșit.

Totuși, erau pe acolo și cîteva minți îndrăznețe... Nu prea aveam la îndemînă cadavre, prejudecățile oamenilor fiind așa cum le știi. Un oarecare Rondelet, un medic mărunțel, tot atît de caraghios ca și numele lui, își pierduse în ajun fiul din cauza unei febre grave ; fusese un student de douăzeci și doi de ani cu care strîngeam plante la Grau-du-Roi. În mirosul de oțet din camera unde disecam acel mort, ce nu mai era fiul sau prietenul, ci doar un frumos exemplar al mașinăriei omenești, am avut pentru prima dată simțămîntul că mecanica pe de o parte și alchimia pe de alta nu fac altceva decît să aplice în studierea universului adevărurile pe care ni le demonstrează trupurile noastre, unde se repetă structura tuturor lucrurilor. O viață întreagă n-ar fi de ajuns ca să confrunți această

lume în care ne aflăm cu lumea care sîntem noi înșine. Plămînii sînt foalele ce aţiţă focul, mădularul bărbătesc e o armă din care ţîșnesc proiectile, sîngele din meandrele trupului e apa ce curge în șănțulețele unei grădini orientale, inima, după cum te alături unei teorii sau alteia, e o pompă sau un jeratec, creierul, alambicul unde se distilează un suflet...

— Iar ajungem la alegorie, spuse căpitanul. Dacă prin toate astea înțelegi că trupul este cea mai solidă dintre realități, zi-i așa.

— Nu întru totul, răspunse Zénon. Uneori mi se pare că trupul acesta, regatul nostru, este alcătuit dintr-o țesătură slabă și trecătoare ca o umbră. Nu m-aș mira mai tare dacă aș vedea-o din nou pe maică-mea, care-a murit, decît dacă, la colțul unei străzi, aș da peste chipul tău îmbătrînit, a cărui gură îmi știe încă numele, dar a cărui substanță s-a refăcut de nu știu cîte ori în răstimp de douăzeci de ani și căruia timpul i-a alterat culoarea și i-a plăsmuit o nouă înfățișare. Cît grîu a crescut, cîte animale au trăit și au murit ca să-l hrănească pe acest Henri ce este și nu este acela pe care l-am cunoscut la douăzeci de ani.

Dar să revenim la călătorii... Pont-Saint-Esprit unde oamenii pîndeau de după obloane orice mișcare, orice faptă a noului medic n-a fost totdeauna un loc plăcut, iar cardinalul pe care mă bizuiam a plecat de la Avignon la Roma... Norocul meu a fost un renegat care se îndeletnicea, la Alger, cu reîmprospătarea grajdurilor regelui Franței ; acest cinstit corsar și-a rupt un picior la doi pași de ușa mea și mi-a oferit, în schimbul îngrijirilor, un loc pe corabia lui. Și acum îi mai port recunoștință. În Maroc, datorită lucrărilor mele de balistică, Măria-sa mi-a arătat prietenie și mi-a dat prilejul să studiez proprietățile țiţeiului și a combinațiilor sale cu varul nestins în vederea alcătuirii unor proiectile pe care să le folosească flota sa. *Ubicumque idem* [1] : principii vor mașinării de război ca să-și sporească sau să-și pună la adăpost puterea, bogații vor aur și suportă cîtva timp cheltuielile cerute de cuptoarele noastre ; lașii și ambițioșii vor să afle

[1] Oriunde la fel (lat.).

viitorul. Din toate astea am tras și eu foloase, după cum m-am priceput. Totuși, cea mai mare pleașcă rămînea tot cîte un doge slăbănog sau vreun sultan bolnav ; bani cu duiumul ; o casă răsărea ca din pămînt la Genova, lîngă San-Lorenzo sau la Pera, în cartierul creștinilor. Mi se puneau la îndemînă uneltele de care aveam nevoie și mai cu seamă cea mai deosebită și cea mai de preț dintre toate, și anume dreptul de a gîndi și de a face tot ce mă tăia capul. Pe urmă începeau urzelile invidioșilor, șoaptele gugumanilor ce mă învinovățeau că le hulesc Coranul sau Evanghelia, apoi vreo uneltire la curte în care s-ar fi putut să mă amestece cineva și pe mine și, în sfîrșit, sosea ziua cînd îmi prindea bine să-mi cheltuiesc și ultimul gologan ca să-mi cumpăr un cal sau să închiriez o barcă. Mi-am petrecut douăzeci de ani cu aceste neînsemnate peripeții care în cărți se numesc aventuri. Mi-am ucis anumiți bolnavi printr-o îndrăzneală deosebită care pe alții i-a vindecat. Însănătoșirea sau înrăutățirea stării lor avea însă însemnătate pentru mine, mai ales ca adeverire a unui pronostic sau ca dovadă că metoda fusese bună. Dacă nu se preschimbă în putere, știința și contemplația nu-s de ajuns, frate Henri ; poporul are dreptate atunci cînd ne socotește inițiați într-ale magiei albe sau negre. Să prelungești ceea ce e trecător, să grăbești sau să întîrzii ceasul cel de pe urmă, să afli tainele morții ca să lupți împotriva ei, să te slujești de leacurile naturale ca să ajuți sau să păcălești natura, să stăpînești lumea și omul, să le prefaci, poate chiar să le zămislești...

— Uneori, cînd îl recitesc pe Plutarh, mi se pare că-i prea tîrziu și că atît omul cît și lumea și-au trăit traiul, spuse căpitanul.

— Amăgiri, făcu Zénon. Epocile voastre de aur sînt ca Damascul și Constantinopolul ; de departe par niște orașe frumoase ; numai cînd umbli pe străzile lor le vezi leproșii și hoiturile cîinilor. Plutarh al tău îmi spune că Hefestion se incăpățîna să țină dietă în anumite zile, ca orice neisprăvit de bolnăvicios și că Alexandru Macedon era bețiv ca un soldățoi. De la Adam încoace puțini sînt bipezii care se pot cinsti cu numele de om.

— Ești medic, zise căpitanul.

— Da, răspunse Zénon. Printre altele.

— Eşti medic, urmă flamandul, căpăţînos. Îmi închipui că te saturi să tot coşi la loc oamenii, după cum te saturi să-i şi tot tai. Nu ţi s-a urît să te scoli noaptea ca să îngrijeşti amărîta asta de seminţie ?

— *Sutor, ne ultra*[1]... spuse Zénon. Luam pulsul, mă uitam la limbă, studiam urina, nu sufletul... Nu-mi era dat mie să hotărăsc dacă zgîrcitul ăsta bolnav de colici e vrednic să mai trăiască încă zece ani, sau dacă e bine ca tiranul acela să moară. Cel mai rău sau cel mai tîmp dintre bolnavii noştri tot ne învaţă cîte ceva, iar puroiul lor nu-i mai scîrbos decît cel al unui om vrednic sau drept. Fiecare noapte petrecută lîngă un ins bolnav mă punea din nou faţă-n faţă cu întrebări rămase fără răspuns : durerea şi rosturile ei, blîndeţea naturii sau nepăsarea ei, şi dacă sufletul supravieţuieşte prăbuşirii trupului. Explicaţiile analogice care odinioară mi se păruseră a desluşi tainele universului dau naştere, la rîndul lor, unei mulţimi de noi posibilităţi de erori, prin aceea că tind să-i pună în seamă acestei trainice Naturi un plan dinainte stabilit, pe care alţii îl pun în seama lui Dumnezeu. Nu spun că mă îndoiam : a te îndoi e altceva ; îmi urmam cercetarea pînă în punctul unde fiecare noţiune se încovoia în mîna mea ca un arc pe care-l întinzi ; de îndată ce mă cocoţam pe scara unei ipoteze, simţeam cum se frînge sub greutatea mea nelipsitul DACĂ... Paracelsius şi sistemul lui de semne părea să deschidă meşteşugului nostru o cale triumfală ; în practică aducea din nou medicina la nivelul unor superstiţii băbeşti. Studiul horoscoapelor nu mi se mai părea atît de folositor ca altădată în alegerea leacurilor şi prezicerea accidentelor mortale ; admit că sîntem alcătuiţi din aceeaşi materie ca şi astrele ; de aci însă nu rezultă că am fi determinaţi de acestea sau că ele ne-ar putea înrîuri. Cu cît mă gîndeam mai mult la toate astea, cu atît ideile, idolii, obiceiurile noastre zise sfinte şi acelea dintre viziunile noastre care, pasă-mi-te, nu pot fi cuprinse în cuvinte, mi se păreau a-şi afla izvorul nici mai mult nici mai puţin decît în maşinăria omenească, întocmai ca răsuflarea scoasă pe nări sau prin părţile de jos, ca sudoarea sau apa sărată a lacrimilor, ca sîngele alb al dragostei, ca ne-

[1] Cizmarule, nu trece dincolo (lat.).

curăţeniile şi scîrna trupului. Mă înfuriam văzînd cum omul îşi iroseşte astfel substanţa în construcţii aproape totdeauna nefaste, cum vorbeşte despre neprihănire înainte de a fi cercetat cu de-amănuntul mecanismul sexului, cum discută despre liberul arbitru în loc să cîntărească nenumăratele pricini tainice care te fac să clipeşti dacă-ţi apropii dintr-o dată un băţ de ochi, sau despre iad, înainte să fi deslușit mai bine tainele morţii.

— Știu ce-i moartea, spuse căpitanul căscînd. Între focul de archebuză ce m-a doborît la Cerisola şi dușca de rachiu ce m-a înviat se cască un hău de beznă. Fără plosca sergentului m-aş afla şi acum în hăul acela.

— Fie, zise alchimistul, cu toate că s-ar putea spune multe în sprijinul noţiunii de nemurire, ca şi împotriva ei. Morţii sînt mai întîi lipsiţi de mişcare, apoi de căldură, şi, în sfîrşit, mai devreme sau mai tîrziu, după agenţii cărora le sînt supuşi, de formă ; oare moartea lipseşte şi sufletul doar de mişcarea şi forma sa, lăsîndu-i intactă substanţa ?... Eram la Basel pe vremea ciumei negre...

Henri-Maximilien îl întrerupse ca să-i spună că pe vremea aceea el se afla la Roma şi că ciuma l-a prins în casa unei curtezane.

— Eram la Basel, urmă Zénon. Află că Înălţimea-sa Laurenţiu de Medici Ucigaşul, cel căruia poporul îi zice în bătaie de joc Lorenzacio, a sosit la Pera puţin după ce am plecat eu de-acolo. Principele acela scăpătat se ţinea de codoşlîcuri, ca şi tine, frate Henri ; dobîndise din partea Franţei o însărcinare tainică faţă de Sublima Poartă. Tare aş mai fi vrut să-l cunosc pe acel bărbat cu suflet mare. Peste patru ani, trecînd prin Lyon ca să-i dau nefericitului Dolet, librarul meu, *Tratatul despre lumea fizică*, l-am întîlnit stînd melancolic în săliţa din dos a unui han. Întîmplarea a făcut să fie atacat tocmai în zilele acelea de un ucigaş plătit, un florentin ; l-am îngrijit cum m-am priceput mai bine ; am avut timp berechet să vorbim despre neroziile turcilor şi despre ale noastre. Omul acela hăituit se pregătea să se întoarcă, în ciuda tuturor, în Italia lui de baştină. Înainte de-a ne despărţi, mi-a dăruit un copil de casă caucazian pe care-l avea chiar de la Măria-sa Sultanul ; eu i-am dat în schimb o otravă menită să-l ucidă dacă ar fi încăput cumva pe

mîna duşmanilor săi, căci vroia să moară aşa cum trăise toată viaţa lui. N-a mai apucat să se folosească de otrava mea, căci la Veneţia, pe o străduţă întunecoasă, a fost răpus de acelaşi spadasin care în Franţa nu izbutise să-l omoare. Slujitorul lui însă a rămas cu mine... Voi, poeţii, aţi preschimbat dragostea într-o uriaşă minciună: aceea ce ne este dat să trăim ni se pare totdeauna mai puţin frumos decît rimele voastre lipite ca două guri, una peste alta. Şi totuşi, ce alt nume să-i dai acelei flăcări ce renaşte ca pasărea Fenix din propriu-i jar, acelei nevoi de a regăsi la asfinţitul soarelui chipul şi trupul de care te-ai despărţit în zori? Căci, frate Henri, anumite trupuri sînt răcoritoare ca apa şi s-ar cuveni să te întrebi de ce oare tocmai cele mai înflăcărate sînt cele ce te răcoresc mai bine. Alei venea aşadar din Orient, ca şi alifiile şi leacurile mele; nicicînd însă pe drumurile gloduroase şi în cocioabele afumate ale Germaniei nu m-a jignit dînd în vileag vreo părere de rău după grădinile Sultanului şi după fîntînile lor ţîşnind sub razele soarelui... Iubeam mai cu seamă tăcerea ce-o păstram din pricină că nu vorbeam aceeaşi limbă. Ştiu limba arabă din cărţi, dar turceşte numai atît cît să-mi pot afla calea; Alei vorbea turceşte şi puţin italieneşte; din graiul lui de baştină îşi mai aducea aminte, ca prin vis, doar de cîteva cuvinte... După atîţia desfrînaţi guralivi şi neruşinaţi tocmiţi spre nenorocul meu, găsisem în sfîrşit copilandrul zglobiu sau spiriduşul pe care oamenii din popor ni-l atribuie drept ajutor... Dar, într-o seară urîtă, la Basel, în anul ciumei negre, mi-am găsit slujitorul la mine în odaie, lovit de flagel. Preţuieşti frumuseţea, frate Henri?

— Da, răspunse flamandul. Pe cea muierească. Anacreon e un poet bun, iar Socrate un bărbat de seamă, dar nu înţeleg cum poţi părăsi de bunăvoie rotunjimile acelea de carne fragedă şi trandafirie, acele trupuri mari atît de plăcut deosebite de-al nostru, înflorite şi împodobite în cinstea ta. Şi ce-i dacă bucuria minte şi podoabele înşală? Prin mijlocirea femeilor, mă bucur de dresurile, de cîrlionţii, de miresmele a căror folosire îl înjoseşte pe bărbat. Ce să caut eu pe potecile tăinuite cînd am în faţă-mi, la lumina zilei, un drum pe care mă avînt întru slava mea?

— Eu unul, zise Zénon, mă bucur de altă plăcere ceva mai tainică... În primăvara cu pricina stăteam la un han pe malul Rinului, într-o odaie ce vuia de învolburarea talazurilor revărsate ; trebuia să strigi în gura mare ca să te poată înțelege omul ; abia se mai auzea sunetul unei viole lungi din care-i porunceam slujitorului meu să-mi cînte cînd eram ostenit, căci muzica mi s-a părut totdeauna un leac și totodată o sărbătoare. Dar în seara aceea, Alei nu mă aștepta cu felinarul în mînă, lîngă grajdul unde-mi adăposteam catîrul. Frate Henri, presupun că ți s-a întîmplat să le plîngi de milă statuilor rănite de cazma și roase de pămînt ; te-oi fi răzvrătit poate vreodată împotriva timpului ce nimicește frumusețea. Și totuși, îmi este îngăduit să-mi închipui că marmura, sătulă să-și fi păstrat atîta vreme înfățișarea omenească, se bucură cînd se preface din nou într-o simplă piatră... Ființele, dimpotrivă, se tem de această întoarcere la starea de substanță lipsită de formă... Chiar din prag duhoarea și strădania gurii de a trage și de a vărsa apa pe care gîtlejul n-o mai putea înghiți, și sîngele ce țîșnea din plămînii bolnavi, mi-au dat de știre. Ceea ce se numește însă suflet dăinuia, precum și ochii de cîine încrezător ce nu se îndoiește că stăpînul va ști să-i vină într-ajutor... Firește, nu era prima dată cînd siropurile mele se dovedeau nefolositoare, dar, pînă atunci, fiecare moarte fusese doar un pion pierdut în partida jucată de medic. Ba mai mult, tot luptîndu-mă cu Măria-sa Moartea, între ea și mine se născuse un fel de cîrdășie ascunsă, așa cum un căpitan ajunge pînă la urmă să cunoască și să admire tactica dușmanului. Totdeauna sosește clipa cînd bolnavii noștri își dau seama că O cunoaștem prea bine ca să nu ne resemnăm, în ceea ce-i privește, în fața sorocului de neînlăturat ; pe cînd încă se mai roagă de noi și se mai zbat, bolnavii citesc în ochii noștri un verdict de la care-și întorc privirea. Pînă nu iubești pe cineva nu înțelegi că e strigător la cer ca o ființă să moară... M-a părăsit vlaga, sau cel puțin acea nepăsare ce ne este atît de trebuincioasă. Meseria mea mi s-a părut zadarnică, gînd aproape tot atît de lipsit de bun-simț ca și cel de-a o crede măreață. Nu că aș fi suferit : știam, dimpotrivă, că sînt tare neputincios cînd e vorba să-mi închipui

durerea acelui trup ce se zvîrcolește sub ochii mei ; slujitorul meu murea parcă în străfundurile unui alt regn. L-am chemat pe hangiu, dar s-a ferit să-mi sară într-ajutor. Am ridicat trupul neînsuflețit și l-am așezat pe podea pînă la sosirea groparilor pe care aveam să-i chem în zori ; am ars în soba din odaie salteaua de paie, fir cu fir. Lumea din lăuntru și lumea din afară, macrocosmul și microcosmul erau tot ca pe vremea disecțiilor de la Montpellier, dar aceste roți uriașe ce se îmbucă una într-alta se învîrteau în gol ; nu mă mai minunam de mașinăriile astea gingașe... Mi-e rușine să mărturisesc că moartea unei slugi a dat naștere în sufletul meu unei răzvrătiri atît de aprige, dar, frate Henri, omul ostenește, și eu unul nu mai sînt tînăr : am trecut de patruzeci de ani. Mi-e lehamite de meseria mea de cîrpaci de trupuri ; m-a apucat scîrba la gîndul că, dimineața, trebuie să mă duc iar să-i iau pulsul domnului Consilier municipal, s-o liniștesc pe doamna soață a judelui și să cercetez urina domnului Pastor. În noaptea aceea m-am hotărît să nu mai îngrijesc pe nimeni.

— Hangiul de la *Mielul de aur* m-a încunoștințat de această ciudățenie, spuse grav căpitanul. Totuși îngrijești podagra Nunțiului și uite, ici pe obrazul meu, scama și plasturele tău.

— Au trecut șase luni, urmă Zénon care, cu vîrful unui tăciune, schița niște figuri în cenușă. Curiozitatea renaște, precum și dorința de a folosi îndemînarea cu care ești înzestrat și de a-i ajuta, dacă e cu putință, pe cei ce-ți sînt tovarăși în această stranie aventură. Vedeniile din bezna nopții au rămas în urmă. Dacă nu vorbești cu nimeni de lucrurile astea, ajungi să le uiți.

Henri-Maximilien sculîndu-se, se apropie de fereastră și constată :

— Plouă într-una.

Ploua într-una. Căpitanul bătea darabana pe geam. Deodată, întorcîndu-se lîngă gazda sa :

— Știi că Sigismund Fuggers, ruda mea de la Colonia, a fost rănit de moarte, pare-se, în țara incașilor, într-o luptă ? Omul avea, zice-se, o sută de roabe, o sută de trupuri arămii roșcate, cu felurite podoabe de coral și cu părul dat cu ulei și îmbălsămat cu mirodenii. Cînd a sim-

ţit că i se apropie ceasul morţii, Sigismund a pus să se taie părul celor o sută de roabe ; a poruncit să-i fie aşternut pe pat, iar pe el să-l întindă pe blana asta ca să-şi dea sufletul în miros de scorţişoară, de sudoare şi de femeie.

— Îmi vine greu să cred că în preafrumoasele cosiţe n-ar fi fost şi niscai păduchi, zise filozoful acru.

Şi luîndu-i-o înainte căpitanului, gata să-l întrerupă oarecum supărat :

— Ştiu la ce te gîndeşti. Da, mi s-a întîmplat uneori să curăţ cu duioşie păduchii din nişte zulufi negri.

Flamandul tot mai umbla de colo-colo, nu atît ca să-şi dezmorţească picioarele, după cîte se părea, ci mai degrabă ca să-şi limpezească gîndurile.

— Dispoziţia ta e molipsitoare, zise el, întorcîndu-se într-un tîrziu lîngă vatră ; povestirea ta de adîncauri mă face să-mi rumeg şi eu trecutul. Nu mă plîng ; dar totul este altfel decît îmi închipuisem. Ştiu că n-am stofă de mare căpitan de oşti, dar i-am văzut de aproape pe aceia care, pasă-mi-te, au : am rămas tare uimit. Mi-am petrecut o bună parte din viaţă în Italia, fiindcă-mi place ; vremea e mai frumoasă ca-n Flandra, dar se mănîncă mai prost. Stihurile mele nu-s vrednice să supravieţuiască hîrtiei pe care librarul meu le tipăreşte pe spezele mele, cînd se întîmplă să am cu ce-mi face cheful, aşa cum alţii îşi înalţă case sau îşi fac rost de cîte-un aşa-zis titlu de nobleţe. Laurii lui Hipocren nu-s de mine ; n-o să străbat veacurile legat în piele de viţel. Cînd văd însă ce puţini oameni citesc Iliada lui Homer, mă resemnez mai uşor la gîndul că nu prea-s citit. M-au iubit şi pe mine unele Doamne ; arareori însă cele pentru dragostea cărora mi-aş fi dat viaţa... (Dar, mă uit la mine : ce obrăznicie să-mi închipui că mîndrele după care oftez ar putea rîvni la pielea mea...) Vanina din Neapole, căreia îi sînt aproape soţ, e o fată tare bună, dar mireasma ei nu e tocmai aidoma cu a ambrei, iar cosiţele-i roşcate nu-s chiar toate ale ei. M-am întors la noi în ţară pentru cîtva timp : mama a murit, Dumnezeu s-o ierte ! Era o femeie cumsecade care-ţi vroia binele. Taică-meu e în Iad, presupun, cu sacii lui de galbeni cu tot. Frăţîne-meu m-a primit bine, dar după opt zile am priceput c-a venit vre-

mea să plec. Mi se întîmplă să-mi pară rău că n-am zămislit și eu copii legiuiți, dar pe nepoții mei nu i-aș vrea drept fii. Am și eu ambiție ca orice om, dar, dacă vreun grangur te dă pe ușă afară, fără brevetul sau pensia cerută, ce bucurie să poți pleca și să nu trebuiască să-i mulțumești Înălțimii-sale, să te plimbi pe străzi, de capul tău, cu mîinile în buzunarele goale... M-am bucurat de multe : îi mulțumesc Celui-de-Sus că-n fiecare an se ivesc noi cete de fete numai bune de iubit și că-n fiece toamnă se face din nou vin ; uneori îmi spun că la urma urmei am avut viața plăcută a unui cîine întins la soare, cu destule încăierări și cu cîteva ciolane de ros. Și, cu toate astea, rareori mi se întîmplă să plec de la vreo iubită fără acel suspin de ușurare al școlarului cînd iese din clasă, și cred că în clipa morții cam tot așa o să suspin. Vorbești despre statui ; cunosc puține plăceri mai desăvîrșite decît aceea de-a o privi pe Venera din marmură, pe cea păstrată de bunul meu prieten, cardinalul Caraffa, în galeria lui napolitană ; formele ei albe sînt atît de frumoase, încît îți curăță inima de orice dorință spurcată și simți că-ți vine să plîngi. Dar dacă mă străduiesc să mă uit la ea jumătate dintr-un sfert de ceas, nici ochii, nici mintea mea n-o mai văd. În aproape orice lucru de pe lumea asta există, frățioare, nu știu ce drojdie, ce gust amar care te scîrbesc, iar puținele lucruri ce, din întîmplare, au parte de desăvîrșire, sînt sfîșietor de triste. Nu-s tare la filozofie, dar uneori îmi spun că Platon are dreptate și tot așa și canonicul Campanus. Trebuie să se afle aiurea ceva mai desăvîrșit ca noi înșine, un Bine a cărui prezență ne copleșește și a cărui absență n-o putem răbda.

— *Sempiterna Temptatio* [1], zise Zénon. Îmi spun adesea că pe pămînt nimic, în afară de-o ordine veșnică sau de-o ciudată dorință a materiei de-a se depăși pe sine, nu deslușește pricina pentru care în fiece zi mă căznesc să judec puțin mai limpede ca în ajun.

Stătea jos, cu bărbia plecată, în încăperea năpădită de umedul asfințit. Jarul roșiatic din vatră îi lumina mîinile pătate de acizi, însemnate ici colo cu urmele ar-

[1] Veșnica ispită (lat.).

surilor, și se vedea bine ca-și cercetează cu luare aminte aceste stranii prelungiri ale sufletului, aceste unelte mari din carne ce slujesc la stabilirea legăturilor cu tot ce ne înconjoară.

— Mărire mie ! zise el în sfîrșit cu un soi de înflăcărare în care Henri-Maximilien l-ar fi putut recunoaște pe acel Zénon ce se-mbăta cu visări mecanice împreună cu Colas Gheel. Nicicînd nu voi înceta să mă minunez că această carne sprijinită pe vertebre, acest trunchi legat de cap prin istmul gîtului și avînd simetric așezate de o parte și de alta membrele, conțin și poate chiar dau naștere unui spirit ce trage foloase de pe urma ochilor pentru a vedea și a mișcărilor pentru a pipăi... Știu că are granițe și că n-o să aibă timp să le depășească, iar dacă din întîmplare ar avea timp îndeajuns, n-o să aibă putere. Dar este, și, în clipa de față, el este cel ce Este. Știu că se înșală, se rătăcește, interpretează adesea greșit învățămintele pe care i le dă lumea, dar mai știu de asemenea că are în el cu ce să-și cunoască și uneori chiar să-și îndrepte propriile sale greșeli. Am străbătut măcar o parte din bila asta pe care ne aflăm ; am studiat temperatura de topire a metalelor și înmulțirea plantelor ; am cercetat stelele precum și măruntaiele trupului omenesc. Din tăciunele ăsta pe care-l ridic, sînt în stare să extrag noțiunea de greutate și din flăcările astea noțiunea de căldură. Știu că nu știu ceea ce nu știu ; îi invidiez pe cei ce vor ști mai mult, dar știu că vor fi nevoiți, ca și mine, să măsoare, să cîntărească, să deducă și să nu se încreadă în deducțiile făcute, să deslușească partea de adevăr din eroare, iar în adevăr să țină seama de veșnicul amestec al erorii. Nu m-am încăpățînat niciodată într-o idee de teama încurcăturii în care m-aș afla fără ea. N-am lungit niciodată un fapt adevărat cu zeama minciunii, ca să-l pot mistui mai bine. N-am răstălmăcit niciodată părerile adversarului ca să-l pot birui mai ușor, nici măcar pe ale lui Bombast în timpul discuțiilor cu privire la antimoniu ; omul, de altfel, nu mi-a fost recunoscător. Ba stai : uneori m-am surprins răstălmăcind, dar de fiecare dată m-am certat singur, așa cum cerți o slugă necinstită, și mi-am redobîndit încrederea doar datorită făgăduinței mele că

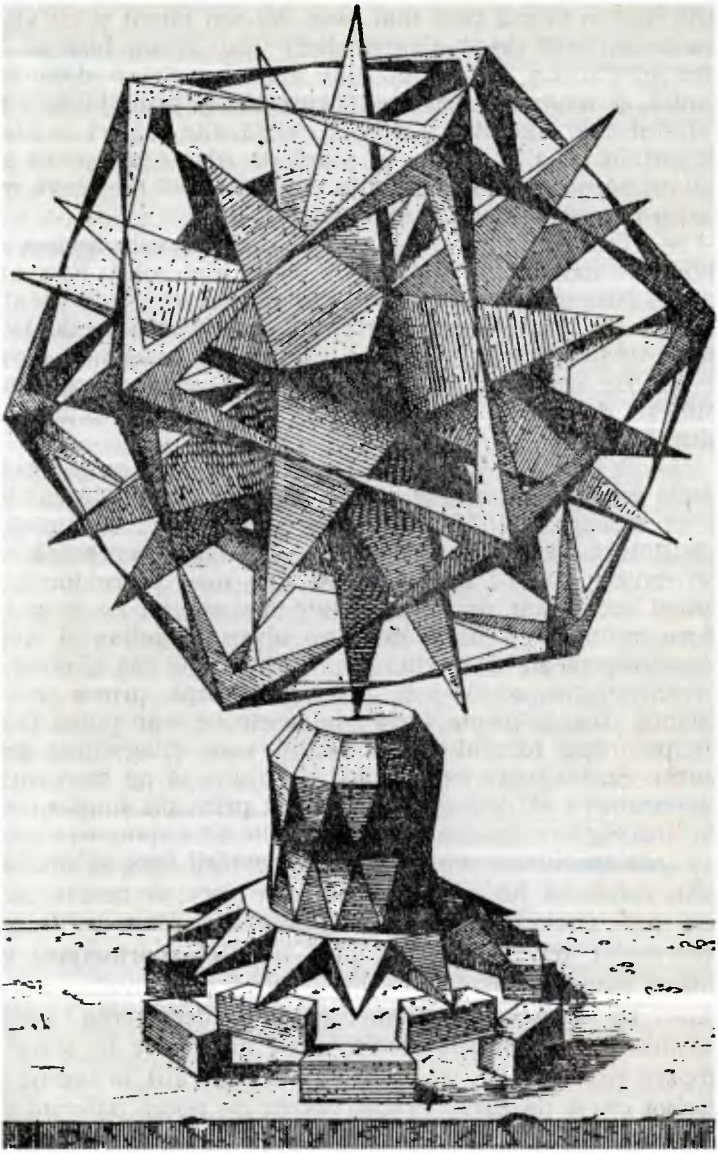

altă dată o să mă port mai bine. Mi-am făurit și eu vise ; nu le iau însă drept altceva decît vise. M-am ferit să fac din adevăr un idol, i-am dat mai degrabă o denumire umilă, și anume exactitate. Biruințele și primejdiile mele nu sînt cele socotite ca atare ; există alte măriri în afară de mărire și alte ruguri în afară de rug. Aproape că am izbutit să nu mă mai încred în cuvinte. O să mor ceva mai puțin prostănac decît m-am născut.

— Toate-s bune și frumoase, zise ostașul căscînd. Se zvonește însă că ai înfăptuit și ceva mai solid. Faci aur.

— Nu, spuse alchimistul, dar alții îl vor face. Pentru a duce la bun sfîrșit experiența e nevoie doar de timp și de unelte potrivite. Cîteva veacuri nu înseamnă nimic.

— Ba înseamnă mult al dracului cînd e vorba să-ți plătești datoriile la *Mielul de aur*, răspunse căpitanul în glumă.

— A face aur va fi într-o zi la fel de ușor ca și a sufla sticla, urmă Zénon. Tot rozînd cu dinții coaja lucrurilor, o să ajungem pînă la urmă să găsim pricina tainică a afinităților și a dezacordurilor... O frigare mecanică sau un mosor care se umple de la sine nu-s mare lucru, și totuși acest lanț de neînsemnate descoperiri ne-ar putea duce mult mai departe decît au ajuns Magellan și Amerigo Vespuci în călătoriile lor. Turbez cînd mă gîndesc că inventivitatea omenească s-a oprit după prima roată, primul strung, prima forjă ; foloasele ce s-ar putea trage de pe urma focului răpit cerului s-au diversificat prea puțin. Și, cu toate astea, ar fi de ajuns să ne dăm nițică osteneală ca să deducem din cîteva principii simple o serie întreagă de unelte iscusite menite să-i sporească omului înțelepciunea sau puterea ; mașinării care să producă prin mișcarea lor căldură, conducte care să poarte focul așa cum altele poartă apa, capabile să aplice în folosul distilărilor precum și al topirii metalelor principiul vechilor cuptoare subterane, ale băilor și etuvelor orientale... La Ratisbona, Riemer crede că cercetarea legilor echilibrului ar îngădui construirea unor care în stare să zboare prin aer sau să înoate sub apă, atît la vreme de război cît și de pace. Praful vostru de pușcă datorită căruia faptele lui Alexandru Macedon nu-s decît niște jocuri

de copii s-a născut în felul acesta din cugetările unui creier...

— Stai așa ! spuse Henri-Maximilien. Cînd străbunicii noștri au tras prima dată cu tunul s-ar fi putut crede că această zgomotoasă găselniță o să răstoarne arta războiului cu susu-n jos și c-o să scurteze luptele din lipsă de luptători. Ți-ai găsit ! Se ucide mai mult (cu toate că nu-s sigur), iar soldații mei mînuiesc azi archebuza în locul arbaletei. Dar străvechea vitejie, străvechea mișelie, străvechea viclenie, străvechea supunere precum și străvechea nesupunere sînt la fel cum erau, și împreună cu ele arta de a înainta, de a te retrage sau de a sta pe loc, de a-i înfricoșa pe alții și de a te face că nu ți-e frică : războinicii noștri se iau și azi tot după Hanibal și-l cercetează tot pe Vegetius. Și azi, ca și odinioară, tot de fundul înaintașilor ne ținem.

— Am aflat de multă vreme că un dram de inerție atîrnă mai greu ca un oboroc de înțelepciune, spuse Zénon înciudat. Știu că pentru principii voștri știința nu-i decît un arsenal de expediente mai puțin serioase decît parăzile, penele și brevetele lor. Și cu toate astea, frate Henri, cunosc ici-colo, în diferite colțuri ale lumii, cincișase sărăntoci mai nebuni, mai calici și mai suspecți decît mine, care visează într-ascuns la o putere mai grozavă decît o să aibă vreodată Împăratul Carol. Dacă Arhimede ar fi avut un punct de sprijin ar fi putut nu numai să ridice lumea, dar și s-o prăbușească în gol ca pe-o găoace sfărîmată... Și-ți spun sincer, în Algeria, în fața cumplitei cruzimi turcești, sau văzînd nebuniile și groaza ce bîntuie peste tot în preacreștinele noastre țări, mi-am zis uneori că a orîndui, a dăscăli, a îmbogăți și a înzestra seminția noastră cu fel de fel de unelte este poate singura dezlegare a obștestei noastre neorînduieli, și că nu din greșeală, ci cu bună știință, într-o zi, un Faeton oarecare o să dea foc pămîntului. Cine știe dacă, din cazanele alambicurilor noastre n-o să țîșnească pînă la urmă vreo cometă ? Frate Henri, cînd văd pînă unde ne duc cugetările noastre, mă mir mai puțin că oamenii ne ard de vii.

Și, sculîndu-se dintr-o dată :

— Am auzit că urmăririle pricinuite de *Prezicerile* mele se întețesc iar. Nu s-a luat încă nici o hotărîre îm-

potriva mea, dar în zilele ce urmează trebuie să mă aştept la primejdii. Dorm rareori în fierăria asta ; îmi caut pentru noapte adăposturi care se pot dibui ceva mai greu. Să plecăm împreună, dar dacă te temi să nu te ia la ochi anumiţi curioşi, ai face bine să te desparţi de mine în prag.

— Aşa mă ştii tu pe mine ? întrebă căpitanul, vădind poate mai multă nepăsare decît simţea.

Îşi încheie cazaca înjurîndu-i pe turnătorii care-şi vîră nasul în treburile altora. Zénon îşi puse mantia aproape uscată. Înainte de-a ieşi, cei doi bărbaţi împărţiră frăţeşte vinul rămas pe fundul ulciorului. Alchimistul încuie uşa şi agăţă cheia uriaşă sub o bîrnă ca s-o găsească rîndaşul. Nu mai ploua. Se însera, dar dincolo de ţiglele sure ale acoperişurilor, slaba licărire a amurgului se mai anina încă de zăpada proaspătă de pe povîrnişul munţilor. Mergînd, Zénon cerceta ungherele întunecoase

— Nu prea am parale, zise căpitanul. Totuşi, avînd în vedere necazurile tale de-acum...

— Nu, frăţioare, răspunse alchimistul. Cînd o fi la o adică, o să-mi dea Nunţiul bani ca s-o iau din loc. Păstrează-ţi gologanii pentru angaralele tale.

O caleaşcă, însoţită de oşteni, care ducea fără îndoială vreun grangur la palatul imperial de la Ambras, se năpusti în goana mare pe străduţa îngustă. Se feriră ca să-i facă loc. Cînd zarva se potoli, Henri urmă dus pe gînduri :

— La Paris, Nostradamus prezice viitorul şi-şi vede nestingherit de meseria lui. Ce vină ţi se aduce ?

— El mărturiseşte că face toate astea cu ajutorul Celui-de-Sus sau a celui-de-jos, spuse filozoful ştergîndu-şi cu mîneca noroiul cu care-l împroşcase caleaşca. După cum se vede, domnilor ălora li se pare că ipoteza goală-puşcă şi lipsa acelui talmeş-balmeş de diavoli şi îngeri din cazanele ce fierb în clocot e cea mai mare nelegiuire... Şi-apoi, catrenele prin care Michel de Notre-Dame vesteşte urgiile obşteşti şi morţile crăieşti, şi pe care, zău că nu le dispreţuiesc de loc, ţin curiozitatea mulţimii trează. În ceea ce mă priveşte, îmi pasă prea puţin de grijile de azi ale regelui Henric al II-lea ca să încerc să le deslușesc

viitoarea dezlegare... În timpul călătoriilor mele îmi venise o idee : tot bătînd drumurile nemărginirii și știind Aici că mă așteaptă un Acolo, cu toate că nu-l atinsesem încă, am încercat s-o pornesc și eu, în felul meu, pe căile timpului. Să umplu prăpastia dintre prezicerea categorică a celui ce calculează eclipsele și pronosticul ceva mai nestatornic al medicului, să îndrăznesc cu băgare de seamă să sprijin presimțirea pe presupunere și invers, să-i schițez acestui continent, pe care n-am pășit încă, harta oceanelor și a uscatului ce-a și ieșit la iveală... Am obosit tot încercînd.

— O să ai soarta acelui doctor Faust al păpușarilor din bîlciuri, spuse căpitanul ca să-l înveselească.

— Atîta rău ! făcu alchimistul. Lasă în seama babelor povestea asta prostească despre învoiala cu diavolul și despre pierzania învățatului doctor. Un adevărat Faust ar avea alte păreri cu privire la suflet și la iad.

Nu se mai îngrijiră decît să ocolească băltoacele. Mergeau de-a lungul cheiurilor, căci Henri-Maximilien își luase cameră lîngă pod. Deodată căpitanul zise :

— Unde-o să-ți petreci noaptea ?

Zénon se uită chiondorîș la tovarășul său :

— Nu știu încă, răspunse, prevăzător.

Liniștea se așternu din nou. Amîndoi își deșertaseră sacul cu vorbe. Henri-Maximilien se opri dintr-o dată, scoase din buzunar un caiețel și începu să citească la licărirea unei lumînări așezată în spatele unui glob mare, plin cu apă, din fereastra unui giuvaergiu ce lucra tîrziu în noaptea aceea.

...Stultissimi, inquit Eumolpus, tum Encolpii, tum Gitonis aerumnae, et precipue blanditiarum Gitonis non immemor, certe estis vos qui felices esse potestis, vitam tamen aerumnosam degitis et singulis diebus vos ultro novis torquetis cruciatibus. Ego sic semper et ubique vixi, ut ultimam quamque lucem tanquam non redituram consumarem, id est in summa tranquillitate...

— Lasă-mă să-ți tălmăcesc toate astea, zise căpitanul, căci îmi închipui că, în ceea ce te privește, latina de spițer a izgonit-o pe cealaltă. Desfrînatul acela bătrîn de Eumolp le spune celor doi feciorași Encolp și Giton niște lu-

cruri pe care le socotesc demne de a-și afla locul în cărțulia asta a mea : „Sînteți niște proști, zice Eumolp, aducîndu-și aminte de necazurile lui Encolp și de ale lui Giton, și mai ales de drăgălășenia acestuia din urmă. Ați putea fi fericiți și totuși duceți o viață jalnică, supuși în fiecare zi unei cazne mai rea decît cea din ajun. Eu unul, am trăit în fiecare zi ca și cînd ziua pe care o trăiam urma să fie ultima, adică *într-o seninătate deplină.*“ Petronius este unul dintre sfinții ce vor pune o vorbă bună pentru mine, explică el.

— Ce e frumos în toată treaba asta, încuviință Zénon, este că scriitorului tău nici nu-i trece prin minte că ultima zi a unui înțelept ar putea fi trăită altfel decît în pace. O să ne străduim să ne aducem aminte de el cînd ne-o sosi ceasul de pe urmă.

Dînd colțul unei străzi ajunseră în fața unei bisericuțe unde se slujea vecernia. Zénon se pregăti să intre.

— Ce cauți printre fățarnicii aceia ? zise căpitanul.

— Ți-am mai spus o dată, bombăni Zénon. Mă fac nevăzut.

Se strecură în dosul perdelei de piele atîrnată în prag. Henri-Maximilien zăbovi o clipă, o luă din loc, se întoarse din drum, apoi plecă de-a binelea, fluierîndu-și vechiul cîntecel :

Fost-am doi tovarăși,
Trecut-am munți și văi
Dar foamea-i după noi.

Întors acasă, găsi o înștiințare de la Dumnealui Domnul Strozzi, prin care acesta punea capăt convorbirilor tainice privind treburile Sienei. Henri-Maximilien se gîndi că miroase a război sau că, poate, cineva îl ponegrise în fața mareșalului florentin hotărînd-o astfel pe Excelența-sa să se folosească de alt agent. În timpul nopții ploaia se porni din nou, apoi se preschimbă în zăpadă. A doua zi de dimineață, după ce-și făcu bocceaua, căpitanul porni să-l caute pe Zénon.

Casele, înveșmîntate în alb, te purtau cu gîndul la niște chipuri ce-și ascund tainele sub glugi asemănătoare. Henri-Maximilien se întoarse cu plăcere la *Mielul de Aur* unde

vinul era bun. Cînd îi aduse băutura, hangiul îl încunoștiință că slujitorul lui Zénon venise cu noaptea-n cap să-i dea înapoi cheia și să-i plătească chiria pentru fierărie. Pe la amiază, un slujbaș al Inchiziției, însărcinat cu arestarea lui Zénon, ceruse ajutorul cîrciumarului. Un diavol îl înștiințase însă la vreme pe alchimist. La el acasă nu se găsise nimic mai neobișnuit decît o grămadă de clondire de sticlă fărîmate cu grijă.

Henri-Maximilien se sculă valvîrtej lăsînd pe masă mărunțișul. Peste cîteva zile se întorcea în Italia, pe valea Brennerului.

CARIERA LUI HENRI-MAXIMILIEN

Făcuse minuni la Cerisola unde, după cum îi plăcea lui însuşi să spună, dăduse dovadă, apărînd cîteva cocioabe prăpădite, de tot atîta geniu ca şi răposatul Cezar cînd se înscăunase stăpînitor al lumii ; Blaise de Montluc îi purta recunoştinţă pentru glumele cu care îi îmbărbăta pe ostaşi. Îşi petrecuse viaţa slujind rînd pe rînd pe Regele prea Creştin şi pe Regele Catolic, dar firii lui i se potrivea mai bine voioşia franceză. În chip de poet se dezvinovăţea de slăbiciunea stihurilor sale dînd vina pe grijile pricinuite de război ; în chip de căpitan, punea în seama poeziei, ce-i muncea creierul, greşelile lui tactice ; era de altminteri respectat în amîndouă aceste îndeletniciri care, laolaltă, nu îmbogăţesc pe nimeni. Tot hoinărind prin peninsulă, Italia visurilor lui ajunsese să-l dezamăgească ; după ce se arsese o dată zdravăn, învăţase să nu se mai încreadă în curtezanele romane, să-şi aleagă cu dibăcie pepenii la taberele de pe Trastevere, şi să arunce apoi nepăsător coaja verde în Tibru. Ştia foarte bine că Maurizio Caraffa, cardinalul, îl socotea doar un soldăţoi nu prea nătărău cu care-şi făcea pomană, la vreme de pace, dîndu-i cîte-o slujbă prost plătită de căpitan al străjilor ; Vanina, iubita lui din Neapole, îi storsese o sumă frumuşică pentru un copil, care poate nici nu era al lui; puţin îi păsa. Doamna Renée de France, al cărei palat era adăpostul dezmoşteniţilor, i-ar fi dat bucuroasă o slujbă bună în ducatul Domniei-sale, Ferrara, dar Măria-sa ocrotea pe primul zdrenţăros ce-i bătea în poartă cu condiţia de-a se îmbăta împreună cu ea din vinul acrişor al Psalmilor. Cu oameni de felul ăsta, căpitanul nu avea nici în clin nici în mînecă. Trăia din ce în ce mai mult alături de pedestrimea lui şi asemenea ei ; îşi punea în fiece dimineaţă cazaca peticită cu aceeaşi plăcere cu care-ţi întîlneşti un prieten vechi ; mărturisea vesel că nu se spală decît cînd plouă, împărţea

cu adunătura lui de aventurieri picarzi, mercenari albanezi și surghiuniți florentini slănina rîncedă, paiele mucezite și mîngîierile cîinelui galben ce se ținea după oaste. Aspra lui viață nu era însă lipsită de desfătări. Îi rămăsese dragostea față de frumoasele nume ale antichității ce învăluie orice bucățică de zid din Italia în pulberea aurie sau în fîșia de purpură a unei măreațe amintiri ; plăcerea să hoinărească pe străzi, cînd la umbră și cînd la soare, să cheme în grai toscan cîte-o fată frumoasă și să se aleagă cu o sărutare sau cu un șuvoi de înjurături ; să bea la cișmele scuturînd în colbul de pe lespezi stropii aninați de degetele-i groase sau trăgînd cu coada ochiului să deslușească vreo frîntură de inscripție latinească în timp ce, cu gîndul aiurea, se ușura lîngă un pietroi.

Din belșugul părintesc nu se pricopsise decît cu o părticică din rafinăria de la Maestricht ale cărei venituri aflau doar arareori calea spre buzunarul lui și cu una din cele mai mărunte moșii ale familiei, un anume loc zis Lombardia, în Flandra, al cărui nume îl făcea să rîdă în hohote pe bărbatul care avusese prilejul să străbată în lung și-n lat adevărata Lombardie. Claponii și stînjenii de lemne ai acestei moșii ajungeau pe plita și în magaziile fratelui său ; așa se și cuvenea ; într-o anumită zi, la șaisprezece ani, își lepădase cu voioșie drepturile lui de prim-născut în schimbul blidului de linte al ostașului. E drept că scrisorile scurte și curtenitoare pe care le primea uneori de la acest frate, cu prilejul vreunei morți sau al vreunei căsătorii, se încheiau totdeauna cu asigurarea că în caz de nevoie va fi ajutat, dar Henri-Maximilien știa foarte bine că, scriind acest lucru, omul era sigur că nu i se va cere nimic. De altfel, Philibert Ligre nu uita niciodată să pomenească de uriașele obligații și de marile sale cheltuieli ca membru al Consiliului Țărilor de Jos, așa încît, pînă la urmă, căpitanul, lipsit de orice griji, părea a fi omul bogat, iar cel încărcat cu galbeni părea un individ strîmtorat pe care ți-ar fi rușine să-l storci de bani.

Oșteanul fusese doar o singură dată la ai săi. Îl arătaseră la toată lumea de parcă ar fi vrut să dovedească fiecăruia că, la urma urmelor, acest fiu risipitor putea fi totuși arătat lumii. Însuși faptul că acest confident al

mareșalului d'Estrosse era întrucîtva fără vreo slujbă cunoscută și nu avea grad, îi conferea un soi de glorie, ca și cum ar fi fost demn de respect tocmai din pricină că era neștiut de nimeni. Simțea că cei cîțiva ani în plus față de fratele său mai tînăr făcuseră din el un fel de relicvă dintr-o altă epocă ; alături de acest bărbat tînăr, prevăzător și glacial, se simțea un naiv. Nu mult înainte de plecare, Philibert i-a șoptit că Împăratul, pe care o coroană de baron nu-l costa cine știe ce, ar acorda bucuros moșiei Lombardia un titlu, cu condiția ca talentele militare și diplomatice ale căpitanului să fie puse de aci înainte numai în slujba Sfîntului Imperiu. Refuzul l-a jignit : presupunînd că lui Henri-Maximilien puțin îi păsa dacă tîrăște în urma lui o asemenea codiță, acest titlu ar fi sporit totuși gloria familiei. Henri-Maximilien i-a răspuns sfătuindu-l pe frățîne-său să se spele pe cap cu gloria familiei. S-a săturat repede de minunatele lambriuri de la moșia Stenberg pe care fratele lui mai mic o prefera acum aceleia, mai demodate, de la Dranoutre ; picturile, cu subiecte mitologice, i se păreau grosolane bărbatului acestuia deprins cu ce-i mai bun în arta italiană. I se făcuse lehamite s-o tot vadă pe îmbufnata de cumnată-sa sub harnașamentul ei de podoabe, precum și liota de surori și cumnați stabiliți în conacele de prin împrejurimi cu plozii lor neastîmpărați mușteruluiți de dascăli slugarnici. Certurile mărunte, intrigăria, compromisurile serbede ce se ticluiau în capul oamenilor acelora îl făceau să prețuiască din nou tovărășia soldățoilor și a vivandierelor alături de care poți măcar să înjuri și să rîgîi cît poftești și care sînt cel mult o spumă cam murdară, dar nicidecum o drojdie ascunsă.

Din ducatul Modena, unde tovarășul său, Lanza del Vasto, îi găsise o slujbă, pacea lungindu-se prea multă vreme pentru buzunarul lui, Henri-Maximilien urmărea discret rezultatul negocierilor sale în legătură cu afacerile toscane ; agenții lui Strozzi îi hotărîseră pînă la urmă pe cetățenii Sienei să se răscoale împotriva Împăratului de dragul libertății, iar patrioții aceștia chemaseră de îndată o garnizoană franceză menită să-i apere împotriva Majestății-sale germanice. Henri a intrat din nou în slujbă sub comanda Domnului de Montluc ; un asediu era un

chilipir pe care nu făcea să-l scape. Iarna era grea ; dimineața, tunurile de pe metereze erau acoperite cu un strat subțire de chiciură ; măslinele și carnea sărată, tare ca talpa, rațiile zgîrcite le tăiau francezilor pofta de mîncare. Domnul de Montluc nu se înfățișa locuitorilor decît după ce-și frecase obrajii scofîlciți cu vin, așa cum actorii își dau cu dresuri înainte de a păși pe scenă, și-și ascundea cu mîna bine înmănușată cîte un căscat pricinuit de foame. În versuri burlești, Henri-Maximilien zicea c-o să pună la frigare nici mai mult nici mai puțin decît Vulturul imperial ; de fapt, toate astea nu erau decît artificii și replici de teatru, așa cum întîlnești în Plaut sau pe scenele de bîlci ale comedianților din Bergam. Vulturul însă avea să mai înfulece încă o dată bobocii italieni, după ce va fi ciugulit bine și din îngîmfatul cocoș francez ; cîțiva oameni cumsecade aveau să moară, fiindcă asta le era meseria ; Împăratul avea să poruncească să se slujească un *Te Deum* pentru victoria de la Siena ; și un nou împrumut, negociat cu tot atîta dibăcie ca un tratat între doi principi suverani, avea s-o înrobească și mai mult pe Majestatea-sa față de firma Ligre care, de cîțiva ani încoace, de altminteri, purta discret un alt nume, sau față de vreo altă firmă rivală din Anvers sau din Germania. Douăzeci și cinci de ani de război și de pace înarmată îl învățaseră pe căpitan să cunoască toate dedesubturile.

Flamandul acela prost hrănit era însă vrăjit de jocurile, de rîsetele, de alaiurile ademenitoare ale doamnelor de neam mare din Siena, care se făleau prin oraș îmbrăcate în chip de Nimfe sau de Amazoane cu tunici de mătase trandafirie. Panglicile, flamurile zugrăvite, fustele vesel ridicate de vîntul ce răbufnea pe la colțurile străzilor întunecoase ca niște șanțuri înviorau oastea și într-o măsură ceva mai mică pe burghezii descumpăniți de stagnarea afacerilor și de scumpetea alimentelor. Cardinalul de Ferrara o ridica în slăvi pe Signora Fausta, cu toate că vîntul de miazănoapte îi făcea pielea găinii pe umerii durdulii și dezgoliți ; Domnul de Ternes îi dădea premiul Signorei Fortinguerra, care de sus, de pe metereze, arăta curajos dușmanului niște picioare lungi ca ale Dianei ; Henri-Maximilien era îndrăgostit de cosițele bălaie ale Signorei Piccolomini, o femeie frumoasă și mîndră, dar care se

bucura pe deplin de plăcuta ei situație de văduvă. Pentru această zeiță îl cuprinsese o istovitoare patimă de bărbat în toată firea. La ceasul pălăvrăgelilor sau al destăinuirilor, oșteanul avea grijă să-și dea în fața celorlalți domni aerul discret triumfător al unui amant satisfăcut ; tot omul știe cîte parale fac schimele astea neîndemînatice, dar între prieteni fiecare le acceptă ca să fie ascultat cu tot atîta milă în ziua cînd o vrea, la rîndu-i, să se laude cu succese închipuite. Știa totuși că frumoasa își bate joc de el cu admiratorii ei. Prea arătos nu fusese el niciodată ; soarele și vîntul dăduseră chipului său înfățișarea roșiatică a unei cărămizi de Siena ; stînd la picioarele doamnei, ca un adorator rebegit, își dădea uneori seama că manevrele astea, de îndrăgostit pe de o parte și de femeie cochetă pe de alta, nu erau mai puțin stupide decît cele ale unor armate aflate față în față și că, la urma urmei, i-ar fi părut mai bine s-o vadă sărutînd goală un Adonis gol, sau giugiulindu-se în taină cu vreo slujnică, decît să silească frumosul ei trup să rabde greutatea respingătoare a trupului său. Noaptea însă, întins sub pătura lui subțire, își aducea aminte dintr-o dată de un mic gest al acelei mîini lungi încărcată de inele, de un fel foarte personal al preaiubitei lui de a-și netezi părul, și, aprinzîndu-și din nou lumînarea, scria cu o sfîșietoare gelozie cîteva versuri complicate.

Într-o zi, cînd cămările din Siena erau, dacă e cu putință, mai goale chiar ca de obicei, a îndrăznit să-i dăruiască blondei sale Nimfe cîteva felii dintr-o șuncă dobîndită într-un fel destul de necinstit. Tînăra văduvă stătea întinsă pe divanul ei, sub o cuvertură care-o ferea de frig și se juca în neștire cu ciucurele auriu al unei perne. S-a ridicat în capul oaselor, pleoapele i s-au zbătut, și, iute, aproape pe furiș, s-a aplecat spre el și i-a sărutat mîna. Henri-Maximilien a resimțit o fericire amețitoare pe care dăruirea cea mai deplină nu i-ar fi putut-o pricinui. S-a retras încetișor ca s-o lase să mănînce.

Se întrebase deseori în ce chip și în ce împrejurare își va afla moartea : oare un foc de archebuză îl va lăsa sfîr-

tecat, însîngerat, purtat falnic pe rămăşiţele unor lăncii spaniole, regretat de principi şi plîns de camarazii săi de arme şi, în sfîrşit, îngropat sub o grăitoare inscripţie latinească lîngă zidul unei biserici ; sau va primi o lovitură de spadă în cinstea unei doamne, sau vreun cuţit pe o străduţă întunecoasă ; oare va da peste el o nouă molimă de vărsat, aşa ca odinioară ; sau, poate, după ce-o trece de şaizeci de ani îl va lovi damblaua, într-un castel unde îşi va fi găsit o slujbă de scutier ca să-şi ţină zilele pînă la sfîrşit. Pe vremuri, lovit de friguri şi clănţănind pe un pat nenorocit într-un han din Roma, la doi paşi de Panteon, se mîngîiase de faptul că avea să crape în ţara aceea a frigurilor gîndindu-se că, la urma urmei, morţii sînt aici într-o tovărăşie mai bună ca aiurea ; iar bolţile pe care le zărea pe gemuleţul său, le acoperise cu vulturi, cu fascii răsturnate, cu veterani înlăcrămaţi, cu făclii luminînd funeraliile unui împărat ce nu era el însuşi, ci un fel de om de seamă nemuritor în care se afla şi cîte ceva din el însuşi. Prin dangătul de clopot al frigurilor i se păruse că aude sunete sfîşietoare de fluier şi de trîmbiţe vestind lumii săvîrşirea din viaţă a principelui ; simţise chiar în trupul său văpaia ce-l mistuie pe viteaz şi-l duce în ceruri. Moartea şi îngropăciunea aceea închipuită au fost adevăratul său sfîrşit, adevărata sa înmormîntare. S-a stins în timpul unei expediţii pentru dobîndirea unor furaje, în cursul căreia călăraşii lui se străduiseră să cucerească o şură prost păzită, la doi paşi de zidurile cetăţii ; calul lui Henri-Maximilien sforăia vesel pe pămîntul căptuşit cu iarbă pîrjolită ; după străzile întunecoase şi bătute de vînt ale Sienei, răcoarea lunii lui februarie pe costişele însorite ale dealului era plăcută. Un atac neprevăzut al oastei imperiale a pus pe fugă ceata, care a făcut stînga-mprejur îndreptîndu-se către ziduri ; Henri-Maximilien şi-a urmărit oştenii răcnind tot timpul înjurături. Un glonte l-a lovit în umăr ; a căzut cu capul de o piatră. A apucat să simtă izbitura, dar nu şi moartea. Calul, dezpovărat, s-a învîrtit pe cîmp, unde un spaniol l-a prins şi l-a dus apoi în trap mărunt în tabăra crăiască. Doi sau trei ostaşi şi-au împărţit armele şi zdrenţele răposatului. În buzunarul cazacei avea

un manuscris : *Stema trupului femeiesc*; culegerea aceea de poezioare vesele și duioase de pe urma cărora nădăjduia să dobîndească un pic de glorie sau măcar o oarecare trecere la femei, a ajuns în fundul șanțului, îngropată împreună cu el sub cîteva lopeți de țărînă. O deviză pe care de bine de rău o săpase în cinstea Signorei Piccolomini s-a mai deslușit încă multă vreme pe ghizdurile Fontebrandei.

ULTIMELE CĂLĂTORII ALE LUI ZÉNON

Era una din acele epoci în care raţiunea omenească se află prinsă într-un cerc de foc. După ce fugise din Innsburck, Zénon trăise cîtva timp retras la Wurzburg, la discipolul său Bonifacius Kastel, ce practica arta ermetică într-o căsuţă în geamurile căreia se răsfrîngea strălucirea verzuie a rîului Main. Lipsa de activitate şi nemişcarea îl stînjeneau, iar Bonifacius desigur nu era omul care să-şi pună multă vreme carnea în saramură pentru un prieten aflat la ananghie. Zénon a trecut în Turingia, a ajuns apoi în Polonia unde s-a angajat ca chirurg în armata regelui Sigismund ce se pregătea să-i alunge pe moscoviţi din Curlanda cu ajutorul suedezilor. La sfîrşitul celei de a doua ierni, curios să cunoască plante şi ţinuturi noi, s-a hotărît să ia corabia spre Suedia împreună cu un oarecare căpitan Guldenstarr care-l prezentă lui Gustav Vasa. Regele căuta un medic în stare să-i uşureze durerile lăsate în bătrînu-i trup de umezeala taberelor şi de gerul nopţilor petrecute afară în zăpadă, pe vremea zănaticei sale tinereţi, de urmările vechilor răni şi a bolilor ruşinoase. Pregătindu-i un leac întăritor regelui obosit de faptul că sărbătorise Crăciunul cu tînăra şi cea de a treia soaţă a Măriei-sale în Castelul alb de la Vadstena, Zénon i-a cîştigat bunăvoinţa. Toată iarna, sprijinit de o fereastră înaltă, între cerul îngheţat şi întinsul încremenit al lacului, a tot socotit aşezarea stelelor ce-ar putea aduce fericirea sau nefericirea dinastiei Vasa, ajutat în această sarcină de tînărul principe Erik, ce simţea o bolnăvicioasă aplecare către această ştiinţă primejdioasă. Degeaba îi amintea Zénon că stelele înrîuresc soarta noastră, dar n-o hotărăsc şi că, tot atît de puternică şi de tainică, stăpînă pe viaţa noastră şi supunîndu-se unor legi mai complicate decît ale noastre este steaua aceea roşie care palpită în bezna trupului, agăţată în colivia ei de oase şi de

carne. Erik era însă unul dintre acei oameni cărora le place să-și primească soarta din afară, fie din trufie, căci i se părea frumos ca cerul însuși să se ostenească pentru el, fie din lene, ca să nu fie tras la răspundere nici pentru binele, nici pentru răul ce zăcea într-însul. Credea în stele după cum se închina sfinților și îngerilor, în ciuda credinței reformate primite de la tatăl său. Ispitit de gîndul că ar putea influența un suflet regesc, filozoful încerca cînd și cînd să-i dea cîte o învățătură, cîte un sfat, dar gîndirea celorlalți se împotmolea ca într-o mlaștină în creierul tînăr ce moțăia dincolo de ochii cenușii și spălăciți ai principelui. Cînd li se făcea din cale-afară de frig, învățăcelul și filozoful se apropiau de uriașul foc închis sub prichiciul vetrei, și Zénon era de fiecare dată uimit că acea căldură binefăcătoare, acel diavol îmblînzit ce încălzea supus o cană cu bere așezată în spuză era unul și același cu zeul învăpăiat ce străbate cerul. Într-alte seri, principele nu venea, căci se ducea cu frații lui să bea prin taverne în tovărășia dezmățatelor, iar dacă cumva prezicerile din noaptea cu pricina se dovedeau a fi nefaste, filozoful le îndrepta dînd din umeri.

Cu cîteva săptămîni înainte de Sfîntul Ion din vară, a cerut îngăduința s-o ia spre miazănoapte ca să cerceteze cu ochii lui efectele zilei polare. Ba pe jos, ba slujindu-se de un cal sau de o barcă, a rătăcit din parohie în parohie, înțelegîndu-se cu oamenii datorită preoților ce-și mai aminteau cîte ceva din latina bisericească, uneori culegînd rețete bune de la tămăduitorii satelor care cunoșteau puterea ierburilor și a mușchiului din pădure, sau de pe la nomazii ce-și îngrijeau bolnavii cu ajutorul băilor, inhalațiilor și al tălmăcirii viselor. Cînd s-a întors la Upsala la curte, unde Majestatea-sa deschidea adunarea de toamnă, a înțeles că, din gelozie, un confrate neamț îl bîrfise regelui. Bătrînul suveran se temea ca nu cumva fiii lui să se slujească de socotelile lui Zénon ca să afle prea exact cît avea să mai trăiască tatăl lor. Zénon se bizuia pe sprijinul moștenitorului tronului care-i era prieten și aproape discipol, dar cînd, din întîmplare, l-a întîlnit pe Erik într-una din sălile caste-

lului, tînărul principe a trecut pe lîngă el fără să-l vadă, de parcă filozoful ar fi dobîndit dintr-o dată puterea de a se face nevăzut. Zénon s-a suit în taină pe o corabie de pescari de pe lacul Malar, cu ajutorul căreia a ajuns la Stockholm, de unde a pornit spre Kalmar și apoi spre Germania.

Pentru prima dată în viața lui, simțea nevoia stranie să calce din nou pe urmele pașilor săi, ca și cînd viața lui s-ar fi desfășurat de-a lungul unei orbite dinainte hotărîte, asemenea stelelor rătăcitoare. În Lübeck, unde și-a practicat meseria cu succes, abia dacă a zăbovit cîteva luni. Îi venise gust să-și tipărească în Franța *Proteoriile* cu care se îndeletnicise, în mod intermitent, toată viața. Nu se căznise să expună vreo doctrină oarecare, ci doar să întocmească un fel de inventar al ideilor oamenilor, scoțîndu-le la iveală meritele, coerența, tainicele tangențe sau legăturile lor latente. La Louvain unde s-a oprit din drum, nimeni nu l-a recunoscut sub numele de Sébastien Théus cu care se împopoțonase. După cum atomii unui trup ce se reînnoiește neîncetat cu toate că-și păstrează pînă la capăt aceleași trăsături și aceiași negi, profesorii și studenții se schimbaseră de multe ori, dar cele auzite cînd s-a strecurat într-o sală de curs nu i s-au părut prea deosebite de ceea ce ascultase odinioară fie plictisit, fie, dimpotrivă, înflăcărat. Nu și-a mai dat osteneala să se ducă să vadă, într-o țesătorie înființată de curînd în apropiere de Audenarde, niște mașini foarte asemănătoare cu cele făurite în tinerețe împreună cu Colas Gheel și care lucrau acum spre mulțumirea celor interesați. A ascultat însă, plin de curiozitate, descrierea lor amănunțită făcută de un profesor de algebră de la facultate. Întîmplător, profesorul nu disprețuia problemele practice și l-a poftit la masă pe învățatul străin, oprindu-l chiar peste noapte sub acoperămîntul său.

La Paris, Ruggieri, pe care Zénon îl întîlnise odinioară la Bologna, l-a primit cu brațele deschise ; trepădușul reginei Caterina își caută un ajutor sigur, destul de deocheat ca să-l aibă la mînă în caz de primejdie și care

să-l ajute să-i doftoricească pe tinerii principi și să le prezică viitorul. Italianul l-a dus pe Zénon la Luvru ca să-l prezinte stăpînei sale, căreia îi grăia iute în limba țării lor, însoțindu-și vorbele cu o grămadă de plecăciuni și de zîmbete. Cu ochii ei strălucitori, de care se slujea cu îndemînare, așa cum îi plăcea să dea din mîini ca să-și anine sclipiri în diamantele de pe degete, regina l-a privit lung pe străin. Mîinile sale unse cu alifie, cam buhăite, se frămîntau ca niște marionete în poala ei de mătase neagră. Cînd a pomenit de accidentul fatal ce pricinuise, cu trei ani în urmă, moartea răposatului rege, și-a așternut parcă pe obraz un zăbranic.

— Cum de n-am înțeles mai bine *Prezicerile* domniei-tale, unde am văzut odinioară niște calcule privind lungimea vieții îndeobște dăruită principilor. Poate că l-am fi ferit pe răposatul rege de vîrful suliței ce m-a văduvit... Căci, pare-mi-se, adăugă regina cu bunăvoință, nu ești străin de acea lucrare socotită primejdioasă pentru oamenii slabi de înger și care i se pune în seamă unui anume Zénon.

— Să vorbim ca și cînd aș fi acel Zénon, răspunse alchimistul. *Speluncam exploravimus* [1]... Măria-ta știe ca și mine că viitorul zămislește mai multe împrejurări decît poate să scoată la lumină. Și nu-i chiar cu neputință să auzi pe cîte unele mișcîndu-se în mitra vremii. Doar întîmplarea hotărăște care făt e vrednic să trăiască și poate să se nască. N-am vîndut niciodată la piață nenorociri și bucurii moșite dinainte.

— Și în fața Măriei-sale regelui Suediei tot așa îți nesocoteai știința ?

— N-am nici o pricină s-o mint pe cea mai dibace femeie din Franța.

Regina zîmbi.

— *Parla per divertimento*, protestă italianul neliniștit că vede un confrate depreciind știința lor. *Questo honorato viatore ha studiato anche altro che cose celeste ; sa le virtudi din veleni e piante benefiche di altre parti che pos-*

[1] Vom cerceta peștera (lat.).

sano sanare gli ascessi auricolari del Suo Santissimo Figlio [1].

— Pot să sparg un abces, dar nu să-l vindec pe tînărul Rege, zise Zénon scurt. L-am văzut de departe, în sala de audiențe ; nu-i nevoie de cine știe ce pricepere ca să recunoști tusea și năduşeala unui om bolnav de plămîni. Din fericire, cerul a dăruit Măriei-tale și alți fii.

— Domnul să-l aibă în sfînta-i pază ! zise regina făcîndu-și cruce din obișnuință. Ruggieri te va așeza lîngă Rege și ne bizuim pe domnia-ta ca să-i ușurezi măcar în parte chinurile.

— Dar pe ale mele cine le va ușura ? spuse aprig filozoful. Sorbona amenință să-mi confiște *Proteoriile* pe care, în clipa de față, le tipărește un librar de pe strada Jacob. Poate oare Regina să mă ferească de neplăcerea de-a fi stînjenit, în cămăruța mea din Luvru, de fumul scrierilor mele arse în piața publică ?

— Domnii de la Sorbona ar socoti nepotrivit amestecul meu în certurile lor, răspunse evaziv italianca.

Înainte de a-l pofti să plece, regina se informă îndelung de starea sîngelui și a măruntaielor regelui Suediei. Se gîndea uneori să-și căsătorească unul din fii cu o principesă de la Miazănoapte.

De îndată ce l-au văzut pe tînărul rege bolnav, cei doi bărbați au ieșit împreună din Luvru și au luat-o pe cheiuri. Pe drum, italianul nu mai tăcea tot povestind întîmplări hazlii petrecute la curte. Zénon, îngîndurat, l-a întrerupt :

— Să ai grijă să i se pună bietului copil cinci zile la rînd cataplasmele acelea.

— Cum, dumneata nu te mai întorci ? întrebă impostorul uimit.

— Sigur că nu ! Nu vezi că n-o să miște nici un deget ca să mă apere de primejdia în care m-au vîrît lucrările mele ? Nu țin la cinstea de a fi înhățat in alaiul principilor.

---

[1] Acest onorat călător a studiat și altele în afara stelelor ; cunoaște virtuțile otrăvurilor și ale plantelor binefăcătoare de prin alte părți care-ar putea vindeca tumorile auricolare ale Preaslăvitului Domniei-voastre Fiu (it.).

— *Peccato !* spuse italianul. Asprimea dumitale îi plăcuse reginei.

Și deodată, oprindu-se în mijlocul mulțimii trecătorilor, luîndu-și tovarășul de braț, îi spuse în șoaptă :

— *E questi veleni ? Sarà vero che ne abbia tanto e quanto ?* [1]

— Nu mă sili să cred că sînt adevărate zvonurile care te învinuiesc că-i trimiți pe lumea cealaltă pe dușmanii reginei.

— Astea-s exagerări, se fandosi Ruggieri. De ce să nu aibă Regina și un arsenal de otrăvuri, așa cum își are archebuzele și tunurile ei ? Gîndește-te că e văduvă, străină în Franța, socotită de luterani drept Jezabel și de catolicii noștri drept o Herodiadă, și că mai are cinci copii mici în brațe.

— Dumnezeu s-o ocrotească ! răspunse ateul. Dacă însă mi s-o întîmpla vreodată să mă slujesc de otravă, o s-o fac pentru binele meu, nu al reginei.

A locuit totuși la Ruggieri a cărui limbuție îl înveselea, pare-se. De cînd Etienne Dolet, primul lui editor, fusese sugrumat și dat pradă focului din cauza părerilor sale subversive, Zénon nu mai publicase nimic în Franța. De aceea urmărea el însuși cu și mai multă grijă tipărirea cărții lui în dugheana de pe strada Jacob, îndreptînd ici colo cîte un cuvînt, sau dincolo de cuvînt cîte o noțiune, înlăturînd o confuzie, sau uneori, dimpotrivă, adăugînd vreuna cu părere de rău. Într-o seară, la vremea cinei, pe cînd mînca singur la Ruggieri în timp ce italianul își făcea de lucru la Luvru, jupîn Langelier, editorul lui de atunci, năucit și speriat, a venit să-i spună că se poruncise cu strășnicie confiscarea *Proteoriilor* și nimicirea lor de către călău. Negustorul se căina că-și pierde marfa pe care cerneala nici nu apucase să se usuce. S-ar mai fi putut poate drege lucrurile chiar și acum, închinîndu-i lucrarea, printr-o epistolă, Reginei-Mame. Noaptea întreagă Zénon a tot scris, a șters, iar a scris și iar a șters. În zori, s-a

[1] Și otrăvurile acelea ? Să fie adevărat oare că ai multe și mai cîte ? (It.).

sculat de pe scaun, s-a întins, a căscat și a arunact în foc hîrtia și pana de care se slujise.

Nu i-a fost prea greu să-și strîngă niște boarfe și trusa de doctor, căci restul calabalîcului și-l lăsase, prevăzător, în podul unui han din Senlis. Ruggieri sforăia la mezanin în brațele unei fete. Zénon i-a strecurat pe sub ușă un bilețel, înștiințîndu-l că pleacă în Provența. De fapt, se hotărîse să se întoarcă la Bruges ca să-l uite toată lumea.

În anticamera strîmtă era agățat, pe perete, un obiect adus din Italia. Era o oglindă florentină într-o ramă de baga alcătuită din vreo douăzeci de oglinjoare bombate puse laolaltă, asemenea cămăruțelor hexagonale ale unui stup de albine, închisă fiecare la rîndu-i într-un cadru îngust ce fusese odinioară carapacea unei ființe vii. În licărirea cenușie a zorilor parizieni, Zénon s-a privit în oglindă. A zărit douăzeci de chipuri lățite și micșorate de legile opticii, douăzeci de imagini ale unui om cu căciulă de blană, cu fața scofîlcită și gălbejită, cu ochi sticloși care erau tot niște oglinzi. Bărbatul acela hăituit, închis într-o lume a lui, despărțit de semenii săi, hăituiți și ei în lumi paralele, i-a adus aminte de ipoteza grecului Democrit, de seria nesfîrșită de universuri identice, unde viețuiesc și mor o serie de filozofi întemniță ți. A zîmbit cu amărăciune în fața acestei închipuiri. Cele douăzeci de ființe mici din oglindă au zîmbit și ele, fiecare pentru sine. Le-a văzut apoi întorcînd capul într-o parte și îndreptîndu-se către ușă.

Partea
a doua

Viața
încremenită

OBSCURUM PER OBSCURIUS
IGNOTUM PER IGNOTIUS.[1]

(Deviză alchimistă.)

[1] Să te îndrepţi spre cele tainice şi necunoscute prin ceea ce este încă şi mai tainic, şi mai necunoscut.

ÎNTOARCEREA LA BRUGES

La Senlis, găsi un loc în caleașca starețului mînăstirii Cordelierilor din Bruges, care se întorcea de la Paris unde luase parte la consiliul general al cinului său. Starețul era mai învățat decît ți-ai fi închipuit după haina pe care-o purta și dornic să afle cît mai multe despre oameni și lucruri, destul de cunoscător într-ale treburilor lumești ; cei doi călători stătură nestingheriți de vorbă în timp ce caii se luptau cu vîntul tăios al cîmpiilor Picardiei. Zénon nu-i tăinui tovarășului său de drum decît numele adevărat și prigoana dezlănțuită împotriva cărții sale ; starețul era însă atît de isteț, încît te puteai întreba totuși dacă nu cumva ghicise mai multe lucruri cu privire la doctorul Sébastien Théus decît îi îngăduia bunacuviință să arate. Întîrziară puțin la Tournai din pricina mulțimii ce năpădise străzile ; întrebînd pe unul și pe altul, aflară că toți oamenii aceia se duceau în piața mare ca să vadă cum îl spînzură pe un anume Adrian, un croitor dovedit a fi calvinist. Nevastă-sa era și ea vinovată, dar fiind necuviincios ca o muiere să se legene în înaltul cerului, cu fustele înfoindu-i-se deasupra capului trecătorilor, urma să fie îngropată de vie, după datina străveche. Cruzimea asta neghioabă îl îngrozi pe Zénon, care de altfel își ascunse dezgustul sub masca nepăsării, căci își stabilise ca regulă să nu-și trădeze niciodată simțămintele în ceea ce privește certurile dintre catolici și protestanți. Urînd erezia după cuviință, starețul socoti totuși că pedeapsa e cam aspră și această părere prevăzătoare îl făcu pe Zénon să resimtă față de tovarășul său de călătorie elanul de simpatie aproape exagerat pe care ți-l provoacă o opinie cît de cît moderată cînd e exprimată de un om a cărui stare sau a cărui haină nu te-ar îndreptăți s-o nădăjduiești.

Caleașca își urma din nou drumul în plin cîmp, starețul vorbea despre altceva, dar lui Zénon tot i se părea că se

înăbușă sub apăsarea lopeților de pămînt. Își aduse dintr-o dată aminte că trecuse un sfert de ceas și că ființa ale cărei chinuri le încerca încetase să le mai simtă ea însăși.

Călătoreau de-a lungul gardului destul de părăginit al moșiei Dranoutre ; starețul pomeni în treacăt despre Philibert Ligre care, după părerea lui, era mare și tare la Bruxelles, în consiliul noii Regente, sau Guvernatoare, ce conducea Țările de Jos. Bogata familie Ligre nu mai locuia de mult la Bruges ; Philibert și nevasta lui stăteau aproape tot timpul la moșia lor, Pradelles, în Brabant, de unde le venea mai la îndemînă să facă pe slugoii stăpînitorilor străini. În fața acestui dispreț pentru spanioli și pentru cozile lor de topor, ce dădea în vileag un adevărat patriot, Zénon ciuli urechea. Puțin mai departe, niște străji valone cu căști de fier și pantaloni de piele cerură obraznic biletele de liberă trecere ale călătorilor. Cu același dispreț glacial, starețul le dădu slujitorilor săi, care le înmînară apoi străjilor. Hotărît lucru, în Flandra se schimbase ceva. În piața mare din Bruges, cei doi bărbați se despărțiră, în sfîrșit, după obișnuitele politețuri și promisiuni de servicii reciproce pe viitor. Starețul, în caleașca lui închiriată, se duse la mînăstirea sa, iar Zénon, bucuros să se mai dezmorțească după îndelungata nemișcare din timpul călătoriei, își luă boccelele la subsuoară. Se minună că se descurcă ușor prin străzile acestui oraș pe care nu-l mai văzuse de peste treizeci de ani.

Îl înștiințase de sosirea sa pe Jean Myers, fostul lui maestru și tovarăș, ce-i propusese de mai multe ori să vină și să împartă cu el casa lui plăcută de pe Quai-au-Bois. O slujnică, ținînd în mînă un felinar, îl întîmpină pe oaspete în prag. Pătrunzînd în casă, Zénon o îmbrînci pe femeia aceea voinică și morocănoasă care nu se dădea la o parte ca să-i facă loc.

Jean Myers stătea într-un jilț, cu picioarele lui bolnave de podagră întinse către foc, la o depărtare potrivită. Atît stăpînul casei cît și oaspetele își stăpîniră cu dibăcie o tresărire uimită : uscatul Jean Myers se preschimbase într-un bătrînel durduliu al cărui zîmbet șiret și ai cărui ochi vioi se înecau într-o grăsime trandafirie ; strălucitorul Zénon de odinioară era acum un bărbat cu părul cărunt și privirea

rătăcită. Patruzeci de ani de meserie îi îngăduise medicului din Bruges să-şi adune cele trebuincioase unui trai îndestulat ; mîncarea şi băutura îi erau bune, chiar prea bune pentru un om bolnav de podagră. Slujnica lui, Catherine, cu care odinioară îşi cam făcuse de cap, era tare mărginită, dar vrednică, cinstită, de loc guralivă şi nu-şi aducea în bucătărie iubiţii dornici de bunătăţi şi vinuri vechi. La masă, Jean Myers făcu cîteva din glumele lui preferate despre preoţime şi dogme ; Zénon îşi aduse aminte că înainte vreme le găsise hazlii ; acum i se păreau destul de serbede ; totuşi, amintindu-şi de croitorul Adrian din Tournai, de Dolet din Lyon şi de Servet din Geneva, îşi zise că în vremurile acelea, cînd credinţa îi preschimba pe oameni în fiare, scepticismul grosolan al unchiaşului era foarte preţios ; în ceea ce-l privea pe el, nu se mai simţea în stare de asemenea batjocuri ieftine, căci ajunsese mult mai departe pe calea negării tuturor valorilor pentru a vedea dacă mai apoi se poate afirma totuşi cîte ceva, pe calea descompunerii tuturor lucrurilor, pentru a le privi după aceea cum se încheagă din nou pe un alt plan sau într-un alt chip.

În scepticismul acela de chirurg bărbier al lui Jean Myers se amestecau în mod ciudat fel de fel de superstiţii. Se mîndrea că-l interesează ştiinţa ocultă, dar lucrările lui în acest domeniu erau doar nişte copilării ; Zénon reuşi cu chiu cu vai să nu se lase tîrît în anumite explicaţii cu privire la Triada inefabilă sau la Mercurul lunar care i se păreau cam lungi pentru seara aceea cînd abia sosise. În privinţa medicinei, bătrînul Jean era dornic să afle ultimile noutăţi, în schimb, îşi îngrijise prevăzător bolnavii după metodele vechi ; nădăjduia ca Zénon să-i dea vreo doctorie potrivită pentru podagra lui. Cît despre scrierile suspecte ale oaspetelui său, bătrînul nu se temea că vîlva stîrnită de ele o să le căşuneze necazuri la Bruges, chiar dacă s-ar descoperi adevărata identitate a doctorului Sébastien Théus. În oraşul preocupat doar de certuri în legătură cu zidurile ce despărţeau proprietăţile, chinuit de pe urma portului său năpădit de nisip ca un bolnav de piatră la rinichi, nimeni nu-şi dăduse osteneala să frunzărească acele cărţi.

Zénon se întinse pe patul pregătit pentru el în camera de sus. Noaptea de octombrie era rece. Catherine intră cu o cărămidă încinsă în vatră și înfășurată în cîrpe de lînă. În genunchi lîngă pat, vîrî sub pătură pachetul fierbinte, îi atinse picioarele călătorului, apoi gleznele, le pipăi îndelung și, deodată, fără să scoată o vorbă, se apucă să mîngîie cu lăcomie trupul său gol. La lumina lumînării așezată pe un cufăr, chipul femeii n-avea vîrstă și nu era prea deosebit de cel al slujnicei care, cu aproape patruzeci de ani în urmă, îl învățase tainele dragostei. N-o opri cînd se culcă greoi lîngă el, sub macat. Ființa aceea mătăhăloasă era ca berea și pîinea din care te înfrupți nepăsător, fără scîrbă, dar și fără încîntare. Cînd se trezi din somn, ea își vedea de treburile ei de slujnică la catul de jos.

În timpul zilei nu-și ridică privirea spre el, dar la masă îi dădu din belșug să mănînce, cu un fel de grijă grosolană. Seara, Zénon puse zăvorul la ușă și auzi pașii greoi ai slujnicei îndepărtîndu-se după ce femeia încercase încetișor ușa. A doua zi nu se purtă cu el altfel decît în ajun ; ai fi zis că-l așezase o dată pentru totdeauna printre lucrurile ce alcătuiau viața ei, așa ca mobila și instrumentele din casa medicului. După mai bine de o săptămînă Zénon, din greșeală, uită să tragă zăvorul la ușă ; femeia intră zîmbind prostește și ridicîndu-și fusta pînă sus, ca să-și arate mătăhăloasele ei farmece. Caraghioslîcul acestei ispite îi dădu gata simțurile. Nicicînd nu înțelesese mai bine puterea oarbă a acelor porniri independente de persoană, de chip, de alcătuirea trupului și chiar de propriile lui preferințe fizice. Femeia ce gîfîia pe perna lui era o strigoaică, un monstru, una din femelele acelea care-ți răsar în visele rele sau pe care le vezi pe capitelurile bisericilor, și care abia ajung, cu chiu cu vai, să se slujească de graiul omenesc. În toiul plăcerii însă, din gura ei lătăreață se revărsă un întreg pomelnic de vorbe deșucheate ; nu mai avusese prilejul să le audă sau să le rostească în grai flamand de pe vremea cînd era școlar ; îi astupă gura cu dosul palmei. A doua zi de dimineață scîrba învinse ; îi era ciudă pe el însuși că se înjosise împreunîndu-se cu ființa aceea, așa cum ți-e ciudă că ai primit să dormi la han într-un pat murdar. N-a mai uitat să-și încuie ușa în fiecare seară.

Crezuse c-o să locuiască la Jean Myers numai pînă o trece furtuna stîrnită de confiscarea și distrugerea cărții sale. Uneori, i se părea însă că va rămîne la Bruges pînă la sfîrșitul vieții lui, că orașul acela era fie o capcană așezată pentru el anume, la capătul călătoriilor sale, fie că un fel de inerție îl oprea să pornească mai departe. Neputinciosul Jean Myers îi încredință cei cîțiva bolnavi pe care încă îi mai îngrijea ; clientela aceea modestă nu era menită să stîrnească invidia celorlalți medici din oraș, așa cum se întîmplase la Basel, unde Zénon își înfuriase confrații la culme, consultîndu-și bolnavii în mod public, în fața unui cerc ales, de studenți. De astă dată, legăturile lui cu colegii se mărgineau la unele rare consultații în timpul cărora Sébastien Théus se alătura cuviincios părerii celor mai vîrstnici și mai vestiți, sau la cîteva scurte convorbiri despre diferite fleacuri sau întîmplări de prin partea locului. Discuțiile cu bolnavii se refereau bineînțeles numai la persoana acestora. Bună parte dintr-înșii nu auziseră nicicînd vorbindu-se despre un oarecare Zénon ; pentru alții, era doar un zvon nelămurit printre alte zvonuri ținînd de trecutul lor. Filozoful, care închinase odinioară o carte naturii și însușirilor timpului, putu astfel să constate că aluviunile acestuia împotmolesc repede memoria oamenilor. În loc de treizeci și cinci de ani, parcă ar fi trecut cincizeci. Despre unele obiceiuri și rînduieli noi, aprig dezbătute pe vremea cînd era învățăcel, azi se zicea că-s așa de cînd lumea. Despre unele fapte ce zdruncinaseră lumea din temelie, azi nici nu se mai pomenea. Morții de acum douăzeci de ani erau confundați cu cei din generația precedentă. Bogăția bătrînului Ligre lăsase oarecari amintiri ; totuși, nu se mai știa dacă avusese un fiu sau doi ; mai era și un nepot sau un copil din flori al lui Henri-Juste care ajunsese rău. Oamenii credeau că tatăl bancherului fusese Vistiernic al Flandrei, ca fiul său, sau raportor în consiliul Regentei, ca Philibert, concetățeanul lor.

Catul de jos al casei familiei Ligre, de multă vreme nelocuită, fusese închiriat unor meșteșugari ; Zénon se mai duse o dată să vadă fabrica unde domnise odinioară Colas Gheel ; acum, acolo era un atelier de frînghii. Nici unul dintre meseriași nu-și mai aducea aminte de bărbatul care

se prostise destul de repede din cauza halbelor, dar care înainte de răscoalele de la Oudenove și de spînzurarea drăguțului său, fusese în felul lui un fruntaș și un principe. Canonicul Bartholommé Campanus mai trăia, dar nu prea ieșea, fiind chinuit de beteșugurile ce se ivesc o dată cu bătrînețea și, din fericire, Jean Myers nu fusese chemat niciodată la căpătîiul său. Cu toate acestea, Zénon ocolea prudent biserica Saint-Donatien unde, într-o strană, fostul său profesor tot mai lua parte la slujbe.

Tot din prudență, își încuiase într-o casetă de-a lui Jean Myers diploma de la Montpellier pe care stătea scris numele lui adevărat, și nu ținea la el decît un pergament cumpărat pe vremuri într-o doară de la văduva unui nepricopsit de medic neamț, pe nume Gott ; ca să încurce si mai bine ițele îi greco-latinizase de îndată numele, ajungînd la Théus. Cu ajutorul lui Jean Myers îi născocise necunoscutului una din acele biografii încîlcite și banale asemănătoare cu casele a căror însușire de căpetenie este că poți intra și ieși din ele prin mai multe uși. Ca s-o facă mai demnă de crezare, adăugase și întîmplări din propria lui viață, alese cu grijă, astfel încît să nu uimească și nici să nu intereseze pe nimeni, iar dacă cineva și-ar fi pus mintea să cerceteze, n-ar fi aflat mare lucru. Doctorul Sébastien Théus se născuse la Zutphen în episcopia Utrecht și era copilul din flori al unei femei de prin partea locului și al unui medic din Bresse ce făcea parte din suita Doamnei Margareta de Austria. Crescut la Clèves, pe spezele unui protector care voise să rămînă anonim, se gîndise mai întîi să se stabilească în acest oraș, călugărindu-se într-o mînăstire de-a Augustinilor, dar dragostea față de meseria tatălui său biruise ; studiase la Universitatea din Ingolstadt, apoi la Strasbourg unde și practicase cîtăva vreme. Văzuse întrucîtva Franța și curtea regală, pentru că un ambasador al Savoiei îl dusese la Paris și la Lyon. Reîntors pe pămîntul sfîntului Imperiu, își pusese în gînd să se statornicească la Zutphen, căci buna lui mamă mai trăia încă, dar, cu toate că n-o spunea pe șleau, avusese fără îndoială de pătimit de pe urma oamenilor care îmbrățișaseră așa-zisa religie reformată și care acum erau din ce în ce mai numeroși. Atunci, ca să aibă din ce trăi, primise

această slujbă de înlocuitor, oferită de Jean Myers, ce-l cunoscuse pe vremuri pe tatăl său, la Malines. Recunoștea de asemenea că fusese chirurg în oastea regelui catolic al Poloniei, dar cu vreo zece ani mai devreme decît în realitate. În sfîrșit, era văduv ; fusese însurat cu fata unui medic din Strasbourg. Toate poveștile astea, pe care de altminteri nu le spunea decît în cazul unor întrebări indiscrete, îl înveseleau grozav pe bătrînul Jean. Uneori însă, filozofului i se părea că a ajuns să se identifice cu masca ștearsă a doctorului Théus. Viața aceea închipuită ar fi putut fi la urma urmei a lui. Într-o zi cineva l-a întrebat dacă nu cumva îl întîlnise pe un oarecare Zénon în timpul călătoriilor sale. Cînd a răspuns nu, i s-a părut că nu minte prea rău.

Încet-încet, din cenușiul acelor zile monotone se iveau reliefuri sau se desprindeau puncte de reper. În fiecare seară la cină, Jean Myers îi povestea cu de-amănuntul întîmplările de prin casele cercetate de Zénon în dimineața cu pricina, istorisindu-i lucruri caraghioase sau tragice, banale în sine, dar care dădeau în vileag faptul că în orașul acela amorțit există tot atîtea intrigi ca în seraiul Sultanului și tot atîta dezmăț ca într-un bordel venețian. Din viețile acelea netede de rentieri și epitropi de biserică răsăreau temperamente, caractere ; se alcătuiau grupuri legate, ca peste tot, de aceleași pofte de cîștig sau de intrigărie, de aceleași admirații comune, de aceleași dureri sau de aceleași vicii. Bănuielile părinților, trăsnăile copiilor, resentimentele dintre soții de mult căsătoriți nu se deosebeau de ceea ce întîlneai în familia Vasa, ori la principii italieni, dar, prin contrast, meschinăria intereselor dădea acestor patimi proporții uriașe. Viețile acelea priponite în fel și chip îl făceau pe filozof să prețuiască din plin o viață lipsită de legături. Cu părerile oamenilor se petrecea același lucru ca și cu ființele : se încadrau de îndată într-o categorie dinainte stabilită. Și ghiceai pe cei ce aveau să socotească vinovați de toate relele veacului pe liberii cugetători sau pe protestanți și pentru care Doamna Guvernatoare avea totdeauna dreptate. Ar fi putut să încheie propriile lor discuții, să născocească în locul lor minciuni în privința bolii rușinoase cu care se pricopsiseră în tinerețe,

să prevadă felul cum vor încerca să tragă chiulul, sau mutra lor jignită cînd le va cere din partea lui Jean Myers niscai onorarii uitate. Ar fi putut să jure că nu se înşală niciodată cu privire la ceea ce zace-n ei.

Chilia stareţului Cordelierilor era, în mod paradoxal, singurul loc din oraş unde i se părea că arde flăcăria unei gîndiri libere. Continuase să-l viziteze, mai întîi în chip de prieten şi apoi de medic. Se ducea rar, fiindcă nici unul din ei nu prea avea timp.

Cînd i s-a părut că s-ar cuveni să aibă şi el un duhovnic, Zénon l-a ales pe stareţ. Călugărul nu se omora cu predicile cucernice. Încîntătoarea franceză pe care o vorbea îţi odihnea urechile după bălmăjeala flamandă. Conversaţia atingea toate subiectele, cu excepţia problemelor religioase, căci acea faţă bisericească se interesa mai ales de treburile obşteşti. Foarte bun prieten cu cîţiva nobili ce se străduiau să lupte împotriva asupririi străine, îi aproba, temîndu-se însă ca nu cumva naţiunea belgiană să fie trecută prin foc şi sabie. Ori de cîte ori Zénon îi repeta aceste pronosticuri, bătrînul Jean dădea din umeri : de cînd lumea şi pămîntul peştele cel mare îl înghiţise pe cel mic. Faptul că spaniolii voiau să pună noi dări pe alimente şi un impozit de unu la sută fiecăruri ins, era totuşi supărător.

Sébastien Théus se întorcea tîrziu în casa de pe Quai-au-Bois, căci îi plăcea mai mult să se plimbe la aer în umezeala de pe străzi, sau în afara oraşului, pe cîmpia cenuşie decît să stea în camera supraîncălzită. Într-o seară, în anotimpul cînd se înnoptează devreme, ajungînd acasă, pe cînd străbătea vestibulul, o văzu pe Catherine căutînd nişte cearşafuri în scrinul de sub scară. Nu-şi lăsă treaba ca să-i lumineze calea, ca de obicei, şi ca să-i atingă, pe furiş, pulpana hainei cînd ajungeau în acelaşi colţ la coridorului. În bucătărie focul din vatră se stinsese. Zénon îşi aprinse lumînarea pe dibuite. Trupul călduţ încă al bătrînului Jean Myers era cuviincios întins pe masa din sala de alături. Catherine intră cu cearşaful ales pentru îngropăciune.

— Stăpînul a murit de dambla, zise.

Semăna cu femeile acelea cernite care spală morţii ; le văzuse la treabă prin casele din Constantinopol, pe vremea

cînd îl slujea pe sultan. Săvîrşirea din viaţă a bătrînului medic nu-l prea mira. Însuşi Jean Myers se aştepta să i se suie podagra la inimă. Cu cîteva săptămîni în urmă îşi făcuse în faţa notarului parohiei un testament împănat cu obişnuitele formule cucernice, prin care-şi lăsa averea lui Sébastien Théus, iar Catherinei, cît o trăi, o cameră sus la mansardă. Filozoful se uită mai cu luare-aminte la chipul schimonosit şi buhăit al răposatului. Un miros ciudat, o pată cafenie în colţul gurii îi treziră anumite bănuieli; se sui la el în odaie şi scotoci în cufăr. Conţinutul unei sticluţe mici scăzuse cu un deget. Zénon îşi aminti că într-o seară îi arătase bătrînului amestecul acela de venin şi otrăvuri vegetale pe care şi-l cumpărase dintr-o spiţerie, la Veneţia. Auzi un zgomot slab şi întoarse capul; Catherine stătea în prag şi-l pîndea, aşa cum îl iscodise fără îndoială prin uşa bucătăriei cînd îi arătase magistrului său cele cîteva lucruri adunate din călătoriile sale. O apucă de braţ; femeia căzu în genunchi vărsînd un şuvoi nedesluşit de vorbe şi de lacrimi. Între două sughituri, repeta într-una:

— *Voor u heb ik het gedaan!* Pentru dumneata am făcut-o!

O îmbrînci cu asprime şi coborî să vegheze mortul. În felul lui, bătrînul Jean gustase din viaţă cu pricepere; bolile lui nu erau atît de grave încît să nu se mai fi putut bucura cîteva luni de viaţa lui molcuţă; poate un an, sau chiar doi, în cel mai bun caz. Omorul acela stupid îl lipsea fără nici o noimă de modesta plăcere de a se afla pe lume. Bătrînul îi voise întotdeauna binele; Zénon se simţea cuprins de o amară şi cumplită milă faţă de el. Faţă de otrăvitoare era stăpînit de o furie zadarnică pe care răposatul însuşi n-ar fi resimţit-o chiar atît de puternic. Jean Myers, cu toată dibăcia lui, slavă Domnului destul de mare, se străduise totdeauna să ia în zeflemea inepţiile lumii; această slujnică desfrînată, grăbită să îmbogăţească un bărbat căruia nu-i păsa de ea, i-ar fi furnizat, dacă ar mai fi trăit, subiectul unei istorioare hazlii. Aşa cum era acum, întins liniştit pe masa aceea, părea foarte departe de propria lui păţanie; fostul chirurg-bărbier îşi bătuse totdea-

una joc de cei ce-și închipuie că mai gîndești sau mai suferi atunci cînd nu mai poți umbla sau mistui.

Bătrînul a fost îngropat la Saint-Jacques, parohia lui. Întorcîndu-se de la înmormîntare, Zénon a băgat de seamă că slujnica îi adusese în odaia stăpînului zdrențele și trusa de medic ; făcuse focul și pregătise cu grijă patul cel mare. Fără să spună nimic, și-a dus lucrurile înapoi în cămăruța unde locuia de cînd sosise.

De îndată ce a intrat în stăpînirea moștenirii, Zénon s-a lepădat de ea dăruind-o cu acte în regulă azilului Saint-Cosme, care ținea de mînăstirea Cordelierilor. În oraș nu prea mai erau averi mari ca odinioară, donațiile cucernice se cam răriseră ; dărnicia domnului Théus a fost admirată, după cum și nădăjduise. Casa lui Jean Myers urma să fie de aci înainte un azil de bătrîni infirmi ; Catherine avea să locuiască acolo în chip de servitoare. Cu banii gheață trebuia să se dreagă o parte din clădirile vechiului azil Saint-Cosme ; starețul Cordelierilor, de care ținea această instituție, îl însărcină pe Zénon să înființeze în sălile ce mai puteau fi locuite un dispensar pentru săracii mahalalei și pentru țăranii ce năpădeau orașul în zilele de tîrg. Doi călugări au fost desemnați să-l ajute. Slujba aceasta era de asemenea prea neînsemnată ca să stîrnească împotriva doctorului Théus invidia confraților ; deocamdată ascunzătoarea era bună. Bătrîna catîrcă a răposatului Jean Myers a fost adăpostită în grajdul azilului și s-a hotărît ca grădinarul mînăstirii să aibă grijă de ea. Lui Zénon i s-a așezat un pat într-o încăpere de la etaj, unde și-a dus o parte din cărțile fostului chirurg-bărbier ; mîncarea i se aducea de la mînăstire.

Cu aceste reparații și amenajări a trecut o iarnă ; Zénon l-a convins pe stareț să-l lase să instaleze o baie de aburi după moda nemțească și i-a dat niște însemnări cu privire la tratamentul cu aburi aplicat bolnavilor de reumatism și vărsat. Cunoștințele lui în domeniul mecanicei i-au fost de folos în așezarea țevilor și construirea unui cazan economic. În fostele grajduri ale familiei Ligre, pe strada Lînarilor, se stabilise un fierar ; Zénon se ducea la el, mai pe seară, și pilea, nituia, suda, ciocănea, sfătuindu-se me-

reu cu meșterul fierar și cu ajutoarele sale. Băieții din preajma locului, care se adunau acolo ca să-și petreacă vremea, erau uimiți de îndemînarea mîinilor sale firave.

Tocmai în perioada aceea lipsită de întîmplări neobișnuite a fost recunoscut pentru prima oară. Se afla singur în laborator după plecarea celor doi călugări ; era zi de tîrg și de la ceasurile trei după-amiază un șir întreg de oameni sărmani se tot perindase prin fața lui, ca de obicei. A mai ciocănit cineva la ușă ; era o bătrînică ce venea în fiecare sîmbătă ca să-și vîndă la oraș untul ; voia să-i ceară medicului un leac contra sciaticei. Zénon luă de pe poliță un borcan de piatră plin cu o alifie foarte tare. Se apropie de ea ca să-i explice cum s-o folosească. Deodată, zări în ochii ei albaștri și spălăciți o expresie de vesclă uimire, datorită căreia o recunoscu la rîndu-i. Femeia lucrase la familia Ligre, la bucătărie, pe vremea cînd el era copil. Greete (își aduse deodată aminte și numele ei) era măritată cu rîndașul care-l adusese acasă după ce fugise prima dată. Ținea minte că Greete fusese bună cu el ori de cîte ori se strecurase printre crătițile și strachinile ei ; îl lăsa să ia de pe masă pîine caldă și cocă crudă numai bună de băgat la cuptor. Femeia era gata să zică ceva, cînd Zénon își duse degetul la gură. Bătrîna Greete avea un fiu căruțaș care făcuse, cînd i se ivise prilejul, puțină contrabandă cu Franța ; bărbatul ei, bietul de el, era acum aproape paralizat, dar avusese de furcă pe vremuri cu seniorul de prin partea locului pentru cîțiva saci cu mere furate dintr-o livadă ce ținea de ferma lor. Știa deci că uneori e cuminte să te ascunzi chiar dacă ești bogat și nobil, stirpe din care tot mai socotea că Zénon face parte. Tăcu, dar la plecare îi sărută mîna.

Întîmplarea aceasta ar fi trebuit să-l îngrijoreze, căci îi dovedea că în fiecare zi puteau să-l mai recunoască și alții ; resimți însă, dimpotrivă, o plăcere ce-l uimi și pe el. Își zicea desigur că acolo, lîngă zidurile orașului, spre Saint-Pierre-de-la-Digue, se afla o fermă mică unde ar putea să petreacă o noapte în caz de primejdie și un căruțaș al cărui cal și a cărui căruță i-ar putea fi de folos. Dar astea nu erau decît tertipuri de ale lui. Copilul acela la care nu se mai gîndea, făptura aceea micuță pe care era firesc și to-

tuşi, într-o anumită privinţă, absurd s-o asimilezi cu Zénon cel de astăzi, iată că se găsise cineva să şi-o amintească îndeajuns încît s-o recunoască într-însul şi să-i întărească astfel simţămîntul propriei sale existenţe. Între el şi o altă fiinţă omenească se statornicise o legătură, slabă ce-i drept, dar care nu ţinea de gîndire, ca în cazul raporturilor lui cu stareţul, nici de simţuri, ca în rarele relaţii senzuale pe care şi le mai îngăduia. Greete se întoarse aproape în fiecare săptămînă pentru ca Zénon să-i îngrijească neputinţele ei de femeie bătrînă, dar rareori i se întîmpla să nu-i aducă şi cîte un dar, nişte unt învelit într-o frunză, o bucată de plăcintă făcută de ea sau vreun pumn de castane. Şi în timp ce Zénon mînca, se uita la el cu ochii ei voioşi de bătrînică. Între ei se înfiripase intimitatea ce ia naştere dintr-o taină păzită cu străşnicie.

PRĂPASTIA

Puţin cîte puţin, aşa după cum un om care primeşte în fiecare zi o anumită hrană ajunge pînă la urmă să-şi modifice însăşi substanţa sa, ba chiar şi înfăţişarea, să se îngraşe de pildă sau să slăbească, dobîndind din acea mîncare o oarecare putere sau nişte boli de care habar n-avea, în Zénon se petreceau nişte schimbări aproape imperceptibile, rod al noilor sale obiceiuri. Dar, de îndată ce-şi îndrepta privirea asupră-şi, deosebirea dintre ieri şi azi dispărea ; practica medicina aşa cum făcuse întotdeauna şi n-avea nici o importanţă dacă bolnavii săi erau nişte zdrenţăroşi sau nişte principi. Sébastien Théus era un nume născocit, dar nici dreptul de a-şi zice Zénon nu i se părea mai întemeiat. *Non habet nomen proprium* [1] : făcea parte dintre acei oameni care nu încetează niciodată să se tot mire că au un nume, aşa cum te miri cînd treci prin faţa unei oglinzi şi vezi că ai un chip, şi tocmai acel chip, anume. Viaţa lui era clandestină şi supusă anumitor constrîngeri ; totdeauna fusese aşa. Nu-şi mărturisea gîndurile la care ţinea cel mai mult, dar ştia de o bună bucată de vreme că acela ce-şi primejduieşte viaţa din cauza vorbelor rostite e un prost, de vreme ce e atît de uşor să-i laşi pe ceilalţi să se slujească de gîtlejul şi limba lor şi să alcătuiască sunete. Rarele lui crize de vorbărie fuseseră doar ca dezmăţul pentru un om cumpătat. Trăia aproape izolat în azilul Saint-Cosme, prizonier al unui oraş, şi în oraşul cu pricina prizonier al unui cartier, iar în acel cartier al cîtorva camere ce dădeau pe de o parte spre grădina de zarzavat şi acareturile unei mînăstiri şi pe de altă parte spre un perete gol-goluţ. Ieşea cînd şi cînd să se plimbe şi să caute ierburi de leac, trecînd mereu pe aceleaşi ogoare arate şi pe aceleaşi drumuri, pe lîngă aceleaşi pădurici şi la poalele aceloraşi dune, şi zîmbea cu oarecare amărăciune de acest

[1] Nu are nume propriu (lat.).

du-te-vino de gîză ce umblă de colo-colo, pe o palmă de pămînt, Dumnezeu știe de ce. Îngustarea spațiului, repetarea aproape mecanică a anumitor gesturi se producea ori de cîte ori omul își încorda toate însușirile în vederea îndeplinirii unei singure sarcini precise și folositoare. Viața lui sedentară îl copleșea ca o pedeapsă cu închisoarea pe care, din spirit de prevedere, și-ar fi dat-o singur, dar care putea fi oricînd ridicată ; de multe ori pînă acum se mai stabilise tot astfel și pe alte meleaguri, pentru un timp sau, după cum credea el, pentru totdeauna, ca un om ce are drept de cetate pretutindeni și nicăieri. Nimic nu dovedea că mîine nu-și va relua viața rătăcitoare ce-i fusese hărăzită și pe care și-o alesese chiar el. Și, cu toate acestea, soarta lui se pusese în mișcare ; ceva se schimba fără știrea lui. Îi lipseau punctele de reper și nu reușea să calculeze cu precizie deriva, asemenea unui om ce înoată împotriva curentului într-o noapte întunecoasă.

Chiar cu cîtva timp în urmă, descurcîndu-se de bine de rău prin păienjenișul străduțelor din Bruges, crezuse că popasul acela, departe de drumul mare al ambiției și științei, îl va odihni întrucîtva după treizeci și cinci de ani de vînzoleală. Nădăjduia că-și va afla aici șubreda siguranță a unei fiare pe care o liniștește strîmtoarea și întunericul din vizuina unde s-a cuibărit. Se înșelase. Viața aceea încremenită clocotea pe loc ; simțămîntul că se petrec lucruri aproape înfiorătoare vuia ca un rîu subpămîntean. Neliniștea ce-i strîngea inima nu semăna cu aceea a unui filozof prigonit din pricina cărților sale. Își închipuise că timpul are să atîrne greu ca plumbul pe grumajii lui și cînd colo, aluneca și se fărîmița ca bobițele de argint viu. Orele, zilele și lunile încetaseră să se mai supună semnelor de pe ceasornice și chiar mișcării aștrilor. Uneori i se părea că a stat toată viața la Bruges, alteori că abia în ajun s-a întors acolo. Locurile o luau și ele razna ; depărtările ca și zilele se ștergeau. Măcelarul ăsta, negustorul acela care-și lăuda marfa ar fi putut fi la fel de bine cel din Avignon sau cel din Vadsténa ; calul de colo bătut cu biciul, l-a văzut căzînd grămadă pe o stradă din Adrianopole ; bețivanul de ici începuse să înjure și să verse la Montpellier ; copilașul ce scîncea în brațele unei doici se născuse la Bologna cu douăzeci și cinci de ani în urmă ;

cîntarea de slavă de la începutul liturghiei de duminică, la care se ducea cu sfințenie, o auzise într-o biserică din Cracovia, cu cinci ierni înainte. Arareori se gîndea la întîmplările din trecutul său, șterse acum ca niște vise. Cîteodată, fără vreo pricină anume, o vedea din nou pe femeia însărcinată căreia, într-un tîrg din Languedoc, consimțise să-i ajute să lepede, în ciuda jurămîntului hipocratic, ca s-o cruțe de-o moarte rușinoasă la întoarcerea soțului gelos, sau vedea aievea strîmbătura Majestății-sale regelui Suediei cînd își lua doctoria, sau pe slujitorul lui, Alei, ținîndu-i catîrca de căpăstru pe cînd trecea prin vadul unui rîu, între Ulm și Constance, sau pe vărul Henri-Maximilien care poate că și murise. Un drumeag de țară, unde băltoacele nu se zvîntau nici în toiul verii, îi aducea aminte de un oarecare Perrotin ce-l pîndise pe ploaie, la marginea unui drum pustiu, a doua zi după o ceartă ale cărei pricini nu le mai știa. I se înfățișau din nou două trupuri încleștate în glod, tăișul sclipitor al cuțitului căzut și Perrotin, înjunghiat chiar de șișul lui, slăbind strînsoarea, prefăcîndu-se el însuși în glod și țărînă. Povestea aceea nu mai avea nici o însemnătate, și, chiar dacă leșul moale și cald ar fi fost al unui învățăcel de douăzeci de ani, tot n-ar mai fi avut vreo importanță. Zénon, care acum umbla cu pas grăbit pe caldarîmul lunecos din Bruges, simțea cum îl străbate, asemenea vîntului venit din largul mării, ce trecea nestingherit prin hainele lui roase, talazul miilor de ființe ce mai stătuseră cîndva pe acel loc al globului sau vor urma pînă la cumplitul cataclism căruia i se zice sfîrșitul lumii ; umbrele lor treceau fără să-l vadă prin trupul unui om care nu era încă pe vremea cînd ele trăiau sau care nu va mai fi atunci cînd ele vor exista. Mulțimea asta de larve creștea neîncetat cu fiecare ins întîlnit pe stradă în urmă cu cîteva clipe, zărit cu coada ochiului, apoi aruncat de îndată în masa fără chip a ceea ce a și trecut. Timpul, spațiul, substanța își pierdeau atributele care pentru noi sînt înseși granițele lor ; forma nu mai era decît coaja zdrențuită a substanței ; substanța se scurgea într-un gol ce nu era totuși contrariul ei ; timpul și veșnicia ajunseseră unul și același lucru, ca un șuvoi de apă neagră curgînd în mijlocul unei pînze de apă neagră, neclintită.

Zénon se cufunda în aceste vedenii ca un creştin într-o meditaţie despre Dumnezeu.

Gîndurile lunecau şi ele. Faptul de a gîndi îl interesa acum mai mult chiar decît îndoielnicile rezultate ale gîndirii însăşi. Se cerceta pe sine în timp ce gîndea, aşa cum ar fi putut să-şi numere cu degetul la încheietura mîinii pulsaţiile arterei radiale, sau pe sub coaste acel du-te-vino al răsuflării sale. Toată viaţa rămăsese uimit în faţa capacităţii ideilor de a se aglomera la rece, asemenea cristalelor, alcătuind construcţii ciudate şi vane, de a creşte ca nişte tumori ce înghit trupul care le-a dat naştere, sau dobîndind în chip monstruos anumite trăsături ale persoanei umane, ca acele mase inerte născute de unele femei, mase care, la urma urmelor, nu-s decît materie pierdută în visări. Multe din produsele minţii omeneşti nu erau nici ele decît nişte pocitanii. Alte noţiuni, mai proprii şi mai precise, măiestrite parcă de un meşter bun, erau ca nişte obiecte care de departe îţi iau ochii; le tot admirai unghiurile şi paralelele; şi totuşi, nu erau altceva decît gratiile în spatele cărora înţelegerea se închide singură, iar rugina greşelii rodea deja fierăria aceea abstractă. Cînd şi cînd, omul fremăta de parcă s-ar fi aflat în preajma unei transmutaţii; în creuzetul creierului omenesc părea că ia naştere un grăuncior de aur; nu se ajungea însă decît la un echivalent; ca în experienţele necinstite prin care alchimiştii de la curte se căznesc să dovedească regeştilor lor clienţi că au descoperit ceva, aurul din fundul retortei era doar un ducat banal ce trecuse din mînă în mînă şi fusese vîrît acolo înainte de topire. Noţiunile mureau ca şi oamenii; timp de o jumătate de veac văzuse prăpădindu-se mai multe generaţii de idei.

În mintea lui se ivea o metaforă mai fluidă, datorată călătoriilor sale de odinioară pe mare. Filozoful care încerca să cuprindă judecata omenească în ansamblul ei vedea sub el o masă supusă unor curbe calculabile, străbătută de curenţi a căror hartă s-ar fi putut desena, brăzdată de cute adînci, pricinuite de apăsarea aerului şi de greoaia inerţie a apelor. Chipurile dobîndite de spirit se asemănau cu uriaşele forme născute din apa nediferenţiată ce se înfruntă şi se înlocuiesc unele pe altele la suprafaţa

genunii; pînă la urmă fiecare concept se prăbușea în opusul său ca două valuri ce se ciocnesc contopindu-se într-una în aceeași spumă albă. Zénon privea aceste talazuri neorînduite ce treceau și luau cu ele ca pe niște epave cele cîteva adevăruri palpabile de care credem că sîntem siguri. Uneori i se părea că zărește sub val o substanță nemișcată care ar fi pentru idei ceea ce ideile sînt pentru cuvinte. Nimic nu dovedea însă că acest substrat ar fi ultimul strat, nici că sub această fixitate nu s-ar ascunde o mișcare prea rapidă pentru inteligența umană. De cînd renunțase să-și dea la iveală prin viu grai gîndurile sau să le aștearnă pe hîrtie pentru tejghelele librarilor, avusese răgazul să purceadă mai adînc ca oricînd întru căutarea conceptelor pure. Acum, renunța temporar chiar la concepte, în favoarea unei cercetări mai amănunțite; își ținea gîndirea în frîu, așa cum îți ții răsuflarea, ca să auzi mai bine zgomotul unor roți ce se învîrtesc atît de repede, încît nici măcar nu-ți mai dai seama că se învîrtesc.

Din universul ideilor, se întorcea în universul mai opac al substanței cuprinse și delimitate în cîte o formă. Ghemuit într-un ungher, la el în odaie, nu-și mai irosea ceasurile de veghe în strădania de a dobîndi o concepție mai justă cu privire la raporturile dintre lucruri, ci în meditații neformulate asupra naturii lucrurilor. Corecta astfel acel viciu al gîndirii ce constă din a înhăța obiectele ca să te slujești de ele, sau dimpotrivă, din a le arunca, fără să examinezi mai îndeaproape substanța specifică din care sînt făcute. Astfel, pentru el, apa fusese o băutură ce-ți astîmpără setea și un lichid ce te spală, o parte integrantă a universului creat de Demiurgul creștin la care se referise canonicul Bartholommé Campanus, cînd îi vorbise despre duhul care plutește deasupra apelor, elementul esențial al hidraulicii lui Arhimede sau al fizicii lui Thales, sau simbolul alchimist al uneia din forțele ce se îndreaptă în jos. Îi calculase deplasările, măsurase doze, așteptase ca picăturile să se adune din nou în țevile alambicelor. Acum, renunțînd pentru o bucată de vreme la cercetarea care din afară distruge și singularizează, în favoarea viziunii interioare a filozofului ermetic, lăsa apa

ce se află în toate să-i năpădească odaia ca talazurile potopului. Lada și scăunelul pluteau; zidurile crăpau de apăsarea apei. Ceda acestui flux ce ia toate formele, dar refuza să se lase constrîns de ele; experimenta modificările stării păturii de apă ce se preschimbă în aburi și a ploii ce se preschimbă în zăpadă; își însușea nemișcarea vremelnică a înghețului sau lunecarea piezișă și inexplicabilă a picăturii limpezi pe geam, provocare fluidă adresată rămășagurilor celor ce calculează. Se desprindea de senzațiile de căldură și frig legate de trup; îl lua apa, leș nesimțitor ca o grămadă de alge. Cînd se întorcea în trupul lui dădea din nou peste elementul apă, urina din vezică, saliva de pe buze, apa, prezentă și în lichidul numit sînge. Ajungea apoi, odată mai mult, la elementul din care i se păruse întotdeauna că este și el o părticică, își înturna gîndurile către foc, simțea în el căldura molcomă și plăcută ce ne este hărăzită și nouă ca și animalelor ce umblă pe pămînt sau păsărilor ce străbat cerul. Se gîndea la jarul mistuitor al bolilor pe care adesea se străduise zadarnic să-l stingă. Descoperea saltul lacom al flăcării ce se aprinde, bucuria sîngerie a focului cînd arde și sfîrșitul său ca cenușă neagră. Îndrăznind să meargă mai departe, se contopea cu necruțătoarea văpaie care nimicește tot ceea ce atinge; se gîndea la ruguri, așa cum le văzuse cu prilejul unei execuții într-un orășel din ținutul León în timpul căreia pieriseră patru evrei învinuiți că ar fi îmbrățișat fățarnic religia creștină, fără să se fi lepădat totuși de rînduielile moștenite de la străbunii lor, precum și un eretic ce nega puterea sfintelor taine. Își închipuia acea durere prea cumplită ca să poată fi cuprinsă în vorbe omenești; era însuși omul căruia i se umpleau nările cu mirosul propriului său trup ars; tușea, învăluit în fumul pe care nu va mai apuca să-l vadă împrăștiindu-se. Vedea un picior înnegrit ridicîndu-se drept, cu articulațiile cuprinse de flăcări, ca o creangă răsucindu-se sub prichiciul vetrei; era totodată pătruns de gîndul că focul și lemnul n-au nici o vină. Își aducea aminte că a doua zi după execuția de la Astorga mersese cu bătrînul călugăr alchimist Don Blas de Vela pe locul pîrjolit ce i-l amintea pe cel al cărbunarilor; învățatul Jacobit se aplecase ca să adune grijuliu dintre tăciunii

stinşi oscioarele uşoare şi albicite, căutînd printre ele acel *luz* al tradiţiei ebraice pe care flăcările nu-l pot mistui şi-n care se află sămînţa învierii. Odinioară zîmbise în faţa acestor superstiţii de cabalist. Trecîndu-l năduşelile de groază, îşi ridica privirea şi, dacă noaptea era destul de senină, se uita pe fereastră la scînteierea inaccesibilă a stelelor cu un fel de dragoste rece.

Orice ar fi făcut, meditaţia lui se întorcea la trup, principalul său obiect de studiu. Ştia că bagajul lui de medic era alcătuit jumătate din îndemînarea mîinilor şi jumătate din reţete empirice la care se adăugau descoperiri, şi ele tot experimentale, ce-l duceau, la rîndul lor, la nişte concluzii teoretice tot provizorii ; un dram de observaţie filtrată prin raţiune valora în acest domeniu mai mult decît o tonă de iluzii. Şi totuşi, după atîţia ani petrecuţi în cercetarea maşinăriei omeneşti, îi era ciudă pe el însuşi că nu pornise cu şi mai multă îndrăzneală la explorarea acestui regat cu graniţe de piele al cărui rege ne credem şi unde nu sîntem decît prizonieri. La Eyub, dervişul Darazi, cu care se împrietenise, îi împărtăşise metodele lui dobîndite în Persia, într-o mînăstire eretică, deoarece Mahomed, ca şi Hristos, îşi are disidenţii săi. În chiţimia sa din Bruges, relua cercetările începute odinioară în fundul unei curţi unde susura un izvoraş. Cercetările acestea îl duceau mult mai departe decît oricare dintre experienţele sale *in anima vili* [1]. Culcat pe spate, încordîndu-şi muşchii pîntecelui, umflîndu-şi coşul pieptului unde se zbate animalul acela sperios, căruia îi zicem inimă, îşi umplea cu grijă plămînii cu aer, ajungînd cu bună ştiinţă să nu mai fie decît un sac de aer, cumpănind forţele cerului. Darazi îl sfătuise să respire astfel pînă la însăşi rădăcina fiinţei sale. Mai făcuse cu dervişul şi experienţa contrară, anume aceea privind primele efecte ale strangulării lente. Ridica braţul, uimit că porunca s-a dat şi a fost primită fără ca el să ştie precis cine e stăpînul mai ascultat decît el însuşi care semnează acest ordin ; constatase într-adevăr de mii de ori că voinţa gîndită numai, fie şi cu toată puterea intelectuală adunată

[1] În sufletul celui josnic (lat.).

în el, nu e în stare să-l facă să clipească sau să-și încrunte sprîncenele, după cum rugăminţile unui copil nu pot nicicînd urni din loc pietroaiele. Ca să facă una ca asta era nevoie de aprobarea tăcută a unei părţi din el însuși mult mai învecinată cu prăpastia trupului. Meticulos, așa cum desprinzi fibrele unei tulpini, desprindea unele de altele aceste diferite forme ale voinţei.

Regla cît mai bine cu putinţă mișcările complicate ale creierului său în plină funcţionare, așa cum un muncitor atinge cu grijă roţile unei mașinării pe care n-a montat-o el însuși și ale cărei stricăciuni n-ar ști să le repare ; Colas Gheeel își cunoștea mai bine războaiele de ţesut decît își știa el gingașele mișcări ale mașinăriei de cîntărit lucrurile lumii acesteia, adăpostită sub propriul său craniu. Pulsul, căruia îi studiase cu atîta stăruinţă bătăile, habar n-avea de poruncile pornite de la forul gîndirii, dar se zbătea sub impulsul unor temeri sau dureri pe care intelectul său nu se înjosea să le înregistreze. Unealta sexului se supunea, dar acel gest săvîrșit cu bună știinţă îl aducea timp de o clipită într-o stare pe care voinţa lui n-o mai putea controla. Tot astfel, o dată sau de două ori în viaţa lui izvorul lacrimilor ţîșnise în chip rușinos și în ciuda voinţei sale. Mai alchimist decît reușise el vreodată să fie, stomacul său înfăptuia transmutaţia unor cadavre de animale sau de plante în materie vie, despărţind fără ajutorul lui ceea ce este folositor de ceea ce nu este. *Ignis inferioris Naturae* [1] ; spiralele de noroi castaniu încolăcite cu măiestrie, fumegînd încă de pe urma fierberii la care fuseseră supuse în tiparele lor, oala de pămînt plină cu un fluid bogat în amoniac și acid nitric erau dovada vizibilă și urît mirositoare a transformărilor petrecute în niște laboratoare unde noi nu intervenim. Lui Zénon i se părea că dezgustul celor rafinaţi precum și rîsul grosolan al celor inculţi se datorau nu atît faptului că aceste obiecte ne scîrbesc simţurile, cît mai degrabă scîrbei noastre faţă de rutina tainică și inevitabilă a trupului. Coborînd mai adînc în opaca beznă interioară, își îndrepta atenţia asupra armăturii stabile a oaselor ascunse sub carne, oase ce vor ţine mai mult ca el și vor

[1] Focul din centrul Pămîntului (lat.).

fi peste veacuri singura mărturie a trecerii lui prin viață. Se contopea cu materia lor minerală, refractară la pasiunile și emoțiile lui de om. Acoperindu-se apoi cu acea carne provizorie pe care o trăgea peste el ca pe-o perdea, culcat drept ca o scîndură pe cearșaful gros de pe pat, se privea pe sine, cînd dilatînd dinadins imaginea acestei insulițe de viață ce se afla în stăpînirea lui, a acestui continent prost explorat la antipozii căruia i se aflau picioarele, cînd, dimpotrivă, micșorîndu-se pînă ajungea doar un punct în uriașul tot. Folosindu-se de rețetele lui Darazi, încerca să-și mute conștiința din creier în alte regiuni ale trupului, cam așa cum se deplasează uneori capitala unui regat într-o provincie îndepărtată. Se străduia să îndrepte ba ici, ba colo cîte-o rază de lumină în aceste galerii întunecoase.

Pe vremuri, în tovărășia lui Jean Myers, își bătuse joc de habotnicii care vedeau în mașina omenească dovada evidentă a existenței unui Dumnezeu-Făurar, dar respectul ateilor față de această capodoperă întîmplătoare, cum socotesc ei a fi natura omului, i se părea acum la fel de caraghios. Trupul acesta înzestrat cu atîtea puteri tainice era supus stricăciunii ; chiar el, în ceasurile de mare îndrăzneală, începuse să viseze la un automat mai puțin rudimentar decît omul. Învîrtind și sucind în minte pentagonul simțurilor noastre, îndrăznise să postuleze alte construcții, mai savante, unde universul să se oglindească mai complet. Lista celor nouă porți ale percepției, deschise în opacitatea trupului, listă pe care Darazi i-o spusese odinioară pe de rost, îndoindu-și una după alta falangele degetelor sale gălbui, i se păruse la început o grosolană încercare de clasificare a unui anatomist pe jumătate barbar ; acea clasificare îi atrăsese totuși atenția asupra șubrezeniei căilor de care depindem pentru a cunoaște și a trăi. Sîntem atît de neputincioși, încît e de ajuns să ni se înfunde două găuri ca să ni se zăvorească universul sunetelor, și alte două căi de acces ca să se înstăpînească bezna. Dacă un căluș astupă trei dintre aceste deschizături așa de apropiate una de alta încît le poți ușor cuprinde cu palma, s-a zis cu animalul a cărui viață depinde doar de o răsuflare. Învelișul stînjenitor ce trebuie spălat, îndopat, încălzit la gura sobei sau sub blana unui

animal mort, culcat seara ca un copil sau ca un bătrîn nătîng, îi slujea întregii naturi și mai ales societății oamenilor drept ostatic împotriva lui. În carnea și pielea asta va suferi poate chinurile torturii; slăbirea acestor balamale îl va împiedeca într-o bună zi să-și încheie în chip potrivit ideea abia schițată. Dacă rezultatele gîndirii lui, pe care din comoditate o despărțea de restul materiei ce-l alcătuia, i se păreau uneori suspecte, aceasta se datora mai ales faptului că infirmul acela depindea de serviciile trupului. Se săturase de un atare amestec de flacără nestatornică și de lut grosolan. *Exitus rationalis* [1]: îl ispitea o soluție, poruncitoare ca mîncărimile; un dezgust, poate o trufie, îl îndemna să facă gestul ce pune capăt tuturor strădaniilor. Dădea din cap, grav, ca în fața unui bolnav care cere prea devreme o doctorie sau un fel de mîncare. Va avea oricînd prilejul să piară împreună cu acest reazăm greoi, sau să-și urmeze fără el o viață imprevizibilă și ruptă de substanță, nu neapărat mai bună decît cea pe care-o ducem în trup.

Riguros, aproape fără tragere de inimă, călătorul aflat la capătul unei etape de peste cincizeci de ani se silea pentru prima dată în viața lui s-o apuce din nou în minte pe drumurile străbătute, deosebind ceea ce fusese întîmplător de ceea ce fusese voit sau necesar, străduindu-se să descurce puținul ce părea că izvorîse din el însuși de tot ce ținea nemijlocit de condiția lui de om. Nimic nu era întru totul asemănător, dar nici întru totul opus de ceea ce voise sau gîndise în prealabil. Eroarea lua naștere cînd din cauza vreunui element a cărui prezență n-o pusese la socoteală, cînd dintr-o greșeală grosolană cu privire la aprecierea timpului care se dovedise mai scurt sau mai lung decît îl arată ceasornicele. La douăzeci de ani se crezuse eliberat de rutina sau prejudecățile ce ne paralizează faptele și pun stavili gîndirii noastre, dar își petrecuse mai apoi viața dobîndind fărîmă cu fărîmă acea libertate a cărei sumă totală își închipuise că o are dintru început. Nu ești liber atîta timp cît dorești, vrei, tremuri de frică, poate chiar atîta timp cît trăiești. Medic, alchi-

[1] Soluție rațională (lat.).

mist, artificier, astrolog fusese, vrînd-nevrînd, sluga vremii sale; îngăduise veacului său să impună gîndirii lui anumite curbe. Mînat de ură față de neadevăr, dar și dintr-o anumită asprime a firii sale, se amestecase în fel de fel de conflicte de idei în care un Da nesăbuit îi răspunde unui Nu tîmpit. Omul acesta prevăzător se pomenise judecînd mai odioase crimele și mai stupide superstițiile acelor state sau acelor principi ce-i amenințau lui viața sau îi ardeau cărțile; dimpotrivă, i se întîmplase să exagereze valoarea unui nătîng purtînd mitră, coroană sau tiară, dacă sub oblăduirea acestuia i-ar fi fost cu putință să treacă de la gîndire la fapte. Dorința de a îmbina, de a preface, de a stăpîni măcar o părticică din natura lucrurilor îl făcuse să se țină de pulpana mai marilor acestei lumi, înălțînd ici-colo castele pe nisip și făurind teorii spulberate de vînt. Făcea bilanțul himerelor sale. La Sublima Poartă, datorită prieteniei atotputernicului și nefericitului Ibrahim, vizirul Sultanului, nădăjduise să ducă la bun sfîrșit planul său de a seca mlaștinile din împrejurimile orașului Adrianopole; dorea din tot sufletul să înfăptuiască o reformă rațională a spitalului Ienicerilor; prin grija lui începuseră să se răscumpere de ici de colo manuscrisele de mare preț ale medicilor și astronomilor greci, dobîndite odinioară de învățații arabi, unde, alături de multă umplutură, se află uneori și cîte un adevăr demn de a fi redescoperit. Existase mai cu seamă un anumit exemplar din tratatul lui Dioscoride, cuprinzînd fragmente mai vechi din Crateüas, și care din întîmplare era în stăpînirea evreului Hamon, colegul lui în slujba Sultanului... Sîngeroasa prăbușire a lui Ibrahim a năruit toate aceste planuri și dezgustul stîrnit de o asemenea nenorocire, după atîtea altele, destrămase pînă și amintirea nefericitelor începuturi ale proiectului. Dăduse din umeri cînd fricoșii burghezi din Basel refuzaseră să-i dea o catedră, speriați de zvonurile că ar fi sodomist și vrăjitor. (Fusese la vremea lui și una și alta, dar cuvintele nu corespund faptelor; ele traduc doar părerea pe care o are gloata despre aceste fapte.) Totuși, multă vreme, ori de cîte ori se pomenea despre oamenii aceia simțea un gust amar în gură. Îi păruse extraordinar de rău că ajunsese prea tîrziu la Augsburg

ca să capete de la puternicii Fuggers o slujbă de medic al minelor, datorită căreia ar fi putut cerceta bolile oamenilor ce muncesc sub pămînt, supuşi puternicelor influenţe metalice ale lui Saturn şi Mercur. Prevăzuse în direcţia aceasta nişte posibilităţi de îngrijiri medicale şi nişte combinaţii nemaipomenite. Şi, desigur, îşi dădea bine seama că ambiţiile lui fuseseră folositoare, căci într-un anumit sens îi purtaseră spiritul dintr-un loc într-altul : e mai bine să nu te apropii prea devreme de veşnica nemişcare. Totuşi, văzută de departe, toată agitaţia aceea i se părea o furtună de nisip.

La fel stăteau lucrurile şi în domeniul atît de complicat al plăcerilor trupeşti : şi le alesese pe cele mai tainice şi mai primejdioase, cel puţin pe meleagurile creştine şi în vremurile cînd întîmplarea îi hărăzise să trăiască ; poate că nu le căutase decît tocmai fiindcă taina şi oprelişte le preschimbau într-o sălbatică sfărîmare a obiceiurilor, într-o scufundare în tărîmul ce clocoteşte sub pojghiţa lucrurilor ce se văd şi se îngăduie. Sau poate că alegerea lui se datora unei dorinţe tot atît de simple şi de neînţeles ca aceea stîrnită de un fruct mai degrabă decît de altul : puţin îi păsa. N-avea însemnătate decît faptul că, la el, dezmăţul precum şi ambiţia se iviseră doar rareori şi pentru scurt timp, ca şi cînd în firea lui ar fi fost ceva care se sătura repede de toate cîte i le-ar fi putut dezvălui sau dărui patimile. Acel clocot ciudat căruia predicatorii îi dau numele, de altfel nu prea nepotrivit, de desfrîu sfida cercetarea prin varietatea substanţelor ce-l alcătuiesc şi se desfac la rîndul lor în alte componente de loc simple. În treaba asta se amesteca şi dragostea, mai rar poate decît se crede, dar nici dragostea nu este o noţiune pură. După cum ambiţia cea mai deşănţată e tot un vis al minţii ce se străduieşte să îmbine sau să schimbe lucrurile, trupul, prin îndrăzneala sa, îşi însuşeşte curiozitatea minţii şi o ia razna după cum îi place ; vinul desfrîului îşi trage tăria atît din zeama sufletului, cît şi dintr-a trupului. Foarte adesea asociase fără nici un temei dorul după un trup tînăr cu intenţia vană de a-şi forma într-o zi un discipol desăvîrşit. Se mai amestecaseră şi alte sentimente pe care toţi oamenii le încearcă şi le mărturisesc. Fray

Juan la León și François Rondelet la Montpellier fuseseră niște frați care îi muriseră de tineri ; față de sluga sa Alei și mai tîrziu față de Gerhart, la Lübeck, avusese dragostea unui tată pentru fiii lui. Aceste pasiuni atît de răscolitoare i se păruseră o părticică inalienabilă din libertatea sa de bărbat : de abia acum, fără ele, se simțea cu adevărat liber.

Aceleași constatări se aplicau și femeilor cu care avusese legături trupești. Nu-și bătea capul să găsească pricinile acestor scurte iubiri, mai de preț poate decît celelalte, tocmai pentru că luaseră ființă într-un mod mai puțin spontan. Să fi fost oare o dorință neașteptată în fața contururilor specifice unui trup, nevoia totalei odihne pe care ți-o dă uneori speța femeiască, o josnică imitare a obiceiurilor, sau, mai bine ascuns decît o iubire sau un viciu, dorul nedeslușit de a pune la încercare învățămintele ermetice cu privire la cuplul desăvîrșit ce alcătuiește din nou în sine însuși anticul androgin ? Mai bine ar fi să spună pur și simplu că-n ziua aceea întîmplarea luase chip de femeie. Cu treizeci de ani în urmă, în Alger, din milă față de tinerețea ei deznădăjduită, cumpărase o fată de neam bun, de curînd răpită pe o plajă din împrejurimile Valenciei de niște pirați. Avea de gînd s-o trimită în Spania de îndată ce se va putea. Totuși, în căsuța strîmtă de pe țărmul barbarilor, între ei se stabili o intimitate ce semăna destul de mult cu căsnicia. Fusese singura dată cînd avusese de-a face cu o fecioară ; din prima lor îmbrățișare îi rămăsese nu atît amintirea unei izbînzi cît a unei ființe pe care fusese nevoit s-o liniștească și s-o panseze. Timp de cîteva săptămîni, avusese lîngă el în pat și la masă această femeie cam morocănoasă, ce-i purta recunoștință ca unui sfînt. I-o încredințase fără păreri de rău unui preot francez gata să se îmbarce în drum spre Port-Vendres cu un mic grup de prizonieri bărbați și femei ce se înapoiau acasă, în țara lor. Suma de bani destul de modestă pe care i-o dăduse îi va fi ajuns fără îndoială să se întoarcă ușor în satul ei de baștină... Mai tîrziu, sub zidurile Budapestei i se dăduse, împreună cu partea lui de pradă, o unguroaică tînără și aspră ; o luase ca să

nu se singularizeze și mai mult într-o tabără unde numele și înfățișarea lui băteau oarecum la ochi și unde, orice ar fi gîndit în sinea lui despre dogmele bisericii, fiind totuși creștin, se simțea în stare de inferioritate. Lui nici nu i-ar fi trecut prin minte să se folosească de drepturile dobîndite astfel, dacă ea n-ar fi fost atît de dornică să-și joace rolul de pradă. I se părea că nicicînd nu gustase mai deplin din darurile Evei... În dimineața cu pricina intrase în oraș în urma ofițerilor Sultanului. La scurt timp după întoarcerea sa în tabără află că, în lipsa lui, se poruncise oamenilor să se descotorosească de robii și de prăzile ce încurcau armata ; leșuri și boccele cu pînzeturi pluteau încă pe firul apei... Închipuindu-și trupul acela înflăcărat ce se răcise atît de repede, se scîrbise pentru multă vreme de orice apropiere trupească. Apoi, se întorsese iarăși în cîmpiile pîrjolite, străjuite de statui din sare și îngeri cu plete lungi...

În Țara de la Miazănoapte, cînd se întorsese din lungile sale călătorii pînă în preajma ținuturilor polare, stăpîna din Frösö îl primise boierește. La ea, totul era frumos : trupu-i înalt, pielea-i albă, mîinile acelea îndemînatice cînd oblojeau rănile sau ștergeau sudoarea bolnavilor de friguri, pasul ușor cu care călca pe pămîntul reavăn al pădurii, seninătatea cu care-și ridica poala rochiei de postav și-și scotea la iveală pulpele goale cînd străbătea prin vaduri apele repezi. Cunoscătoare a tainelor vrăjitoarelor lapone, îl dusese în colibele de la marginea mlaștinilor unde se săvîrșeau inhalații și băi magice însoțite de cîntări... Seara, în micul ei conac de la Frösö, îi pusese pe masa acoperită cu un ștergar alb pîine de secară și sare, poame și carne afumată ; venise lîngă el, în patul mare din camera de oaspeți, cu calma nerușinare a unei soții. Era văduvă și de Sfîntul Martin avea de gînd să-și aleagă drept soț un gospodar de prin vecini, ca nu cumva moșia să ajungă sub oblăduirea fraților ei mai mari. N-ar fi depins decît de el să-și practice meseria în această provincie întinsă cît un regat, să-și scrie tratatele la gura sobei, să se urce seara în turnuleț și să cerceteze stelele... Totuși, după vreo opt sau zece zile de vară, care pe-acolo nu-s decît o singură zi fără de amurg, o pornise iar la

drum spre Upsala unde, pe timpul verii, se mutase curtea, căci tot mai nădăjduia să-și păstreze locul în prejma regelui și să-și facă din tînărul Erik acel soi de învățăcel regesc, supremă himeră a filozofilor.

Însăși strădania de a evoca acele ființe le dădea o importanță exagerată, iar aventurii fizice un preț prea mare. Chipul lui Alei nu-i apărea în minte mai des decît cel al oștenilor necunoscuți degerați pe drumurile Poloniei, și cărora din lipsă de timp și de mijloace nu putuse nici măcar să încerce a le salva viața. Tîrgoveața necredincioasă din Pont-Saint-Esprit, cu pîntecele ei rotund ascuns sub crețuri de dantelă, cu cîrlionții ce-i înconjurau fața trasă și gălbejită, cu minciunile ei jalnice și grosolane îl scîrbise. Privirile furișe pe care din străfundurile spaimei ei i le strecura totuși printre gene, căci nu cunoștea nici un alt chip de a subjuga un bărbat, îl înfuriaseră. Și, cu toate acestea, pentru ea își pusese în joc bunul său renume de medic; nevoia de a acționa repede, înainte de întoarcerea soțului gelos, sărmanele rămășițe ale împreunării omenești îngropate în grădină, sub un măslin, mituirea cu bani grei a slujnicelor ce-o vegheaseră pe Doamna și-i spălaseră cearșafurile mînjite cu sînge, toate acestea creaseră între el și nenorocita aceea o intimitate de complici, iar el o cunoscuse mai bine decît își cunoaște un iubit iubita. Stăpîna din Frösö fusese pe de-a-ntregul binefăcătoare, dar nu mai mult decît brutăreasa ciupită de vărsat care-l miluise într-o seară la Salzburg, cînd se așezase sub streașina dughenii ei. Se întîmplase după fuga din Innsbruck; era istovit și rebegit, căci mersese întins pe drumuri proaste și înzăpezite. Femeia îl cercetase de după obloanele prăvăliei pe omul ghemuit afară pe banca mică de piatră și, crezînd fără îndoială că e un cerșetor, îi întinsese o pîine, caldă încă. Apoi, prevăzătoare, trăsese zăvoarele ce închideau canaturile. Zénon știa prea bine că bănuitoarea lui binefăcătoare ar fi putut, la nevoie, să arunce cu o cărămidă după el sau să-i dea cu lopata în cap. Totuși, era unul dintre cîinii sub care i se înfățișase blîndețea. La urma urmei, prietenia sau ura cîntăreau tot atît de puțin ca și farmecele trupești. Ființe ce-i însoțiseră viața sau trecuseră prin ea, fără

să-şi piardă cîtuşi de puţin trăsăturile lor specifice, se confundau în anonimatul izvorît din distanţă, ca pomii unei păduri care, văzuţi de departe, par a se contopi unii cu alţii. Canonicul Campanus se confunda cu Riemer, alchimistul ale cărui doctrine le-ar fi urît totuşi, sau chiar cu răposatul Jean Myers care, dacă ar mai fi trăit, ar fi avut tot vreo optzeci de ani. Vărul Henri în scurta lui de piele şi Ibrahim în caftan, prinţul Erik şi acel Laurenţiu Ucigaşul cu care petrecuse odinioară, la Lyon, cîteva seri de neuitat, nu mai erau decît nişte chipuri diferite ale aceleiaşi substanţe solide, omul. Atributele sexului aveau mai puţină însemnătate decît se presupunea în cazul unei dorinţe justificate sau nejustificate : cutare doamnă ar fi putut să fie un tovarăş ; Gerhart avusese gingăşii de codană. Fiinţele cucerite, apoi părăsite în răstimpul vieţii se asemănau cu vedeniile ce nu-ţi apar niciodată de două ori, dar au o nemaipomenită precizie şi un relief aproape înspăimîntător, ţi se ivesc în bezna de sub pleoape în ceasul dinaintea somnului şi a visului, şi ba se risipesc şi se îndepărtează cu iuţeala unui meteor, ba, dimpotrivă, se topesc în ele însele dacă ochiul tău interior le priveşte ţintă. Acest du-te-vino de năluci se supunea unor legi matematice chiar mai complexe şi mai puţin cunoscute decît cele ale minţii sau ale simţurilor.

Dar, şi contrariul era adevărat. De fapt, evenimentele erau nişte puncte fixe, ca şi persoanele, cu toate că le lăsaseşi în urmă pe cele trecute, iar cele viitoare îţi erau încă ascunse. Amintirea nu era decît o privire aruncată din cînd în cînd asupra unor fiinţe devenite realităţi interioare, dar care nu depindeau de memorie ca să continue a exista. La León, unde Don Blas de Vela îl îmbrăcase în haina de novice jacobit, ca să-l poată folosi mai uşor ca ajutor în lucrările sale de alchimie, îşi împărţise salteaua cu un călugăr de vîrsta lui, Fray Juan, căci în înghesuiala din mînăstire cei veniţi de curînd dormeau cîte doi şi chiar cîte trei pe o grămadă de fîn şi sub aceeaşi pătură. Cînd intrase între zidurile acelea prin care pătrundea vîntul şi zăpada, pe Zénon îl scutura o tuse straşnică. Fray Juan îşi îngrijise tovarăşul cum se pricepuse mai bine, furîndu-i fratelui bucătar supă de carne pentru Zénon. Între cei doi tineri se înfiripase cîtăva vreme un

amor perfectissimus[1], dar hula și tăgăduielile lui Zénon nu se prindeau de acel suflet duios, pătruns de o evlavie deosebită față de Sfîntul Ioan, Apostolul Preaiubit. Cînd Don Blas, izgonit de călugării săi care vedeau într-însul un primejdios vrăjitor cabalist, coborî la vale pe drumeagul din fața mînăstirii, proferînd blesteme, Fray Juan hotărîse să-l însoțească în decăderea sa pe bătrînul căruia nu-i era nici prieten, nici adept. Pentru Zénon, acea lovitură de stat mînăstirească fusese, dimpotrivă, un prilej binevenit s-o rupă pentru totdeauna cu o meserie dezgustătoare și să plece îmbrăcat ca mirean ca să învețe aiurea o știință mai puțin năclăită în substanța visurilor. Puțin îi păsa tînărului învățat dacă dascălul său practicase sau nu rituri iudaice, căci, după formula îndrăzneață pe care generații întregi de învățăcei și-o transmiteau într-ascuns, Legea creștină, Legea mozaică și Legea mahomedană nu erau decît Trei Imposturi. Don Blas murise fără îndoială pe drum sau în vreo temniță de-a stăpînirii; fostul său elev avusese nevoie de treizeci și cinci de ani ca să recunoască în nebunia dascălului o ciudată înțelepciune. Cît despre Fray Juan, dacă cumva mai trăia pe undeva, se apropia de șaizeci de ani. Voise cu tot dinadinsul să-și șteargă din minte chipul lor împreună cu acela al lunilor petrecute sub rasa și gluga călugărească. Și, cu toate acestea, Fray Juan și Don Blas tot mai trudeau pe drumul bolovănos, biciuiți de vîntul tăios de aprilie, și nu era nevoie să ți-i amintești pentru ca ei să fie acolo. François Rondelet, plimbîndu-se pe cîmp și făcînd planuri de viitor cu colegul său, se contopea cu François cel despuiat, întins pe masa de marmură a amfiteatrului universitar, iar doctorul Rondelet, explicînd articulația brațului, părea că se adresează mai degrabă mortului decît elevilor săi și că argumentează peste ani cu un Zénon îmbătrînit. *Unus ego et multi in me*[2]. Nimic nu mai putea schimba acele statui înfipte la locul lor, așezate pentru totdeauna pe o suprafață nemișcată care era poate însăși veșnicia. Timpul nu era decît un drumeag ce le unea între ele. Exista o legătură : serviciul pe care nu-l făcuse unuia, îl

[1] Dragoste desăvîrșită (lat.).
[2] Deși sînt unul singur, există mulți în mine (lat.).

făcuse celuilalt ; nu-l ajutase pe Don Blas, dar îi sărise într-ajutor lui Joseph Ha-Cohen, la Genova, cu toate că acesta îl socotise mai departe un cîine de creștin. Nimic nu se isprăvea : profesorii sau confrații de la care primise vreo idee, sau datorită cărora își formase alta, opusă, își urmau pe tăcute neîmpăcata controversă, fiecare instalat în concepția sa despre lume ca un scamator în mijlocul cercului său. Darazi, care-și căuta un Dumnezeu mai apropiat de el decît propria lui vînă jugulară, va discuta pînă la sfîrșitul lumii cu Don Blas, pentru care Dumnezeu era Unul-și-ne-vădit, iar Jean Myers va rîde de acest cuvînt Dumnezeu cu rîsul lui înfundat.

De aproape o jumătate de veac se slujea de mintea lui ca de o pană ca să lărgească pe cît se pricepea mai bine crăpăturile zidului ce ne îngrădește din toate părțile. Spărturile se adînceau sau, mai degrabă, zidul își pierdea pare-se de la sine trăinicia, dar nu înceta cu toate acestea să fie opac, de parcă ar fi fost vorba de un perete de fum și nu de piatră. Obiectele nu-și mai jucau rolul de accesorii folositoare. Își scoteau la iveală substanța, așa cum iese lîna dintr-o saltea. Camera îi era năpădită de pădure. Scaunul croit după distanța ce desparte pămîntul de șezutul omului, masa ce-ți slujește să scrii sau să mănînci pe ea, ușa ce dă dintr-un cub plin cu aer alcătuit din pereți într-alt cub învecinat, plin tot cu aer, își pierdeau semnificația pe care le-o dăduse meșteșugarul și se preschimbau în trunchiuri sau crăci jupuite, ca Sfîntul Bartolomeu zugrăvit prin biserici, încărcate cu năluci de frunze și păsările nevăzute, foșnind încă în vîntul de multă vreme potolit, purtînd ici-colo cheaguri de sevă de pe urma rindelei. Pătura asta și boarfele agățate în cui miroseau a usuc, a lapte și a sînge. Răsuflarea unui bou culcat pe iarbă însufleţise ciubotele căscate lîngă pat și un porc înjungheat grohăia disperat în grăsimea cu care i le unsese cizmarul. Peste tot dădeai numai de moarte năprasnică, ca într-un abator sau ca în preajma unei spînzurători. O gîscă tăiată țipa în pana care-i va sluji să aștearnă pe niște cîrpe vechi gînduri socotite demne să trăiască veșnic. Totul era altfel : cămașa pe care maicile bernardine i-o spălau era un lan de in mai albastru ca

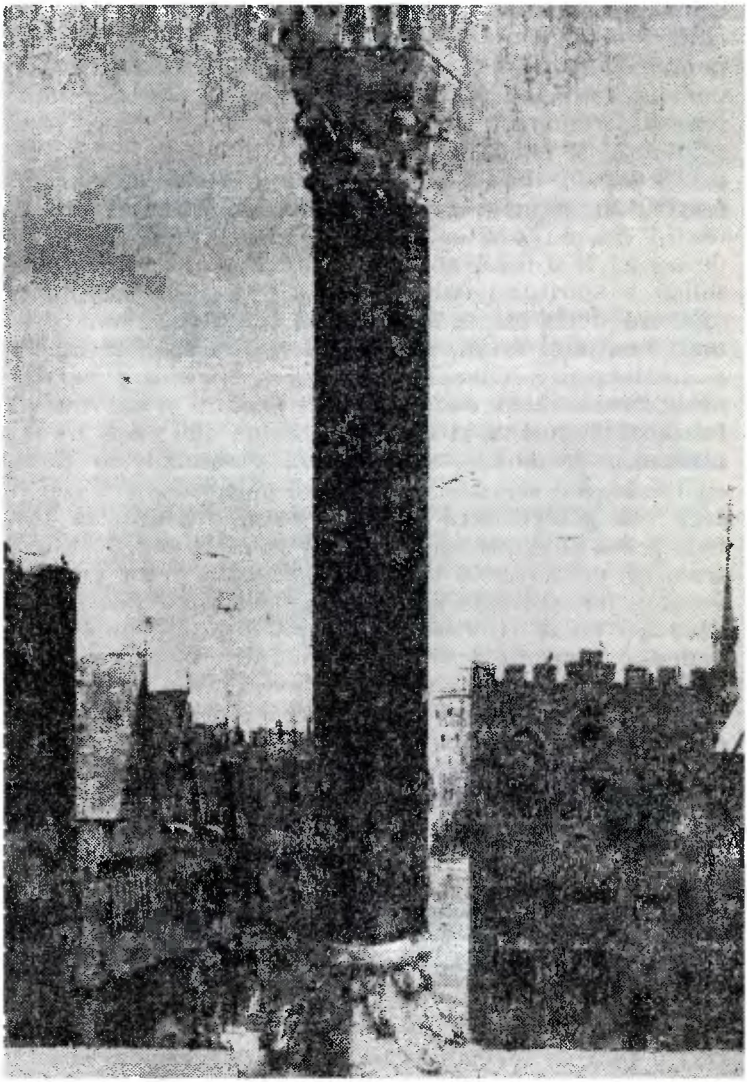

cerul și totodată o grămadă de fibre topindu-se pe fundul unui canal. Galbenii din buzunarul lui, cu chipul răposatului împărat Carol fuseseră schimbați, dăruiți sau furați, cîntăriți și piliți de mii de ori pînă să ajungă el să creadă pentru o clipă că-s ai lui, dar ocolișurile acelea prin mîinile unor zgîrciți sau ale unor risipitori erau scurte față de lunga încremenire a metalului picurat în vinele pămîntului înainte ca Adam să fi trăit. Pereții de cărămidă se prefăceau în noroiul în care într-o zi aveau să se întoarcă. Acareturile mînăstirii Cordelierilor, unde stătea destul de mulțumitor la adăpost și la căldură, încetau de a mai fi o casă, acel loc geometric al omului, pavăză solidă a spiritului chiar mai mult decît a trupului. Nu mai era decît cel mult o colibă în pădure, un cort pe marginea unui drum, un petic de pînză aruncat între noi și nemărginire. Olanele lăsau să se strecoare ceața și necuprinsele stele. Sute de morți precum și oameni vii la fel de rătăcitori ca și morții sălășuiau aici ; zeci de mîini așezaseră geamurile, plămădiseră cărămizile și tăiaseră cu fierăstrăul scîndurile, bătuseră cuie, cususeră sau lipiseră ; să găsești încă în viață pe muncitorul ce țesuse fîșia aceea de dimie sau să chemi un mort ar fi fost deopotrivă de greu. Acolo trăiseră niște oameni ca viermii în gogoașa lor, și aveau să trăiască și după el. Bine ascunși, dacă nu chiar cu desăvîrșire nevăzuți, un șobolan sub podea, o gînganie rozînd pe dinăuntru o grindă bolnavă vedeau altfel decît el spațiile pline și goale, numite odaia lui... Se uită în sus. În tavan, pe o bîrnă ce mai fusese cîndva folosită era însemnat un an : 1491. Pe vremea cînd fuseseră cioplite cifrele ca să se statornicească o dată de care nu-i mai păsa nimănui, el nu viețuia încă, și nici femeia ce-l zămislise. Jucîndu-se parcă, inversa cifrele : anul 1941 după nașterea lui Hristos. Se căznea să-și închipuie anul acela fără nici o legătură cu viața lui și despre care nu se știa decît un singur lucru, și anume că va fi. Pășea pe propria lui țărînă. Dar timpul era asemenea fibrei stejarului : nu simțea datele crestate de mîna omului. Pămîntul se învîrtea fără să aibă habar de calendarul iulian sau de era creștină, descriindu-și, ca un inel neted, cercul fără de început și fără de sfîrșit. Zénon își amintl că la turci era anul 973 după Egira ; Darazi însă, socotise

în taină după era lui Cosroès. Trecînd de la an la zi, se gîndi că în clipa aceea soarele abia răsărea pe acoperișurile din Pera. Camera se apleca într-o parte ; chingile scrîșneau ca niște parîme ; patul aluneca de la apus spre răsărit, invers față de mișcarea aparentă a cerului. Siguranța de a se odihni în chip statornic pe un petic de pămînt belgian era o eroare grosolană ; acel punct din spațiu unde se afla acum va cuprinde peste un ceas marea și valurile sale, puțin mai tîrziu cele două Americi, iar apoi continentul Asiei. Ținuturile unde nu avea să meargă nicicînd se îngrămădeau ca într-o prăpastie peste azilul Saint-Cosme. Zénon însuși se risipea ca cenușa în vînt.

SOLVE ET COAGULA...[1] Știa ce înseamnă acea sfîșiere a ideilor, acea falie din inima lucrurilor. Pe cînd era doar un tînăr învățat, citise în cartea lui Nicolas Flamel descrierea acelui *opus nigrum*, a încercărilor de dizolvare și de calcinare a formelor care este partea cea mai grea din lupta pentru Piatra Filozofală. Deseori Don Blas de Vela îi afirmase solemn că această operație avea să se înfăptuiască de la sine, cu sau fără voia noastră, atunci cînd toate condițiile vor fi îndeplinite. Zénon cugetase cu înflăcărare la aceste vorbe ce i se păreau scoase din cine știe ce carte de farmece înspăimîntătoare, dar poate demnă de crezare. Acea separare alchimistă atît de primejdioasă încît filozofii ermetici n-o pomeneau decît pe ocolite, atît de grea încît vieți întregi se irosiseră zadarnic încercînd s-o înfăptuiască, odinioară o confundase cu o răzvrătire ușuratică. Descotorosindu-se apoi de acest talmeș-balmeș de visări la fel de vechi ca însăși amăgirea omenească, alegîndu-și din învățăturile dascălilor săi alchimiști doar cîteva rețete folositoare, se hotărîse să dizolve și să coaguleze materia în sensul unei experimentări săvîrșite cu însăși substanța lucrurilor. Acum, cele două curbe ale parabolei se întîlneau ; acea *mors philosophica*[2] se împlinise : operatorul ars de acizii cercetării era subiect și totodată obiect, alambic fragil și, pe fundul rezervorului, precipitat negru. Experiența pe care crezuse c-o poate în-

[1] Destă și încheagă (lat.).
[2] Moarte filozofică (lat.).

grădi în laborator se întinsese și cuprinsese totul. S-ar putea, prin urmare, ca și celelalte faze ale aventurii alchimiste să fie altceva decît visuri? Din străfundurile fisurii lua naștere o Himeră. Îndrăznea apoi să zică Da precum odinioară îndrăznise să zică Nu. Se oprea dintr-o dată, trăgînd din răsputeri de propriile lui hățuri. Prima fază a căutării Pietrei Filozofale îi înghițise toată viața. Îi lipsea timpul și puterea să meargă mai departe, presupunînd că s-ar fi aflat o cale și că un om ar fi putut s-o apuce pe acea cale. S-ar putea ca putrezirea ideilor, moartea instinctelor, strivirea formelor aproape insuportabilă naturii umane să fie repede urmată de moartea cea adevărată și ar fi interesant de știut pe ce cale, după cum s-ar putea ca spiritul întors din zonele amețitoare să-și reia rutina obișnuită, înzestrat doar cu niște aptitudini mai libere și întrucîtva purificate. Ar fi frumos să li se vadă efectele.

Începea să le vadă. Munca de la dispensar nu-l obosea: nicicînd mîna și ochiul nu-i fuseseră mai sigure. Zdrențăroșii lui care, în fiece dimineață, așteptau cu răbdare deschiderea azilului erau îngrijiți cu tot atîta măiestrie ca pe vremuri mai marii lumii acesteia. Desăvîrșita lipsă de ambiție sau de teamă îi îngăduia să-și aplice mai liber metodele și cu urmări aproape totdeauna bune: această încordare deplină înlătura chiar și mila. Trupul lui uscat și nervos părea să se fi întărit o dată cu trecerea anilor; frigul îl supăra mai puțin; ai fi zis că nu-i mai pasă de gerul iernii și de umezeala verii; reumatismul cu care se pricopsise în Polonia nu-l mai chinuia. Încetase să mai simtă urmările unor friguri aduse odinioară din Orient. Mînca nepăsător ceea ce-i aducea de la trapeză un frate trimis de stareț să slujească la azil, sau își alegea niște mîncăruri ieftine de la han. În acea perioadă a vieții sale, carnea, sîngele, măruntaiele, tot ceea ce fremătase și trăise îl scîrbea, căci animalele mor în chinuri ca și oamenii și nu-i plăcea să digere agonii. De pe vremea cînd tăiase cu mîna lui un porc la un măcelar din Montpellier ca să verifice dacă există sau nu o coincidență între pulsația arterei și sistola inimii, încetase să mai creadă că e nevoie să folosești două cuvinte diferite ca

să vorbești despre vita pe care o tai și despre omul pe care-l ucizi, despre animalul ce crapă și omul ce moare. În materie de alimente, preferințele lui se îndreptau spre pîine, spre bere, spre fierturile ce păstrează cîte ceva din aroma densă a pămîntului, spre verdețurile apoase, spre fructele răcoritoare, spre rădăcinile subterane și gustoase. Hangiul și fratele bucătar se minunau de înfrînarea lui și o puneau pe seama unor temeiuri cucernice. Uneori, totuși, se silea să mănînce gînditor o bucată de burtă sau o felie de ficat în sînge, ca să-și dovedească sieși că refuzul său era pornit din cuget și nu dintr-o toană a gustului. Veșmintele nu-i fuseseră niciodată prea grozave : fie din nepăsare, fie din dispreț nu și le mai reînnoia. În privința dragostei, era tot medicul care, odinioară, îi sfătuise pe bolnavii săi să se întremeze cu ajutorul plăcerilor trupești așa cum în alte împrejurări li se prescrie vin. I se părea că tainele acelea mistuitoare constituie pentru cea mai mare parte dintre oameni singura cale de acces spre împărăția de văpăi, de unde poate că ne și tragem ca niște scîntei infime ; sublima înălțare era însă de foarte scurtă durată, și în sinea lui se îndoia că un act atît de supus rutinei materiei, atît de dependent de uneltele perpetuării fizice ar putea fi, pentru un filozof, altceva decît o experiență pe care ești nevoit s-o faci pentru ca apoi să renunți la ea. Castitatea i se păruse altădată o superstiție ce trebuia combătută ; astăzi, îi apărea ca una din fețele seninătății ; gusta din plin acea cunoaștere rece a oamenilor la care ajungi atunci cînd nu-i mai dorești. O dată, totuși, cucerit de o întîlnire, s-a dedat din nou jocului dragostei și s-a mirat el însuși de forța lui. Într-o zi s-a înfuriat pe un neisprăvit de călugăr care vindea în oraș alifiile dispensarului, dar mînia lui era mai mult deliberată decît instinctivă. Își îngăduia chiar cîte un acces de mîndrie după vreo operație reușită, așa cum lași un cîine să se tăvălească prin iarbă.

Într-o dimineață, pe cînd strîngea ierburi de leac în timpul unei plimbări, o întîmplare neînsemnată și aproape caraghioasă l-a pus pe gînduri ; a fost pentru el ceva asemănător cu o revelație ce-i luminează unui credincios o taină sfîntă. Plecase din oraș cu noaptea-n cap ca să

se ducă pînă în preajma dunelor, și-și luase și o lupă, construită de un meșter din Bruges după indicațiile lui, ca să cerceteze îndeaproape rădăcinuțele și semințele plantelor adunate. Pe la amiază, a adormit culcat pe burtă în nisip, cu capul pe braț; lupa îi căzuse din mînă și stătea pe o tufă de iarbă uscată, sub el. Cînd s-a trezit, i s-a părut că zărește chiar lîngă obrazul lui o lighioană extraordinar de mobilă, moluscă sau insectă ce se mișca în umbră. Forma îi era sferică; partea din mijloc, neagră, lucioasă și umedă, era înconjurată de o zonă spălăcită de un alb trandafiriu; niște firișoare de păr ca niște franjuri creșteau pe margine, ieșind dintr-un fel de carapace moale, castanie, brăzdată de crăpături și presărată cu umflături. Lucrul acela fragil era înzestrat cu o viață aproape înspăimîntătoare. În mai puțin de o clipă, înainte chiar ca viziunea să se fi putut formula într-o gîndire, își dădu seama că ceea ce vede nu-i altceva decît ochiul lui reflectat și mărit de lupa pe care iarba și nisipul din spatele ei o preschimbau într-un fel de oglindă. S-a sculat în capul oaselor, dus pe gînduri. Se văzuse văzînd; scăpînd de rutina perspectivelor obișnuite, se uitase de foarte aproape la organul mic și uriaș, apropiat și totuși străin, vioi dar vulnerabil, înzestrat cu puteri imperfecte și cu toate acestea uimitoare, de care depindea ca să vadă universul. Din viziunea ce-i sporise în chip ciudat cunoașterea de sine și totodată noțiunile cu privire la multiplele lucruri ce-i alcătuiesc ființa, nu putea să tragă nici o concluzie teoretică. Ca și ochiul lui Dumnezeu din anumite stampe, ochiul acela de om devenea un simbol. Principalul era să culegi, înainte de a se fi lăsat noaptea, puținul pe care-l filtra din lume, să-i controlezi mărturiile și, dacă se poate, să-i corectezi greșelile. Într-un fel, ochiul cumpănea abisul.

Ieșea din bezna defileului. Adevărul este că mai ieșise și altă dată. Și avea să mai iasă. Tratatele închinate aventurii spiritului greșeau atunci cînd îi atribuiau faze succesive: dimpotrivă, toate se amestecau; totul era supus revenirilor și nesfîrșitelor repetări. Căutările gîndirii se învîrteau într-un cerc. Odinioară, la Basel, și în multe alte locuri, străbătuse aceeași beznă. Aflase de mai multe ori

aceleași adevăruri. Experiența însă se acumula : cu timpul, pasul devenea mai sigur ; într-o anumită întunecime, ochiul începea să vadă mai departe ; mintea omenească stabilea măcar unele legi. Cum i se întîmplă unui om ce urcă, sau poate coboară povîrnișul unui munte, Zénon se ridica sau se cufunda pe loc ; vedea cel mult, la fiecare cotitură, căscîndu-se prăpastia, cînd pe dreapta, cînd pe stînga. Urcușul se putea măsura doar după aerul ce se rărea și după noile culmi ce se iveau în spatele celor ce pînă atunci mărginiseră parcă zările. Noțiunea de suiș sau coborîș era însă greșită : stelele străluceau și sus și jos ; nu se afla nici în fundul genunii, nici în mijlocul ei. Hăul era dincolo de sferele cerești și totodată înlăuntrul bolții osoase. Totul părea că se desfășoară în străfundurile unei nesfîrșite serii de curbe închise.

Se apucase iar de scris, dar fără să-și mai propună publicarea operelor lui. Dintre toate tratatele de medicină ale antichității prețuise totdeauna cartea a treia din *Epidemicele* lui Hipocrat pentru descrierea precisă a cazurilor clinice cu simptomele, cu evoluția de zi cu zi și cu rezultatele lor. Ținea și el un registru asemănător în ceea ce-i privea pe bolnavii tratați la azilul Saint-Cosme. Vreun medic ce avea să trăiască după el va ști poate să tragă foloase de pe urma acestor însemnări ale unui confrate ce-și practicase meseria în Flandra, pe vremea Majestății-sale regelui Filip al II-lea. Cîtăva vreme l-a muncit un gînd mai îndrăzneț și anume să întocmească un *Liber Singularis* unde să însemne cu migală tot ceea ce știe despre un om, în cazul în speță el însuși, despre firea, comportarea, faptele sale mărturisite sau tainice, întîmplătoare sau voite, gîndurile și de asemenea visele sale. Reducînd acest plan prea vast, s-a mărginit la un singur an trăit de acest om, apoi la o singură zi ; uriașul material îl depășea chiar și așa, și în curînd și-a dat seama că dintre toate mijloacele de a-ți petrece timpul, acesta este cel mai primejdios. S-a lăsat păgubaș. Uneori, ca să-și petreacă vremea, așternea pe hîrtie niște așa-zise profeții, care în realitate satirizau greșelile și monstruozitățile vremii sale, dîndu-le înfățișarea neobișnuită a unei noutăți sau a unei minuni. Cînd i se ivea prilejul, ca să

facă haz, îi împărtășea cîteva din aceste ciudate enigme organistului de la Saint-Donatien, cu care se împrietenise de cînd îi operase nevasta de o tumoare benignă. Organistul și jumătatea lui își băteau capul să le pătrundă înțelesul ca pe acela al ghicitorilor, apoi rîdeau și nu i le luau în nume de rău.

Tot pe vremea aceea s-a ocupat de un răsad de pătlăgică roșie, raritate botanică provenită dintr-un butaș dobîndit cu chiu cu vai dintr-un specimen unic adus din Lumea Nouă. Această plantă de preț pe care o ținea în laboratorul lui l-a îndemnat să se apuce din nou de vechile lui studii referitoare la circulația sevei ; cu ajutorul unui capac ce împiedica evaporarea apei turnate pe pămîntul din ghiveci și cîntărind cu grijă în fiecare dimineață ghiveciul, a ajuns să măsoare cîte uncii de lichid sînt consumate zilnic datorită puterii de absorbție a plantei ; a încercat mai apoi să calculeze algebric pînă la ce înălțime se poate ridica fluidul în interiorul unui trunchi sau al unei tulpini ca urmare a acestei proprietăți ; era în corespondență privind subiectul acesta cu învățatul matematician ce-l adăpostise la Louvain cu vreo șase ani în urmă. Făceau schimb de formule. Zénon îi aștepta cu nerăbdare scrisorile de răspuns. Începea totodată să se gîndească la noi călătorii.

BOALA STAREȚULUI

Într-o zi de luni din luna mai, zi de praznic mare, Zénon prînzea grăbit, ca de obicei, la hanul *Cerbul cel Mare,* stînd singur în obișnuitul său colțișor întunecos. Mesele și băncile așezate lîngă ferestrele ce dădeau spre stradă erau, dimpotrivă, înțesate de lume, căci de acolo se putea vedea bine trecerea alaiului. O codoașă, poreclită Lubeniița din cauza grăsimii ei și care ținea la Bruges un bordel vestit, stătea la una din mesele acelea împreună cu un omuleț gălbejit, care trecea drept fiul său, și cu două dezmățate de-ale ei. Zénon o cunoștea datorită plîngerilor unei fete ofticoase ce venea uneori să-i ceară cîte un leac pentru tuse. Nepricopsita aceea nu mai tăcea înșirîndu-i mîrșăviile stăpînei care o trăgea pe sfoară și-i fura rufăria fină.

O mică ceată de oșteni din garda valonă, care stătuse de strajă în pragul bisericii, intră, cu gînd să prînzească. Ofițerului îi plăcu masa Lubeniței și-i porunci să-și ia tălpășița. Fiul său și tîrfele o luară din loc, dar codoașa își avea mîndria ei, drept care nici nu se clinti. Zmucită de un oștean ce se căznea s-o scoale de pe scaun, femeia se propti în masă, răsturnînd farfuriile ; ofițerul îi arse o palmă ce lăsă o urmă albicioasă pe obrazul ei galben și grăsuliu. Zmiorcăindu-se, mușcînd, agățîndu-se de bănci și de canatul ușii, se lăsă pînă la urmă tîrîtă și azvîrlită în stradă de către oșteni ; unul dintre ei, vrînd să stîrnească hazul celorlalți, o împungea caraghios cu vîrful spadei. Ofițerul așezat pe locul astfel cucerit dădea disprețuitor porunci slujnicei care ștergea podeaua.

Nimeni nu schiță gestul de a se scula. Unii rînjeau din dorința lașă de a fi pe placul ofițerului, dar cei mai mulți, dimpotrivă, se uitau într-altă parte sau bombăneau cu nasul în farfurie. Zénon urmări întîmplarea cu o scîrbă

nemaipomenită. Toţi o penegreau pe codoaşă ; presupunînd că ar fi fost cu putinţă să lupţi împotriva brutalităţii soldaţilor, prilejul nu prea era potrivit, iar apărătorul umflatei aceleia ar fi ajuns de rîsul lumii. S-a aflat mai tîrziu că Lubeniţa fusese biciuită pentru că tulburase liniştea şi apoi trimisă acasă. Peste vreo săptămînă, îşi primea ca de obicei muşteriii la bordel, arătîndu-şi cui vroia urmele lăsate de bici.

Cînd se duse să-l vadă pe stareţ, care stătea în casă, ostenit fiindcă urmase procesiunea pe jos, Zénon îşi dădu seama că aflase toată povestea. Ii istorisi ceea ce văzuse cu ochii lui. Călugărul oftă şi, lăsîndu-şi de o parte ceaşca de ceai, zise :

— Femeia asta e ruşinea sexului ei, şi bine-ai făcut că nu te-ai amestecat. Dar, dacă ar fi fost vorba despre o sfîntă, ne-am fi ridicat oare împotriva samavolniciei ? Nenorocita asta este ceea ce este şi totuşi, astăzi, de partea ei era dreptatea, cu alte cuvinte Dumnezeu şi cetele lui îngereşti...

— Dumnezeu şi cetele lui îngereşti nu i-au luat apărarea, spuse medicul pe ocolite.

— Departe de mine gîndul de a pune la îndoială sfintele minuni ale Scripturii, răspunse călugărul cu oarecare căldură, dar în zilele noastre, prietene (şi am trecut de şaizeci de ani), nu l-am văzut niciodată pe Dumnezeu intervenind direct în treburile noastre pămînteşti. Dumnezeu îşi alege delegaţi. Nu acţionează decît prin intermediul nostru, nişte bieţi oameni.

Se duse să scoată din sertarul unui scrin două pagini scrise mărunt şi i le dădu doctorului Théus.

— Uită-te, zise el. Finul meu, Domnul de Withem, un patriot, mă ţine la curent cu nişte atrocităţi pe care altminteri nu le-am afla decît fie prea tîrziu, cînd mînia s-a şi stins, fie de îndată, dar atenuate de minciuni. Imaginaţia noastră este foarte slabă, domnule doctor. Ne neliniştim, şi pe bună dreptate, din cauză că o codoaşă a fost brutalizată, deoarece aceste acte de violenţă s-au săvîrşit sub ochii noştri, dar nişte grozăvii ce se petrec la zece leghe de-aici nu mă împiedică să-mi termin ceaiul de nalbă.

— Imaginația sfinției-tale este destul de vie ca mîna să-ți tremure și să verși restul acesta de ceai, constată Sébastien Théus.

Starețul își șterse cu batista rasa de lînă cenușie.

— Aproape trei sute de bărbați și de femei, declarați răzvrătiți împotriva lui Dumnezeu și a regelui, au fost uciși la Armentières, șopti el parcă fără voie. Citește mai departe, prietene.

— Amărîții pe care-i îngrijesc cunosc chiar și urmările încăierării de la Armentières, zise Zénon, dîndu-i starețului scrisoarea înapoi. Cît despre celelalte samavolnicii care umplu paginile astea, se vorbește peste tot, și la piață și prin cîrciumi. Veștile se răspîndesc iute în popor. Burghezii și notabilitățile, în casele lor solide și bine închise, nu aud decît cel mult zvonuri nelămurite.

— Ba da, spuse starețul, cu posomorîtă mînie. Ieri, aflîndu-mă, după liturghie, în fața bisericii Notre-Dame cu frații mei clericii, am îndrăznit să aduc vorba despre treburile obștești. Fiecare dintre aceste sfinte fețe bisericești încuviința scopul, dacă nu și metodele tribunalelor excepționale, iar dacă protesta împotriva sîngeroaselor lor excese, o făcea fără energie. Pe parohul de la Saint-Gilles îl las de-o parte : el susține că sîntem în stare să ne ardem ereticii și singuri și că n-avem nevoie să vină străinii să ne învețe cum s-o facem.

— Respectă datinile bine statornicite, zise Sébastien Théus zîmbind.

— Cum adică, eu unul sînt oare un creștin mai puțin înflăcărat și un catolic mai puțin cucernic ? exclamă starețul. Cînd călătorești toată viața pe o corabie frumoasă, nu se poate să nu urăști șobolanii ce-i rod cala. Dar focul, sabia și groapa nu slujesc decît la învîrtoșarea celor ce hărăzesc asemenea lucruri semenilor lor, cît și a celor ce aleargă ca la panoramă ca să privească așa ceva, precum și a celor ce le îndură. Niște încăpățînați ajung astfel să fie socotiți mucenici. Își bat joc de noi, domnule doctor. Sub cuvînt că îl răzbună pe Dumnezeu, despotul face ce face și ne căsăpește patrioții.

— Sfinția-ta ar încuviința aceste execuții dacă ar crede că sînt în stare să restabilească unitatea Bisericii ?

— Nu mă ispiti, prietene. Știu doar că părintele nostru, Sfîntul Francisc, cel care a murit străduindu-se să potolească niște dezbinări omenești, ar fi încuviințat lupta seniorilor noștri flamanzi care vor să ajungă la o înțelegere.

— Aceiași seniori au crezut că-i pot cere regelui să se smulgă pancartele referitoare la anatema pronunțată la Sinodul din Trent asupra ereticilor, zise medicul cu îndoială.

— Și de ce nu ? izbucni starețul. Pancartele acelea străjuite de oșteni ne încalcă libertățile cetățenești. Oricărui nemulțumit i se și pune pecetea de protestant. Dumnezeu să mă ierte, dar oamenii ăștia ar fi fost în stare s-o bănuiască și pe codoașa aceea că e o adeptă a evanghelismului... Cît despre Sinod, știi ca și mine ce greu a tras în cumpănă, în timpul dezbaterilor, voința discretă a principilor noștri. Împăratul Carol se îngrijea înainte de toate de unitatea imperiului, ceea ce e firesc. Regele Filip se gîndește la supremația Spaniei. Vai mie ! Dacă nu mi-aș fi dat seama la timp că politica oricărei curți regale nu-i decît viclenie și paraviclenie, abuz de cuvinte și abuz de putere, poate că n-aș fi găsit în mine destulă cucernicie ca să dau lumea în schimbul slujirii lui Dumnezeu.

— Sființia-ta trebuie să fi pătimit multe, zise doctorul Théus.

— Nicidecum ! îi răspunse starețul. Am fost un curtean bine văzut de stăpîn, un negociator mai norocos decît aș fi meritat-o după neînsemnatele mele însușiri și soțul fericit al unei femei bune și cucernice. În lumea asta plină de nenorociri, am fost un privilegiat.

Fruntea i se îmbrobonase de sudoare, ceea ce medicului i se păru un simptom de slăbiciune. Își întoarse chipul preocupat către doctorul Théus :

— Parcă spuneai că oamenii sărmani pe care-i îngrijești urmăresc cu simpatie evoluția așa-zisei Reforme.

— Nici n-am spus și nici n-am observat una ca asta, răspunse Sébastien prevăzător. Sfinția-ta știe desigur că cei care au păreri compromițătoare știu de obicei să tacă, adăugă el cu o ușoară ironie. E drept că acea cumpătare

evanghelică îi atrage pe unii săraci. Majoritatea însă sînt catolici buni, măcar în virtutea obișnuinței.

— În virtutea obișnuinței, repetă îndurerat călugărul.

— Eu unul, zise cu răceală doctorul Théus, hotărîndu-se să lungească vorba pentru a-i da starețului timp să-și potolească emoția, în toate astea văd mai cu seamă veșnica neorînduială a treburilor omenești. Despotul îi infurie pe cei ce au o inimă dîrză, dar nimeni nu neagă faptul că Majestatea-sa domnește asupra Țărilor de Jos în conformitate cu drepturile pe care le deține de la străbunica ce a fost moștenitoarea preaiubită a Flandrei. Nu stau să judec dacă e drept să lași moștenire un popor așa cum ai lăsa un scrin; astea-s legile noastre. Seniorii care, mînați de demagogie, își iau numele de „Calici“ [1], sînt asemenea lui Ianus, trădători pentru regele căruia îi sînt vasali, eroi și patrioți pentru popor. Pe de altă parte, uneltirile principilor și vrajba din orașe sînt atît de mari, încît multor oameni prevăzători jafurile străinilor li se par mai ușor de îndurat decît neorînduiala ce ar urma după înfrîngerea acestora. Spaniolii persecută cu sălbăticie pe așa-zișii reformați, dar majoritatea patrioților sînt catolici cinstiți. Reformații se mîndresc cu moravurile lor aspre, dar căpetenia lor din Flandra, Domnul de Bréderode, este un ticălos desfrînat. Guvernatoarea, care ține să-și păstreze locul, făgăduiește desființarea tribunalelor Inchiziției și anunță totodată înființarea altor instanțe de judecată ce-i vor trimite pe eretici pe rug. Biserica stăruie, plină de îndurare, ca cei ce se spovedesc *in extremis* să fie supuși doar morții, împingîndu-i astfel pe unii nenorociți să jure strîmb sau să ia în deșert sfintele taine. Evanghelicii la rîndul lor căsăpesc ori de cîte ori pot jalnicele rămășițe ale anabaptiștilor. Preoțimea din Liège, care, prin definiție, ține cu sfînta Biserică, se îmbogățește furnizînd arme pe față oștirilor regești și într-ascuns „Calicilor“. Fiecare urăște soldații plătiți de străini, cu atît mai mult cu cît, fiind prost plătiți, își scot pîrlelala pe spinarea cetățenilor, dar în schimb, cetele de tîlhari care, profitînd de tulburările din țară pradă satele, îi obligă pe burghezi să ceară sprijinul halebardelor și al suliițelor. Din

[1] În original *Gueux*.

principiu, burghezii care-și apără libertățile se uită urît la nobili și la rege, dar majoritatea ereticilor se recrutează din rîndurile poporului de jos, și orice burghez îi urăște pe cei săraci. În zarva asta de vorbe, în vuietul armelor și uneori în zornăitul plăcut al galbenilor, strigătul celor trași pe roată sau sfîșiați de cleștii călăului se aude cel mai puțin. Asta-i lumea, părinte.

— În timpul liturghiei, zise melancolic starețul, m-am rugat (după obicei) pentru propășirea Guvernatoarei și a Majestății-sale. Pentru Guvernatoare, treacă-meargă: Doamna e o femeie destul de cumsecade, care caută o învoială între secure și butuc. Dar, trebuie oare să mă rog și pentru Irod ? Trebuie oare să-i cer lui Dumnezeu propășirea cardinalului de Granvelle aflat într-un loc retras, simplă prefăcătorie de altfel, de unde continuă să ne hărțuiască ? Religia ne obligă să respectăm stăpînirea și sînt de acord. Stăpînirea îi împuternicește însă pe alții să-i exercite autoritatea și, cu cît cobori mai jos, cu atît aceasta dobîndește un chip mai grosolan sau mai josnic, pe care apare în mod grotesc urma crimelor noastre. Trebuie oare să-mi continui rugăciunile pentru mîntuirea străjilor valone ?

— Sfinția-sa poate în orice caz să se roage ca Dumnezeu să-i lumineze pe cei ce ne conduc, zise doctorul.

— Am mai cu seamă nevoie să mă lumineze pe mine, răspunse călugărul cu smerenie.

Zénon abătu convorbirea spre nevoile și cheltuielile azilului, căci discuțiile cu privire la treburile obștești îl tulburau prea tare pe călugăr. Cînd să-și ia rămas bun, starețul îl opri totuși, făcîndu-i prevăzător semn să închidă ușa chiliei :

— Nu e nevoie să te sfătuiesc să fii cu băgare de seamă, spuse el. Vezi bine că nici un om nu se află destul de sus sau destul de jos ca să fie scutit de bănuieli sau de ocări. Să nu afle nimeni ce am vorbit.

— Doar dacă aș vorbi cu umbra mea, răspunse doctorul Théus.

— Ești strîns legat de această mînăstire, îi aminti călugărul. Ai grijă că sînt o grămadă de oameni aici în oraș și chiar între zidurile astea care abia așteaptă să-l

poată învinui de răzvrătire și erezie pe starețul Cordelierilor.

Asemenea convorbiri au mai avut loc destul de des. Starețul părea însetat de ele. Lui Zénon i se năzărise că omul acela atît de respectat era la fel de singur și chiar mai amenințat decît el însuși. La fiecare vizită, medicul vedea mai limpede pe chipul călugărului semnele bolii nelămurite ce-i măcina puterea. Neliniștea și mila pe care nenorocirile vremii sale i le pricinuiau starețului ar fi putut să fie singura pricină a acestei stranii sfîrșeli ; ar fi fost însă cu putință ca, dimpotrivă, ele să fie doar urmările bolii și semnul că ființa lui era prea zdruncinată ca să mai rabde durerile lumii cu neclintita nepăsare a majorității oamenilor. Zénon l-a convins să ia în fiecare zi niște întăritoare amestecate cu vin ; le lua, ca să-i facă pe plac.

Și medicul prinsese gustul acestor schimburi de cuvinte curtenitoare și totuși lipsite aproape cu desăvîrșire de minciună. În urma lor îi rămînea însă un simțămînt nelămurit de înșelăciune. O dată mai mult, așa cum la Sorbona te căznești să vorbești pe latinește, ca să fii înțeles, Zénon fusese nevoit să-și însușească un grai străin, ce-i denatura gîndirea cu toate că-i stăpînea la perfecție modulațiile și construcțiile ; în cazul în speță, graiul era acela al unui creștin smerit, dacă nu chiar habotnic, și al unui supus credincios, dar neliniștit de starea în care se afla lumea în clipa aceea. O dată mai mult, și ținînd seamă de vederile starețului, accepta, mai degrabă din respect decît din spirit de prevedere, să pornească de la niște premize pe care, în forul său interior, ar fi refuzat să-și clădească raționamentele ; nesocotindu-și propriile griji, se silea să-i arate un singur chip al gîndurilor sale, mereu același și anume cel care-l oglindea pe prietenul său. Falsitatea inerentă relațiilor dintre oameni și devenită la el o a doua natură, îl stînjenea în această prietenie liberă dintre doi oameni dezinteresați. Să fi știut starețul ce puțin loc ocupau în cugetările singuratice ale doctorului Théus subiectele îndelung dezbătute în chilia lui, s-ar fi mirat foarte. Nu doar că nenorocirile Țărilor de Jos l-ar fi lăsat nepăsător pe Zénon, ci fiindcă trăise prea multă

vreme într-o lume trecută prin foc și sabie ca să resimtă aceeași uimită durere ca starețul Cordelierilor în fața acestor noi dovezi de sălbăticie omenească.

În ceea ce privea primejdiile ce-l păşteau pe el personal, i se păreau pentru moment mai degrabă atenuate decît sporite de tulburările publice. Nimeni nu se mai gîndea la neînsemnatul Sébastien Théus. Prin forța împrejurărilor, taina pe care adepții magiei jurau că o vor păstra în interesul științei lor îl învăluia și pe el ; era într-adevăr invizibil.

Într-o seară, în răstimpul aceleiași veri, la ceasul stingerii, se urcă în chiţimia lui după ce încuiase ușile, ca de obicei. Azilul se închidea de regulă după vecernie ; o singură dată, pe vremea unei molimi, cînd spitalul Saint-Jean nu mai avea locuri, medicul își luase răspunderea să așeze pe podea niște mindire și să-i oprească pe bolnavi în sala de jos. Fratele Luca, însărcinat cu spălatul lespezilor, tocmai plecase cu otrepele și găleţile lui. Deodată, Zénon a auzit lovindu-i-se de geam un pumn de pietriș ce-i aminti vremurile de demult, cînd se ducea să se întîlnească, după stingere, cu Colas Gheel. S-a îmbrăcat și a coborît.

Era băiatul fierarului de pe strada Lînarilor. Josse Cassel i-a spus că un văr de-al său, de fel din Saint-Pierre-lez-Bruges, își frînsese piciorul din pricina unui cal ce zvîrlise cu copita pe cînd îl aducea la unchiu-său la potcovit ; zăcea ca vai de capul lui într-o cămăruță din spatele fierăriei. Zénon și-a luat cele trebuincioase și l-a însoțit pe Josse pe străzi. La o răspîntie au dat de străji care i-au lăsat să treacă fără să le pună beţe-n roate, după ce Josse le-a explicat că se dusese să cheme un chirurg pentru tatîne-său, care-și strivise două degete cu ciocanul. Minciuna i-a cam dat de gîndit doctorului.

Rănitul era lungit pe un pat improvizat ; era un țăran de vreo douăzeci de ani, un fel de lup bălai, cu părul lipit de obraz din cauza sudorii, pe jumătate leșinat de durere și de atîta sînge cît pierduse. Zénon îi dădu un întăritor și-i cercetă piciorul : în două locuri oasele îi sfîșiaseră carnea care atîrna, sfîrtecată. Nimic nu te îndreptățea să crezi că întîmplarea se datora unui cal ce zvîrlise cu

copita ; nu se vedeau nicăieri urmele acesteia. În asemenea cazuri, prudența cerea să amputezi piciorul, dar rănitul, văzînd că medicul trece prin flacără lama ferăstrăului, se învioră destul cît să se pornească pe zbierete ; fierarul și cu feciorul său nu erau mai puțin speriați căci se temeau, dacă cumva operația dădea greș, că rămîn cu mortul pe cap. Schimbîndu-și planul, Zénon se hotărî să încerce mai întîi să reducă fractura.

Băiatul nu cîștigă nimic ; sforțarea de a întinde piciorul ca să-i așeze oasele la loc îl făcu să urle ca în timpul unor cazne ; medicul se văzu nevoit să deschidă rana cu briciul și să-și vîre mîna în adîncul ei ca să scoată sfărîmăturile de os. O spălă apoi cu un vin tare pe care din fericire fierarul îl avea la îndemînă într-un ulcior. Tatăl și fiul pregăteau fețe și scîndurele. În cămăruță te înăbușeai, căci cei doi bărbați astupaseră cu grijă toate deschizăturile ca să nu se audă țipetele.

Zénon plecă de pe strada Lînarilor foarte îndoit în privința rezultatului. Băiatului îi era cît se poate de rău și numai vigoarea tinereții mai îngăduia o oarecare speranță. Medicul veni în fiecare zi, cînd în zori, cînd, dimpotrivă, după ce se închidea azilul, ca să spele rana cu oțet și să curețe astfel puroiul. Mai tîrziu o unse cu apă de trandafiri ca să împiedice uscarea excesivă și inflamarea buzelor rănii. Se ferea cît putea de ceasurile nopții, cînd drumurile lui ar fi putut să bată la ochi. Cu toate că și tatăl și fiul o țineau una și bună că băiatul fusese lovit de cal, stabiliseră fără prea multă vorbă că era mai bine să lase baltă orice explicație.

După vreo zece zile, rănitul făcu puroi, carnea se prefăcu într-un fel de burete, iar febra, care nici pînă atunci nu scăzuse, se ridică și-l mistui ca o flacără. Zénon îl ținea la un regim sever ; bolnavul aiura, cerînd de mîncare. Într-o noapte, mușchii lui Han se contractară atît de violent încît piciorul își rupse scîndurelele. Zénon își mărturisi că din milă și lașitate nu le strînsese destul de tare ; se văzu nevoit să-i întindă din nou piciorul ca să reducă fractura. Durerea era mai cumplită decît la primele îngrijiri, dar de astă dată Zénon îl ameți pe bolnav cu fum de opium, așa că o îndură ceva mai ușor. Peste vreo șapte zile, puroiul se scursese și febra scăzu după ce bolnavul

transpiră din belșug. Zénon ieși din fierărie cu inima împăcată și cu gîndul că norocul, fără de care orice îndemînare e zadarnică, fusese de partea lui. I se părea că vreme de trei săptămîni, în ciuda celorlalte treburi și preocupări, își pusese neîncetat toate forțele în slujba vindecării băiatului. Această atenție neîntreruptă semăna grozav cu ceea ce starețul ar fi denumit rugăciune permanentă.

Pe cînd aiura, rănitul făcuse fără să vrea anumite mărturisiri. Pînă la urmă, Josse și cu fierarul întăriră și întregiră de bunăvoie primejdioasa poveste. Han era de fel dintr-un cătun prăpădit de lîngă Zévecote, la trei leghe de Bruges, unde avuseseră loc nu de mult niște ciocniri sîngeroase știute de o lume întreagă. Totul pornise de la un predicator ale cărui îndemnuri stîrniseră satul; țăranii, nemulțumiți de parohul lor, care nu glumea cînd era vorba de dijmă, năvăliseră în biserică și, cu ciocanul în mînă, sfărmaseră toate statuile din altar, împreună cu cea a Fecioarei care se scotea în timpul procesiunilor, șterpeliseră șervețele brodate, haina și aureola de alamă a Maicii Domnului și amărîtele de comori din sacristie. O căprărie comandată de un căpitan pe nume Julian Vargaz veni de îndată la fața locului ca să înăbușe răzmerița. Pe mama lui Han, la care se găsise o fîșie de mătase împodobită cu niște ținte de mărgăritare, o uciseseră după obișnuita siluire, cu toate că nu prea mai avea vîrsta potrivită pentru asemenea lucru. Celelalte femei, împreună cu copiii, fuseseră izgonite și se împrăștiaseră pe cîmp. Pe cînd spînzurau în piață cîțiva bărbați din cătun, căpitanul Vargaz, lovit în frunte de un glonț de archebuză, se prăvăli din șa și căzu la pămînt. Împușcătura pornise de la ferestruica unui hambar; oștenii răvășiră și împrăștiară stogurile de fîn, dar nu găsiră pe nimeni, așa încît pînă la urmă le dădură foc. Siguri că l-au prăjit pe ucigaș, se retrăseseră ducînd cu ei leșul căpitanului, așezat de-a curmezișul unei șei, precum și cîteva vite luate cu japca

Han sărise de pe acoperiș și-și rupsese piciorul cînd căzuse. Scrîșnind din dinți, se tîrîse sub o grămadă de paie și de gunoaie rămase pe marginea unei bălți și stătuse pitit acolo pînă la plecarea oștenilor, temîndu-se ca focul să nu cuprindă și nenorocita lui de ascunzătoare. Mai pe seară,

niște țărani dintr-o fermă învecinată, veniți să vadă dacă mai rămăsese ceva de șterpelit prin satul pustiu, îl găsiră după gemetele pe care nu și le mai înăbușea. Hoții aveau inimă bună; se hotărîră să-l așeze pe Han sub coviltirul unei căruțe și să-l trimită în oraș la unchiu-său. Ajunse acolo leșinat. Pieter și fiu-său se mîngîiau cu gîndul că nimeni nu văzuse căruța intrînd în curtea de pe strada Lînarilor.

Povestea cu moartea lui în hambarul mistuit de flăcări îl punea pe Han la adăpost de urmăriri, dar liniștea lui depindea de tăcerea țăranilor care, dintr-o clipă într-alta, ar fi putut să vorbească, fie de voie, fie mai cu seamă de nevoie. Pieter și Josse își puneau viața în primejdie adăpostind un răsculat și un profanator de statui, dar nici medicul nu stătea mai bine. După șase săptămîni, Han țopăia proptit într-o cîrjă, însă aderențele cicatricei îl mai chinuiau încă rău de tot. Tatăl și fiul îl rugară din toată inima pe Zénon să-i scape de băiatul acela pe care de altfel nici nu prea puteai să-l îndrăgești ușor: faptul că stătuse atîtea vreme închis îl înrăise și-l făcuse să se văicărească într-una; oamenilor li se urîse să-l tot audă povestind fără încetare singura vitejie din viața lui, iar fierarul, care-i purta pică fiindcă-i băuse bunătate de vin și toată berea, turbă de mînie cînd află că neisprăvitul îi ceruse lui Josse să-i facă rost de o muiere. Zénon se gîndi că Han ar putea să se ascundă mai bine într-un oraș mare ca Anversul, de unde i-ar fi ușor, după ce s-o vindeca pe deplin, să treacă pe celălalt mal al Escaut-ului, alăturîndu-se micilor cete de răsculați ale căpitanului Henri Thomaszon și ale căpitanului Sonoy care, cu vasele lor, ascunse ici-colo de-a lungul coastelor Zeelandei, hărțuiau din răsputeri oștile regești.

Îi veni în minte fiul bătrînei Greete; datorită meseriei lui de căruțaș făcea drumul la Anvers în fiece săptămînă cu fel de fel de baloturi și saci. Omul, după ce află în parte taina, consimți să-l ia cu el pe băiat și să-l ducă la niște oameni șiguri; pentru treaba asta era însă nevoie de ceva parale. Pieter Cassel, în ciuda grabei de a-l vedea pe nepotu-său luîndu-și tălpășița, zicea că nu mai are de gînd să cheltuiască nici un sfanț pentru dumnealui;

Zénon n-avea nimic. După o oarecare șovăială, se duse la stareț.

Preacucernicul tocmai termina de slujit liturghia într-un paraclis de lîngă chilia lui. După ultimele rugăciuni de mulțumire, Zénon îi ceru o întrevedere și-i povesti fără ocolișuri întreaga istorie.

— Ai trecut printr-o mare primejdie, îi spuse starețul grav.

— În vălmășagul acestei lumi există totuși cîteva îndemnuri destul de precise, răspunse filozoful. Meseria mea este să îngrijesc.

Starețul încuviință.

— Nimeni nu-l plînge pe Vargaz, urmă el. Ții minte, domnule, soldățoii neobrăzați care umpleau străzile peste tot locul pe vremea cînd ai sosit în Flandra ? La doi ani după terminarea războiului cu Franța, Regele tot ne mai băga pe gît, în fel și chip, oastea sa. Doi ani ! Vargaz intrase din nou în slujbă ca să-și urmeze aici, împotriva noastră, samavolniciile datorită cărora fusese atît de urît de francezi. Nu e cu putință să-l cinstești pe tînărul David din Scriptură fără să-l lauzi și pe băiețandrul pe care l-ai îngrijit.

— Trebuie să recunoaștem că ochește bine, zise medicul.

— Mi-ar place să cred că Dumnezeu i-a călăuzit mîna. Dar nelegiuirea rămîne nelegiuire. Han recunoaște că a luat parte la sfărîmarea statuilor ?

— Așa zice, dar eu, în lăudăroșeniile astea văd mai degrabă un fel ocolit de a-și mărturisi mustrările de cuget, spuse Sébastien Théus prevăzător. Tot astfel interpretez și anumite cuvinte rostite fără voie în timp ce aiura. Cîteva predici n-ar fi putut să-i șteargă băiatului din minte credința lui de o viață întreagă.

— Mustrările astea de cuget le socotești oare neîndreptățite ?

— Nu cumva își închipuie sfinția-ta că sînt luteran ? întrebă filozoful zîmbind ușor.

— Nu, prietene, mă tem că nu ai destulă credință ca să fii eretic.

— Oamenii bănuiesc că stăpînirea trimite la țară predicatori adevărați sau prefăcuți, urmă repede medicul, schimbînd grijuliu vorba, ca să nu se mai cerceteze dreapta credință a lui Sébastien Théus. Cîrmuitorii noștri ne ațîță ca apoi să ne poată pedepsi în voie.

— Cunosc, firește, vicleniile Consiliului Spaniei, spuse călugărul oarecum enervat. Dar, mai e oare nevoie să-ți explic procesele mele de conștiință? Pentru nimic în lume n-aș vrea ca vreun nenorocit să fie ars de viu pentru niște subtilități teologice pe care nici măcar nu le înțelege. În aceste fapte îndreptate împotriva Maicii Domnului sălășluiește însă o înverșunare ce miroase a iad. Măcar să fi fost vorba de niște sfinți obișnuiți, ca Sfîntul Gheorghe sau Sfînta Ecaterina, de a căror existență învățații noștri se îndoiesc, dar care încîntă în mod nevinovat credința poporului... Poate fiindcă cinul nostru o cinstește cu osebire pe această mărită zeiță (așa îi zicea un poet pe care l-am citit cînd eram tînăr) și o socotește neatinsă de păcatul lui Adam, sau poate fiindcă mă înduioșează mai mult decît s-ar cuveni în amintirea bietei mele neveste ce purta cu gingășie și smerenie acest frumos nume... Fapt este că nici o nelegiuire îndreptată împotriva credinței nu mă mîhnește la fel de mult ca o jignire adusă acestei Marii care cuprinde nădejdea omenirii, acestei ființe hărăzită încă de la începutul veacurilor să ne fie apărătoare în ceruri...

— Cred că înțeleg, răspunse Sébastien Théus, văzînd că starețului i-au dat lacrămile. Sfinția-ta suferă cînd vede că o brută îndrăznește să ridice mîna împotriva celei mai neprihănite forme pe care și-a luat-o, după părerea sfinției-tale, Bunătatea divină. Așa mi-au vorbit evreii (am cunoscut cîțiva medici aparținînd acestui popor), despre Shechina lor, ceea ce înseamnă dragostea lui Dumnezeu... E drept că, pentru ei, rămîne un chip nevăzut... Dar, de vreme ce-i dăm Inefabilului o înfățișare omenească, nu văd de ce nu i-am împrumuta anumite trăsături femeiești, fără de care am înjumătăți însăși natura lucrurilor. Dacă jivinele pădurii au cumva vreun simț al tainelor sfinte (cine știe ce se petrece înlăuntrul ființelor?) își închipuie fără îndoială că lîngă Cerbul divin stă o Căprioară imaculată. Gîndul acesta îl jignește cumva pe stareț? . .

— Cîtuşi de puţin, de vreme ce accept imaginea mielului neprihănit. Iar Maria, nu e ea denumită şi preacurata Porumbiţă ?

— Asemenea simboluri sînt totuşi primejdioase, urmă Sébastien Théus, dus pe gînduri. Fraţii mei alchimiştii folosesc în chip de figuri de stil Laptele Fecioarei, Corbul Negru, Universalul Leu Verde şi Împreunarea Metalică pentru a desemna anumite lucrări din ştiinţa lor ori de cîte ori virúlenţa sau subtilitatea acestora depăşeşte cuvintele omeneşti. Drept urmare, minţile grosolane se agaţă de aceste aparenţe, iar cele mai luminate, dimpotrivă, dispreţuiesc o ştiinţă care merge destul de departe, dar care li se pare împotmolită în mlaştina visurilor... Mă opresc aici cu comparaţia.

— Problema e grea şi nu se poate rezolva, prietene, spuse stareţul. Dacă m-aş apuca să le spun unor nepricopsiţi că aurita coroană a Maicii Domnului şi albastra-i mantie nu sînt decît simbolul stîngaci al strălucirii cereşti şi că cerul, la rîndu-i, nu-i decît o biată reprezentare a Binelui invizibil, ar înţelege că nu cred nici în Maica Domnului, nici în cer. N-ar fi asta oare o minciună şi mai gravă ? Simbolul este autentificat de ceea ce simbolizează.

— Să ne întoarcem la băiatul pe care l-am îngrijit, stărui medicul. Sfinţia-ta nu şi-o fi închipuind că Han a crezut că o doboară pe cea hărăzită din veac de Îndurarea cerească să ne fie apărătoare ? A sfărîmat un butuc de lemn gătit cu un veşmînt de catifea pe care un predicator i-l înfăţişa drept un idol şi îndrăznesc să spun că această fărădelege ce-l mînie pe bună dreptate pe stareţ i se va fi părut băiatului conformă cu bunul-simţ ce i-a fost dăruit de cer. Ţăranul ăsta n-a jignit unealta mîntuirii neamului omenesc, după cum, ucigîndu-l pe Vargaz, nici prin gînd nu i-a trecut că răzbună Belgia, patria lui.

— Cu toate astea a făcut şi una şi alta.

— Nu ştiu zău, spuse filozoful. Sfinţia-ta şi cu mine căutăm să dăm un sens actelor de violenţă ale unui necioplit de douăzeci de ani.

— Domnule doctor, ţii chiar atît de mult ca băiatul ăsta să scape de urmăriri ? îl întrebă aspru stareţul.

— Pe lîngă faptul că e în joc şi propria-mi siguranţă, aş vrea ca această capodoperă a mea să nu fie dată pradă

focului, răspunse Sébastien Théus pe un ton glumeț. În orice caz, nu e ceea ce-și poate închipui starețul.

— Cu atît mai bine, răspunse călugărul, vei aștepta deci evenimentul cu mai multă liniște. Nici eu nu vreau să-ți stric opera, prietene Sébastien. Ai să găsești în sertarul acela ce-ți trebuie.

Zénon scoase punguța ascunsă sub rufărie și alese cu modestie cîțiva bănuți de argint. Cînd s-o pună la loc, agăță un capăt de pînză aspră de care se căzni să se descotorosească. Era o cămașă de pocăință presărată ici-colo de cheaguri negricioase, uscate. Starețul, stînjenit parcă, întoarse capul.

— Sănătatea Sfinției-tale nu-i destul de robustă ca să-i îngăduie practici atît de aspre.

— Dimpotrivă, aș vrea să le înțeleg, protestă călugărul. Treburile dumitale, Sébastien, nu-ți vor fi dat răgazul să te gîndești la nenorocirile obștești. Tot ceea ce se zvonește este cum nu se poate mai adevărat. De curînd, Regele și-a strîns în Piemont o oaste sub comanda ducelui de Alva, învingătorul de la Mühlberg, considerat în Italia drept o mînă de fier. Douăzeci de mii de oameni, cu vitele de povară și cu tot calabalîcul, trec Alpii în clipa de față ca să se năpustească apoi asupra nefericitei noastre provincii... Poate că în curînd o să-l regretăm pe căpitanul Julian Vargaz.

— Se grăbesc pînă nu se înzăpezesc drumurile, zise omul care odinioară fugise din Innsbruck pe niște poteci de munte.

— Fiul meu este locotenent în oastea Regelui, și mare minune dacă nu s-o afla cumva în preajma ducelui, spuse starețul cu tonul omului care se silește să facă o mărturisire neplăcută. Toți sîntem părtași ai răului.

Îl apucă din nou tusea ce-l mai necăjise. Sébastien Théus îi luă pulsul, redevenind medic.

— S-ar putea ca starețul să fie mai tras la față din pricina grijilor, zise el după o clipă de tăcere. Totuși, tusea asta care dăinuie de cîteva zile și slăbiciunea din ce în ce mai mare au niște cauze pe care e de datoria mea să le caut. Sfinția-ta îmi va îngădui oare să-i cercetez mîine gîtul cu ajutorul unui instrument meșterit de mine ?

— O să fac tot ce dorești, prietene, răspunse starețul. M-am pricopsit cu tusea, fără îndoială, din cauza verii ăsteia ploioase. Vezi bine că n-am temperatură.

Chiar în seara aceea Han a plecat împreună cu căruțașul, ca argat. Faptul că șchiopăta nițel nu-i strica în acest rol. Călăuza lui l-a dus la Anvers și l-a lăsat în grija unui slujbaș al familiei Fuggers, binevoitor, în taină bine-înțeles, față de noile idei ; omul locuia lîngă port și l-a pus pe băiat să bată în cuie lăzi de mirodenii sau să le desfacă. Pe la Crăciun s-a aflat că Han, care se ținea foarte bine pe piciorul deplin însănătoșit, se tocmise ca dulgher pe un vas ce făcea negoț cu negri și tocmai pornea spre Guineea. Pe astfel de vase era totdeauna nevoie de meșteșugari în stare nu numai să dreagă stricăciunile corăbiei, dar și să ridice, sau să mute din loc pereți despărțitori, să facă obezi și pripoane, și în același timp să tragă bine cu arma în caz de răscoală. În locul soldei nesigure pe care ar fi primit-o de la căpitanul Thomaszon și „Calicii" săi, Han a ales slujba asta, leafa fiind bună.

Venise iarna. Din cauza răgușelii sale cronice, starețul renunță de bunăvoie să mai țină predicile dinaintea Crăciunului. Sébastien Théus îl hotărî pe bolnav să-și cruțe puterile și să stea un ceas, după-amiezile, lungit în pat sau cel puțin în jilțul pe care acceptase, nu de mult, să-i fie adus în chilie. Aceasta nu avea, după canoanele călugărești, nici vatră, nici sobă, așa încît Zénon îl convinse cu chiu cu vai să primească o găleată cu cărbuni încinși.

În după-amiaza cu pricina, îl găsi cu ochelarii pe nas, cercetînd niște socoteli. Economul mînăstirii, Pierre de Hamaere, în picioare, asculta sfaturile starețului. Zénon simțea față de călugărul acela, cu care nu vorbise nici de zece ori în viața lui, o dușmănie ce i se părea reciprocă ; Pierre de Hamaere ieși după ce-i sărută mîna sfinției-sale plecîndu-și genunchii într-un fel trufaș și totodată slugarnic. Veștile erau în ziua aceea deosebit de grave. Contelui de Egmont și tovarășului său, contele de Hornes, întemnițați la Gand de aproape trei luni de zile și învinuiți de înaltă trădare, tocmai li se respinsese cererea de a fi judecați de către ceilalți seniori, egalii lor, care le-ar fi cruțat probabil

viața. Tot orașul clocotea din pricina unei atari nedreptăți. Zénon se feri să aducă el întîi vorba despre nelegiuirea aceasta, neștiind dacă starețul o cunoaște sau nu. Îi povesti în schimb sfîrșitul caraghios al poveștii lui Han.

— Marele Pius al II-lea a condamnat odinioară negoțul cu sclavi negri, dar cine mai ține seama de asta ? spuse călugărul obosit. E drept că sînt printre noi nedreptăți și mai strigătoare la cer... Știi cumva ce gîndește lumea din oraș despre infamia ce i s-a făcut contelui ?

— Îl plîng mai mult ca oricînd că s-a încrezut în promisiunile Regelui.

— Lamoral are inimă vitează, dar judecată puțină, spuse starețul mai liniștit decît s-ar fi așteptat Zénon. Un bun negociator nu se încrede niciodată.

Își lua ascultător picăturile pe care i le turna medicul. Acesta se uita la el cu o tainică mîhnire ; nu credea în foloasele acestei doctorii mult prea slabe, dar în zadar îi căutase anghinei starețului un leac mai puternic. Înlăturase presupunerea că ar fi vorba despre oftică din pricina lipsei de temperatură. Un polip din gît explica poate răgușeala, tusea aceea neîncetată, greutatea din ce în ce mai mare pe care o resimțea cînd respira sau înghițea.

— Mulțumesc, zise starețul dîndu-i înapoi paharul gol. Azi să nu pleci prea repede, prietene Sébastien.

La început vorbiră ba de una ba de alta. Zénon se așezase foarte aproape de călugăr ca să nu-l silească să-și forțeze vocea. Starețul se întoarse dintr-o dată la grija lui de căpetenie :

— O nedreptate cumplită ca aceea ce i s-a făcut lui Lamoral atrage după sine o mulțime de nelegiuiri la fel de îngrozitoare, care rămîn însă neștiute, urmă el, vorbind pe șoptite ca să-și cruțe glasul. Portarul contelui a fost arestat curînd după stăpînul său și zdrobit cu o rangă de fier, doar-doar o mărturisi ceva. Azi-dimineață m-am rugat la liturghie pentru cei doi conți, și fără îndoială că în toată Flandra nu e casă unde oamenii să nu se roage pentru mîntuirea lor pe lumea asta sau pe cealaltă. Dar cui îi trece prin gînd să se roage pentru nenorocitul acela care, de altfel, n-a putut să mărturisească nimic, nefiind părtaș la tainele stăpînului ? Nu i-a rămas nici o vînă, nici un oscior întreg...

— Înțeleg, zise Sébastien Théus. Sfinția-ta aduce laude credinței smerite.

— Nu tocmai, continuă starețul. Portarul acela era o slugă necinstită, care se îmbogățise, pare-se, pe spinarea stăpînului său. Se mai zice că-și însușise un tablou pe care ducele avea poruncă să-l cumpere pentru Majestatea-sa, o pictură de-a noastră flamandă unde se văd niște draci caraghioși muncindu-i pe osîndiți. Regelui nostru îi place pictura... Dacă netrebnicul acela a vorbit sau nu, n-are de altfel nici o însemnătate, soarta contelui era gata pecetluită. Dar mă gîndesc că același conte o să moară frumos în urma unei lovituri de secure pe un butuc îmbrăcat în negru, mîngîiat de jalea poporului care, pe drept cuvînt, vede în el un om ce-și iubește patria belgiană ; călăul o să-i ceară iertare înainte de a-l lovi, iar rugăciunile duhovnicului său o să-l însoțească, trimițîndu-l drept în ceruri...

— De astă dată am înțeles, spuse medicul. Sfinția-ta se gîndește că, în ciuda sporovăielilor filozofilor, rangul și titlurile aduc celor ce le au foloase temeinice. Nu-i puțin lucru să fii grande de Spania.

— M-am exprimat greșit, șopti starețul. Mă opresc asupra agoniei acestui om fiindcă a fost mărunt, neînsemnat, fără îndoială josnic, înzestrat doar cu un trup supus durerii și un suflet pentru care însuși Dumnezeu și-a vărsat sîngele. Mi s-a spus că după trei ceasuri încă i se mai auzeau țipetele.

— Ia seama, sfinția-ta, zise Sébastien Théus strîngînd mîna starețului. Nenorocitul s-a chinuit trei ceasuri, dar cîte zile și cîte nopți o să-i tot retrăiască sfinția-ta agonia ? Te chinuiești mai mult decît l-a chinuit gîdele pe amărîtul acela.

— Să nu mai spui una ca asta, rosti starețul dînd din cap. Durerea portarului și furia călăilor săi umplu lumea și se revarsă peste veacuri. Nimic nu mai poate șterge faptul că s-au aflat pentru o clipă sub privirea veșnică a lui Dumnezeu. Fiecare suferință, fiecare nenorocire e nemărginită în substanța ei, prietene, și de asemenea nemărginită ca număr.

— Tot ce spune sfinția-ta cu privire la durere s-ar putea spune și cu privire la bucurie.

— Ştiu... am avut şi eu parte de bucurii... Orice bucurie nevinovată e o rămăşiţă a grădinii Raiului... Dar bucuria n-are nevoie de noi, Sébastien. Numai durerea ne cere milă. Din ziua cînd durerea fiinţelor omeneşti ne-a fost împărtăşită, nu ne mai este cu putinţă să ne bucurăm, după cum bunului Samaritean i-ar fi fost cu neputinţă să se oprească într-un han cu vin bun şi cu fete frumoase în timp ce alături de el sîngera bolnavul. Am ajuns să nu mai înţeleg nici măcar seninătatea sfinţilor pe pămînt, sau deplina lor fericire în cer...

— În măsura în care cunosc cît de cît limbajul teologic, stareţul trece printr-o perioadă de criză spirituală.

— Te rog din tot sufletul, prietene, nu reduce această cumplită suferinţă la nu ştiu ce încercare cucernică pe calea desăvîrşirii pe care de altfel nici nu consider că am apucat-o... Să ne uităm mai degrabă la criza spirituală a omenirii. Vai de noi ! ne temem că ne înşelăm atunci cînd ne plîngem de rînduiala tuturor lucrurilor ! Şi totuşi, doctore, cum de îndrăznim să-i trimitem lui Dumnezeu nişte suflete la păcatele cărora adăugăm deznădejdea şi hula, ca urmare a chinurilor la care le supunem trupurile ? De ce oare am îngăduit încăpăţînării, neruşinării şi pizmei să se strecoare în discuţiile privind credinţa care, asemenea Sfintei Taine pictate de Sanzio în apartamentele Sfîntului Părinte, ar fi trebuit să se petreacă doar în cer ?... Căci, la urma urmei, dacă anul trecut Regele ar fi binevoit să asculte protestele seniorilor noştri ; dacă, pe vremea cînd eram copil, papa Leon l-ar fi primit cu mai multă bunătate pe un incult călugăr augustin... Nu cerea decît un lucru de care toate instituţiile noastre au totdeauna nevoie, şi anume, nişte reforme... Necioplitul acela era jignit de abuzurile ce m-au supărat şi pe mine cînd am fost la curtea lui Julius al III-lea ; nu greşeşte cînd ne mustră cinurile din pricina unei bogăţii ce ne stînjeneşte şi nu este pusă întru totul în slujba Domnului...

— Stareţul nu ne ia ochii cu luxul lui, îl întrerupse Sébastien Théus zîmbind.

— Am tot ce-mi trebuie ca să mă simt bine, răspunse călugărul întinzînd mîna spre cărbunii cenuşii.

— Sfinţia-ta să nu-i acorde cumva din mărinimie prea multe justificări adversarului, spuse filozoful după ce

stătu puțin pe gînduri. *Odi hominem unius libri*[1] : Luther a răspîndit o idolatrizare a Scripturii mai dăunătoare decît multe obiceiuri socotite chiar de el ca superstiții, iar doctrina mîntuirii prin credință înjosește demnitatea omului.

— Sînt de acord, zise starețul mirat, dar la urma urmei, ca și el, cinstim cu toții Scriptura și cu toții îi punem Mîntuitorului la picioare neînsemnatele noastre însușiri.

— Firește, sfinția-ta, și poate că tocmai de aceea discuțiile astea tăioase sînt de neînțeles pentru un ateu.

— Nu insinua ceva ce nu vreau să ascult, șopti starețul.

— Tac, zise filozoful. Constat doar că nobilii reformați din Germania, care joacă popice cu capetele țăranilor răsculați, nu sînt mai prejos de pedestrașii ducelui, și că Luther a făcut jocul principilor ca și cardinalul de Granvelle.

— A ales ordinea, ca noi toți, spuse starețul obosit.

Afară viscolea. Doctorul se sculase ca să se întoarcă la dispensar, dar starețul îi arătă că pe o vreme așa de păcătoasă nu vor fi îndrăznit mulți bolnavi să iasă din casă și că fratele infirmier va răzbi și singur.

— Dă-mi voie să-ți mărturisesc un lucru pe care l-aș tăinui unei fețe bisericești, după cum și dumneata mi-ai împărtăși mai degrabă mie decît unui confrate vreo ipoteză anatomică îndrăzneață, urmă starețul cu greu. Nu mai pot, prietene... Sébastien, în curînd se vor fi scurs o mie șase sute de ani de la întruparea lui Hristos, și noi am adormit cu capul pe Cruce, ca pe o pernă... Mai-mai că-ți vine să zici că, de vreme ce Mîntuirea a avut loc o dată pentru totdeauna, nu ne rămîne decît să acceptăm lumea asta așa cum e ea, sau, cel mult, să ne dobîndim mîntuirea fiecare doar pentru sine. Preamărim, e drept, Credința ; o plimbăm pe uliițe și ne mîndrim cu ea ; îi jertfim, la nevoie, mii de vieți, inclusiv pe a noastră. Facem de asemenea mare caz de Nădejde ; prea am vîndut-o adesea habotnicilor pe bani grei. Dar cui îi mai pasă de Milostenie ? Doar cîtorva sfinți, și mă cutremur cînd mă gîndesc cît de strîmte sînt hotarele în care o practică... Pînă și la vîrsta mea și cu haina pe care o port, mi s-a părut adesea

[1] Urăsc omul unei singure cărți (lat.).

că mila mea prea duioasă e un cusur al firii mele împotriva căruia s-ar fi cuvenit să lupt... Și mă gîndesc că dacă unul dintre noi s-ar avînta spre mucenicie, nu în numele Credinței, căreia pînă acum destui oameni i-au stat mărturie, ci doar într-al Milosteniei, dacă s-ar ridica în ștreang, sau s-ar cocoța pe rug în locul sau alături de cea mai pocită victimă, ne-am afla poate pe alt pămînt și sub un cer nou... Ticălosul cel mai înrăit, ereticul cel mai primejdios nu vor fi nicicînd mai prejos de mine în aceeași măsură în care eu sînt mai prejos de Isus Hristos.

— Starețul visează la un lucru foarte asemănător cu ceea ce alchimiștii noștri numesc calea uscată sau calea rapidă, răspunse Sébastien Théus grav. În fond, e vorba să transformi totul dintr-o dată și doar cu slabele noastre mijloace... E o cale primejdioasă, Sfinția-ta.

— Nu te teme, zise bolnavul cu un fel de zîmbet rușinat. Nu-s decît un biet om și cîrmuiesc de bine de rău șaizeci de călugări... Mă crezi în stare să-i trag de bunăvoie după mine în cine știe ce aventură ? Nu-i oricine vrednic să deschidă ușile raiului printr-o jertfă. Prinosul, dacă s-o aduce, va trebui să se săvîrșească altfel.

— Se săvîrșește de la sine cînd e gata sfînta împărtășanie, gîndi Sébastien Théus cu glas tare, aducîndu-și aminte de avertismentele tainice ale filozofilor ermetici.

Starețul se uită la el uimit.

— Sfînta împărtășanie... zise el cucernic, sorbind aceste cuvinte atît de frumoase. Se zice că alchimiștii dumitale socotesc că Isus Hristos e piatra filozofală, iar jertfa din timpul liturghiei o asemuiesc Marii Transmutații.

— Așa zic unii, făcu Zénon așezîndu-i starețului la loc pe genunchi pătura ce-i lunecase pe podea. Dar ce altă concluzie putem trage din aceste echivalențe, decît aceea că mintea omenească are o anumită aplecare ?

— Ne îndoim, spuse starețul cu o voce dintr-o dată tremurătoare, ne-am îndoit... Cîte nopți n-am tot respins gîndul că Dumnezeu, deasupra capetelor noastre, nu-i decît un despot sau un rege nepriceput și că ateul ce-l neagă e singurul om care nu hulește... Apoi, m-a străfulgerat o idee ; boala e o fereastră ce ți se deschide. Dacă cumva ne înșelăm cînd stabilim ca principiu de bază că

Dumnezeu e atotputernic și că toate chinurile noastre sînt un rezultat al voinței Sale ? Dacă cumva de noi depinde ca împărăția Sa să vină ? Am spus odinioară că Dumnezeu își desemnează trimișii ; merg mai departe, Sébastien. Poate că El nu e altceva decît o flacără plăpîndă în mîinile noastre, poate că depinde de noi s-o întreținem și să n-o lăsăm să se stingă ; poate că noi sîntem culmea cea mai înaltă pe care o poate atinge... Cîți nefericiți, răzvrătiți împotriva atotputerniciei Sale n-ar alerga spre El din străfundurile deznădejdii lor, dacă li s-ar cere să sară într-ajutorul slăbiciunii lui Dumnezeu ?

— Iată niște păreri ce nu se potrivesc de loc cu învățăturile Sfintei Biserici.

— Nu, prietene ; mă lepăd dinainte de orice ar putea sfîșia și mai tare trupul Bisericii. Admit că Dumnezeu stăpînește atotputernic în lumea duhurilor, dar noi sîntem aici, în lumea trupurilor. Și pe acest pămînt pe care a pășit, cum oare L-am văzut, dacă nu în chip de copil nevinovat culcat în paie, asemenea pruncilor ce zăceau pe zăpadă în satele noastre pustiite de oștile Regelui, în chip de vagabond ce nu avea nici măcar o piatră pe care să-și pună capul, în chip de osîndit, spînzurat la o răscruce, întrebîndu-se și el ca și noi de ce oare l-o fi părăsit Dumnezeu ? Fiecare în parte sîntem foarte slabi, dar gîndul că El e și mai neputincios, și mai descurajat, că noi trebuie să-L zămislim și să-L salvăm în ființele omenești este o mîngîiere... Iartă-mă, spuse el tușind. Ți-am ținut predica pe care n-o mai pot ține din amvon.

Își lăsase pe speteaza jilțului capul mare și parcă brusc golit de gînduri. Sébastien Théus se aplecă prietenește spre el în timp ce-și încheia șuba și zise :

— O să mă gîndesc la ideile pe care starețul a binevoit să mi le aducă la cunoștință. Înainte de a-mi lua rămas bun, aș putea oare să-i împărtășesc în schimbul lor o ipoteză ? Majoritatea filozofilor vremii noastre susțin că există o *Anima Mundi* [1], simțitoare și mai mult sau mai puțin conștientă, din care fac parte toate lucrurile ; eu însumi am visat la tăcutele cugetări ale pietrelor... Și, cu toate acestea, singurele fapte cunoscute par a arăta că

[1] Suflet al Lumii (lat.).

suferința, și în consecință bucuria și deci binele și ceea ce numim răul, dreptatea și ceea ce este pentru noi nedreptatea precum și, în sfîrșit, într-un fel sau într-altul, puterea de a înțelege, care slujește la deosebirea acestor contrarii, nu există decît în lumea sîngelui și poate a sevei, a trupului brăzdat de firișoare de nervi ca de o rețea de fulgere, și (cine știe ?) a tulpinei ce crește spre lumină. Binele lui Suveran, suferă de pe urma lipsei de apă, se chinuiește la frig, rezistă cît poate încălcărilor nedrepte ale altor plante. Tot restul, adică regnul mineral și cel al duhurilor, dacă cumva există, e poate nesimțitor și liniștit, dincolo sau dincoace de bucuriile și durerile noastre. S-ar putea, sfinția-Ta, ca frămîntările noastre să nu fie decît o neînsemnată excepție în ordinea universală și prin aceasta s-ar putea explica nepăsarea acestei substanțe neschimbătoare pe care o numim cucernic Dumnezeu.

Pe stareț îl străbătu un fior ; și-l stăpîni și zise :

— Mă îngrozește ce spui. Dar dacă-i așa, ne-am întors mai mult ca oricînd în lumea bobului de grîu ce se macină și a Mielului ce se jertfește. Mergi în pace, Sébastien.

Zénon trecu din nou pe sub bolta ce lega azilul Saint-Cosme de mînăstire. Zăpada viscolită se îngrămădea icicolo în mormane mari, albe. Cum a ajuns acasă, s-a dus drept în odăița unde-și rînduise pe niște rafturi cărțile moștenite de la Jean Myers. Bătrînul avusese un tratat de anatomie publicat cu douăzeci de ani în urmă de Andréas Vésalius, care luptase ca și Zénon împotriva rutinei galienice și pentru o cunoaștere mai completă a corpului omenesc. Zénon nu-l întîlnise decît o singură dată pe vestitul medic ce făcuse o strălucită carieră la curte înainte de a muri de ciumă în Orient ; mărginindu-se la meseria lui de medic, Vésalius nu avusese a se teme de alte persecuții decît de cele ale unor pedanți neghiobi, de care de altminteri avusese parte din belșug. Și el furase cadavre ; își făcuse o imagine despre interiorul omului bazată pe oasele adunate de sub spînzurători și de pe ruguri sau, lucru chiar mai indecent, dobîndite datorită îmbălsămării unor oameni de seamă cărora le lua într-ascuns cîte un rinichi sau conținutul vreunui testicul înlocuit cu niște cîlți, astfel încît nimic n-ar fi lăsat să se presupună că preparatele respective proveneau de la altețele-lor.

Așezînd tratatul sub lampă, Zénon căută planșa unde se află o secțiune prin esofag și laringe, cu traheea-arteră : desenul i s-a părut unul din cele mai imperfecte ale marelui anatomist, dar, știa prea bine că Vésalius, ca și el, fusese adesea nevoit să lucreze prea repede, avînd la îndemînă trupuri gata putrezite. A pus degetul pe locul unde bănuia că se află polipul din gîtul starețului, care, într-o zi, mai cumînd sau mai tîrziu, avea să-l înăbușe pe bolnav. În Germania avusese ocazia să disece un vagabond mort de aceeași boală ; amintirea acestuia și cercetarea făcută cu ajutorul unui *speculum oris*[1] îl îndemnau să recunoască, dincolo de simptomele neprecise ale bolii starețului, acțiunea nefastă a unei părticele de carne ce înghițea încet-încet țesuturile învecinate. Ai fi zis că ambiția și violența, atît de străine de firea călugărului, se înfipseseră într-un colțișor al trupului său, de unde pînă la urmă aveau să distrugă acel om alcătuit doar din bunătate. Dacă nu cumva se înșela, Jean-Louis de Berlaimont, starețul mînăstirii Cordelierilor din Bruges, fost mare dregător al reginei-mame Maria a Ungariei, plenipotențiar la tratatul de la Crespy, avea să moară peste cîteva luni sugrumat de modul acela care i se strîngea în fundul gîtlejului, afară doar dacă acel polip nu avea să rupă în calea lui o vînă, înecîndu-l pe bietul om în propriul său sînge. Fără să mai punem la socoteală un fapt ce nu trebuie niciodată trecut cu vederea, și anume că o moarte năprasnică putea s-o ia înainte bolii ; așadar, soarta acestui om cu adevărat sfînt era pecetluită ca și cînd viața i s-ar fi și încheiat.

Tumoarea, ascunsă prea adînc, nu putea fi atinsă nici de scalpel, nici de cauter. Singura cale de a mai prelungi viața prietenului său era să-i dea putere cu ajutorul unui regim prudent ; va trebui să-i facă rost de alimente semilichide, consistente și totodată ușoare, pe care să le înghită fără să se chinuiască prea rău cînd îngustarea din ce în ce mai accentuată a gîtlejului nu-i va mai îngădui să absoarbă mîncarea obișnuită a mînăstirii ; va trebui de asemenea să vegheze ca bolnavul să fie scutit de luările

[1] Oglindă pentru cercetarea interiorului gurii (instrument medical).

de sînge și de purgativele medicilor obișnuiți care, în trei sferturi din cazuri, nu fac altceva decît să secătuiască în mod barbar puterile omului. Cînd va veni clipa să i se potolească durerile excesive, opiaceele vor fi eficace, iar pînă atunci ar fi înțelept să-l amăgească în continuare cu doctorii inofensive ca să-l pună la adăpost de spaima de a se simți părăsit în ghearele bolii. Deocamdată, arta medicului nu putea să mai facă nimic.

Stinse lampa. Ninsoarea se oprise, dar albeața ei înghețată ca însăși moartea năpădise odaia; acoperișurile povîrnite ale mînăstirii sclipeau ca stelele. În constelația Taurului, o singură planetă gălbuie strălucea la miazăzi cu luciul ei șters, nu prea departe de minunatul Aldebaran și de lichidele Pleiade. Zénon renunțase de mult să mai alcătuiască scheme astrologice, considerînd că raporturile noastre cu aceste sfere îndepărtate sînt prea confuze ca să poți baza pe ele niște calcule sigure, chiar dacă, ici-colo, se impuneau unele rezultate ciudate. Sprijinit de prichiciul ferestrei, se cufundă totuși în visări mohorîte. Știa că, după data nașterii lor, și el și starețul aveau pricini temeinice să se teamă de această opoziție a lui Saturn.

RĂTĂCIRILE TRUPULUI

Descotorosindu-se de bețivul care fura alifiile, Zenon îl înlocuise, de cîteva luni, spre mulțumirea tuturor, cu alt frate infirmier, un călugăr tînăr de optsprezece ani. Fratele Cyprien era un țăran intrat în mînăstire cînd avea vreo cincisprezece ani ; știa doar cîteva cuvinte latinești, cît să dea, de bine de rău, răspunsurile la liturghie, și nu vorbea decît flamanda greoaie din satul lui. Oamenii îl auzeau adesea îngînînd niște cîntecele învățate desigur pe vremea cînd își mîna boii. Mai avea încă unele slăbiciuni copilărești ; de pildă, vîra mîna pe ascuns în borcanul plin cu zahărul pentru îndulcit siropurile. Băiatul acela molatic avea însă o îndemînare fără seamăn cînd era vorba să pună un plasture sau să înfășoare o fașă ; nici o rană, nici un buboi nu-l speriau și nici nu-l scîrbeau. Copiilor, cînd veneau la dispensar, le plăcea zîmbetul lui. Zénon îl trimitea să-i ducă la ei acasă pe bolnavii prea șubrezi, pe care nu îndrăznea să-i lase singuri prin oraș ; cu nasul în vînt, bucurîndu-se de larma și forfota de pe stradă, Cyprien alerga de la azil la spitalul Saint-Jean, dînd sau luînd cu împrumut doctorii, dobîndind cîte un pat pentru vreun calic pe care nu-l puteau lăsa să moară pe podea sau, dacă așa ceva nu era cu putință, hotărînd vreo habotnică din mahala să-l primească pe zdrențăros. La începutul primăverii își aprinsese paie în cap, furînd niște păducel ca să împodobească statuia Sfintei Fecioare de sub boltă, căci în grădina mînăstirii nu înflorise încă nimic.

Mintea lui neșlefuită era plină de eresuri moștenite de pe la babele din sat ; trebuia să bagi de seamă ca nu cumva să lipească pe rănile bolnavilor poza de cinci parale a cîte unui sfînt tămăduitor. Credea în vîrcolacii care urlă pe ulițele pustii și vedea peste tot locul vrăjitori și vrăjitoare. După părerea lui, slujba creștinească nu se putea săvîrși dacă nu era de față, bineînțeles fără să bată

la ochi, și cîte un atare slujitor al Satanei. Cînd i se întîmpla să fie singurul ajutor al preotului, în timpul liturghiei, dacă paraclisul era gol, îl bănuia pe preot, sau își închipuia că într-un ungher întunecos se află vreun vrăjitor nevăzut. Zicea că în anumite zile de peste an preotul era silit să fabrice vrăjitori, ceea ce se înfăptuia citind de-a-ndoaselea rugăciunile botezului, și aducea drept dovadă faptul că nașă-sa îl scosese fuga din cristelniță cînd băgase de seamă că preotul ținea cartea de rugăciuni cu susul în jos. Te poți apăra ferindu-te de orice atingere, sau punînd mîna pe cei bănuiți de vrăjitorie mai sus decît te atinseseră ei. Într-o zi Zénon, lovindu-l din întîmplare pe umăr, băiatul făcu ce făcu și după cîteva clipe îl atinse ușor pe obraz.

Într-o dimineață, după Duminica Tomii, stăteau împreună în spițerie. Sébastien Théus își punea registrul la punct. Cyprien pisa alene niște boabe. Din cînd în cînd se oprea și căsca.

— Dormi de-a-npicioarelea, zise medicul aspru. Vrei să mă faci să cred că ți-ai petrecut noaptea rugîndu-te ?

Băiatul zîmbi cu o mutră vicleană.

— Noaptea se întîlnesc Îngerii, zise el, după ce se uită pe furiș înspre ușă. Sticluța cu vin trece din mînă în mînă ; putina pentru baia Îngerilor e gata pregătită. Îngenunchie cu toții în fața Preafrumoasei, care-i îmbrățișează și-i sărută ; slujnica Preafrumoasei îi despletește cosițele și amîndouă sînt goale ca în Rai. Îngerii își scot veșmintele de lînă și-și privesc cu încîntare veșmintele de piele cu care i-a înzestrat Dumnezeu ; lumînările strălucesc și apoi se sting, și fiecare se lasă pradă dorințelor inimii.

— Halal basme ! zise medicul cu dispreț.

Dar îl cuprinse o neliniște nelămurită. Cunoștea acele denumiri angelice și acele imagini ușor ațițătoare : fuseseră apanajul unor secte uitate, pe care lumea se mîndrea că de peste o jumătate de veac le nimicise în Flandra, trecîndu-le prin foc și sabie. Își aducea aminte că auzise, cînd era copil, la gura sobei, în strada Lînarilor, vorbindu-se în șoaptă de niște adunări unde credincioșii se cunoșteau și trupește.

— De unde ai scornit prostiile astea primejdioase ? întrebă el sever. Ai face bine să visezi lucruri mai frumoase.

— Nu-s basme, răspunse băiatul jignit. Cînd o vrea Mynheer, Cyprien o să-l ia de mînă și-o să-l ducă să-i vadă și să-i atingă pe Îngeri.

— Lasă gluma, spuse Sébastien Théus cu mult prea multă hotărîre.

Cyprien se apucase iar să piseze. Din cînd în cînd ducea la nas cîte-un bob negru ca să-i simtă mai bine mirosul plăcut de mirodenie. Prudența îl îndemna să uite vorbele băiatului, dar curiozitatea birui și Zénon spuse enervat :

— Și mă rog, unde și cînd se țin așa-zisele voastre întîlniri nocturne ? Nu-i chiar așa ușor să pleci noaptea din mînăstire. Știu că unii călugări sar gardul...

— Sînt niște proști, răspunse Cyprien cu o mutră disprețuitoare. Fratele Florian a găsit un loc de trecere pe unde Îngerii se duc și se întorc. Îl iubește pe Cyprien.

— Păstrează-ți tainele, zise medicul cu violență. De unde știi că n-o să vă trădez ?

Băiatul dădu ușor din cap.

— Mynheer n-o să le cășuneze nici un rău Îngerilor, însinuă el cu neruşinarea unui complice.

Cineva bătu la ușă și-i întrerupse. Zénon se duse să deschidă tresărind, cum nu i se mai întîmplase de pe vremea spaimelor de la Innsbruck. Era doar o fetiță care suferea de lupus și venea totdeauna cu fața acoperită de un văl negru, nu fiindcă s-ar fi rușinat de boala ei, ci fiindcă Zénon observase că lumina îi făcea foarte rău. Faptul de a o primi și de a o îngriji pe biata fată îi mai abătu gîndurile. Mai veniră și alți prăpădiți. Cîteva zile, între medic și infirmier n-au mai avut loc discuții primejdioase. Zénon însă nu-l mai privea pe tînărul călugăr cu aceiași ochi. Sub rasa aceea trăia un trup și un suflet stîrnind neliniște și ispită. În același timp i se părea că în podeaua adăpostului său se căscase o crăpătură. Fără să și-o mărturisească nici lui însuși, căuta un prilej să afle mai multe.

Acesta se ivi în sîmbăta următoare. Stăteau la masă și curățau instrumentele după închiderea dispensarului. Mii-

nile lui Cyprien se mișcau cu îndemînare printre pense ascuțite și bisturie tăioase. Deodată, rezemîndu-se cu amîndouă brațele de toată fierăria aceea, începu să îngîne încet pe o melodie veche și complicată :

Chem și sînt chemat,
Beau și sînt băut,
Mănînc și sînt mîncat,
Joc și toți cîntă,
Cînt și toți joacă...

— Ce mai e și cîntecul ăsta ? întrebă medicul cu asprime.

De fapt recunoscuse versetele osîndite ale unei evanghelii apocrife, căci le auzise de mai multe ori în gura celor care, practicînd ermetismul, le atribuiau puterii oculte.

— E imnul Sfîntului Ioan, răspunse băiatul cu nevinovăție.

Și, plecîndu-se peste masă, urmă pe un ton de duioasă mărturisire :

— Primăvara a venit, porumbița oftează, baia Îngerilor e călduță. Se iau de mîini și cîntă în șoaptă ca nu cumva cei răi să-i audă. Fratele Florian a adus ieri o lăută și cînta încetișor niște cîntece atît de duioase, că-ți venea să plîngi.

— Faceți mulți isprava asta ? întreabă aproape fără voia lui Sébastien Théus.

Băiatul numără pe degete.

— Quirin, prietenul meu, și novicele François de Bure care are un chip luminos și o voce frumoasă și limpede. Matthieu Aerts vine din cînd în cînd, urmă el adăugînd încă două nume, necunoscute medicului, iar fratele Florian lipsește rareori de la adunările Îngerilor. Pierre de Hamaere nu vine niciodată, dar îi iubește.

Zénon nu se aștepta să fie pomenit și acest călugăr considerat sever.

De cînd economul se opusese unor reparații la Saint-Cosme și încercase în mai multe rînduri să reducă din cheltuielile azilului, între cei doi bărbați se iscase o oare-

care dușmănie. O clipă, i se păru că straniile mărturisiri ale lui Cyprien nu erau decît o capcană întinsă de Pierre anume pentru el. Băiatul însă povesti mai departe :

— Nici Preafrumoasa nu vine totdeauna, ci doar atunci cînd cei răi n-o înspăimîntă. Arăpoaica ei aduce într-un ștergar pîine sfințită de la mînăstirea Bernardinelor. La Îngeri nu afli nici rușine, nici gelozie, nici oprelişte privind dulcile desfătări trupești. Preafrumoasa le dăruiește mîngîierea sărutărilor ei tuturor celor care i-o cer, dar nu-l îndrăgește decît pe Cyprien.

— Cum îi zice ? rosti medicul, bănuind pentru prima dată un nume și un chip dincolo de ceea ce pînă atunci i se păruse doar născocirea drăgăstoasă a unui băiat care, de cînd fusese nevoit să se lipsească de dezmierdările văcărițelor pe sub sălcii, ducea dorul fetelor.

— Noi îi zicem Eva, spuse Cyprien încet.

Pe pervazul ferestrei, într-o tăviță așezată pe o lampă, ardea un pumn de cărbuni. Îi foloseau la topitul gumei pentru leacuri. Zénon îl apucă pe băiat de mînă și-l duse lîngă flăcăruie. Timp de cîteva clipe îi ținu degetele deasupra grămăjoarei de cărbuni încinși. Cyprien se îngălbeni tot și-și mușcă buzele ca să nu țipe. Zénon era aproape la fel de palid. Îi dădu apoi repede drumul.

— Cum vei răbda pe tot trupul același foc ? întrebă el în șoaptă. Găsește-ți plăceri mai puțin primejdioase decît întrunirile astea ale Îngerilor.

Cu mîna stîngă, Cyprien luă de pe un raft borcanul cu ulei de crin și-și unse arsura. Zénon îl ajută tăcut să-și oblojească degetul.

Tocmai atunci intră fratele Luca, ducînd o tavă pentru stareț, căruia i se dădea în fiecare seară o doctorie liniștitoare. Zénon luă tava și urcă singur în chilia starețului. A doua zi, toată povestea i se părea doar un vis urît, dar îl văzu din nou pe Cyprien în sala cea mare spălînd piciorul unui copil rănit. Degetul îi era tot oblojit.

Mai tîrziu, Zénon își întorcea privirea de la cicatricea degetului ars, simțind de fiecare dată aceeași neliniște

de neîndurat. Cyprien făcea ce făcea și i-l vîra sub nas, fălindu-se parcă.

În chilioara de la Saint-Cosme speculațiile alchimiste au fost înlocuite cu acel du-te-vino neliniștit al omului care vede primejdia și caută o scăpare. Încet-încet, ca niște lucruri ce se ivesc din ceață, din sporovăielile lui Cyprien începeau să se deslușească anumite fapte. Baia Îngerilor și adunările lor deșucheate nu erau prea greu de explicat. Sub casele din Bruges se afla o rețea de galerii care se legau între ele dintr-o magazie într-alta și dintr-o pivniță într-alta. Doar o casă părăsită despărțea acareturile mînăstirii Cordelierilor de cele ale Bernardinelor; fratele Florian, întrucîtva zidar, întrucîtva pictor, putuse să descopere, în timpul unor lucrări de reparare a paraclisului, fie niște vechi băi turcești, fie niște foste spălătorii din care nebunii aceia își făcuseră o cameră tainică și un plăcut adăpost. Florian era un neisprăvit de douăzeci și patru de ani, care-și petrecuse prima tinerețe hoinărind vesel prin țară, zugrăvindu-i pe nobili în castelele lor și pe burghezi în casele lor de la oraș și primind în schimb cîte-un culcuș și cîte-o strachină cu mîncare. Mînăstirea unde se călugărise pe nepusă masă fiind evacuată în timpul tulburărilor din Anvers, fusese găzduit încă din toamnă la Cordelierii din Bruges.

Plăcut, iscusit, frumușel, era întotdeauna înconjurat de o ceată de ucenici care zburdau pe schele. Mintea aceea cam rătăcită o fi întîlnit pe undeva vreo rămășiță din secta Fraților întru Sfîntul-Duh, nimicită la începutul veacului, și-o fi deprins astfel, ca o boală molipsitoare, felul lor înflorit de-a vorbi și denumirile serafice pe care i le-o fi împărtășit apoi și lui Cyprien. Afară doar dacă nu cumva tînărul țăran s-o fi pricopsit singur cu graiul acesta primejdios din eresurile ce stăruiau prin satul său, asemenea ciumei ce s-a încuibat în taină prin fundul unui dulap, după ce molima a fost dată uitării.

De cînd cu boala starețului, Zénon observase în mînăstire o oarecare pornire spre delăsare și neorîndu-

ială : se zicea că unii frați nu prea mai luau parte la slujbele din timpul nopții ; unii călugări se împotriveau într-ascuns înnoirilor stabilite de stareț ca urmare a îndemnurilor Sinodului ; cei mai desfrînați îl urau pe Jean-Louis de Berlaimont pentru cumpătarea a cărei pildă o dădea el însuși ; cei mai aspri, dimpotrivă, îl disprețuiau pentru blîndețea lui, socotind-o din cale-afară de mare. Se și urzeau uneltiri în vederea alegerii viitorului stareț. Îndrăzneala Îngerilor fusese desigur ușurată de această atmosferă de interregn. Ceea ce părea însă nemaipomenit era faptul că un om prevăzător ca Pierre de Hamaere îi lăsa să-și primejduiască viața ducîndu-se noaptea la asemenea adunări și să facă nebunia încă mai mare de a amesteca și două fete în povestea asta, dar se vede treaba că Florian și Cyprien îl duceau de nas pe Pierre cum voiau ei.

La început chiar, fetele acelea i se păruseră lui Sébastien Théus niște porecle iscusite sau niște scorneli. Mai apoi, își aduse aminte că prin mahala se tot vorbea despre o domnișoară de neam mare care locuia cam de pe la Crăciun la maicile bernardine, pe timpul cît tatăl ei, dregător în Consiliul Flandrei, era plecat la Valladolid cu niște socoteli. Frumusețea, podoabele scumpe, chipul negricios și cerceii slujnicuței sale dădeau apă la moara bîrfelilor de prin dughene și de pe stradă. Domnișoara de Loos se ducea cu arăpoaica la biserică sau la cumpărături, la ceaprazar sau la cofetar. Nu era cu neputință ca în timpul vreunei asemenea plimbări, Cyprien să se fi uitat mai lung la fată și ea la el, apoi să-i fi vorbit, sau ca Florian, dregînd ferestrele bisericii, să fi găsit un mijloc de a le cuceri fie pentru el, fie pentru prietenul lui. Două fete îndrăzneațe puteau foarte bine să se strecoare noaptea prin niște coridoare întortocheate pînă la locul de adunare al Îngerilor și să ofere închipuirii lor, pline de imagini din Scriptură, o Sulamită și o Evă.

În dimineața de după mărturisirile lui Cyprien, Zénon s-a dus la cofetarul de pe strada Lungă ca să cumpere niște vin întăritor ce alcătuia o treime din doctoria starețului. Idelette de Loos alegea niște prăjiturele și niște gogoși de pe tejghea. Era o fată de cel mult cincispre-

zece ani, mlădie ca o trestie, cu cosițe lungi bălaie, aproape albe și cu niște ochi ca un izvor. Părul de culoare deschisă și ochii ei limpezi ca apa i-au adus aminte lui Zénon de tinerelul care-i fusese tovarăș nedespărțit la Lübeck. Era pe vremea cînd făcea unele cercetări în legătură cu nituirea și titlul de aliaj al metalelor nobile, în tovărășia tatălui băiatului, învățatul Aegidius Friedhof, giuvaergiu bogat de pe Breitenstrasse. Copilandrul acela gînditor fusese în același timp o ființă încîntătoare și un învățăcel sîrguincios... Gerhart era atît de încîntat de alchimist, încît voia să-l însoțească în peregrinările sale spre Franța, iar tatăl își dăduse încuviințarea ca băiatul să-și înceapă în felul acesta călătoria de calfă prin Germania; filozoful se temuse însă de drumurile proaste și de celelalte primejdii ce-l așteptau pe băiatul acela hrănit numai cu bunătăți. Prietenia de la Lübeck, asemănătoare, în viața lui rătăcitoare, cu ultimele zile de vară tîrzie, i se trezea în minte de astă dată nu doar sub înfățișarea uscată a unui produs al memoriei, ca amintirile privind relațiile trupești evocate odinioară cînd meditase asupra vieții lui, ci amețitoare ca un vin de a cărui tărie trebuia să te ferești, ca nu cumva să te îmbete. Cu sau fără voia lui, toate astea îl apropiau de ceata smintită a Îngerilor. Dar, în jurul obrăjorului Idelettei se mai învolburau și alte aduceri aminte: îndrăzneala și vioiciunea domnișoarei de Loos o scoteau din negura uitării pe Jeanette Fauconnier, răsfățata studenților din Louvain, prima lui cucerire de bărbat; mîndria lui Cyprien nu i se mai părea nici atît de copilărească, nici atît de vană. Memoria i s-a încordat, încercînd să ajungă și mai departe; dar firul s-a rupt; arăpoaica rîdea ronțăind niște bomboane, iar Idelette, ieșind pe ușă, i-a zîmbit necunoscutului cu șuvițe cărunte la fel cum le zîmbea tuturor trecătorilor. Rochia ei înfoiată umplea intrarea strîmtă a dughenii; cofetarul, căruia îi plăceau femeile, i-a atras mușteriului luarea aminte asupra felului în care domnișoara știa să-și strîngă fusta, cu o singură mînă, descoperindu-și gleznele și lipindu-și frumoasa mătase de coapse.

— Cînd o fată își arată picioarele, dă de știre fiecăruia că nu de cozonac îi e foame, îi spuse el medicului cu o mutră cam deșănțată.

Era o glumă dintre cele pe care bărbații se simt datori să le facă ori de cîte ori sînt între ei. Zénon s-a forțat să rîdă.

Reluă acel du-te-vino din fiecare noapte : opt pași între cufăr și pat, doisprezece între gemuleț și ușă ; tocea podeaua într-un chip ce era de pe acum o plimbare de întemnițat. Știuse dintotdeauna că anumite patimi ale sale, asemuite cu un fel de erezie a trupului, puteau să-i hărăzească soarta ereticilor, adică rugul. Te obișnuiești cu sălbăticia legilor veacului tău, după cum te obișnuiești cu războaiele stîrnite de prostia omenească și cu inegalitatea stărilor sociale, cu drumurile nesigure și cu proasta gospodărire a orașelor. Era de la sine înțeles că puteai fi ars pe rug fiindcă l-ai iubit pe Gerhart, sau fiindcă citești Biblia pe limba ta. Legile, neputincioase prin însăși natura lucrurilor pe care pretindeau că le pedepsesc, nu-i atingeau nici pe bogătași, nici pe mai marii lumii acesteia ; la Innsbruck, Nunțiul se lăudase cu niște stihuri nerușinate care l-ar fi aruncat în flăcări pe un biet călugăr ; nicicînd nu se pomenise vreun senior dat pradă focului fiindcă-și ademenise pajul. Legile îi pedepseau pe oamenii mai neînsemnați, dar însuși faptul de a fi neînsemnați îi punea întrucîtva la adăpost : în ciuda undițelor, a plaselor și a faclelor, cei mai mulți pești își urmează în bezna adîncurilor calea lor neștiută, fără să se sinchisească de aceia dintre tovarășii lor care se zvîrcolesc plini de sînge pe fundul unei bărci. Dar Zénon mai știa că pizma vreunui dușman, o clipă de mînie și de nebunie a mulțimii sau doar prostească asprime a unui judecător erau de ajuns ca să-i ducă la pierzanie pe niște vinovați care poate erau nevinovați. Nepăsarea se preschimba în turbare și semi-complicitatea în dezgust și ură. Toată viața resimțise teama aceasta amestecată cu atîtea altele. Dar ceea ce accepți mai ușor cînd e vorba de tine însuți, rabzi mai greu cînd e vorba de alții.

Vremurile acelea tulburi îi încurajau pe oameni la fel de fel de denunțuri. Poporul, atras în taină de cei ce sfărîmau statuile, se năpustea cu sete asupra oricărui scandal care-ar fi putut înjosi puternicele cinuri călugă-

reşti pe care le ţinea de rău pentru bogăţia şi influenţa lor. Cu cîteva luni în urmă, la Gand, nouă călugări augustini, bănuiţi pe drept sau pe nedrept de sodomie, fuseseră arşi după cazne nemaiauzite, ca să se potolească astfel mînia unor gură-cască asmuţiţi împotriva feţelor bisericeşti ; teama de a nu părea că vor să înăbuşe o ticăloşie îi împiedicase să se mulţumească, aşa cum ar fi fost mai înţelept, cu nişte pedepse disciplinare aplicate chiar de Biserică. Situaţia Îngerilor era şi mai primejdioasă. Hîrjonelile astea drăgăstoase cu cele două fete, care în ochii omului de pe stradă ar fi trebuit să mai scadă întrucîtva mîrşăvia întregii poveşti, îi primejduia şi mai mult pe nenorociţii aceia. Asupra domnişoarei de Loos aveau să se aţintească privirile pline de curiozitate josnică ale oamenilor de rînd ; taina întrunirilor nocturne atîrna de aci înainte de flecăreala unor muieri sau de vreun plod nedorit. Primejdia cea mai mare se afla însă în denumirile îngereşti, în lumînările şi tipicurile copilăreşti săvîrşite cu vin şi pîine sfinţită, în recitarea unor versete apocrife din care nimeni, nici chiar cei ce le ticluiseră, nu pricepuse niciodată nimic, în sfîrşit în goliciunea ce era totuşi asemănătoare cu aceea a unor băieţi care se joacă lîngă o baltă.

Din nişte prostii, vrednice fără îndoială de dispreţ, avea să li se tragă moartea acestor inimi smintite şi acestor cugete nevolnice. Nimeni nu va avea bunul-simţ să-şi dea seama că nişte copii neştiutori, descoperind cu încîntare plăcerile trupeşti, se vor sluji de cuvintele şi imaginile sfinte ce li se picuraseră în suflet de cînd se ştiau. După cum boala stareţului îi hotărîse destul de precis ziua şi felul sfîrşitului, tot astfel Cyprien şi tovarăşii săi i se păreau lui Zénon pierduţi, de parcă i-ar fi şi auzit strigînd în mijlocul flăcărilor.

Stînd la masă, mîzgălind pe marginile unui registru cifre sau semne nedeslușite, își zicea că propria lui apărare era deosebit de șubredă. Cyprien ţinea morţiş să-şi facă dintr-însul un confident, dacă nu chiar un complice. Un interogatoriu ceva mai strîns i-ar scoate aproape negreşit la iveală numele şi adevărata personalitate ; să fii înhăţat pentru ateism în loc de sodomie nu era o mîngîiere. Nu uitase nici îngrijirile date lui Han şi măsurile

luate pentru a-l scăpa de judecată, fapte pentru care putea de azi pe mîine să ajungă nici mai mult nici mai puţin decît în ştreang, ca răsculat. Cel mai bun lucru era să plece neîntîrziat. Dar în clipa de faţă nici vorbă să poată pleca de la căpătîiul stareţului.

Jean-Louis de Berlaimont se stingea încet, potrivit celor ce se ştiau despre mersul obişnuit al bolii lui. Slăbise într-un hal fără de hal, fapt şi mai izbitor la un om odinioară atît de voinic. Îi venea din ce în ce mai greu să înghită, de aceea Sébastien Théus o punea pe bătrîna Greete să-i pregătească mîncăruri uşoare, fierturi şi siropuri, după nişte vechi reţete ce se bucuraseră de mare trecere în casa familiei Ligre. Cu toate că bolnavul se străduia să arate că-i plac, abia se atingea de ele, şi Zénon bănuia că omul răbda tot timpul de foame. Glasul îi pierise aproape cu desăvîrşire ; stareţul se mărginea să vorbească doar despre lucrurile cele mai de trebuinţă cu călugării pe care-i păstorea şi cu medicul său. Încolo, îşi scria dorinţele sau poruncile pe nişte bucăţele de hîrtie aşezate pe pat, dar, după cum îi spusese într-o zi lui Sébastien Théus, nu prea mai avea mare lucru de scris sau de spus.

Doctorul ceruse să se aducă la cunoştinţa bolnavului cît mai puţine fapte în legătură cu evenimentele din afară, ţinînd să-l scutească de-a mai afla grozăviile săvîrşite de Tribunalul excepţional ce tăia şi spînzura la Bruxelles. Veştile se strecurau totuşi pînă la el. Pe la jumătatea lui iunie, ucenicul însărcinat cu îngrijirile trupeşti date stareţului vorbea cu Sébastien Théus despre ziua cînd i se făcuse ultima oară o baie de tărîţe ce-i răcorea pielea şi-l făcea să se simtă parcă ceva mai bine cîtva timp. Stareţul îşi întoarse chipul cenuşiu către ei şi şopti cu chiu cu vai :

— Era luni, şase, în ziua cînd au fost ucişi cei doi conţi.

Pe obrajii lui scofîlciţi lunecau, tăcute, cîteva lacrimi. Zénon află mai apoi că Jean-Louis de Berlaimont se înrudea cu Lamoral prin răposata lui soţie. Peste cîteva zile, stareţul încredinţă medicului cîteva cuvinte de mîngîiere pentru Sabina de Bavaria, văduva contelui, pe care

îngrijorarea și durerea o aduseseră, după spusele unora, la un pas de moarte. Sébastien Théus luase plicul cu gîndul să-l dea unui curier, dar Pierre de Hamaere, ce dădea tîrcoale pe sală, îl opri, temîndu-se de o nesocotință a starețului ce-ar fi putut cășuna mînăstirii cine știe ce năpastă. Zénon, disprețuitor, îi întinse scrisoarea. Economul i-o înapoie după ce o citi : în condoleanțele către ilustra văduvă și în făgăduiala de a se ruga pentru dînsa nu se afla nimic primejdios. Chiar și ofițerii Regelui erau plini de respect față de Doamna Sabina.

Tot gîndindu-se la problema care-l preocupa, Zénon ajunse să se convingă că, pentru a se curma răul, ar fi de ajuns ca fratele Florian să fie trimis să dreagă paraclisele într-altă parte. Rămași singuri, Cyprien și ceilalți ucenici nu vor mai îndrăzni să se ducă noaptea la adunările lor, iar pe de altă parte, călugărițele bernardine ar putea fi sfătuite să vegheze mai îndeaproape asupra celor două fete. Mutarea lui Florian depinzînd doar de stareț, filozoful se hotărî să-i încredințeze acestuia din urmă atîta cît trebuia ca să-l facă să ia măsuri cît mai grabnice. Aștepta o zi cînd bolnavului avea să-i fie ceva mai bine.

Prilejul se ivi într-o după-amiază, pe la începutul lui iulie, în ziua cînd episcopul venise personal să-l vadă pe stareț. Prea Sfinția-sa tocmai plecase ; Jean-Louis de Berlaimont, îmbrăcat în rasă, era întins pe pat, și strădania depusă ca să-și primească oaspetele după cuviință îl mai înviorase parcă și-l înzdrăvenise pentru un timp. Sébastien văzu pe masă o tavă aproape neatinsă.

— Te rog să-i mulțumești acestei femei atît de bune, zise călugărul cu un glas mai puțin sfîrșit ca de obicei. E drept că n-am prea mîncat, adăugă el aproape vesel, dar unui călugăr nu-i strică să fie silit să țină post.

— Fără îndoială că episcopul l-ar fi dezlegat pe stareț, răspunse medicul în același fel glumeț.

Starețul zîmbi.

— Cu toate că am fost dintre cei ce s-au împotrivit numirii sale de către Rege, care călca astfel în picioare străvechile noastre datini, socot că Prea Sfinția-sa e un

om foarte învățat și cred că e și foarte inimos. Mă bucur că i-am putut recomanda pe propriul meu medic.

— Nu caut altă slujbă, zise Sébastien Théus, voios.

Chipul bolnavului începea să trădeze o oarecare oboseală.

— Nu vreau să mă vaiet, Sébastien, spuse el plin de răbdare, însă stînjenit ca de fiecare dată cînd vorbea despre chinurile lui. Durerile nu-s prea mari... Dar au urmări neplăcute. De aceea șovăi cînd e vorba să primesc Sfînta Împărtășanie... N-aș vrea ca tusea sau sughițul... Dacă ar exista vreun leac care să-mi mai potolească anghina...

— Anghina se poate vindeca, sfinția-ta, minți medicul. Ne bizuim mult pe vara asta așa de frumoasă...

— Fără îndoială, răspunse starețul dus pe gînduri. Fără îndoială...

Îi întinse brațul său slăbit. Deoarece călugărul ce-l îngrijea ieșise pentru cîteva clipe, Sébastien Théus îi spuse că tocmai îl întîlnise din întîmplare pe fratele Florian.

— Da, zise starețul, vrînd poate să-i arate că încă mai ține minte numele. O să-l punem să dreagă frescele de deasupra stranelor. N-avem bani să cumpărăm picturi noi...

Ai fi zis că-și închipuie că tînărul călugăr sosise abia în ajun cu pensulele și cu ulcelele lui. În ciuda zvonurilor ce se răspîndiseră prin mînăstire, Zénon îl socotea pe Jean-Louis de Berlaimont stăpîn pe toate facultățile sale, dar de la o vreme acestea ajunseseră întrucîtva lăuntrice. Deodată, starețul îi făcu semn să se aplece, ca și cînd ar fi vrut să-i șoptească o taină, dar de astă dată nu mai era vorba de călugărul zugrav.

— ...Jertfa despre care am vorbit într-o zi, prietene Sébastien... Dar nu-i nimic de jertfit... Ce însemnătate are viața sau moartea unui om de vîrsta mea...

— Pentru mine, viața starețului are însemnătate, răspunse medicul cu hotărîre.

Dar nu-l mai chemă într-ajutor ; își luase gîndul de la asta. Orice sprijin risca să se preschimbe într-o trădare. Tainele ar fi putut să-i scape din greșeală printre buzele ostenite ; ar fi fost chiar cu putință ca omul acela istovit să dea dovadă de o rigoare ce altminteri nu-i stătea în fire.

În sfîrșit, întîmplarea cu scrisoarea dovedea că starețul nu mai era stăpîn în mînăstirea lui.

Zénon a mai încercat o dată să-l sperie pe Cyprien. I-a povestit nenorocirea ce-i lovise pe călugării augustini din Gand, despre care de altfel infirmierul știa desigur cîte ceva. Urmarea n-a fost cea așteptată.

— Călugării augustini sînt niște proști, spuse scurt tînărul cordelier.

Peste trei zile însă, s-a apropiat de medic cu un aer neliniștit :

— Fratele Florian și-a pierdut un talisman pe care i-l dăduse o egipteancă, zise el foarte tulburat. Din pricina asta, s-ar putea isca mari nenorociri. Dacă Mynheer, cu puterile sale ar...

— Nu-s negustor de amulete, i-o reteză scurt Sébastien Théus, întorcîndu-i spatele.

A doua zi, în noaptea de vineri spre sîmbătă, filozoful lucra înconjurat de cărțile sale, cînd un obiect ușor căzu prin fereastra deschisă. Era o rămurică de alun. Zénon se apropie de geam. O umbră cenușie căreia îi deslușea cu greu fața, mîinile și picioarele goale stătea jos și parcă-l chema. După cîteva clipe, Cyprien plecă și se făcu nevăzut sub bolta de la intrare.

Zénon se întoarse tremurînd și se așeză din nou la masă. Îl cuprinsese o puternică dorință, căreia știa dinainte că nu-i va ceda, după cum alteori, în ciuda unei împotriviri totuși mai puternice, știi dinainte că te vei supune. Nici gînd să-l urmeze pe descreierat, însoțindu-l la cine știe ce nelămurit dezmăț sau magii nocturne. Totuși, în viața aceea de fiară hăituită, în fața procesului de trepădată destrămare ce se înfăptuia în trupul starețului și poate că și în sufletul său, lui Zénon i se făcea poftă să uite de puterile frigului, ale pierzaniei și ale beznei, lîngă un trup tînăr și cald. Încăpățînarea lui Cyprien să fi fost oare izvorîtă doar din dorința de a atrage de partea sa un om pe care-l socotea folositor și care era, pe deasupra, înzestrat, după părerea unora, și cu puteri tainice ? Să fi fost doar încă un exemplu al veșnicei ispitiri a lui Socrate de către Alcibiade ? Alchimistului i se năzări un gînd și mai smin-

tit. Să fi fost oare cu putință ca propriile lui dorințe, ținute în frîu în folosul unor experiențe mai măiestrite chiar decît cele ale trupului, să fi dobîndit dincolo de el însuși acest chip copilăresc și dăunător ? *Extinctis luminibus :* stinse lampa. Zadarnic încerca să-și închipuie cu dispreț, ca un anatomist și nu ca un îndrăgostit, hîrjonelile acelor copii dezmățați. Își zise o dată mai mult că gura unde se distilează sărutările nu e decît hruba mestecatului și că, pe marginea unui pahar, urma buzelor pe care tocmai le-ai mușcat te scîrbește. Zadarnic își închipui niște omizi albe lipite unele de altele sau niște biete muște năclăite cu miere. Orice ai fi făcut, Idelette și Cyprien, François de Bure și Mathieu Aerts erau frumoși. Spălătoria părăsită era într-adevăr o încăpere magică ; văpaia senzuală supunea totul unei transmutații, ca aceea din cuptoarele alchimiștilor, și pentru ea făcea să înfrunți vîlvătaia rugului. Albeața trupurilor goale lucea ca fosforescența ce dă uneori în vileag însușirile tainice ale pietrelor.

În zori se liniștise. Cel mai josnic desfrîu în fundul unui bordel era totuși mai demn decît sclifoselile Îngerilor. Jos, în sala cenușie, în fața unei babe care venea în fiecare sîmbătă să i se oblojească varicele, îl certă cu asprime pe Cyprien fiindcă scăpase pe jos o cutie cu fețe. Pe chipul acela cu pleoapele cam umflate nu se deslușea nimic neobișnuit. Chemarea de peste noapte fusese poate doar un vis.

Semnele venite de la mica ceată începuseră acum să cuprindă o undă de dușmănie și de zeflemea. Într-o dimineață, intrînd în laborator, filozoful găsi pe masă, așezat la vedere, un desen prea măiestrit ca să fi fost făcut de Cyprien, care abia știa să-și scrie numele. În vălmășagul acela de chipuri se vădea gîndirea stranie a lui Florian. Desenul înfățișa una dintre grădinile desfătării, întîlnite din cînd în cînd în operele pictorilor și în care oamenii de bună credință vedeau o satiră a păcatului, iar alții, mai șmecheri, vedeau, dimpotrivă, o sărbătoare a celor mai îndrăznețe plăceri trupești. O preafrumoasă intra într-un bazin ca să facă baie, însoțită de iubiții ei. Doi îndrăgostiți se îmbrățișau în spatele unei perdele, trădați doar de poziția picioarelor lor goale. Un tînăr des-

făcea cu duioșie genunchii unei ființe iubite ce-i semăna ca un frate. Din gura unui băiat se înălțau spre cer gingașe flori. O arăpoaică plimba pe o tavă o zmeură uriașă. Plăcerea zugrăvită astfel se preschimba într-un joc al ielelor sau într-o primejdioasă batjocură. Filozoful, dus pe gînduri, rupse foaia.

Peste două sau trei zile se pomeni cu altă șotie nerușinată : cineva îi scosese din dulap niște ghete vechi cu care străbătea grădina cînd era noroi sau zăpadă ; încălțările, așezate tot la vedere, se încălecau pe podea într-o neorînduială obscenă. Le-a dat un picior și le-a aruncat cît colo ; fusese o glumă grosolană. Mai îngrijorător însă i s-a părut un obiect găsit într-o seară la el în odaie. Era o pietricică netedă pe care cineva mîzgălise stîngaci un chip și niște atribute feminine sau poate hermafrodite ; de jur împrejurul pietrei era înfășurat un smoc de păr blond. Filozoful aruncă părul în foc, iar acel soi de păpușică pentru vrăji o zvîrli cu dispreț într-un sertar. Prigoana încetă ; nu se înjosise niciodată pomenindu-i ceva lui Cyprien. Începuse să-și închipuie că nebuniile îngerilor se vor potoli de la sine, căci la urma urmei toate trec.

Nenorocirile obștești umpleau azilul Saint-Cosme. În afară de bolnavii obișnuiți le veneau oaspeți pe care arareori îi mai vedeai și a doua oară : țărani cărînd după ei o grămadă de lucruri alcătuind un calabalîc ciudat, adunat în pripă în ajunul bejeniei sau scăpat de la foc, pături pîrlite, pilote de unde zburau fulgii, crătiți și oale ciobite. Femeile își duceau copiii în boccelele cu rufe murdare. Țăranii aceștia, izgoniți de prin cătunele răzvrătite, sistematic pustiite de oșteni, sufereau cu toții de pe urma loviturilor sau a rănilor, dar boala lor de căpetenie era de fapt foamea. Unii străbăteau orașul ca niște turme ce-și caută hrană, fără să știe unde se vor mai opri data viitoare ; alții se duceau pe la rudele stabilite prin părțile acelea mai puțin încercate și cărora le mai rămăseseră cîteva vite și un acoperiș. Cu ajutorul fratelui Luca, Zénon se căznea să aibă pîine ca să le dea celor mai lipsiți. Văicărindu-se mai puțin, dar vădind mai multă neliniște, călătorind îndeobște singuri, sau cîte doi-trei,

recunoșteai uneori oameni avînd o profesiune sau o meserie, veniți de prin orașele din inima țării, hăituiți fără îndoială de sîngerosul Tribunal. Fugarii purtau haine bune de burghezi, dar ghetele lor scîlciate, picioarele umflate și pline de bășici, dădeau în vileag drumurile lungi străbătute de acești sedentari, neobișnuiți cu mersul pe jos; ascundeau țelul călătoriei lor, dar Zenon știa de la bătrîna Greete că, aproape în fiecare zi, plecau de prin locurile mai pustii ale coastei fel de fel de vase pescărești ce-i duceau pe patrioți în Anglia sau în Zeelanda, după felul vasului sau starea vîntului. Erau îngrijiți fără să li se pună întrebări.

Sébastien Théus nu-l mai părăsea aproape de loc pe stareț, dar cei doi călugări de la dispensar dobîndiseră pînă la urmă cunoștințele de bază ale meșteșugului îngrijirii bolnavilor, așa încît se putea încrede în ei. Fratele Luca era un om chibzuit ce-și făcea sîrguincios datoria și a cărui minte nu se avînta niciodată dincolo de treaba făcută în clipa aceea. Cyprien nu era lipsit de un fel de bunătate îndatoritoare.

Renunțase să-i mai potolească durerile starețului cu ajutorul opiaceelor. Într-o seară, bolnavul refuzase siropul calmant.

— Înțelege-mă, Sébastien, șopti el foarte îngrijorat, temîndu-se, fără îndoială, de o rezistență din partea medicului. Nimeni n-ar vrea să moțăie în clipa cînd... *Et invenit dormientes...* [1]

Filozoful încuviință printr-un semn. Începînd din clipa aceea, nu mai avu altceva de făcut în preajma bolnavului decît să-i dea să înghită cîteva linguriițe de supă sau să-l ajute pe fratele infirmier să-i ridice trupul mare, numai piele și oase, care și începuse să miroasă a mort. Se întorcea seara tîrziu la Saint-Cosme și se culca îmbrăcat, căci se aștepta mereu la o criză de sufocație din care starețul n-avea să mai scape.

Într-o noapte, i se păru că aude zgomotul unor pași grăbiți ce se apropiau de chilioara lui de-a lungul lespe-

[1] Și i-a găsit pe cei de dormeau (lat.).

zilor de pe coridor. Se sculă în grabă și deschise ușa. Nu era nimeni. Totuși, dădu fuga la stareț.

Jean-Louis de Berlaimont stătea în capul oaselor sprijinit de sulul de la capul patului și de perne. Ochii lui larg deschiși se întoarseră spre medic cu o privire ce i se păru acestuia plină de o nețărmurită grijă.

— Pleacă, Zénon ! rosti el. După moartea mea...

Tusea îi curmă vorba. Tulburat, Zénon întorsese fără să vrea capul, ca să vadă dacă nu cumva infirmierul ce ședea pe un scăunel auzise ceva. Bătrînelul însă moțăia, bălăbănindu-și capul. Starețul, sfîrșit, căzuse pieziș peste perne, pradă unui fel de toropeală zbuciumată. Zénon se aplecă ; inima îi bătea și era ispitit să-l trezească, doar-doar o mai dobîndi un cuvînt sau o privire. Punea la îndoială mărturia simțurilor, ba chiar și pe a rațiunii sale. După cîteva clipe, se așeză lîngă pat. La urma urmei nu era cu neputință ca starețul să-i fi știut numele dintotdeauna.

Bolnavul se mișca zvîcnind slab. Zénon îi frecă îndelung picioarele și pulpele, așa cum îl învățase odinioară stăpîna din Frösö. Tratamentul acesta era mai bun ca toate calmantele. Pînă la urmă adormi și el pe marginea patului, cu capul în palme.

În zori, coborî în sala de mese ca să ia o strachină cu supă caldă. Acolo dădu peste Pierre de Hamaere. Vorbele starețului îi treziseră alchimistului în chip aproape superstițios toate spaimele. Îl luă de o parte pe Pierre de Hamaere și-i spuse fără înconjur :

— Nădăjduiesc c-ați pus capăt nebuniilor prietenilor domniei-voastre.

Era gata să vorbească despre cinstea și siguranța mînăstirii. Economul îl scuti de un atare caraghioslîc.

— Habar n-am de toată povestea asta, zise el, violent.

Și plecă tropăind zgomotos.

În seara aceea, starețul primi pentru a treia oară Sfîntul Maslu. Chilioara și paraclisul de alături erau înțesate de călugări cu lumînarea în mînă. Unii plîngeau ; alții se mulțumeau să ia parte la slujbă cu demnitate. Bolnavul, pe jumătate amorțit, căznindu-se parcă să res-

pire cît mai ușor cu putință, se uita la flăcăruile galbene ca și cînd nu le-ar fi văzut. După ce se terminară rugăciunile rînduite pentru cei ce trag să moară, oamenii ieșiră rînd pe rînd, lăsînd în chilie numai doi călugări cu mătăniile lor. Zénon, care stătuse la o parte, se așeză din nou la locul lui obișnuit.

Trecuse vremea legăturilor, fie ele cît de scurte, stabilite prin viu grai; starețul se mulțumea să ceară prin semne puțină apă sau plosca agățată de colțul patului. Zénon socotea că, în lăuntrul acestei lumi pe cale să se năruie mai dăinuia încă, asemenea unei comori ascunsă sub o grămadă de dărîmături, un cuget cu care se mai putea poate păstra contactul și fără ajutorul cuvintelor. Îl ținea de mînă pe bolnav, și acea ușoară atingere era parcă de ajuns ca să-i transmită starețului ceva din puterea sa și ca să primească în schimb de la el puțină seninătate. Medicul, gîndindu-se din cînd în cînd la credința după care sufletul unui om gata să se prăpădească flutură împrejurul său ca o scînteie învăluită în ceață, își ațintea privirea spre ungherele slab luminate, dar ceea ce vedea nu era probabil decît oglindirea în geam a unei lumînări aprinse. Spre ziuă, Zénon dădu drumul mîinii starețului; sosise clipa cînd se cuvenea să-l lase pe starețului să se apropie de ultimele porți singur, sau poate, dimpotrivă, însoțit de chipurile nevăzute pe care desigur le chemase într-ajutor în timpul agoniei sale. Puțin mai tîrziu bolnavul începu să se zbuciume, gata parcă să se trezească; pe piept, degetele mîinii stîngi căutau pe dibuite, în locul unde odinioară Jean-Louis de Berlaimont purtase fără îndoială ordinul Lînii de Aur. Zénon zări pe pernă pieptărașul sfințit ale cărui șireturi se dezlegaseră. I-l așeză la loc; muribundul îl netezi, cu o expresie de mulțumire. Buzele i se mișcau pe tăcute. Tot încordîndu-și auzul, Zénon desluși pînă la urmă sfîrșitul unei rugăciuni, repetate desigur a mia oară:

— *...nunc et in hora mortis nostrae* [1].

Se scurse o jumătate de oră; le ceru celor doi călugări să se îngrijească de cele rînduite trupului neînsuflețit.

[1] Acum și în ceasul morții noastre (lat.).

Asistă la înmormîntarea stareţului stînd într-unul din naosurile laterale ale bisericii. Slujba atrăsese multă lume. În rîndul întîi l-a recunoscut de episcop şi chiar lîngă el, sprijinit într-un baston, a văzut un bătrîn pe jumătate infirm, dar robust; nu era altul decît canonicul Bartholommé Campanus, care o dată cu vîrsta dobîndise mai multă siguranţă şi o înfăţişare impunătoare. Sub glugile lor, călugării semănau unii cu alţii. François de Bure ţinea cădelniţa; avea într-adevăr un chip de înger. Aureola sau pata colorată a mantiei vreunei sfinte străluceau ici-colo, în frescile zugrăvite din nou deasupra stranelor.

Noul stareţ era un om destul de şters, dar foarte cuceritor şi socotit un administrator priceput. Se zvonea că după sfatul lui Pierre de Hamaere, care-i sprijinise alegerea, stareţul avea probabil să închidă în curînd azilul Saint-Cosme, considerîndu-l prea costisitor. Pe de altă parte, se mai aflase poate şi faptul că aici fuseseră ajutaţi cei ce fugeau de Tribunalul Special. Medicului nu i se spusese totuşi nimic. De altfel, puţin îi păsa. Zénon se hotărîse să dispară imediat după înmormîntarea stareţului.

De astă dată nu-şi lua nimic. Putea să-şi lase cărţile, pe care de altminteri nu prea le mai citea. Manuscrisele sale nu erau nici destul de preţioase şi nici destul de compromiţătoare ca să le ia cu sine; n-aveau decît să ajungă într-o zi să slujească la aprinderea focului în soba din sala de mese. Vremea fiind călduroasă, hotărî să nu-şi mai ia mantia îmblănită şi boarfele de iarnă; se va mulţumi cu o simplă cazacă peste hainele sale cele bune. Avea de gînd să-şi pună instrumentele înfăşurate în rufărie, într-o geantă, împreună cu cîteva doctorii rare şi scumpe. În ultima clipă îşi luă şi cele două pistoale vechi. Fiecare amănunt al acestei reduceri la esenţial fusese supus unor îndelungi chibzuiri. Nu ducea lipsă de bani: în afară de puţinul pe care, cu gîndul la această călătorie, Zénon îl pusese de o parte din pîrlita de leafă dată de mînăstire, mai primise cu cîteva zile înainte de moartea stareţului un pachet adus de bătrînul călugăr infirmier, unde se afla punga de unde luase altădată bani pentru Han. De atunci stareţul nu părea să mai fi umblat la ea.

La început se gîndise să ia căruța fiului Greetei pînă la Anvers și de acolo să se strecoare pînă în Zeelanda sau în Gueldra, provincii fățiș răsculate împotriva autorității regale. Dar, dacă cumva după plecarea lui s-ar fi trezit unele bănuieli cu privire la el, era mai bine ca bătrînica și feciorul ei, căruțașul, să nu fie cîtuși de puțin în primejdie. Se hotărî să se ducă pe jos pînă pe malul mării și acolo să-și facă rost de o barcă.

În ajunul plecării, a avut pentru ultima oară un schimb de cuvinte cu Cyprien, pe care l-a găsit în laborator, îngînînd un cîntecel. Băiatul părea mulțumit și împăcat, ceea ce pe Zénon l-a scos din sărite.

— Îmi place să cred că în zilele astea de doliu ați renunțat la plăcerile voastre, îi zise el pe nepusă masă.

— Lui Cyprien nu-i mai pasă de întrunirile din miez de noapte, răspunse tînărul călugăr în felul lui copilăresc de a pomeni despre sine însuși de parcă ar fi fost vorba despre altcineva. Se întîlnește cu Preafrumoasa între patru ochi și la lumina zilei.

Nu s-a lăsat rugat și i-a explicat că descoperise lîngă canal o grădină părăsită, căreia îi sfărîmase lacătul de la poartă și unde Idelette venea uneori să se întîlnească cu el. Arăpoaica stătea de veghe, ascunsă după un zid.

— Ți-a dat în gînd s-o cruți pe fată ? Viața dumitale ar putea să atîrne de trăncănelile unei lăuze.

— Îngerii nu zămislesc și nici nu nasc, spuse Cyprien cu acel ton de prefăcută siguranță cu care se rostesc formulele învățate pe de rost.

— Ah ! Termină o dată cu limbajul ăsta prostesc, făcu medicul scos din sărite.

În seara din ajunul ieșirii sale din oraș, cină, așa cum făcea adesea, cu organistul și cu nevastă-sa. După masă, organistul îl duse ca de obicei să asculte bucățile pe care avea să le cînte duminica următoare la orga cea mare de la Saint-Donatien. Aerul închis în tuburile sonore se împrăștie în naosul pustiu, mai armonios și mai puternic decît orice voce omenească. Toată noaptea, lungit pentru ultima dată în patul lui din chilia de la Saint-Cosme, Zénon cîntă în gînd un anumit motet de Orlando de Las-

sus, îmbinîndu-l cu planurile lui de viitor. N-avea rost să plece prea devreme, căci porţile oraşului se deschideau doar o dată cu ivirea zorilor. Scrise un bileţel prin care arăta că unul dintre prietenii lui, îmbolnăvindu-se într-un tîrg de prin împrejurimi, îl chemase grabnic şi că, fără îndoială, avea să se întoarcă peste cel mult o săptămînă. Trebuie întotdeauna să-ţi laşi o portiţă de scăpare. Cînd se strecură cu grijă pe poarta azilului, zorile cenuşii ale unei zile de vară începuseră să învăluie strada. Nu-l văzu decît cofetarul care tocmai deschidea obloanele dughenii.

PLIMBAREA PE DUNE

Ajunsese la poarta Damme tocmai în clipa cînd se ridica gardul de fier și se lăsa podul peste șanț. Străjile îl salutară cuviincios ; erau deprinși cu acest botanist ce ieșea din cetate cu noaptea în cap ; nu luară aminte la bocceaua lui.

Mergea cu pași mari și repezi de-a lungul unui canal ; era ceasul cînd zarzavagiii intrau în oraș să-și vîndă marfa ; mulți dintre ei îl cunoșteau și-i urau drum bun ; un bărbat care tocmai venea la azil ca să-și îngrijească hernia se necăji aflînd că medicul nu va fi acolo ; doctorul Théus îl asigură că avea să se întoarcă la sfîrșitul săptămînii, dar spunînd minciuna asta i se rupea inima.

Îl aștepta una din acele dimineți frumoase cînd soarele împrăștie încet-încet pîcla. Drumețul se simțea cuprins de o mulțumire atît de vie, încît era aproape fericit. Îi era parcă de ajuns că se îndrepta cu pas hotărît spre locul acela de pe țărm unde avea să găsească o barcă, pentru ca toate spaimele și grijile ce-l munciseră în ultima vreme să rămînă în urmă, ca și cum le-ar fi dat un brînci zdravăn. Dimineața aceea îngropa morții ; aerul proaspăt risipea vedeniile. Bruges, doar la o leghe în spatele lui, ar fi putut să se afle într-alt veac sau pe altă planetă. Se mira cum de se întemnițase de bunăvoie, timp de aproape șase ani, în azilul Saint-Cosme, împotmolit într-o mulțime de obiceiuri mînăstirești mai rele chiar decît starea de față bisericească ce-l îngrozea de douăzeci de ani, umflînd peste măsură micile zîzanii și micile scandaluri de neînlăturat într-un cerc așa de restrîns și de închis. I se părea că, renunțînd atîta vreme la lumea neîngrădită din afară, jignise întrucîtva nesfîrșitele posibilități ale vieții. Drumul gîndirii, croindu-și calea spre fața nevăzută a lucrurilor, ducea fără îndoială

la o înțelepciune înălțătoare, dar făcea cu neputință acea mișcare ce înseamnă însăși viața. Se lipsise prea mult timp de fericirea de a o lua drept înainte în chiar clipa de față, lăsînd întîmplarea să-i poarte pașii, neștiind unde urma să doarmă noaptea și nici cum avea să-și cîștige pîinea peste o săptămînă. Schimbarea era o renaștere și aproape o metempsihoză. Faptul că-și mișca picioarele unul după altul era de ajuns ca să-i bucure sufletul. Ochii se mulțumeau să-i călăuzească mersul, bucurîndu-se totodată de verdele proaspăt al ierbii. Auzul prindea cu plăcere nechezatul unui mînz ce zburda de-a lungul unui gard viu sau scîrțîitul neînsemnat al unui car. Din simplul fapt al plecării lua naștere o libertate deplină.

Se apropia de tîrgul Damme, fostul port al orașului Bruges, unde odinioară, înainte ca nisipul să fi năpădit țărmul, corăbiile uriașe venite de peste mări trăgeau la mal. Forfota acelor timpuri trecuse ; acolo unde înainte vreme se descărcau baloturile cu lînă, acum pășteau vacile. Zénon își aduse aminte că-l auzise pe inginerul Blondeel rugîndu-l din tot sufletul pe Henri-Juste să-i împrumute o parte din banii trebuincioși pentru a lupta împotriva nisipului ce împotmolea portul ; bogătanul cu vederi înguste respinsese însă omul care ar fi scăpat orașul de năpastă. Așa făcea de cînd lumea seminția asta de zgîrciobi.

Se opri în piață ca să-și cumpere o pîine. Pe la casele burghezilor se deschideau ușile. O cumătră cu fața trandafirie și albă sub scufița dichisită dădu drumul unui cățel care o luă din loc vesel, adulmecînd iarba înainte de a încremeni preț de cîteva clipe în atitudinea pocăită a cîinilor cînd se ușurează, ca apoi să se zbenguie din nou și să se joace. Niște copii drăgălași și bucălați ca niște măcăleandri în straiele lor pestrițe se duceau la școală sporovăind. Și totuși, erau supușii regelui Spaniei care într-o zi aveau să se ducă să le crape capetele ticăloșilor de franțuzi. O pisică, întorcîndu-se acasă, trecu pe lîngă el ; din bot îi atîrnau lăbuțele unei păsărele. Din dugheana unui plăcintar se revărsa un miros plăcut de cocă și grăsime ce se îmbina cu mirosul searbăd din măcelăria de alături ; stăpîna spăla cu multă apă pragul mînjit cu

sînge. Dincolo de tîrg, pe un tăpșan acoperit cu iarbă, se înălța nelipsita spînzurătoare, dar trupul atîrnat de ea stătuse atît amar de vreme în ploaie, în soare și-n vînt, încît ajunsese aproape mătăsos și moale, ca lucrurile de demult lăsate în părăsire ; o boare de vînt se juca prietenește cu zdrențele acelea ale căror culori se veștejiseră. O companie de oșteni înarmați cu arbalete ieșeau să tragă în sturzi ; erau niște burghezi cumsecade și veseli care se băteau pe umăr în timp ce stăteau de vorbă ; fiecare purta cîte un sac unde în curînd aveau să se adune părticele de viață care, cu o clipă mai înainte, cîntaseră în înaltul cerului. Zénon grăbi pasul. Multă vreme se află singur pe un drum ce șerpuia între două pajiști. Lumea întreagă părea alcătuită doar din cer transparent și iarbă verde, umflată de sevă, unduind fără încetare pe pămînt ca un talaz. Se gîndi o clipă la conceptul alchimist *viriditas*, nevinovata țîșnire a ființei ce crește liniștită din însăși natura lucrurilor, firișor de viață în stare pură, apoi renunță la orice noțiune ca să se poată dărui pe de-a întregul prospețimii dimineții.

Peste vreun sfert de ceas ajunse din urmă un negustor de mărunțișuri pipernicit, care mergea în fața lui cu o boccea în mînă ; își dădură bineațe ; omul se văita că-i merge prost negustoria din cauză că o grămadă de sate din interiorul țării fuseseră jefuite de soldățime. Aici măcar era liniște ; nu se întîmpla mai nimic. Zénon își urmă calea și se pomeni iar singur. Pe la amiază se așeză ca să-și mănînce pîinea pe un povîrniș de unde se vedea strălucind în zare marea, ca o dungă cenușie.

Un drumeț cu un toiag lung veni și se așeză lîngă el. Era un orb ce-și scosese la rîndu-i din traistă cîte ceva ca să-și astîmpere foamea. Medicul se minună văzînd cu cîtă îndemînare se descotorosi omul acela cu ochii încețoșați de cimpoiul pe care-l ducea în spinare, desfăcîndu-i cureaua și așezîndu-l ușurel pe iarbă. Orbul era încîntat că e vreme frumoasă. Își cîștiga viața cîntînd din cimpoi pentru băieții și fetele care jucau la han sau în bătătura vreunei gospodării ; în seara aceea avea să doarmă la Heyst unde trebuia să cînte duminică ; avea s-o apuce apoi spre Slys : slavă Domnului, tineri erau berechet, așa că-ți aveai oriunde cîștigurile tale, ba, uneori,

mai și petreceai cîte-un pic. Oare i-ar veni lui Mynheer să creadă ? Ici-colo găseai chiar și femei care-i prețuiau pe orbi ; nu trebuie să-i plîngi din cale-afară pe cei ce n-au ochi. Ca mulți semeni de-ai săi, orbul folosea mereu, cu sau fără rost, cuvîntul a vedea : vedea că Zénon e un bărbat în floarea vîrstei și cu carte ; vedea că soarele e încă în înaltul cerului ; vedea că cel ce vine pe cărare, în spatele lui, e o femeie cam schiloadă ce duce în spinare o cobiliță cu două găleți. De altfel, lăudăroșeniile lui nu prea dădeau greș : el a fost cel ce și-a dat mai întîi seama că o năpîrcă se furișează prin iarbă. Ba chiar s-a căznit să ucidă spurcăciunea cu toiagul. Zénon s-a despărțit de el după ce i-a dat de pomană un gologan și a pornit-o la drum urmărit de binecuvîntările lui zgomotoase.

Cărarea ocolea o fermă destul de mare ; era singura prin locurile acelea, unde începeai să simți scrîșnind nisipul sub picioare. Gospodăria avea o înfățișare plăcută, cu lanurile sale legate ici-colo prin cîte-un șir de aluni, cu gardul care se întindea de-a lungul unui canal, cu curtea umbrită de un tei unde femeia cu cobilița se odihnea pe o bancă, ținînd lîngă ea cele două găleți. Zénon șovăi, apoi trecu mai departe. Ferma, numită Oudebrugge, fusese cîndva a familiei Ligre ; poate că mai era și acum. Cu cincizeci de ani în urmă, maică-sa și Simon Adriansen, cu puțină vreme înainte de a se căsători, se duseseră în numele lui Henri-Juste să încaseze arenda moșioarei ; drumul fusese o adevărată plăcere. Maică-sa se așezase pe marginea canalului, se descălțase și-și muiase picioarele în apă ; văzute astfel, păreau și mai albe ca de obicei. Mîncînd, Simon își umpluse barba cenușie cu firimituri. Mama îi cojise copilului un ou răscopt și-i dăduse mult rîvnita coajă. Joaca era să fugi pe dunele din apropiere în direcția din care bătea vîntul, ținînd în palmă cojița aceea atît de ușoară că-ți scăpa din mînă și plutea prin aer în fața ta, iar apoi se așeza o clipă pe jos, ca o pasăre, astfel încît trebuia necontenit să te căznești s-o prinzi la loc în palmă, ceea ce era destul de greu, fiindcă nu alergai drept înainte, ci făceai o sumedenie de ocolișuri și de linii frînte. Uneori i se părea că toată viața jucase același joc.

Acum mergea ceva mai încet fiindcă pămîntul era cam moale. Drumul, pe care-l recunoșteai numai după urmele lăsate de căruțe în nisip, urca și cobora printre dune. Se întîlni cu doi soldați ce țineau fără îndoială de garnizoana din Slys și se bucură că e înarmat, căci orice soldat întîlnit într-un loc pustiu se preschimbă lesne într-un tîlhar. Oștenii, însă, se mulțumiră să mormăie un „bună ziua" pe nemțește și părură foarte bucuroși cînd le răspunse în aceeași limbă. De pe un tăpșan, Zénon zări în sfîrșit satul Heyst cu estacada sa la adăpostul căreia se odihneau patru sau cinci bărci. Altele se legănau pe mare. Cătunul de la marginea necuprinsului era înzestrat, în mic, cu toate înlesnirile trebuincioase unui orășel : o hală, ce slujea fără îndoială scoaterii peștelui la mezat, o biserică, o piață cu o spînzurătoare, case scunde și hambare înalte. Hanul *La frumoasa Porumbiță*, despre care Josse îi spusese că le slujește fugarilor ca loc de adunare, era o cocioabă la marginea unei dune și avea un porumbar unde fusese înfiptă o mătură în chip de firmă, ceea ce însemna că ospătăria aceea prăpădită era totodată și bordel sătesc. Într-un atare loc trebuia să fii cu ochii în patru ca nu cumva să rămîi fără boccea și fără bani.

Un mușteriu, care se adăpase cu prea multă bere, o vărsa peste hameiul din grădină. De la un gemuleț al primului cat, o femeie îi strigă ceva bețivului, apoi își trase înapoi capul zbîrlit și se întoarse să mai tragă desigur un pui de somn și singură. Josse îi dăduse lui Zénon parola pe care și el o știa de la un prieten. Filozoful intră și salută pe toată lumea. Sala mare era afumată și întunecoasă ca un beci. Stăpîna, ghemuită în fața vetrei, făcea niște jumări, ajutată de un băiețel ce ținea foalele. Zénon se așeză la o masă și zise, stînjenit de faptul că trebuie să spună pe de rost, ca un măscărici la bîlci, niște cuvinte dinainte ticluite :

— Paza bună...

— ...trece primejdia rea, urmă femeia, întorcîndu-se. De unde veniți ?

— M-a trimis Josse.

— Da' știu că ne trimite lume, nu glumă, răspunse stăpîna făcîndu-i cu ochiul.

— Eu nu-s ceea ce crezi dumneata, spuse filozoful nemulţumit că vede în fundul sălii un sergent cu pană la căciulă care dădea pe gît o ulcică. Am acte-n regulă.

— Păi atunci, ce căutaţi la noi ? se burzului frumoasa hangiţă. Nu vă faceţi griji din cauza lui Milo, urmă ea arătîndu-l cu degetul pe soldat. E iubitul soru-mi. E înţeles cu noi. O să mîncaţi totuşi ceva ?

Întrebarea era aproape o poruncă. Zénon primi să mănînce ceva. Jumările erau pentru sergent ; gazda îi aduse într-un blid o tocană destul de gustoasă. Berea era bună. Află că oşteanul era albanez şi că trecuse Alpii în ariergarda ducelui. Vorbea o flamandă împestriţată cu cuvinte italieneşti ; hangiţa îl înţelegea, pare-se, fără prea multă greutate. Soldatul se plîngea că tremurase de frig toată iarna şi că prăzile nu erau aşa cum se vorbea prin Piemont, căci nu se găseau chiar atîţia luterani pe care să-i jefuieşti sau care să poată plăti o răscumpărare, după cum li se spusese pe acolo, ca să-i momească.

— Ce să-i faci ? zise gazda pe un ton de consolare. Omul nu cîştigă niciodată atîta cît cred ceilalaţi. Mariken !

Mariken coborî, cu o broboadă pe cap. Se aşeză lîngă sergent. Mîncau cu mîna din acelaşi blid. Ea îi băga în gură bucăţelele bune de slănină pe care le scotea din jumări. Copilul cu foalele o ştersese.

Zénon dădu strachina la o parte şi vru să plătească.

— De ce vă grăbiţi aşa ? întrebă frumoasa hangiţă, într-o doară. Omul meu şi Niclas Bambeke o să vină îndată la cină. Bieţii de ei, pe mare nu îmbucă decît mîncare rece.

— Aş vrea să văd barca de îndată.

— Carnea face douăzeci de bani, berea cinci, iar ţidula de liberă trecere de la sergent cinci galbeni, îi explică femeia cu politeţă. Patul se socoteşte separat. N-o să ridice ancora decît mîine dimineaţă.

— Am un permis de liberă trecere, protestă călătorul.

— Degeaba, dacă Milo nu-i mulţumit, i-o reteză apriga muiere. Aici, el e regele Filip.

— Încă nu-i sigur c-o să mă îmbarc, obiectă Zénon.

— Fără tocmeală ! bombăni albanezul din fundul sălii. N-o să mă spetesc zi și noapte pe estacadă ca să văd care pleacă și care nu.

Zénon plăti ce i se ceruse. Avusese grijă să-și pună într-o pungă numai atîția bani cît să nu creadă cineva că mai avea și alții, ascunși.

— Cum îi zice bărcii ?

— La fel ca și hanului, zise gazda. *Frumoasa Porumbiță.* N-ar fi bine să le încurce, nu-i așa, Mariken ?

— Te cred, răspunse fata. Cu *Cele patru zări* s-ar rătăci prin ceață și ar ajunge drept la Vilvorde.

Celor două femei gluma li se păru foarte caraghioasă, și chiar albanezul o pricepu destul de bine ca să rîdă în hohote. Vilvorde era un loc din inima țării.

— Puteți să vă lăsați lucrurile aici, zise gazda vesel.

— Mai bine le îmbarc chiar acum, spuse Zénon.

— Nu prea are încredere cetățeanul, zise Mariken batjocoritoare, pe cînd Zénon ieșea.

În prag, cît pe ce să se lovească de orbul care venea să cînte ca tineretul să poată juca. Recunoscîndu-l, orbul îl salută slugarnic.

Pe drumul către port se întîlni cu un pluton de soldați care urcau spre han. Unul dintre ei îl întrebă dacă vine de la *Frumoasa Porumbiță ;* după ce-i răspunse că da, îl lăsară să treacă. Aici, fără doar și poate, stăpîn era Milo.

Frumoasa Porumbiță, cea de pe mare, era o barcă destul de încăpătoare, cu fundul rotund, care se așeza pe nisip în timpul fluxului. Zénon putu să se apropie de ea pășind aproape numai pe uscat. Doi bărbați își făceau de lucru cu pînzele, împreună cu puștiul care ținuse mai adineauri foalele în fața vetrei hanului ; un cîine alerga printre grămezile de frînghii. Ceva mai încolo, într-o băltoacă, un morman însîngerat de capete și cozi de scrumbii dovedea că tot ce se pescuise fusese dus aiurea. Văzîndu-l pe călător, unul dintre bărbați sări jos din barcă.

— Eu sînt Jans Bruynie, zise el. Josse v-a trimis ? Vreți să ajungeți în Anglia ? Rămîne de văzut cît aveți de gînd să plătiți.

Zénon înțelese că puștiul fusese trimis ca să le dea de veste. Se vede treaba că-și făcuseră fel de fel de socoteli cu privire la bogăția lui.

— Josse mi-a spus că șaisprezece galbeni.

— Asta cînd e lume, domnule. Mai deunăzi erau unsprezece oameni. Mai mult de unsprezece nu se poate. Șaisprezece galbeni de fiecare luteran, asta face o sută șaptezeci și șase. Pentru un singur om, n-o fi chiar...

— Nu țin de religia reformată, îl întrerupse filozoful. Am o soră măritată la Londra cu un negustor...

— De la o vreme avem surori de astea cu duiumul, zise Jans Bruynie strengărește. Îți crește inima cînd vezi oameni care așa, pe nepusă masă, înfruntă răul de mare doar ca să-și îmbrățișeze neamurile.

— Spune-mi cît ceri, insistă medicul.

— Păcatele mele, nu vreau să vă scîrbesc de plimbarea dumneavoastră în Anglia, domnule. Mie, unul, călătoria asta nu-mi place. Dat fiindcă sîntem ca și pe picior de război cu ei...

— Încă nu, spuse filozoful, mîngîind capul cîinelui ce-și urmase stăpînul pe plajă.

— Ei, tot un drac, zise Jans Bruynie. Călătoria e îngăduită fiindcă nu-i încă oprită, dar nu-i chiar pe de-a-ntregul îngăduită. Pe vremea reginei Maria, nevasta lui Filip, mai mergea ; să nu vă fie cu supărare, pe eretici îi ardeau pe rug ca și pe-aici. Acum toate merg de-a-ndoaselea. Regina e copil din flori și face la plozi într-ascuns. Cică-i fată mare, dar asta-i doar așa, ca să-i dea cu tifla Maicii Domnului. În țara aia îi căsăpesc pe preoți și se ușurează în potire. Nu-i frumos. Mai bine pescuiesc pe lîngă coastă.

— Poți să pescuiești și în larg, zise Zénon.

— Cîtă vreme pescuiești, poți să te întorci acasă cînd vrei ; dacă mă duc în Anglia, călătoria poate să țină mai mult... Vîntul bate, știți dumneavoastră, sau, dimpotrivă, stă... Și dacă cumva s-or găsi unii mai curioși și și-or vîrî nasul în încăreătura mea, ar da peste-o marfă cam ciudată, la ducere, și-atunci, la întoarcere... Ba o dată, adăugă el vorbind mai încet, am adus praf de pușcă pentru Domnul de Nassau. În ziua aia, nu prea era plăcut să mergi cu barca mea.

— Mai sînt și alte bărci, spuse filozoful într-o doară.

— Asta rămîne de văzut, domnule. *Sfînta Barbara* lucrează de obicei cu noi ; are însă niște stricăciuni ; n-ai ce-i face. *Sfîntul Bonifaciu* a avut anumite neajunsuri... Sînt, firește, bărci și pe mare, dar, Dumnezeu știe cînd s-or întoarce... Dacă nu vă grăbiți prea tare, vă puteți duce să vedeți și pe la Blankenberghe sau la Weendyune, dar o să găsiți tot prețurile de-aici.

— Dar aceea de-colo, zise Zénon arătîndu-i o barcă mai ușoară, unde un omuleț stătea nepăsător la pupă și-și făcea de mîncare.

— *Cele patru zări ?* Duceți-vă, dacă vă dă inima ghes, spuse Jans Bruynie.

Zénon stătea pe o putină aruncată și se gîndea. Botul cîinelui i se odihnea pe genunchi.

— În tot cazul, în zori tot plecați ?

— La pescuit, domnul meu, la pescuit. Desigur, dacă ați avea, să zicem, cincizeci de galbeni...

— Am patruzeci, răspunse Sébastien Théus cu hotărîre.

— Hai, fie patruzeci și cinci. Nu vreau să scot șapte piei de pe un mușteriu. Dacă n-aveți altă treabă mai grabnică decît să vă vedeți sora de la Londra, de ce nu stați două-trei zile la *Frumoasa Porumbiță*?... Vin tot timpul fugari și-s grăbiți, de la sfîrîie călcîiele... N-ați mai plăti decît partea ce vi se cuvine.

— Mai bine plec fără zăbavă.

— Bănuiesc eu de ce... Și-apoi, trebuie să fim prevăzători, că de, dacă cumva se schimbă vîntul... Ați căzut la învoială cu grangurul de la han?

— Mi-au stors cinci galbeni...

— Nu-i treaba noastră, spuse Jans Bruynie dispreţuitor; muierile se dau bine pe lîngă el ca să n-avem neplăceri aici pe uscat. Hei, Niclas, strigă el tovarășului său, uite și călătorul!

Un băiat roșcovan, cu niște umeri uriași, ieși pe un tambuchi.

— Ăsta-i Niclas Bambeke, zise stăpînul bărcii. Mai e și Michiel Sottens, dar s-a dus să mănînce acasă. Gustați ceva cu noi la *Frumoasa Porumbiță*? Lăsați-vă lucrurile aici.

— O să-mi trebuiască la noapte, răspunse medicul, ferindu-și geanta pe care Jans voia să pună mîna. Sînt chirurg și am sculele la mine, adăugă el ca să-l lămurească în privința greutății genții care altminteri ar fi putut să le dea de bănuit.

— Domnul chirurg și-a luat și arme de foc, constată stăpînul batjocoritor, zărind cu coada ochiului patul de metal al pistoalelor ce-i umflau buzunarele medicului.

— E om prevăzător, zise Niclas Bambeke sărind din barcă. Chiar și pe mare te întîlnești cu oameni răi.

Zénon se luă după ei pe drumul care ducea spre han. Cînd ajunseră la colțul halei o coti spre dreapta, lăsîndu-i să-și închipuie că vrea doar să se ușureze. Cei doi bărbați mergeau înainte vorbind aprins despre ceva, însoțiți de cîine și de copil care alergau în jurul lor. Zénon dădu ocol halei și în curînd ajunse din nou pe plajă.

Se însera. La vreo două sute de pași, un paraclis pe jumătate năruit se înfunda încet în nisip. Se uită înăuntru. În naosul cu statui mîncate de sare, se întindea o băltoacă rămasă de la ultima maree. Fără îndoială că aici starețul s-ar fi recules și s-ar fi rugat. Zénon se așeză în pridvor, odihnindu-și capul pe geantă. La dreapta se vedeau fundurile negre ale bărcilor și un felinar aprins la pupa *Celor patru zări*. Călătorul se gîndi la ceea ce avea să facă în Anglia. Primul lucru era să caute să nu fie luat drept o iscoadă papistășească ce face pe fugarul. Se și văzu hoinărind pe străzile Londrei, căutîndu-și o slujbă — chirurg al flotei sau ceva pe la vreun medic, întocmai ca slujba pe care o avusese la Jean Myers. Nu vorbea englezește, dar o limbă se învață repede și apoi, cu latina te descurci oriunde. Cu un pic de noroc avea să găsească de lucru la vreun mare senior dornic de afrodiziace sau de leacuri împotriva podagrei. Era deprins cu lefurile mari, dar care nu ți se plătesc întotdeauna, cu un loc în capul sau la coada mesei, după toanele lui Milord sau ale Alteții-sale, cu certurile cu cîrpacii de prin partea locului care se uitau chiorîș la șarlatanul străin. La Innsbruck sau aiurea, văzuse toate lucrurile astea. Va trebui să-și aducă aminte să nu pomenească niciodată de Papa altfel decît cu ură, așa ca aici de Jean Calvin, și să-și bată joc de regele Filip, după cum se obișnuia în Flandra cu regina Angliei.

Felinarul bărcii *Cele patru zări* se apropie, legănat în mîna unui om. Stăpînul pirpiriu și chel se opri în fața lui Zénon care se ridică în capul oaselor.

— Am văzut că domnia-voastră a venit să se odihnească în pridvor. Casa mea e aici la doi pași ; dacă domnia-voastră se teme cumva de umezeală...

— Stau bine și-aici, zise Zénon.

— N-aș vrea să par prea curios, dar aș putea-o întreba pe domnia-voastră cît cer ăia pînă în Anglia ?

— Nu se poate să nu le știi prețurile.

— Nici prin gînd nu-mi trece să-i bîrfesc. Timpul prielnic nu ține mult ; după sărbătoarea Tuturor Sfinților, domnia-voastră trebuie să înțeleagă că nu mai e așa lesne s-o pornești pe mare. Dar cel puțin dacă ar fi oameni cinstiți... Că doar nu v-oți fi închipuind că pe banii

ăștia o să vă ducă pînă la Yarmouth ? Nu, nici vorbă, o să vă schimbe pe mare cu niscai pescari de dincolo și ăștia o să vă stoarcă iar de bani.

— E și asta o cale ca oricare alta, răspunse călătorul cu gîndul aiurea.

— Domnia-voastră nu s-a gîndit oare că pentru un bărbat care nu mai e chiar așa de tînăr e cam primejdios să plece singur cu trei vlăjgani ? Nu-i mare lucru să păleşti omul cu vîsla. Vînd pe urmă ţoalele englejilor și nu-i știe nici vîntul, nici pămîntul.

— Nu cumva vrei să mă duci dumneata în Anglia cu *Cele patru zări ?*

— Nici gînd, căci barca mea nu ajunge pînă acolo. Chiar și pînă în Frise e prea departe. Dar dacă domnia-voastră vrea doar să schimbe aerul, atunci știe desigur că Zeelanda a ieșit, cum s-ar zice, de sub călcîiul regelui. De cînd însuși Domnul de Nassau l-a împuternicit pe căpitanul Sonnoy, sînt la „Calici" pe-acolo, cu duiumul... Ştiu fermele de unde se aprovizionează Domnii Sonnoy și de Dolhain... Care-i meseria domniei-voastre ?

— Îmi vindec semenii, zise medicul.

— Domnia-voastră va avea prilejul să vindece răni și lovituri de toată frumusețea pe corăbiile domnilor ălora. Şi, dacă știi să tragi foloase de pe urma vîntului, în cîteva ceasuri ai și ajuns acolo. Am putea pleca chiar înainte de miezul nopţii ; barca mea n-are nevoie de cine știe ce adîncime.

— Şi cu patrulele de la Sluys ce faci ?

— Mai cunosc și eu pe cîte cineva. Am și prieteni pe acolo. Dar domnia-voastră o să trebuiască să-și lepede hainele astea bune și să se îmbrace ca un marinar prăpădit... Dacă cumva s-o urca vreunul în barcă...

— Încă nu mi-ai spus cît ceri.

— Cinsprezece galbeni i s-ar părea prea mult domniei-voastre ?

— N-ar fi scump. Dar pe întuneric eşti sigur că n-o să ajungem la Vilvorde ?

Omuleţul chel se strîmbă ca toţi dracii.

— Mama lor de calviniști. Trăsni-i-ar Dumnezeu ! Asta v-au spus-o la *Frumoasa Porumbiță ?*

— Spun și eu ce-am auzit, răspunse Zénon scurt.

Omul plecă înjurînd. După vreo zece pași se întoarse legănînd felinarul. Chipul lui mînios se preschimbase din nou într-un chip slugarnic.

— Văd că domnia-voastră știe ce se zvonește pe-aici. urmă el mieros, dar nu trebuie să le creadă chiar pe toate. Să mă iertați că mi-am cam ieșit din fire, dar eu unul n-am nici un amestec în povestea cu arestarea Domnului de Battenbourg. Cîrmaciul nici nu era de prin partea locului... Și-apoi, în privința cîștigului, nici nu se compară : capul Domnului de Battenbourg făcea parale, nu glumă. La mine în barcă, domnia-voastră va fi la adăpost ca și în casa prea cinstitei sale mame...

— Ajunge, zise Zénon. Barca dumitale poate să pornească la miezul nopții ; pot să-mi schimb hainele în casa dumitale, care e aici aproape, iar prețul e cincisprezece galbeni. Acum, lasă-mă în pace.

Dar omulețul nu era dintre cei cărora le astupi gura cu una cu două. Nu se liniști decît după ce-l asigură că, dacă e prea ostenit, se poate odihni la el acasă fără prea multă cheltuială, urmînd să plece abia în noaptea următoare. Căpitanul Milo închide ochii ; la urma urmei, cinstitul călător nu-i cununat cu Jans Bruynie. Rămas singur, Zénon se întrebă cum se făcea că, să-i fi văzut bolnavi, i-ar fi îngrijit cu tot devotamentul pe ticăloșii ăștia pe care, zdraveni fiind, i-ar fi ucis bucuros. După ce felinarul se află din nou la locul lui, la pupa corăbiei *Cele patru zări,* se sculă. Bezna nopții îi tăinuia orice mișcare. Merse încet vreun sfert de leghe către Weenduyne cu geanta sub braț. Nu era cu putință să știi care din cei doi măscărici minte, sau dacă nu cumva, din întîmplare, spun amîndoi adevărul. Se putea, de asemenea, să fi mințit amîndoi și pînă la urmă să fie vorba doar de o rivalitate între doi prăpădiți. Cine o vrea n-are decît să-și bată capul cu treaba asta.

O dună ascunse luminile tîrgului Heyst cu toate că acesta era foarte aproape. Își găsi un locșor la adăpost de vînt și mult mai încoace de limita fluxului pe care o ghiceai chiar pe întuneric, după nisipul umed. Noaptea de vară era călduță. Mai putea și în zori să ia o hotărîre. Se înveli cu cazaca. Pîcla acoperea toate stelele, în

afară de Vega, aproape de zenit. Marea își urma veșnicul vuiet. Dormi fără vise.

Înainte de revărsatul zorilor, îl trezi frigul. O geană de lumină cuprindea cerul și dunele. Fluxul era gata să-i atingă încălțările. Îl trecu un fior, dar răcoarea aceea purta în ea, chiar de pe acum, făgăduiala unei zile frumoase de vară. Frecîndu-și ușor picioarele amorțite de nemișcarea de peste noapte, se uita cum marea fără chip își zămislește nestatornicele-i valuri. Larma care n-a contenit o clipă de la începutul veacurilor vuia înainte. Prefiră printre degete un pumn de nisip. *Calculus :* orice cugetare asupra numerelor începea și se încheia cu acea scurgere de atomi. Chiar dacă fiecare zi cuprinsă în povestirile din Biblie ar fi ținut un veac și tot n-ar fi fost de ajuns ca stîncile să se fărîmițeze astfel. Meditațiile filozofilor antichității îl învățaseră încă din tinerețe să se uite de sus la acel fleac de șase mii de ani, singurul lucru pe care evreii și creștinii, măsurînd totul după neînsemnata durată a memoriei omenești, consimt să-l cunoască din străvechiul trecut al omenirii. Niște țărani din Dranoutre îi arătaseră prin turbării niște trunchiuri uriașe de copaci despre care își închipuiau că au fost aduși acolo de apele Potopului, dar pămîntul fusese potopit și de alte ape decît cele legate de povestea unui patriarh ce prețuia vinul, după cum mai fusese mistuit și de alte flăcări decît de cele ale neînsemnatului prăpăd al Sodomei. Darazi îi vorbise despre nesfîrșitele veacuri ce nu-s decît o clipită din răsuflarea veșniciei. Zénon socoti că la anul, la douăzeci și patru februarie, dacă o mai fi în viață, avea să împlinească cincizeci și nouă de ani. Dar acești cincizeci și ceva de ani erau asemenea pumnului de nisip : din ei țîșneau, amețitoare, cifre nenumărate. Timp de un miliard și jumătate de clipe, trăise ici-colo pe pămînt, pe cînd Vega se rotea în preajma zenitului și marea vuia pe toate țărmurile lumii. Văzuse pînă acum de cincizeci și opt de ori iarba primăverii și plinătatea verii. Dacă un om de vîrsta asta trăiește sau moare, nu înseamnă mare lucru.

Soarele începuse să încălzească binișor, cînd, de pe vîrful dunei, văzu *Frumoasa Porumbiță* întinzîndu-și pînzele și pornind în larg. Ar fi avut vreme bună în tim-

pul călătoriei. Barca, grea, se îndepărta mai repede decît ar fi crezut. Zénon se culcă la loc în adăpostul lui de nisip, lăsînd căldura soarelui să șteargă orice urmă a amorțelei de peste noapte și urmărindu-și sîngele atît de roșu printre pleoapele închise. Își cîntărea sorții de izbîndă de parcă ar fi fost vorba de altcineva. Fiind înarmat, l-ar putea sili pe netrebnicul de la cîrma bărcii *Cele patru zări* să-l ducă pe vreun țărm oarecare frecventat doar de „Calicii" de pe apă ; s-ar pricepe, pe de altă parte, să-i sfărîme țeasta cu un glonte, dacă ar avea de gînd să îndrepte barca spre o corabie de-a regelui. Se slujise fără nici o remușcare de aceeași pereche de pistoale ca să-i facă de petrecanie unui arnăut ce-l atacase odinioară într-o pădure din Bulgaria, iar atunci cînd scăpase din capcana întinsă de Perrotin se simțise într-adevăr bărbat. Azi însă, gîndul că s-ar putea să fie nevoit să-i zboare creierii prefăcutului aceluia i se părea respingător și atîta tot. Sfatul de a se alătura, în calitate de chirurg, echipajelor Domnilor Sonnoy sau de Dolhain era bun ; într-acolo îl îndreptase pe Han pe vremea cînd patrioții aceștia pe jumătate pirați nu aveau încă autoritatea și mijloacele pe care le dobîndiseră de curînd, în urma noilor tulburări. Nu era exclusă o slujbă pe lîngă Mauriciu de Nassau : cu siguranță că Înălțimea-sa ducea lipsă de medici. Viața de partizan sau de pirat nu prea se deosebea de cea dusă în armata poloneză sau în flota turcească. În cel mai rău caz, ar putea chiar să mînuiască o vreme cauterul sau scalpelul în oastea ducelui. Iar în ziua cînd războiul l-ar scîrbi din cale-afară, i-ar rămîne nădejdea că va putea ajunge, pe jos, într-un colț de lume unde să nu se fi înstăpînit încă cea mai crîncenă dintre toate prostiile omenești. Nimic din toate acestea nu era cu neputință. Dar trebuia să se gîndească și la faptul că s-ar putea, la urma urmei, să nu-l stingherească nimeni nici la Bruges.

Căscă. Alternativele astea nu-l mai interesau. Își scoase ghetele pline de nisip, înfundîndu-și cu plăcere picioarele în stratul cald și fluid, căutînd și găsind, ceva mai jos, răcoarea umedă. Își scoase hainele, își așeză cu grijă sacul și pantofii grei peste ele și se îndreptă spre

mare. Începuse refluxul ; cu apa pînă la genunchi, străbătu băltoace scînteietoare și se lăsă în voia valurilor.

Se afla gol și singur ; întîmplările lunecaseră de pe el, asemenea veșmintelor. Era iar acel Adam Cadmon al filozofilor ermetici, înfipt în miezul lucrurilor, acela în care se lămurește și se rostește ceea ce peste tot aiurea este înnăscut dar nerostit. În toată nemărginirea aceea, nimic nu avea nume : nu-și îngădui gîndul că pasărea ce pescuia, legănîndu-se pe creasta unui val, e un pescăruș și că strania lighioană ce-și mișca în apă membrele atît de diferite de cele ale omului este o stea de mare. Talazurile se tot retrăgeau, lăsînd în urma lor scoici cu spirale la fel de precise ca ale lui Arhimede ; soarele se ridica pe nesimțite, micșorînd umbra omenească de pe nisip. Cuprins de un gînd smerit din pricina căruia ar fi fost ucis în orice piață publică de-a lui Mahomet, sau de-a lui Hristos, își zise că simbolul cel mai potrivit al presupusului Bine Suprem e tot acela ce se socotește în mod absurd drept cel mai pâgîn dintre toate și că globul de văpăi e singurul Dumnezeu la îndemîna privirii ființelor care fără de el ar pieri. De asemenea, cel mai adevărat dintre îngeri e pescărușul ce, spre deosebire de Serafimi și Heruvimi, trăiește în chip neîndoios. În lumea aceea lipsită de năluci, însăși cruzimea e nevinovată : peștele care se vînzolește în valuri va fi peste o clipă doar o îmbucătură gustoasă și însîngerată în ciocul păsării care pescuiește, dar pasărea nu atribuia foamei sale pretexte necinstite. Vulpea și iepurele, viclenia și teama, trăiau în dunele unde dormise, dar ucigașul nu se bizuia pe vreo lege stabilită cîndva de o vulpe înțeleaptă sau primită de la o vulpe-dumnezeu ; victima nu se socotea pedepsită pentru nelegiuirile ei și, murind, nu încredința pe nimeni că s-a supus stăpînului său. Violența mării nu cunoștea mînia. În singurătatea aceea, moartea, totdeauna dezgustătoare printre oameni, era curată. Încă un pas pe granița dintre fluid și lichid, dintre nisip și apă și un val mai puternic decît altele l-ar descumpăni ; agonia atît de scurtă și fără martori ar semăna mai puțin cu moartea. Într-o bună zi, s-ar putea să-i pară rău după un atare sfîrșit. Dar posibilitatea asta, ca și proiectele referitoare la Anglia sau la Zeelanda erau izvorîte din

temerile din ajun sau din primejdii viitoare ce nu-și aflau locul în clipa aceea neumbrită, planuri alcătuite de gîndire și nu necesități impuse ființei. Ceasul plecării nu sosise încă.

Se întoarse să-și ia hainele, dar le găsi destul de greu, căci un strat subțire de nisip le și acoperise. În acel scurt răstimp, retragerea mării schimbase distanțele. Talazurile înghițiseră fără zăbavă pecetea pașilor săi pe nisipul umed ; pe nisipul uscat, vîntul ștergea orice urmă. Trupul lui spălat își uitase oboseala. O altă dimineață petrecută pe malul mării se lega direct de aceasta, de parcă scurtul răstimp plin de nisip și apă ar fi stăruit zece ani : pe cînd se afla la Lübeck, se dusese cu fiul giuvaergiului la mare, la vărsarea rîului Trave, ca să culeagă niște chihlimbar baltic. Caii se scăldaseră și ei ; descotorosiți de șei și învelitori, șiroind de apa mării, în locul pașnicelor animale de povară dintotdeauna, se preschimbaseră din nou în niște ființe trăind pentru sine. Într-una din bucățile de chihlimbar se afla o gîză prinsă în rășină ; se uitase ca printr-o ferestruică la gîngania întemnițată într-altă vîrstă a pămîntului în care el, unul, nu putea pătrunde. Dădu din cap, de parcă ar fi vrut să alunge o albină sîcîitoare : de la o vreme retrăia prea des clipele de mult apuse ale trecutului său, nu fiindcă i-ar fi părut rău după ele sau fiindcă le-ar fi dus dorul, ci pentru că pereții timpului păreau să se fi surpat. Ziua petrecută la Travemunde se prinsese în amintire ca într-o materie aproape nepieritoare, mărturie a unei vremi cînd fusese fericit că trăiește. Dacă ar mai trăi încă zece ani, tot așa s-ar întîmpla poate și cu ziua de azi.

Își puse iar, fără nici o plăcere, carapacea omenească. O rămășiță de pîine din ajun și plosca pe jumătate plină cu apa dintr-un rezervor îi aduseră aminte că drumul său trebuia să treacă pînă la capăt printre oameni. Era nevoit să se ferească de ei, dar în același timp să primească mai departe ajutorul lor și să-i ajute la rîndu-i. Își cumpăni sacul pe umăr și-și agăță ghetele de cingătoare cu ajutorul șireturilor, ca să-și prelungească plăcerea de a umbla desculț. Ocolind Heystul, ce i se părea un buboi pe pielea frumoasă a nisipului, o luă drept înainte printre dune. Din locul cel mai înalt de prin

preajmă, se întoarse ca să privească marea. *Cele patru zări* se odihnea tot la adăpostul estacadei; se mai apropiaseră și alte bărci de port. O pînză în zare părea neprihănită ca o aripă; era poate barca lui Jans Bruynie.

Merse vreun sfert de ceas departe de cărările bătute. Într-o vîlcea dintre două tăpșane acoperite cu o iarbă tăioasă, văzu, îndreptîndu-se spre el, o ceată de șase oameni: un bătrîn, o femeie, doi bărbați în floarea vîrstei și doi băieți înarmați cu bîte. Bătrînul și femeia înaintau cu greu prin hîrtoape. Erau cu toții îmbrăcați ca niște burghezi. Ai fi zis că oamenii preferă să treacă fără să atragă atenția. Totuși, cînd li se adresă, îi răspunseră, căci drumețul cuviincios ce vorbea franțuzește îi liniști pe dată prin grija de care dădu dovadă față de ei. Cei doi tineri veneau de la Bruxelles; erau niște patrioți catolici care se căzneau să ajungă în tabăra principelui de Orania. Ceilalți erau calviniști; bătrînul era un învățător din Tournai care fugea în Anglia împreună cu cei doi fii ai săi; femeia ce-și ștergea fruntea cu o batistă era nora lui. Drumul lung, străbătut pe jos, îl dăduse gata pe bietul om; se așeză cîteva clipe pe nisip ca să-și tragă sufletul; ceilalți făcură cerc în jurul lui.

Familia se alăturase tinerilor burghezi din Bruxelles, la Eeclo; aceeași primejdie și aceeași bejenie îi unise pe acești oameni care în alte împrejurări s-ar fi dușmănit. Băieții vorbeau cu admirație despre Domnul de La Mark care jurase să nu-și mai radă barba pînă cînd cei doi conți nu vor fi răzbunați; luase calea codrului împreună cu oamenii lui și-i spînzura fără milă pe spaniolii care-i cădeau în gheare; bărbați de soiul ăstuia le trebuiau Țărilor de Jos. Zénon mai află de la fugarii din Bruxelles și amănunte în legătură cu prinderea Domnului de Battembourg și a celor optsprezece seniori din suita sa, trădați de cîrciumarul care-i ducea în Frise: cei nouăsprezece oameni fuseseră închiși în cetatea Vilvorde și li se tăiaseră capetele. Feciorii învățătorului se îngălbeneau auzind una ca asta, căci se gîndeau cu groază la ce-i așteaptă și pe ei pe malul mării. Zénon îi liniști: Heyst părea un loc sigur, atîta vreme cît îi plăteai căpitanului dijma; spre deosebire de principi, niște fugari

fără însemnătate nu erau în primejdie să fie dați pe mîna spaniolilor. Îi întrebă pe cei din Tournai dacă sînt înarmați; desigur; chiar și femeia avea un cuțit. Îi sfătui să nu se despartă; dacă rămîneau strîns uniți, n-aveau a se teme c-o să fie jefuiți în timpul călătoriei pe mare; la han, ca și pe puntea vasului, ar fi totuși mai înțelept să doarmă iepurește. Cît despre stăpînul bărcii *Cele patru zări*, nu prea era om de încredere, dar cei doi tineri din Bruxelles erau, fără îndoială, destul de zdraveni ca să-l țină în frîu și, odată ajunși în Zeelanda, cu siguranță c-or să dea peste cetele răsculaților.

Învățătorul se sculase cu chiu cu vai. Zénon răspunse la rîndu-i la întrebările lor, spunîndu-le că e medic prin împrejurimi și că-l bătuse gîndul și pe el să treacă marea. Întrebările se opriră aici; pe ceilalți nu-i priveau treburile lui. Cînd să se despartă, îi dădu dascălului o sticluță cu niște picături menite să-i ușureze cîtăva vreme gîfîiala. Îi mulțumiră și-și luă rămas bun.

Se uită la ei cum își urmează calea spre Heyst și dintr-o dată hotărî să se ia după ei. Fiind mai mulți, călătoria avea să fie mai puțin primejdioasă; ba chiar, pe malul celălalt, ar putea să se și ajute unii pe alții în primele zile. Merse vreo sută de pași în urma lor, apoi încetini, lăsînd să crească distanța între el și mica ceată. La gîndul că o să dea iarăși ochii cu Milo și cu Jans Bruynie îl cuprindea dinainte o oboseală de neîndurat. Se opri în loc și o porni spre inima țării.

Se tot gîndea la buzele învinețite și la gîfîiala bătrînului. Dascălul acela care-și lăsa de izbeliște amărîta lua de agoniseală, care înfrunta focul, sabia și apa ca să-și poată mărturisi în gura mare credința că cei mai mulți oameni sînt din veac meniți Iadului, i se părea o dovadă grăitoare a obștești nesocotințe; dincolo însă de aceste nebunii dogmatice, între neliniștitele ființe omenești existau fără îndoială repulsii și dușmănii izvorîte din străfundurile firii lor și care, în ziua cînd oamenii nu vor mai avea obiceiul să se căsăpească unii pe alții din pricini religioase, vor răbufni într-alt fel. Cei doi patrioți din Bruxelles păreau mai cu scaun la cap, dar băieții aceia ce-și primejduiau viața pentru libertate se credeau totuși niște supuși credincioși ai regelui Filip; după părerea lor,

toate ar merge bine în ziua în care ar scăpa de duce. Racilile lumii erau însă mult mai adînci.

În curînd ajunse din nou la Oudebrugge, și de astă dată intră în curtea gospodăriei. Acolo dădu peste aceeași femeie : stătea pe jos și smulgea iarbă pentru niște vătui închiși într-un coș mare. Un copil în cămășuță îi dădea tîrcoale. Zénon ceru un strop de lapte și puțină mîncare. Femeia se sculă, strîmbîndu-se, și-l rugă să-și scoată singur din puț ulciorul cu lapte ; avea reumatism la mîini și-i venea greu să învîrtească roata. În timp ce el se lupta cu scripetele, femeia intră în casă și se întoarse cu niște brînză de vaci și cu o felie de turtă. Îl rugă s-o ierte că laptele e așa prost, slab și albăstrui.

— Vaca e bătrînă și aproape secătuită, spuse femeia. Parcă ar fi obosit de cînd ne tot dă lapte. Cînd o ducem la taur, nu mai vrea. N-o să avem încotro și-o să trebuiască s-o mîncăm cît de curînd.

Zénon o întrebă dacă gospodăria e tot a familiei Ligre. Ea se uită la el cu o mutră dintr-o dată bănuitoare.

— N-oți fi cumva omul lor ? Pînă la Sfîntul Mihail nu le sîntem datori cu nimic.

Zénon o liniști : căuta pentru plăcerea lui ierburi de leac și apoi se întorcea la Bruges. Așa cum își închipuise, gospodăria era a lui Philibert Ligre, senior de Dranoutre și Oudenove, grangur mare în Consiliul Flandrei. După cum îi explica bătrînica, oamenii bogați au o grămadă de nume.

— Știu, zise el. Sînt neam cu ei.

Se cunoștea că femeii nu-i prea venea să-l creadă. Înfățișarea acelui drumeț ce călătorea pe jos nu era chiar măreață. Îi spuse în treacăt că mai fusese o dată pe acolo, de mult. Totul era cam așa cum ținea el minte, dar parcă mai mic.

— Dacă ați mai venit, eram aici, zise femeia; de peste cincizeci de ani nu m-am mișcat de-aici.

Parcă își aducea aminte că după ce prînziseră pe iarbă, lăsaseră țăranilor rămășițele, dar nu le mai ținea minte chipurile. Femeia veni și se așeză pe bancă lîngă el ; îi stîrnise amintirile.

— Pe vremea aia stăpînii veneau uneori, urmă ea. Eu sînt fata fostului gospodar de aici ; pe atunci erau

unșpe vaci. Toamna, le trimitem la Bruges o căruță plină de oale cu unt topit. Acum s-a schimbat; dumnealor au lăsat totul baltă... și-apoi, nu mai pot să-mi țin mîinile în apă rece, că mă dor.

Și le ținea în poală, încrucișîndu-și degetele strîmbate de boală. O sfătui să și le vîre în fiecare zi în nisip cald.

— De nisip nu ducem lipsă pe-aci, spuse ea.

Copilul se tot învîrtea ca un tirirez prin curte, scoțînd niște sunete de neînțeles. Poate că era cam înapoiat. Femeia îl chemă și de îndată ce-l văzu venind spre ea cu pași mărunți, o minunată duioșie îi lumină chipul ei urîțel. Îi șterse cu grijă bășicuțele de scuipat de la colțul gurii.

— Ăsta-i îngeraşul meu, zise ea încet. Mă-sa muncește la cîmp cu ăia doi pe care-i aștepteazā.

Zénon întrebă de tatăl copilului. Era stăpînul bărcii *Sfîntul Bonifaciu*.

— *Sfîntul Bonifaciu* a avut niște necazuri, zise el făcîndu-se că știe totul.

— Acum apele s-au liniștit, spuse femeia. O să lucreze pentru Milo. Trebuie să cîștige și el un ban; din toți feciorii mei, am rămas doar cu doi. Eu, una, am ținut doi bărbați, iaca așa, domnule, urmă ea, și cîteșitrei am făcut zece copii. Opt sînt la cimitir. După atîtea necazuri nu m-am ales cu nimic... Ăl mic muncește cu ziua la morar, cînd e vînt, așa că avem totdeauna pîine. Ba mai are drept și la tărîțele de pe jos. Pe aici pămîntul nu-i bun pentru grîu.

Zénon se uită la grajdul dărăpănat. După datină, cineva bătuse odinioară în cuie o bufniță, lovită fără îndoială cu un pietroi și pironită acolo de vie; ce mai rămăsese din pene, flutura la adierea vîntului.

— De ce-ați schingiuit zburătoarea asta ce vă aducea foloase? întrebă el arătînd cu degetul pasărea răpitoare răstignită. Ființele astea mănîncă șoarecii care vă prăpădesc grîul.

— Habar n-am, domnule, zise femeia, dar așa e obiceiul. Ș-apoi, strigătul lor vestește moartea.

Nu-i mai răspunse nimic. Se vedea bine că femeia vrea să-l întrebe ceva.

— Domnule, fugarii aceia pe care-i duce *Sfîntul Bonifaciu*... Bineînțeles, ne alegem cu toții cu cîte ceva pe-aici. Chiar azi le-am vîndut de-ale gurii la vreo șase. Și-apoi sînt unii de care ți-e mai mare mila cînd îi vezi... Dar, stai totuși și te gîndești dacă asta-i o treabă cinstită. Oamenii nu fug chiar așa, de florile mărului... Și ducele și regele știu pesemne ce fac.

— Nu te silește nimeni să întrebi cine-s oamenii ăștia, zise călătorul.

— Asta, așa-i, făcu ea dînd din cap.

Zénon luase cîteva fire din grămada de iarbă și le vîra prin leasa coșului, iar vătuii le ronțăiau.

— Poate vă plac lighioanele astea, domnule, urmă ea îndatoritoare. Îs grase, fragede, numai bune... Ziceam să le pregătim duminică. Nu v-aș lua decît douășcinci de parale pe bucată.

— Mie ? zise el uimit. Dar ce-o să mîncați duminică seara ?

— Domnule, spuse ea cu-o privire rugătoare, omul nu trăiește doar pentru burtă... Cu banii ăștia și cu cele cinșpe parale cît face gustarea, o s-o trimit pe noru-mea la *Frumoasa Porumbiță* să ia ceva de băut. Din cînd în cînd trebuie să-ți mai încălzești și sufletul. O să închinăm în sănătatea dumneavoastră.

N-avea să-i dea restul la galbenul pe care i-l întinse. Cam așa bănuise și el. Puțin îi păsa. Bucuria o întinerise : la urma urmei, poate că tocmai ea era fata aceea de cinsprezece ani care-i făcuse o plecăciune lui Simon Adriansen cînd îi dăduse niște gologani. Își luă geanta și se îndreptă spre poartă, după ce femeia făcu obișnuitele plecăciuni.

— Să nu-i uitați, domnule, zise ea întinzîndu-i coșul. O să-i facă plăcere cucoanei dumneavoastră : la oraș nu-s ca ăștia. Și fiindcă sînteți oleacă neam cu dumnealor, spuneți-le să ne dreagă acoperișul pînă-n iarnă. Tot anul plouă-n casă.

Ieși cu coșul pe braț, ca un țăran care se duce la tîrg. Drumul o apucă destul de repede printr-un crîng, apoi ajunse pe niște țarini. Se așeză pe marginea șanțului și-și vîrî cu grijă mîna în coș. Îndelung, aproape cu volup-

tate, mîngîie animalele cu blana catifelată, cu spinarea unduioasă, cu pieptul moale sub care bătea năvalnic inima. Vătuii, nici măcar speriaţi, mîncau înainte ; Zénon se întreba cum se oglindea oare lumea şi el însuşi în ochii lor bulbucaţi şi vioi. Ridicînd capacul le dădu drumul pe cîmp. Bucurîndu-se de libertatea lor, se uita cum dispar prin hăţişuri vietăţile pătimaşe şi hrăpăreţe, făuritorii labirinturilor subterane, fiinţele sperioase ce se joacă totuşi cu primejdia, făpturile lipsite de apărare, înzestrate doar cu puterea şi iuţeala picioarelor, scăpînd de nimicire numai datorită însuşirii lor neţărmurite de a se înmulţi. Dacă ar izbuti cumva să scape de capcane, de bîte, de dihori, de ereţi şi-ar mai urma cîtva timp zbenguiala şi hîrjoana ; la iarnă, pe zăpadă, blăniţa li s-ar albi ; la primăvară ar începe să se hrănească din nou cu iarba verde şi gustoasă. Cu piciorul, împinse coşul în şanţ.

Îşi urmă drumul fără alte aventuri. În noaptea următoare dormi sub un pîlc de copaci. A doua zi ajunse destul de devreme la porţile oraşului, iar oştenii de pază îl salutară cu acelaşi respect dintotdeauna.

De îndată ce pătrunse în oraş, spaima pe care şi-o înăbuşise cîtva timp puse din nou stăpînire pe el ; fără să vrea ciulea urechea la vorbele trecătorilor, dar nu auzi nimic neobişnuit în legătură cu nişte călugări tineri sau cu iubirile unei fete frumoase din nobilime. De asemenea, nimeni nu pomenea nimic despre un medic care îngrijise nişte răsculaţi şi se ascunsese sub un nume fals. Ajunse la azil tocmai la timp ca să-i ajute pe fraţii Luca şi Cyprien care se căzneau să facă faţă mulţimii de bolnavi. Scrisorica lăsată înainte de plecare zăcea pe masă ; o mototoli, frămîntînd-o între degete ; da, prietenul lui din Ostende se simţea mai bine. În seara aceea îşi îngădui să mănînce mai mult şi mai bine ca de obicei.

CAPCANA

O lună și mai bine se scurse fără neplăceri. Se hotărîse ca azilul să-și închidă porțile cu puțin înainte de Crăciun, iar doctorul Sébastien Théus avea să plece, de astă dată pe față, în Germania, unde trăise și lucrase odinioară. În forul său interior, și fără să pomenească deschis acele regiuni binevoitoare față de luteranism, Zénon își propunea să se îndrepte spre Lübeck. S-ar fi bucurat să-l vadă din nou pe înțeleptul Aegidius Friedhof și să se întîlnească iar cu Gerhart, acum om în toată firea. Poate că ar putea dobîndi slujba aceea de conducător al spitalului Sfîntul-Duh, pe care bogatul giuvaergiu aproape că i-o și asigurase pe vremuri.

Confratele său, alchimistul Riemer din Ratisbona, căruia Zénon îi trimisese pînă la urmă vești, îi adusese la cunoștință o întîmplare norocoasă la care nu mai nădăjduia. Un exemplar al *Proteoriilor*, scăpat de la foc la Paris, își croise drum pînă în Germania ; un învățat din Wittenberg tălmăcise lucrarea în latinește și astfel stîrnise iar vîlvă în jurul filozofului. Sfîntul Oficiu, întocmai ca Sorbona altădată, se arăta îngrijorat, dar învățatul din Wittenberg și confrații lui descoperiseră, dimpotrivă, în textele acelea socotite eretice de către catolici, o aplicare a spiritului critic ; aforismele, pe de altă parte, explicînd minunea ca un rezultat al credinței nețărmurite a celui asupra căruia s-a exercitat, păreau folositoare, atît în ceea ce privește stîrpirea eresurilor papistășești cît și a întăririi propriei lor doctrine referitoare la credința care mîntuiește. În mîna lor, *Proteoriile* se preschimbau într-un instrument ușor deformat, dar devreme ce o carte există și acționează asupra minții oamenilor, trebuie să te aștepți la asemenea ocolișuri. Ba chiar se zicea că, dacă i s-ar da de urmă, i s-ar propune o catedră de filozofie a naturii la universitatea saxonă. O atare cinste nu

era lipsită de riscuri și ar fi fost mai prudent să renunțe la ea și să se ocupe de lucrări de alt soi și care să-i lase mai multă libertate, dar legătura nemijlocită cu gîndirea altor oameni era ispititoare după acea îndelungată închidere în sine, iar pe de altă parte, văzînd cum tresare o operă considerată moartă, filozoful simțea pînă-n străfundurile ființei sale bucuria unei învieri. Totodată, *Tratatul lumii fizice*, neglijat de cînd cu năpasta ce dăduse peste Dolet, fusese tipărit din nou de către un librar din Basel, unde prejudecățile și acrele discuții de odinioară fuseseră parcă date uitării. Prezența fizică a lui Zénon nu prea mai era folositoare : ideile lui roiseră și fără el.

De cînd se întorsese de la Heyst, nu mai auzea pomenindu-se despre mica ceată a Îngerilor. Se ferea cu cea mai mare grijă să rămînă între patru ochi cu Cyprien, astfel încît valul mărturisirilor fusese stăvilit. Anumite măsuri, la care Sébastien Théus dorise să-l îndemne pe fostul stareț ca să-i scape de nenorocire pe toți, se înfăptuiseră de la sine. Fratele Florian avea să plece în curînd la Anvers unde mînăstirea lui, pîrjolită odinioară de cei ce sfărîmau statuile, se ridica din nou ; urma să zugrăvească fresce pe bolțile mînăstirii. Pierre de Hamaere se dusese pe la filialele din provincie ca să le cerceteze socotelile. Noua administrație hotărîse să se facă niște lucrări în subsolul mînăstirii ; anumite părți, gata să se prăbușească, fuseseră zidite, lipsindu-i astfel pe Îngeri de tainicul lor adăpost. Întrunirile de peste noapte încetaseră aproape cu siguranță ; acele imprudențe scandaloase ajunseseră fără îndoială să se reducă la proporțiile unor obișnuite și mărunte păcate călugărești. Pe de altă parte, vremea era cam potrivnică întîlnirilor lui Cyprien cu Preafrumoasa lui în grădina părăsită, iar Idelette își găsise poate un iubit mai de soi decît un tînăr călugăr.

Se vede că acestea erau pricinile pentru care Cyprien umbla posomorît. Nu-și mai îngîna cîntecele țărănești și-și îndeplinea îndatoririle cu o mutră posacă. La început, Sébastien Théus își închipuise că tînărul infirmier era necăjit, ca și fratele Luca, de faptul că azilul avea să fie închis destul de curînd. Într-o dimineață văzu că fața băiatului e brăzdată de urmele lacrimilor.

Îl chemă în laborator și închise ușa. Se aflau din nou singuri, ca pe vremea primejdioaselor mărturisiri ale lui Cyprien, a doua zi după Duminica Tomii. Zénon vorbi cel dintîi :

— I s-a întîmplat vreo nenorocire Preafrumoasei ? întrebă el pe neașteptate.

— Nu pot s-o mai văd, răspunse băiatul cu glas stins. Se încuie în odaia ei cu arăpoaica și zice că-i bolnavă ca să-și ascundă povara.

Îi povesti că singurele vești care ajungeau pînă la el treceau prin gura unei măicuțe, mai mituită cu daruri, mai înduioșată de starea fetei pe care avea sarcina s-o slujească. Tinerilor le era însă greu să se înțeleagă cu ajutorul acestei femei săracă cu duhul pînă la prostie. Ușițele tainice de odinioară nu mai existau și, oricum ar fi fost, cele două fete se temeau acum și de umbra lor, așa că n-ar mai fi îndrăznit să se încumete și să iasă noaptea din mînăstire. E drept că fratele Florian, fiind pictor, intra cînd vroia în paraclisul călugărițelor bernardine, dar se spăla pe mîini de toată povestea asta.

— Ne-am certat, spuse Cyprien amărît.

Femeile așteptau sorocul Idelettei cam pe la sfîrșitul lunii februarie. Medicul socoti că mai sînt pînă atunci aproape trei luni. La vremea aceea urma să fi ajuns de mult la Lübeck.

— Nu deznădăjdui, zise el încercînd să-l îmbărbăteze pe tînărul călugăr. Femeile sînt foarte dibace și tari de înger, cînd e vorba de așa ceva. Dacă maicile descoperă povestea asta, n-au nici un interes să bată toba. Nu-i greu să lași un nou-născut la ușa bisericii și să-l încredințezi milei obștești.

— Ulcioarele și clondirele astea-s plin de prafuri și rădăcini, zise Cyprien neliniștit. O s-o ucidă frica dacă nu-i dăm o mînă de ajutor. Dacă Mynheer ar binevoi...

— Nu înțelegi că e prea tîrziu și că n-am cum să ajung pînă la ea ? Și-apoi, să nu mai adăugăm și vărsarea de sînge la toate păcatele noastre de pînă acum.

— Parohul de la Ursel a lepădat rasa, zise deodată Cyprien, și a fugit în Germania cu iubita lui. N-am putea care și noi...

— Cu o fată de rangul ei și în starea în care e ea, nici n-o să apucați bine să ieșiți din Bruges și o să vă și recunoască cineva. Nu te mai gîndi la una ca asta. În schimb, n-o să se mire nimeni că un călugăr tînăr bate drumurile cerșindu-și pîinea. Pleacă singur. Pot să-ți dau cîțiva galbeni de drum.

— Nu pot, spuse Cyprien plîngînd în hohote.

Se prăvălise pe masă cu capul în palme. Zénon se uita la el cu o milă nețărmurită. Plăcerea trupească era o capcană și acești doi copii căzuseră în ea. Mîngîie cu duioșie părul tuns scurt al tînărului călugăr și ieși din odaie.

Trăsnetul se abătu mai devreme decît se așteptase. Pe la jumătatea lunii decembrie se afla la han cînd auzi niște vecini vorbind despre ceva, cu acea șopăială ațîțată care nu vestește niciodată ceva bun, căci aproape totdeauna e vorba de vreo năpastă care-a lovit pe careva. O fată de neam mare, găzduită la maicile bernardine, sugrumase un copil născut înainte de vreme, dar care ar fi putut să trăiască și pe care tocmai îl făcuse. Nelegiuirea se aflase doar datorită servitoarei acelei domnișoare, o arăpoaică mică ce fugise îngrozită din camera stăpînă-si și umblase înnebunită pe străzi. Niște oameni cumsecade, mînați desigur și de o preacinstită curiozitate, adunaseră cioroaica de pe drumuri ; pe limba ei greu de înțeles, dezvălui pînă la urmă totul. După aceea, maicile nu mai putuseră să oprească străjile cînd veniseră s-o ia pe domnișoara. Glume grosolane cu privire la fetele nobile dar rele de muscă și la micile taine ale călugărițelor se amestecau cu strigăte de mînie. În viața searbădă a orășelului, unde chiar și zvonul iscat de marile evenimente ale zilei ajungea parcă înăbușit, scandalul acesta trezea mai mult interes decît povestea îndelung discutată a unei biserici arse sau a unor protestanți spînzurați.

Cînd ieși de la han, Zénon o văzu pe Idelette culcată în căruța străjii, trecînd pe strada Lungă. Era galbenă ca turta de ceară, așa ca lăuzele, dar umerii obrajilor și ochii îi ardeau de friguri. Unii oameni se uitau la ea cu milă, dar cei mai mulți se îmboldeau s-o huiduiască. Printre aceștia erau și cofetarul cu nevastă-sa. Amărîții

mahalalei se răzbunau astfel pe veşmintele minunate şi pe cheltuielile nebuneşti ale acelei păpuşi frumoase. Două dintre tîrfele Lubeniţei, care se aflau din întîmplare pe acolo, erau cele mai înverşunate, de parcă domnişoara le-ar fi stricat socotelile.

Zénon se întoarse acasă cu inima strînsă de parcă ar fi văzut o căprioară lăsată pradă haitei de copoi. Îl căută pe Cyprien prin azil, dar tînărul călugăr nu era acolo, şi Zénon nu îndrăzni să întrebe de el la mînăstire, de teamă să nu atragă atenţia asupra lui.

Tot mai nădăjduia că Idelette, întrebată fiind de magistrat sau de grefieri, va avea atîta minte cît să-şi născocească un iubit închipuit. Copila, care-şi muşcase mîinile toată noaptea ca să nu ţipe şi astfel tînguiala ei să scoată totul la iveală, era însă la capătul puterilor. Povesti şi plînse îndelung şi nu tăinui nici întîlnirile de pe malul apei cu Cyprien, nici hîrjonelile şi petrecerile din adunările Îngerilor. Ceea ce i-a scîrbit mai mult pe scribii care-i înregistrau măturisirile şi apoi pe oamenii care se dădură în vînt ca să afle ecourile acestora, a fost mai cu seamă faptul că mîncaseră şi băuseră, la lumina lumînărilor, anafura şi vinul furate din altar. Nelegiuirile trupeşti păreau mai ticăloase din pricina acelui soi de pîngărire. Cyprien a fost arestat a doua zi; apoi, le-a venit rîndul lui François de Bure, Florian, fratelui Quirin şi celorlalţi doi novici implicaţi. Matthieu Aerts a fost şi el arestat, dar i s-a dat drumul de îndată, în urma unui verdict prin care se arăta că ar fi fost vorba, chipurile, despre altcineva. Unul dintre unchii săi era consilier municipal la Bruges.

Timp de cîteva zile, azilul Saint-Cosme, pe jumătate închis, şi de unde medicul urma să plece peste o săptămînă ca să se ducă în Germania, a fost năpădit de o gloată de curioşi. De la fratele Luca nimeni n-a aflat nimic; nu vroia să creadă în afacerea asta nici în ruptul capului. Zénon îi îngrijea, dar nici gînd n-avea să le răspundă la întrebări. O vizită a Greetei l-a înduioşat aproape pînă la lacrimi: bătrînica se mulţumise să dea din cap spunînd că ţi-e mai mare jalea.

O rugă să stea la el toată ziua ca să-i spele și să-i dreagă rufăria. Furios, îl pusese pe fratele Luca să închidă ușa azilului înainte de vreme; Greete, care cosea sau călca lîngă fereastră, îl liniștea fie prin tăcerea ei prietenoasă, fie prin vorbele ei pline de calmă înțelepciune. I-a povestit fel de fel de fleacuri din viața lui Henri-Juste pe care nu le știa, cîrpănoșenii josnice sau îmbrățișări smulse cu sila de la slujnice: de altminteri, era un om destul de cumsecade, și cînd îl găseai în toane bune, glumea și dădea bacșișuri destul de ușor. Greete își aducea aminte de numele și chipul multor rude de care Zénon habar n-avea: era în stare, de pildă, să spună pe de rost tot pomelnicul copiilor, morți de mici, înșirați între Henri-Juste și Hilzonde. Zénon s-a pomenit visînd cîteva clipe la ce-ar fi putut să se aleagă de vieţile acelea curmate atît de repede, lăstare ale unui singur copac. Pentru prima dată în viața lui a ascultat cu luare aminte o lungă povestire despre tatăl său; îi cunoștea numele și povestea, dar cînd era copil auzise doar niște aluzii amare referitoare la el. Acel tînăr cavaler italian, ajuns fată biserească doar de formă și ca să-și potolească ambiția lui și a familiei, dăduse ospețe, își plimbase cu trufie mantia de catifea roșie și pintenii de aur prin Bruges, se desfătase cu o fată la fel de tînără, dar la urma urmei mai puțin nefericită decît Idelette azi, și dintr-asta izvorîseră lucrările, aventurile, meditațiile, proiectele acelea ce țineau de cincizeci și opt de ani. În lumea asta, singura unde putem pătrunde, totul este mai ciudat decît ne închipuim noi, din obișnuință. În sfîrșit, Greete și-a băgat în buzunar foarfeca, ața și testeaua de ace și a spus că rufăria lui Zénon e gata, pregătită pentru drum.

După plecarea ei, a încins soba băii de aburi instalată de el într-un ungher al azilului după modelul celei avute odinioară la Pera, dar pe care n-o prea folosise pentru bolnavii săi, adesea îndărătnici față de atari îngrijiri. S-a spălat îndelung, și-a tăiat unghiile, s-a bărbierit cu mare migală. Își lăsase barbă în mai multe rînduri, la oaste sau pe drumul mare de nevoie, aiurea ca să se ascundă mai bine sau cel puțin ca să nu bată la ochi fiindcă nu se supune modei, dar îi plăcea mai mult o față netedă și rasă. Apa și aburii i-au amintit baia făcută cu atîta dichis

la Frösö, după călătoria în țara laponilor. Sign Ulfsdatter îl slujise ea însăși, după obiceiul cucoanelor de prin partea locului. Săvîrșise această treabă de servitoare cu demnitatea unei regine. Cu ochii minții, Zénon a văzut din nou putina mare cu cercuri de aramă și modelul șervetelor brodate.

L-au arestat a doua zi. Ca să scape de torturi, Cyprien mărturisise tot ce i se ceruse, ba și mai multe chiar. Dintr-asta i s-a tras un mandat de aducere și lui Pierre de Hamaere, care se afla pe atunci la Audenarde. Cît despre Zénon, mărturiile tînărului călugăr erau de natură să-l nenorocească : după spusele acestuia, medicul fusese încă de la început confidentul și complicele Îngerilor. El, chipurile, i-a dat lui Florian băuturile vrăjite menite s-o cucerească pe Idelette, iar mai pe urmă, tot el i-a îmbiat cu niște leacuri spurcate ca s-o facă să-și lepede plodul. Întemnițatul născocise o prietenie nelegiuită între el și medic. Zénon a avut mai tîrziu prilejul să se gîndească îndelung la aceste afirmații care contraziceau pe de-a întregul faptele reale : ipoteza cea mai simplă era că băiatul, înnebunit, încerca să iasă basma curată băgînd la apă pe altcineva ; sau poate, dorind să obțină de la Sébastien Théus unele servicii și mîngîieri, ajunsese să creadă pînă la urmă că le și primise. Omul cade totdeauna într-o capcană oarecare : într-asta sau într-alta, pentru Zénon era totuna.

În orice caz, Zénon era pregătit. S-a predat fără împotrivire. Ajungînd la grefă, i-a uimit pe toți spunîndu-și numele adevărat.

Partea a treia

Temnița

NON È VILTÀ, NE DA VILTÀ PROCEDE
S'ALCUN, PER EVITAR PIÙ CRUDEL SORTE,
ODIA LA PROPRIA VITA E CERCA MORTE...

MEGLIO È MORIR ALL'ANIMA GENTILE
CHE SUPPORTAR INEVITABIL DANNO
CHE LO FARRIA CAMBIAR ANIMO E STILE.
QUANTI HA LA MORTE GIÀ TRATTI
D'AFFANO !
MA MOLTI CH 'HANNO IL CHIAMAR MORTE A
VILE
QUANTO TALOR SIA DOLCE ANCOR NON
SANNO.[1]

GIULIANO DE'MEDICI

---

[1] Nu-i mişelie, nici din mişelie purcede,
De-şi urăşte cineva viaţa şi-şi caută moartea,
Ca să se apere de-o soartă mult mai crudă...

Decît să rabde chinul de neînlăturat
Ce-i va răpi şi virtutea şi obrazul,
Mai bună-i moartea pentru sufletul ales.
Pe cîţi nu i-a vindecat de spaimă, moartea !
Dar unii veştejesc fuga aceasta
Căci încă nu ştiu ce bine e să mori.

ACTUL DE ACUZARE

N-a petrecut decît o singură noapte în închisoarea orașului. Chiar a doua zi a fost dus, cu destulă considerație, într-o cameră ce dădea în curtea grefei ; era înzestrată cu zăvoare și gratii strașnice, dar un întemnițat de vază își putea afla acolo aproape toate înlesnirile dorite. Odinioară fusese ținut aici un consilier municipal, învinuit de niște matrapazlîcuri, și încă mai de mult, un nobil ce fusese cumpărat cu bani grei de către francezi ; era un arest cît se poate de cuviincios. De altfel, noaptea petrecută în închisoare fusese de ajuns ca să-l umple pe Zénon de păduchi ; trei zile s-a tot chinuit să scape de ei. Spre marea lui uimire, i s-a îngăduit să ceară rufărie de acasă ; peste cîteva zile i s-a dat înapoi chiar și trusa de scris. Cărțile însă i s-au refuzat. În curînd a avut voie să se plimbe în toate zilele în curtea ba înghețată, ba plină de noroi, însoțit de neisprăvitul acela care-i slujea ca temnicer. Totuși, teama, teama de tortură nu-l slăbea. Faptul că existau oameni plătiți ca să-și chinuiască metodic semenii i se păruse totdeauna scandalos acestui om a cărui meserie era să-i îngrijească. Își făurise de multă vreme o platoșă, nu împotriva durerii, care în sine nu putea fi mai cumplită decît aceea a unui rănit operat de chirurg, ci împotriva grozăviei că e provocată cu bunăștiință. Încet-încet, se obișnuise cu gîndul că-i e frică. Dacă i s-ar întîmpla într-o bună zi să geamă, să urle sau să acuze pe cineva în mod mincinos așa cum făcuse Cyprien, vina ar fi a acelora care izbutesc să schingiuiască sufletul unui om. Încercarea aceea atît de temută nu s-a ivit însă. Se vede că intraseră în joc protecții înalte. Nu l-au putut împiedica să simtă însă în fundul sufletului, pînă la sfîrșit, frica de cazne ; ori de cîte ori se deschidea ușa era nevoit să-și stăpînească o tresărie.

Cu cîțiva ani în urmă, cînd venise la Bruges, crezuse că-și va găsi amintirea dizolvată în neștiință sau uitare.

Pe asta-și bizuise șubreda-i siguranță ; totuși, năluca lui supraviețuise, ascunsă în străfundul memoriei oamenilor ; țîșnea acum în urma acestui scandal, mai vie decît bărbatul pe lîngă care trecuseră atîta timp nepăsători. Dintr-o dată se închegau zvonuri nelămurite amestecate cu chipul grosolan al vrăjitorului, al trădătorului, al neisprăvitului, al iscoadei străinilor, chip ce pîlpîie totdeauna și pretutindeni în închipuirea celor neștiutori. Nimeni nu-l recunoscuse pe Zénon în Sébastien Théus ; retrospectiv, toată lumea îl recunoștea. Pe vremuri, nimeni la Bruges nu-i citise scrierile ; desigur că nici atunci nu erau răsfoite, dar, știindu-se că fuseseră condamnate la Paris și suspectate la Roma, fiecare se socotea îndreptățit să defăimeze acele cărți primejdioase. Firește, cîțiva curioși ceva mai ageri la minte trebuie să-i fi bănuit de mult identitatea ; Greete nu era singura ființă înzestrată cu ochi și cu ținere de minte. Oamenii aceia tăcuseră, ceea ce ar fi dovedit că-i sînt mai degrabă prieteni decît dușmani, sau poate că așteptaseră doar să le vină apa la moară. Zénon a stat mereu în cumpănă dacă cineva îl înștiințase pe starețul Cordelierilor sau dacă, dimpotrivă, dîndu-i voie unui necunoscut să se urce în caleașca lui, la Senlis, călugărul știuse că are de-a face cu filozoful ale cărui lucrări foarte controversate erau arse în piața publică. Zénon credea mai degrabă în adevărul celei de a doua ipoteze, căci ținea să-i fie cît mai îndatorat cu putință acelui om atît de inimos.

Oricum ar fi stat lucrurile, nenorocirea care-l lovise își schimbase înfățișarea. Nu mai era un figurant neînsemnat în dezmățul cîtorva novici și a doi-trei călugări nevrednici ; era din nou protagonistul propriei sale aventuri. Capetele de acuzare se înmulțeau, dar cel puțin nu va mai fi personajul lipsit de importanță înlăturat la repezeală de o judecată grăbită, așa cum i s-ar fi întîmplat poate lui Sébastien Théus. Procesul său risca să se prelungească din pricina unor spinoase probleme de competență. Magistrații burghezi judecau în ultimă instanță delictele de drept comun, iar episcopul ținea să aibă cuvîntul hotărîtor într-un complex proces de ateism și erezie. O atare pretenție era supărătoare din partea unui om de curînd numit de către Rege într-un oraș unde pînă atunci

nu se simţise nevoia unei episcopii şi care li se părea multora un susţinător al Inchiziţiei înfipt cu dibăcie în Bruges. De fapt, această faţă bisericească îşi propunea să-şi justifice cît mai strălucit puterea, conducînd procesul după sfînta dreptate. Canonicul Campanus, în ciuda vîrstei sale înaintate, s-a zbătut cît a putut; a propus, şi pînă la urmă a obţinut, ca doi teologi de la Universitatea din Louvain, unde acuzatul îşi luase diploma de drept canonic, să fie admişi la proces în calitate de asistenţi; nimeni nu ştia dacă această măsură fusese luată cu încuviinţarea episcopului, sau împotriva voinţei sale. O părere exagerată, pe care o vînturau nişte extremişti, era că un necredincios ale cărui păreri trebuiau total reduse la tăcere cădea direct sub jurisdicţia tribunalului Sfîntului-Oficiu şi că cel mai bun lucru ar fi să-l trimită sub pază strasnică să cugete într-o temniţă a mînăstirii Santa-Maria din Roma. Oamenii cu scaun la cap ţineau dimpotrivă să judece pe loc ateul născut la Bruges şi întors cu nume fals în oraşul unde prezenţa lui în mijlocul unei colectivităţi de oameni credincioşi înlesnise fel de fel de tulburări. Zénon, individul care petrecuse doi ani la curtea Regelui Suediei era poate un spion al ţărilor nordice; nimeni nu uitase că trăise odinioară printre turci; rămînea de văzut dacă nu cumva se lepădase de dreapta credinţă, după cum se zvonise. Se pornea unul din acele procese cu acuzaţii multiple ce riscă să dureze ani de zile şi servesc drept abces de fixare puroiului unui oraş întreg.

În toată harababura aceea, învinuirile datorită cărora Sébastien Théus fusese arestat treceau pe planul al doilea. Episcopul, ostil din principiu acuzaţiilor de magie, dispreţuia povestea cu farmecele de dragoste, pe care le considera nişte aiureli; dar anumiţi magistraţi burghezi credeau în ele, iar pentru oamenii de rînd aici era miezul întregii pricini. Ca în toate procesele care-i zăpăcesc o vreme pe toţi gură-cască, încet-încet se conturau, pe două planuri, două afaceri ciudat de diferite: una, aşa cum se răsfrîngea în mintea oamenilor legii a căror meserie este să judece, şi alta, aşa cum o născocea mulţimea căreia îi trebuiesc monştri şi victime. Judecătorul însărcinat cu cercetările respinsese de la început orice legături intime cu mica ceată de exaltaţi ce-şi ziceau Îngeri; în-

vinuirile lui Cyprien fuseseră contrazise de ceilalţi şase acuzaţi ; nu-l cunoşteau pe medic decît din vedere, cînd trecea pe sub bolţile mînăstirii sau pe strada Lungă. Florian se mîndrea că o cucerise pe Idelette fără să fi avut nevoie de rădăcină de mandragoră, promiţîndu-i sărutări, cîntece duioase şi dansuri în timpul cărora te ţii de mînă ; însăşi fărădelegea Idelettei dezminţea povestea cu fiertura abortivă, pe care domnişoara se jura pe toţi sfinţii că nici n-o ceruse vreodată, nici n-avusese de ce s-o refuze ; ba mai mult, Zénon i se părea lui Florian un individ cam bătrîn, dedat ce-i drept vrăjitoriei, dar potrivnic din răutate hîrjonelilor Îngerilor şi care încercase să-l despartă pe Cyprien de ei. Din toate declaraţiile astea cam încîlcite se putea cel mult trage concluzia că aşa-zisul Sébastien Théus aflase cîte ceva despre desfrîul din spălătorie, dar nu-şi făcuse datoria, adică nu-i denunţase.

Rămînea în picioare posibilitatea unei legături neîngăduite între el şi Cyprien, dar toată mahalaua ridica în slăvi bunele moravuri şi frumoasele virtuţi ale medicului ; pînă la urmă, era totuşi ceva necurat într-un renume atît de desăvîrşit. Ancheta stărui asupra problemei sodomiei ce stîrnea curiozitatea judecătorilor : tot căutînd, li s-a părut că au găsit pe fiul unuia din bolnavii lui Jean Myers cu care inculpatul se împrietenise la începutul şederii sale la Bruges ; n-au stăruit, din respect faţă de o familie bună, iar cavalerul, vestit pentru înfăţişarea sa plăcută, era de mult la Paris, unde îşi termina studiile. Zénon ar fi rîs de o atare descoperire : prietenia se mărginise la schimburi de cărţi. Din legăturile mai josnice, dacă or fi fost, nu rămăsese nici urmă. Filozoful preconizase însă deseori în scrierile sale experimentarea cu ajutorul simţurilor şi folosirea tuturor posibilităţilor trupului ; dintr-o astfel de învăţătură se pot deduce plăcerile cele mai păcătoase. Bănuiala stăruia, dar, din lipsă de dovezi, totul se reducea la un proces de intenţii.

Alte acuzaţii erau însă mult mai primejdioase. Chiar unii călugări îl acuzau pe medic de faptul că preschimbase azilul într-un loc de întîlnire al fugarilor ce se sustrăgeau justiţiei. În privinţa aceasta, ca şi într-altele, fratele Luca se dovedi foarte folositor ; părerea lui era cît se poate de limpede : nimic nu era adevărat din toată

povestea aceea. Dezmățul din spălătorie fusese mult exagerat ; Cyprien era doar un ageamiu ce se lăsase dus de nas de o fată din cale afară de frumoasă ; medicul era fără cusur. Cît despre fugarii răsculați sau calviniști, dacă cumva trecuseră pragul azilului, în orice caz nu purtau o pancartă la gît, iar cei ce munceau acolo aveau altă treabă decît să-i tragă de limbă. După ce ținu astfel cea mai lungă cuvîntare din toată viața lui, se retrase. Îi mai dădu lui Zénon și alt ajutor, deosebit de mare. Făcînd curat în azilul pustiu, găsi piatra cu chip de om pe care filozoful o aruncase în sertar, și zvîrli în canal obiectul acela ce nu trebuia să se afle prea la vedere. Organistul, dimpotrivă, îi dăună inculpatului ; desigur, n-avea de spus decît lucruri bune despre el, dar faptul că Sébastien Théus nu era Sébatien Théus îi lovise în moalele capului și pe el și pe nevastă-sa. Îi făcu cel mai mare rău pomenind despre profețiile hazlii de care cei doi soți rîseseră cu atîta poftă ; oamenii stăpînirii le găsiră la Saint-Cosme într-un dulap din camera cu cărți, și dușmanii lui Zénon știură să se folosească de ele.

În timp ce conțopiștii copiau caligrafic cele douăzeci și patru de capete de acuzare adunate împotriva lui Zénon, aventura Idelettei și a Îngerilor se apropia de sfîrșit. Nelegiuirea domnișoarei de Loos fusese dovedită și pedeapsa cuvenită era moartea ; nici chiar prezența tatălui ei n-ar fi scăpat-o, dar acesta, ținut ca ostatic împreună cu alți flamanzi în Spania, nu află vestea nenorocirii ei decît mult mai tîrziu. Idelette muri cuviincios și creștinește. Executarea sentinței fusese grăbită cu cîteva zile, ca să nu cadă tocmai în zilele de Crăciun. Opinia publică se schimbase : înduioșați de purtarea pocăită și de ochii plînși ai Preafrumoasei, oamenii o compătimeau pe fetița aceea de cincisprezece ani. După datină, Idelette ar fi trebuit să fie arsă de vie pentru pruncucidere ; dar fiind de viță nobilă, judecătorii hotărîră să i se taie capul. Din păcate, călăului, zăpăcit de gîtul ei plăpînd, îi tremură mîna ; se văzu nevoit s-o ia de trei ori de la capăt și, după ce dreptatea se făcu, o luă la goană huiduit de mulțime și urmărit de un potop de saboți și de o grămadă de verze adunate de prin coșurile din piață.

Procesul Îngerilor ţinu mai mult : judecătorii se străduiau să stoarcă mărturisiri care să dea la iveală ramificaţii tăinuite ajungînd poate chiar pînă la secta Fraţilor întru Sfîntul Duh, nimicită la începutul veacului ; rătăciţii aceia mărturisiseră şi săvîrşiseră, pare-se, atari păcate. Nebunul de Florian era însă neînfricat ; înfumurat pînă şi în timpul caznelor, pretindea că nu datorează nimic învăţăturilor ereticeşti ale unui oarecare Mare Maestru Adamist, Iacob van Almagien, evreu pe deasupra, mort cu vreo cincizeci de ani în urmă. Descoperise de unul singur şi fără nici un sprijin teologic raiul neîntinat al plăcerilor trupeşti. Toţi cleştii din lume n-o să-l facă să mărturisească altceva. Singurul care a scăpat de osîndă a fost fratele Quirin, căci avusese statornicia să se prefacă fără încetare nebun, chiar şi în mijlocul chinurilor, şi ca atare fusese închis la balamuc. Ceilalţi cinci osîndiţi muriră creştineşte ca şi Idelette. Prin mijlocirea temnicerului său deprins cu soiul ăsta de negustorie, Zénon îl plătise pe gîde să-i sugrume pe tineri înainte ca focul să-i fi atins, mică învoială foarte obişnuită, menită să rotunjească de minune leafa prăpădită a călăilor. Vicleşugul a mers la Cyprien, la François de Bure şi la unul dintre novici ; i-a scutit de ce e mai cumplit, dar n-a putut, fireşte, să-i ferească şi de groaza de pe urma căreia au pătimit înainte. În ceea ce-i priveşte însă pe Florian şi pe celălalt novice, vicleşugul a dat greş, căci călăul n-a avut timp să se strecoare pe nesimţite pînă la ei şi să-i ajute ; lumea i-a auzit urlînd vreme de aproape două sferturi de ceas.

Economul era şi el de faţă, dar mort. De îndată ce fusese adus de la Audenarde şi închis la Bruges, ceruse unor prieteni din oraş să-i aducă nişte otravă şi, nemaiputînd să-l ardă de viu, îl arseseră mort, după datină. Lui Zénon nu-i plăcuse cîtuşi de puţin individul acela şiret, dar era nevoit să recunoască faptul că Pierre de Hamaere ştiuse să-şi ia soarta în propriile lui mîini şi să moară ca un bărbat.

Zénon a aflat toate amănuntele de la prealimbutul său temnicer ; ticălosul îşi cerea iertare pentru necazul ce se întîmplase celor doi osîndiţi ; zicea chiar că ar putea să dea înapoi o parte din bani, cu toate că nu fusese vina nimănui. Zénon a dat din umeri. Se învăluise într-o ne-

păsare soră cu moartea ; singurul lucru care mai avea însemnătate era să-şi cruţe puterile pînă la capăt. În noaptea aceea însă n-a putut să doarmă. Căutînd în mintea lui un leac împotriva acestei grozăvii, se gîndea că, dacă ar fi fost vorba să salveze pe cineva, Cyprien sau Florian s-ar fi aruncat desigur în foc : ca de obicei, faptele erau mai puţin cumplite decît neţărmurita prostie omenească. Deodată se poticni de-o amintire : pe vremea tinereţii lui, îi vînduse emirului Nurreddin reţeta focului lichid de care se folosiseră la Alger într-o luptă navală şi pe care, de atunci încoace, o mai întrebuinţaseră poate şi în alte împrejurări. Faptul în sine era obişnuit ; orice artificier ar fi făcut acelaşi lucru. Invenţia aceea care pîrjolise sute de oameni apăruse chiar ca un progres în arta războiului. Dacă-i vorba de urgie, atunci vitregiile unei lupte unde fiecare ucide dar poate totodată să şi moară, nu se compară desigur cu nelegiuirea chibzuită a unor cazne poruncite în numele unui Dumnezeu al iubirii ; totuşi, era şi el autorul şi complicele unor chinuri la care fusese supus bietul trup omenesc şi avusese nevoie de treizeci de ani ca să-l cuprindă o remuşcare ce-ar fi stîrnit rîsul amiralilor sau al principilor. Cel mai bun lucru era să iasă cît mai repede din acel iad.

Nimeni nu se putea plînge că teologii însărcinaţi să înşire îndemnurile neruşinate, ereticeşti sau de-a dreptul nelegiuite, scoase din scrierile acuzatului, nu şi-au făcut datoria cinstit. Îşi procuraseră *Proteoriile* din Germania ; celelalte lucrări se aflau în biblioteca lui Jean Myers. Zénon rămase uimit aflînd că stareţul avusese în stăpînirea sa volumul *Preziceri despre lucrurile viitoare*. Punînd cap la cap aceste îndemnuri, sau mai degrabă criticile ce li se aduceau, filozoful se apucă să schiţeze un fel de grafic al părerilor omeneşti în acel an de la Hristos 1569, măcar în privinţa tainicelor regiuni pe unde hoinărise gîndul său. Sistemul lui Copernic nu era osîndit de Biserică, deşi cei mai chibzuiţi dintre cardinali precum şi doctorii de la Sorbona dădeau din cap cu o mutră şireată, spunînd că nu se putea să nu fie în curînd osîndit, căci afirmaţia după care soarele şi nu pămîntul s-ar afla în centrul universului, îngăduită atîta vreme cît era prezen-

tată ca o ipoteză timidă, jignea totuși și *Biblia* și pe Aristotel și mai cu seamă omenească dorință de a pune lăcașul nostru în însuși miezul marelui tot. Era firesc ca o părere ce se depărta de grosolanele mărturii ale bunului-simț să nu fie pe placul oamenilor de rînd : fără a merge mai departe, Zénon știa din propria lui experiență că noțiunea de pămînt ce se mișcă răstoarnă brutal obiceiurile pe care și le-a făcut fiecare om ca să poată trăi ; se îmbătase cu gîndul că aparține unei lumi ce depășește cocioaba omenească ; majorității însă, lărgirea aceasta îi făcea rău. Și mai nesuferită decît îndrăzneala de a înlocui pămîntul cu soarele în centru universului era greșeala lui Democrit, cu alte cuvinte credința într-o infinitate de lumi ce-i răpea chiar și soarelui locul său privilegiat și nega existența unui centru ; celor mai mulți cugetători li se părea că aceasta e culmea necredinței. Oamenii, spre deosebire de filozof, nu numai că nu se avîntau plini de bucurie spre nemărginirea rece și învăpăiată, sfărîmînd sfera neclintită, ci se simțeau pierduți, iar îndrăznețul ce cuteza să demonstreze existența acestui univers se preschimba într-un trădător. Aceleași reguli erau valabile și în domeniul mai arid al ideilor pure. Eroarea lui Averroes, ipoteza unei divinități ce acționează la rece înlăuntrul unei lumi veșnice, părea să-l lipsească pe credincios de mîngîiierea unui Dumnezeu după chipul și asemănarea oamenilor, copleșindu-i cu mînia sau bunătatea sa. Veșnicia sufletului, eroarea lui Origene, indigna pentru că reducea aventura imediată la mai nimic ; omul era de acord să i se deschidă în față o nemurire fericită sau nefericită de care era direct răspunzător, dar nu să fie înconjurat de pretutindeni de o durată veșnică din care făcea și totodată nu făcea parte. Eroarea lui Pitagora, îngăduind să li se atribuie și animalelor un suflet la fel cu al nostru ca natură și esență, îl înfuria și mai mult pe bipedul fără pene ce ține morțiș să fie singura vietate care trăiește veșnic. Enunțarea erorii lui Epicur, adică ipoteza că moartea este un sfîrșit, cu toate că e mai conformă cu ceea ce vedem în preajma cadavrelor și prin cimitire, jignea nu numai pofta noastră nesățioasă de a ne afla pe lume, dar mai ales mîndria prostească datorită căreia ne credem îndreptățiți să și dăinuim. Se considera că toate

aceste păreri îl supără pe Dumnezeu ; în realitate, li se imputa mai ales faptul că zdruncinau însemnătatea omului. Era firesc, așadar, ca cei ce le propovăduiau să ajungă drept la închisoare sau și mai departe.

Coborînd de la ideile abstracte spre căile întortocheate ale comportării oamenilor, frica, mai mult chiar decît mîndria, devenea primul motor al urii. Îndrăzneala filozofului ce preconizează libertatea în privința simțurilor și nu disprețuiește plăcerile trupești stîrnea furia mulțimii, supusă în acest domeniu unui șir întreg de superstiții și unei și mai mari fățărnicii. Faptul că omul ce cuteza să spună una ca asta era sau nu mai cumpătat, și uneori chiar mai neprihănit decît cei mai aprigi dintre defăimătorii lui, n-avea nici o însemnătate : era un lucru bine stabilit că nici un rug și nici un chin din lume nu putea să ducă la ispășirea unei nelegiuri atît de cumplite, tocmai pentru că îndrăzneala gîndirii părea s-o agraveze pe aceea a trupului. Nepăsarea înțeleptului, pentru care orice țară este o patrie și orice religie un cult valabil în felul său, mînia de asemenea la culme mulțimea aceea de prizonieri ; filozoful renegat, ce totuși nu-și renega nici una dintre credințele adevărate, era pentru ei toți un țap ispășitor tocmai fiindcă într-o zi, în taină sau chiar fără știrea sa, fiecare dintre ei dorise să iasă din cercul strîmt unde avea să rămînă închis pînă la moarte. Răsculatul ce se ridica împotriva principelui său stîrnea la oamenii legii aceeași mînie plină de invidie ; rostind răspicat Nu, el umilea veșnicul lor Da. Dintre monștrii ce gîndeau altfel decît se cuvenea, cei mai răi erau cei virtuoși ; stîrneau mult mai multă groază atunci cînd nu puteau fi pe de-a-ntregul disprețuiți.

DE OCCULTA PHILOSOPHIA : faptul că anumiți judecători insistau asupra practicilor magice cărora li s-ar fi dedat odinioară sau acum, mai de curînd, îl îndemnă pe întemnițat, deși ca să-și cruțe puterile nu prea mai gîndea, să mediteze asupra acestui subiect supărător ce-l preocupase în mod secundar toată viața. Mai cu seamă în acest domeniu, vederile învățaților le contraziceau pe ale oamenilor de rînd. Gloata îl cinstea și totodată îl ura pe magician pentru puterile sale, pe care le presupunea

a fi uriaşe ; şi aici ieşea la iveală tot invidia. Fuseseră dezamăgiţi găsind la Zénon doar lucrarea lui Agrippa de Nettesheim, pe care o aveau şi canonicul Campanus şi episcopul, precum şi pe aceea mai recentă a lui Giovanni della Porta, aflată de asemenea pe masa Prea Sfinţiei-sale. De vreme ce toţi se încăpăţînau în această direcţie, episcopul, din spirit de dreptate, ţinu să-l cerceteze el însuşi pe acuzat. În timp ce pentru proşti magia era ştiinţa supranaturalului, sistemul acesta îl neliniştea pe prelat tocmai pentru că nega minunile. În această privinţă Zénon a fost aproape sincer. Universul socotit magic era alcătuit din atracţii şi repulsii supuse unor legi încă misterioase, dar nu neapărat de nepătruns pentru mintea omenească. Magnetul şi chihlimbarul erau singurele substanţe cunoscute ce păreau a da cît de cît în vileag acele taine pe care nimeni nu le studiase încă şi care poate într-o zi vor lămuri totul. Marele merit al magiei şi al fiicei sale, alchimia, era că postulau unitatea materiei într-o atare măsură, încît anumiţi filozofi alchimişti se crezuseră îndreptăţiţi să asimileze materia cu lumina şi cu trăsnetul. Cercetătorii o apucau astfel pe o cale ce-i ducea departe şi ale cărei primejdii erau recunoscute de către toţi adepţii demni de acest nume ai acelor teorii. Ştiinţa mecanicii, de care Zénon se apropiase destul de mult, se înrudea cu aceste cercetări prin faptul că se străduia să transforme cunoaşterea lucrurilor în putere asupra lor şi indirect asupra omului. Într-un anumit sens, totul era magie : ştiinţa ierburilor şi a metalelor ce-i îngăduie medicului să înrîurească boala şi bolnavul, era magie ; boala însăşi ce se impune trupului ca o stăpînire de care acesta uneori nu vrea să se vindece, era tot magică ; puterea sunetelor ascuţite sau grave ce tulbură sufletul sau dimpotrivă, îl liniştesc, era de asemenea magică ; mai magică decît toate era virulenta putere a cuvintelor aproape totdeauna mai tari decît lucrurile, ceea ce explică afirmaţiile din *Sefer Yezirah,* ca să nu pomenim chiar *Evanghelia Sfîntului Ioan.* Prestigiul ce-i înconjoară pe principi şi se degajă din ceremoniile bisericii era magie curată, precum tot magie erau şi butucii negri şi tobele lugubre ale execuţiilor care-i fascinează şi-i îngrozesc pe spectatori mai mult chiar decît pe victime. În sfîrşit, tot de esenţă magică e

și dragostea și ura ce întipăresc în mintea noastră chipul unei ființe de care consimțim să ne lăsăm obsedați.

Prea Sfinția-sa a dat din cap, dus pe gînduri; un univers astfel organizat nu-i mai lasă loc voinței personale a lui Dumnezeu. Zénon a aprobat, știind ce riscă. Apoi, a avut loc un schimb de argumente cu privire la ce este voința personală a lui Dumnezeu, prin intermediul cui se exercită și dacă este necesară în săvîrșirea minunilor. Episcopul, de pildă, nu considera supărătoare interpretarea dată de autorul *Tratatului lumii fizice* stigmatelor sfîntului Francisc, explicate de el ca un rezultat extrem al unei foarte puternice iubiri, care pretutindeni îl face pe cel ce iubește să semene cu ființa iubită. Neruşinarea filozofului consta în faptul că dădea acestei explicații un caracter exclusiv și nu inclusiv. Zénon a negat asemenea intenție. Dînd, dintr-un fel de bună-cuviință de dialectician, apă la moara adversarului său, Prea Sfinția-sa îi aminti că prea cucernicul cardinal Nicolaus Cusanus stăvilise odinioară entuziasmul stîrnit de statuile făcătoare de minuni și de ostiile care sîngerează ; acel venerabil savant (ce postulase de asemenea un univers infinit) acceptase parcă dinainte doctrina lui Pomponacius, pentru care minunile sînt pe de-antregul rezultatul forței imaginative, după cum afirmau Paracelsius și Zénon că se întîmplă cu aparițiile magiei. Astăzi însă, prea sfințitul cardinal ce luptase odinioară din răsputeri împotriva erorilor husiților, și-ar tăinui poate părerile acestea atît de îndrăznețe, ca nu cumva să-i încurajeze pe ereticii și necredincioșii mai numeroși acum decît pe vremea sa.

Zénon n-a avut încotro și a fost de acord ; atmosfera era desigur mai puțin favorabilă ca oricînd libertății de gîndire. A adăugat chiar, cu aceeași bunăvoință dialectică de care dăduse dovadă și episcopul, că atunci cînd se spune despre o vedenie că e în întregime un produs al imaginației, asta nu înseamnă că e imaginară în sensul grosolan al cuvîntului : dumnezeii și demonii ce sălășluiesc în noi înșine sînt cît se poate de reali. Episcopul s-a încruntat auzind primul dintre cele două plurale, dar era om cult și știa că trebuie să treci cu vederea unele lucruri celor ce-i cunosc bine pe scriitorii greci și latini. De altfel, medicul continua, vorbindu-i despre atenția

deosebită pe care o acordase totdeauna halucinaţiilor bolnavilor săi. În ele răzbătea tot ceea ce e mai adevărat în fiinţa omenească şi uneori desluşeai într-însele un rai autentic şi un adevărat iad. Întorcîndu-se la magie şi la alte doctrine asemănătoare, a arătat că trebuie luptat nu numai împotriva superstiţiei, dar şi împotriva scepticismului grosolan ce nega fără nici un temei tot ce-i invizibil şi neexplicat. Asupra acestui punct, prelatul şi Zénon au fost de acord fără rezerve. În sfîrşit, au ajuns şi la himerele lui Copernic : problema aceasta pur ipotetică nu prezenta pentru inculpat nici o primejdie teologică. Putea fi acuzat cel mult de trufie pentru că prezentase drept plauzibilă o obscură teorie ce contrazicea *Scriptura*. Fără a-l egala pe Luther şi Calvin în demascarea unui sistem ce-şi bătea joc de povestea lui Iosua, episcopul îl socotea totuşi mai puţin acceptabil pentru bunii creştini decît pe cel al lui Ptolemeu. Îi aduse de altfel o obiecţie matematică foarte justă bazată pe paralaxe. Zénon admise că mai erau multe lucruri de dovedit.

Întorcîndu-se acasă, adică în închisoare, şi ştiind prea bine că întemniţarea lui era o boală cu sfîrşit fatal, Zénon, obosit de atîtea argumentări, se străduia să cugete cît mai puţin cu putinţă. Cel mai bun lucru era să dea gîndirii sale ocupaţii mecanice care să-l împiedice a se lăsa pradă groazei sau mîniei : chiar el era pacientul care trebuia sprijinit şi ferit de deznădejde. L-au ajutat limbile străine cunoscute : ştiuse cele trei sau patru limbi savante ce se învăţau în şcoală, iar în cursul peregrinărilor şi al vieţii sale se familiarizase de bine de rău cu vreo şase-şapte graiuri populare diferite. Îi păruse adesea rău că tîrăşte după sine acest bagaj de cuvinte nefolosite ; faptul că ştii zgomotul sau semnul de care se slujesc oamenii ca să desemneze ideea de adevăr sau ideea de dreptate în zece sau douăsprezece limbi e cam caraghios. Talmeş-balmeşul acela a devenit o distracţie : a întocmit liste, a alcătuit grupări, a comparat alfabete şi reguli de gramatică. S-a jucat cîteva zile cu proiectul unei limbi logice, la fel de limpezi ca notaţia muzicală, capabilă să exprime în mod ordonat toate faptele posibile. A născocit limbaje cifrate, ca şi cînd ar fi avut cui să-i adreseze nişte me-

saje secrete. Şi matematica i-a fost de folos : calcula, urmărind pe deasupra acoperişului închisorii, declinaţia stelelor ; a refăcut cu grijă socotelile privind cantitatea de apă absorbită şi eliminată zilnic de planta care fără îndoială se usca în laboratorul său.

S-a gîndit din nou, îndelung, la maşinile zburătoare şi scufundătoare, la înregistrările de sunete cu ajutorul unor mecanisme ce imită memoria omenească, dispozitive pe care le desenase odinioară împreună cu Riemer şi pe care i se mai întîmpla şi astăzi să le schiţeze în carneţelele lui. Îl năpădise însă un fel de neîncredere faţă de aceste prelungiri artificiale ale membrelor omului : ce folos să te poţi cufunda în ocean sub un clopot de fier şi de piele tăbăcită, atîta vreme cît scufundătorul, limitîndu-se doar la resursele sale, s-ar sufoca sub apă, sau să te înalţi în văzduh datorită unor pedale şi unor maşinării atîta vreme cît trupul omenesc rămîne o masă greoaie ce cade ca o piatră. Şi, mai ales, la ce ar folosi să mai găseşti modalitatea de a înregistra vorbele omeneşti care şi aşa umplu supărător de mult lumea cu larma lor mincinoasă. Fragmente din tabelele alchimiste învăţate pe de rost la León au ţîşnit din negura uitării. Ascultîndu-şi cînd memoria, cînd raţiunea, s-a silit să-şi retrăiască pas cu pas anumite operaţii chirurgicale : acea transfuzie de sînge, de pildă, pe care o încercase de două ori. Prima reuşise mai bine decît se aşteptase, dar cea de a doua provocase moartea subită nu a celui ce-şi vărsase sîngele, ci a celui ce-l primise, de parcă, într-adevăr, între cele două lichide roşii ce se scurgeau din indivizi diferiţi ar fi existat nişte aversiuni şi nişte atracţii despre care nu ştim nimic. Aceleaşi potriviri şi aceleaşi repulsii explică fără îndoială, la diferite perechi, sterilitatea sau fecunditatea. Fără voia lui, cuvîntul acesta l-a purtat cu gîndul la Idelette, cînd o luaseră străjile. Pavăza lui atît de meşteşugită se crăpa : într-o seară, stînd lîngă masa lui şi uitîndu-se în neştire la flacăra lumînării şi-a adus deodată aminte de tinerii călugări daţi pradă focului, şi groaza, mila, spaima, precum şi o mînie ce se preschimbă în ură îl făcură spre marea lui ruşine să verse un potop de lacrimi. Nici nu mai ştia bine de ce şi pentru cine plînge astfel. Închisoarea îl slăbea.

Adesea, la căpătîiul bolnavilor avusese prilejul să audă povestindu-se vise. Și el își analizase visele. Oamenii se mulțumeau aproape totdeauna să dobîndească din acele vedenii prevestiri uneori adevărate, căci dau în vileag tainele celui ce doarme, dar Zénon își spunea că acele jocuri ale gîndirii lăsate în voia ei ne-ar putea da mai ales niște informații cu privire la felul în care sufletul percepe lucrurile. Enumera calitățile substanței văzute în vis : ușoară, impalpabilă, incoerentă, total liberă în raport cu timpul, mobilă din punct de vedere al formelor persoanei, astfel încît fiecare este în vis multiplu, și mai mulți se reduc la unul singur, îmbibate cu sentimentul aproape platonician al reminiscenței și cu cel aproape insuportabil al unei necesități. Aceste categorii fantomale semănau foarte mult cu ceea ce pretind ermetiștii că știu cu privire la viața de dincolo de mormînt, ca și cînd, pentru suflet, universul morții l-ar continua pe cel al nopții. Totuși, viața însăși văzută de un om gata s-o părăsească dobîndea și ea ciudata instabilitate și strania rînduială a viselor. Trecea de la una la alta, așa cum se muta din sala grefei unde i se lua interogatoriul în celula sa bine zăvorîtă, și din celulă în curticica plină de zăpadă. Se văzu la ușa unui turnuleț îngust de la Vadsténa unde-l găzduise regele Suediei. Un elan mare, pe care principele Erik îl gonise în ajun prin pădure, stătea drept în fața lui, nemișcat și răbdător, ca toate animalele cînd așteaptă o mînă de ajutor. Zénon, visînd, simțea că e dator să ascundă și să scape sălbăticiunea, dar nu știa cum să-l facă să treacă pragul acelui adăpost omenesc. Elanul era negru, lucios și ud de parcă ar fi străbătut un rîu ca să ajungă pînă la el. Altă dată, Zénon se afla într-o barcă ce ieșea dintr-un fluviu spre largul mării. Era o zi frumoasă, cu soare și vînt. Sute de pești înotau și dădeau tîrcoale etravei, duși de curent și luîndu-i-o la rîndu-le înainte, trecînd din apa dulce în cea sărată, iar migrația și plecarea erau pline de bucurie. Dar de la o vreme visul nu-i mai era de folos. Lucrurile au început să dobîndească de la sine acele culori pe care nu le au decît în vis și care amintesc verdele, purpuriul și albul pur din nomenclaturile alchimiste : o portocală, ce-i împodobi într-o zi cu luxul ei masa, străluci îndelung asemenea unui

bulgăre de aur. Mireasma și gustul ei ales au fost un mesaj. În mai multe rînduri i s-a părut că aude o muzică solemnă ca de orgă, dacă aceea a orgăi s-ar putea revărsa în liniște ; sunetele acelea erau primite mai degrabă de spirit decît de auz. A atins ușor cu mîna o cărămidă puțin cum zgrunțuroasă, acoperită cu licheni și i s-a părut că cercetează un întreg univers. Într-o dimineață, plimbîndu-se prin curte cu paznicul său, Gilles Rombaut, a văzut pe caldarîmul neregulat un strat de gheață transparentă sub care luneca și se-nvolbura un firicel de apă. Șuvița aceea firavă își căuta, și-și găsea, povîrnișul. O dată, cel puțin, a văzut o nălucă ziua-n amiaza mare. Un băiat frumos și trist, de vreo zece ani, venise la el în odaie. Era îmbrăcat în negru de sus pînă jos, asemenea unui copil regesc ieșit dintr-un castel vrăjit ca cele pe care le străbați în vis, dar dacă nu s-ar fi aflat dintr-o dată și pe tăcute acolo, fără să fi trebuit să intre și să meargă, Zénon ar fi putut crede că e aievea. Copilul acela semăna cu el, și totuși nu era cel ce crescuse pe strada Lînarilor. Zénon căuta în trecutul lui, unde nu prea se aflau femei. Prevăzător, avusese grijă de Casilda Perez ; nu dorea s-o trimeată înapoi în Spania pe biata fată, grea de pe urma lui. Roaba de sub zidurile Budei murise curînd după ce o luase la el și tocmai de aceea își aducea aminte de ea. Celelalte femei nu fuseseră altceva decît niște dezmățate de care se împiedicase bătînd drumurile : nu-i plăcuseră grămezile acelea de fuste și carne. Stăpîna din Frösö fusese însă altfel : îl iubise îndeajuns ca să-i ofere un adăpost durabil ; dorise să aibă un copil cu el ; nu va afla niciodată dacă această dorință, ce-o depășește pe aceea a trupului, se înfăptuise sau nu. Să fi fost oare cu putință ca jetul de sămînță, străbătînd negurile, să se fi preschimbat în ființa aceasta ce-i prelungea și poate îi înmulțea substanța, ființă ce era și totodată nu era el însuși ? Îl cuprinse un sentiment de nețărmurită oboseală și în același timp, fără voia lui, o oarecare mîndrie. Dacă așa stăteau lucrurile, era părtaș, așa cum fusese de altminteri și prin scrierile, și prin faptele sale ; nu avea să iasă din labirint decît la sfîrșitul veacurilor. Copilul Signei Ulfsdatter, copilul nopților albe, posibil printre atîtea alte lucruri posibile, se uita la bărbatul secătuit, cu ochii săi

uimiţi, dar gravi, gata parcă să-i pună nişte întrebări cărora Zénon nu le-ar fi putut răspunde. Ar fi fost greu de zis care din ei îl privea pe celălalt cu mai multă milă. Năluca se destrămă dintr-o dată, aşa cum se închegase ; copilul, imaginat poate, se făcu nevăzut. Zénon se strădui să nu se mai gîndească la el ; fusese fără îndoială doar halucinaţia unui întemniţat.

Paznicul de noapte, un anume Hermann Mohr, era un bărbat morocănos, înalt şi voinic, care dormea iepureşte în fundul coridorului ; ai fi zis că n-are altă plăcere pe lume decît să ungă şi să frece zăvoarele. Gilles Rombaut în schimb era o secătură destul de hazlie. Vînturase lumea, căci fusese vînzător ambulant şi oştean ; flecărind fără încetare, îl informa pe Zénon despre toate cîte se vorbeau sau se săvîrşeau în oraş. El administra cei şaizeci de soli alocaţi arestatului, la fel ca celorlalţi prizonieri mai de vază, dacă nu chiar nobili. Îl îndopa cu mîncare ştiind prea bine că Zénon abia se atinge de ea şi că pateurile şi afumăturile ajungeau pe masa soţilor Rombaut şi a celor patru copii ai lor. Belşugul de hrană şi rufăria destul de bine spălată de nevasta lui Rombaut nu-l prea încîntau pe filozof, cu toate că făcuse întrucîtva cunoştinţă cu iadul din închisoarea obişnuită ; între el şi pezevenghiul acela se înjghebase un fel de camaraderie, cum se întîmplă îndeobşte cînd un om îi aduce altuia de mîncare, îl plimbă, îi rade barba şi-i goleşte hîrdăul. Spusele paznicului erau un antidot binevenit al stilului teologic şi judiciar. Gilles nu era prea sigur că Dumnezeu există, avînd în vedere starea jalnică a lucrurilor de pe pămînt. Nenorocirea Idelettei îi storsese lacrimi : mare păcat că i se luase viaţa unei puştoaice atît de frumoasă. Păţania Îngerilor i se părea ridicolă, dar socotea totodată că oamenii se distrează şi ei cum pot şi că gusturile şi culorile nu se discută. În ceea ce-l privea, îi plăceau fetele, ăsta fiind un gust mai puţin primejdios, dar cam costisitor, de pe urma căruia avea uneori tărăboi acasă. Cît despre treburile obşteşti, puţin îi păsa. Zénon şi cu el jucau cărţi : Gilles cîştiga totdeauna. Medicul doftoricea toată familia Rombaut. O bucată mare de plăcintă, lăsată de Greete la grefă în ziua de Bobotează pentru Zénon, i-a făcut poftă puşlamalei care a confiscat-o pentru ai săi, ceea ce de altfel nu era prea grav, deoarece

prizonierul avea și așa prea multă mîncare. Zénon n-a aflat însă niciodată că Greete îi dăduse această sfioasă dovadă de credință.

La momentul potrivit, filozoful s-a apărat destul de bine. Anumite acuzații ce pînă la urmă s-au menținut împotriva lui erau de-a dreptul stupide : desigur, în Orient nu îmbrățișase credința lui Mahomed ; nici măcar nu era circumcis. A se dezvinovăți că-i slujise pe barbarii necredincioși într-o vreme cînd flota și oastea lor se luptau împotriva Împăratului era o treabă mai grea ; Zénon a arătat că, fiind fiul unui cetățean al Florenței și fiind stabilit pe atunci în Languedoc unde își și practica meseria, el se considera supus al Regelui Preacreștin, care întreținea relații bune cu Poarta Otomană. Argumentul nu prea era serios, dar, tocmai atunci s-au răspîndit niște povești foarte folositoare acuzatului, cu privire la acea călătorie în Orient. Zénon ar fi fost, chipurile, unul dintre agenții secreți ai Împăratului în țările barbare, și tăcea doar din discreție. Filozoful n-a contrazis această idee, și alte cîteva și mai fanteziste, ca să nu-și dezamăgească prietenii necunoscuți care desigur le împrăștiaseră. Cei doi ani petrecuți la curtea regelui Suediei erau însă mai dăunători fiindcă erau mai recenți și nu puteau fi înfrumusețați de nici o aură de legendă. Trebuia să se știe dacă, în țara aceea așa-zis reformată, dusese o viață de bun catolic. Zénon a negat faptul că s-ar fi lepădat de catolicism, dar n-a mai adăugat că se dusese la predică, de altfel cît putuse mai rar. Învinuirea de spionaj în folosul străinilor a ieșit din nou la suprafață ; acuzatul s-a pus rău cu tribunalul afirmînd că, dacă ar fi vrut să afle și să transmită cuiva ceva, nu s-ar fi instalat într-un oraș ca Bruges, aflat departe de vîltoarea activităților de mare însemnătate.

Pe judecători îi supăra însă tocmai această lungă ședere a lui Zénon în orașul natal, sub un nume fals : aci era fărădelegea. Faptul că un necredincios osîndit de Sorbona s-a ascuns cîteva luni la un prieten, chirurg-bărbier, care nu prea era socotit un creștin cucernic, treacă-meargă, dar că un om dibaci ca Zénon, care avusese drept pacienți diferiți regi, a trăit multă vreme în chip de medic sărac la un azil, era prea ciudat ca să nu dea

de bănuit. În privința aceasta acuzatul n-a mai avut ce să spună : nici el nu înțelegea de ce zăbovise atîta vreme la Bruges. Dintr-un fel de decență, nu pomeni nimic despre prietenia ce-l legase din ce în ce mai strîns de răposatul părinte stareț : motivul, de altfel, nu ar fi fost înțeles de nimeni. În ceea ce privește relațiile ticăloase cu Cyprien, acuzatul le nega pur și simplu, dar fiecare își dădu seama că limbajul său era lipsit de virtuoasa indignare ce ar fi fost foarte indicată. Nu s-a mai revenit asupra acuzației că la Saint-Cosme fuseseră îngrijiți și ospătați diferiți fugari ; noul stareț al Cordelierilor, socotind cu înțelepciune că mînăstirea lui pătimise și așa cam multe de pe urma acestei afaceri, a insistat ca zvonurile de răzvrătire legate de medicul azilului să nu mai fie accentuate. Prizonierul, care pînă atunci se ținuse destul de bine, se înfurie grozav cînd Pierre Le Cocq, procurorul Flandrei, aducînd iar în discuție vechea poveste cu influențele nelegiuite și magice, a afirmat că simpatia lui Jean-Louis de Berlaimont față de medic se putea explica printr-o vrajă. Zénon, după ce îi arătase episcopului că într-un anumit sens totul este magie, turba de mînie văzînd că legătura între două cugete libere putea fi înjosită în așa hal. Prea Sfinția-sa episcopul nu a subliniat aparenta contradicție.

În privința problemelor de doctrină, acuzatul a fost sprinten pe cît poate fi un om legat fedeleș într-un păienjeniș solid. Cei doi teologi chemați în calitate de asistenți erau preocupați mai cu seamă de chestiunea infinității lumilor ; s-a discutat îndelung dacă infinit și nelimitat înseamnă același lucru. Duelul cu privire la veșnicia sufletului sau la supraviețuirea sa parțială sau doar temporară, care ar echivala de fapt pentru creștini pur și simplu cu moartea, a ținut mai mult. Zénon, ironic, a amintit definiția dată de Aristotel diferitelor părți ale sufletului pe care mai tîrziu învățații arabi o analizaseră cu inteligență. Se postula oare nemurirea sufletului vegetativ sau a sufletului animal, a sufletului rațional sau a sufletului intelectual, în sfîrșit, a sufletului profetic sau a unei entități care se află la baza tuturor acestora ? La un moment dat, a scos în evidență că anumite ipoteze de ale lui aminteau la urma urmei hylemorfismul sfîntului Bonaventura, care implică

o anumită corporalitate a sufletelor. Argumentul a fost respins, dar canonicul Campanus, care asista la dezbateri și-și amintea că odinioară el îl învățase pe elevul său toate aceste subtilități scolastice, a fost năpădit de un val de mîndrie auzind argumentația.

Tot în cursul acelei ședințe s-au citit, cam prea îndelung, după părerea judecătorilor care socoteau că știau și așa destule ca să-și facă o părere, niște caiete unde Zénon își transcrisese cu patruzeci de ani în urmă citate din scrierile păgînilor și ale unor atei notorii, sau ale Părinților Bisericii. Din păcate, Jean Myers păstrase cu grijă acest arsenal de școlar. Argumentele acelea, cu care s-a bătut cam mult apa în piuă, i-au enervat în egală măsură pe acuzat și pe episcop, dar cei ce nu erau specialiști în teologie au fost mai scandalizați de povestea aceasta decît de îndrăzneala *Proteoriilor*, prea subtilă ca să fie înțeleasă cu ușurință. În sfîrșit, într-o tăcere lugubră, s-a dat citire *Profeților hazlii* cu care Zénon îi distrase odinioară pe organist și pe nevastă-sa, socotindu-le niște ghicitori inofensive. Lumea aceea caraghioasă, asemănătoare cu cea care se vede în tablourile unor pictori, li s-a părut dintr-o dată primejdioasă. Neliniștiți ca în fața unei manifestări a nebuniei, oamenii au ascultat povestea cu albina căreia i se fură ceara ca să se cinstească niște morți lipsiți de ochi în fața cărora se ard zadarnic lumînări și care n-au nici urechi ca să audă rugăciunile, nici mîini ca să dea ceva. Însuși Bartholommé Campanus s-a îngălbenit auzind cum se vorbea despre popoarele și principii Europei care plîng și gem în fiecare an pe vremea echinoxului de primăvară din pricina unui răsculat osîndit odinioară în Orient, sau despre niște vicleni și niște nebuni care amenință sau făgăduiesc în numele unui stăpîn mut și nevăzut ai cărui reprezentanți se pretind, fără să aducă însă vreo dovadă. De asemenea, nimeni n-a rîs de imaginea privitoare la sfinții aceia neprihăniți, uciși zilnic cu miile și puși la frigare în ciuda behăitului lor jalnic, nici de aceea a oamenilor adormiți pe penele păsărilor și duși în raiul viselor, nici de oscioarele morților preschimbate în arșice ce-i îmbogățesc sau îi sărăcesc pe cei vii pe cîte o masă de lemn mînjită cu vin, și cu atît mai puțin de sacii găuriți la cele două capete și cocoțați pe catalige, ce împrăștie în lume un

vînt spurcat de vorbe și macină pămînt în pipotele lor. Dincolo de intenția de hulă împotriva instituțiilor creștinești, vădită în mai multe locuri, în aiurelile acelea se simțea un refuz aproape absolut ce-ți lăsa un gust destul de amar în gură.

Citirea acelor pagini i-a pricinuit chiar și filozofului o oarecare amărăciune, dar ceea ce-l întrista în cel mai înalt grad era că oamenii se înfuriau pe îndrăznețul care arăta năpăstuita condiție umană în toată absurditatea ei și nu pe condiția aceasta, pe care, într-o mică măsură, puteau totuși s-o schimbe. După ce episcopul a propus să se renunțe la fleacuri, doctorul în teologie Hieronymus van Palmaert, care se vedea bine că-l urăște pe acuzat, s-a întors la citatele adunate de Zénon și și-a susținut părerile precum că vicleșugul ce constă din a extrage păreri nelegiuite și vătămătoare din autorii vechi e mai dăunător decît o afirmație directă. Prea Sfinția-sa episcopul a considerat această părere exagerată. Chipul congestionat al doctorului în filozofie s-a înroșit și mai tare și acesta a întrebat foarte rituos de ce-l mai deranjaseră să vină să-și dea părerea în privința unor erori de moravuri și doctrină asupra cărora nici măcar un judecător de la țară n-ar fi stat pe gînduri.

În timpul acelei ședințe s-au petrecut două fapte foarte dăunătoare inculpatului. O femeie înaltă, cu trăsături grosolane, s-a prezentat plină de neastîmpăr. Era Catherine, fosta slujnică a lui Jean Myers, care se plictisise repede să-i tot slujească pe bătrînii infirmi așezați de Zénon în casa de pe Quai-au-Bois și se apucase să spele vasele Lubeniței. Îl învinui pe medic de otrăvirea lui Jean Myers cu ajutorul leacurilor aduse de el ; dîndu-se în vileag și pe ea, doar-doar l-o înfunda pe întemnițat, femeia mărturisea că l-a ajutat pe Zénon să-și otrăvească prietenul. Bărbatul acela ticălos îi ațîțase mai înainte simțurile cu ajutorul unor farmece, așa că ajunsese să-i fie roabă, trup și suflet. Nu mai contenea povestind cele mai năstrușnice amănunte cu privire la legătura lor trupească : se vede treaba că prieteșugul cu dezmățatele și cu mușteriii Lubeniței o învățase între timp o grămadă de lucruri. Zénon a negat cu tărie că l-ar fi otrăvit pe bătrînul Jean, dar a recunoscut că în două rînduri o cunoscuse pe femeia cu

pricina. Toate aceste mărturisiri, pe care Catherine le făcea urlînd și dînd din mîini, i-au trezit de îndată din amorțeală pe judecători ; asupra publicului ce se îngrămădea la intrarea în sală efectul a fost uriaș ; din pricina lor s-au confirmat toate zvonurile înfiorătoare în legătură cu vrăjitorul. Catherine, însă, se pornise și nu mai contenea ; au redus-o la tăcere ; în timp ce-i înjura cumplit pe judecători, a fost dată pe ușă afară și trimisă la casa de nebuni, unde s-a dezlănțuit în voie. Magistrații rămăseseră totuși pe gînduri. Faptul că Zénon nu-și păstrase moștenirea lăsată de chirurgul-bărbier dovedea că fusese dezinteresat, iar omorul nu mai avea pricină ; pe de altă parte, s-ar fi putut ca tocmai remușcarea să-l fi făcut să se poarte astfel.

În timp ce încă se mai căzneau cu povestea asta, judecătorii s-au pomenit cu o scrisoare anonimă în care se afla un denunț și mai primejdios avînd în vedere starea actuală a treburilor obștești. Mesajul provenea fără doar și poate de la vecinii lui Cassel, bătrînul fierar. Se afirma că, vreme de două luni încheiate, medicul se dusese în fiecare zi la fierărie să îngrijească un rănit care era nici mai mult nici mai puțin decît ucigașul răposatului căpitan Vargaz ; același medic, dînd dovadă de multă dibăcie, îl ajutase pe criminal să fugă. Din fericire pentru Zénon, Josse Cassel, care ar fi putut să spună multe, era în Gueldra, în slujba Regelui, în regimentul Domnului de Landas unde tocmai se înrolase. Bătrînul Pieter, rămas singur, își închisese casa și se întorsese la el în sat, unde avea ceva avere, dar nimeni nu știa precis în ce loc. Zénon a negat după cum se cuvenea ; în mod neașteptat și-a găsit un aliat în persoana magistratului ce consemnase odinioară în registrele lui faptul că ucigașul căpitanului Vargaz murise într-o șură de fîn și acum nu ținea de loc să fie acuzat că dăduse dovadă de neglijență cînd instruise afacerea aceea de demult. Autorul scrisorii n-a fost descoperit, iar vecinii lui Josse, cercetați fiind, au dat răspunsuri în doi peri ; nici un om cu mintea întreagă n-ar fi mărturisit că a așteptat doi ani pînă să dea în vileag o atare nelegiuire. Acuzația însă era gravă și o întărea pe cea referitoare la ajutorarea fugarilor veniți la azil.

Pentru Zénon, procesul nu mai era altceva decît echivalentul unuia dintre jocurile de cărţi cu Gilles, pe care, fie din nepăsare, fie din neatenţie, le pierdea totdeauna. Asemenea cartonaşelor acelora bălţate ce îi aduc la sapă de lemn sau îi îmbogăţesc pe jucători, fiecare piesă din jocul acela legal avea o valoare arbitrară; exact ca la şeptic sau la şaizeci şi şase, trebuia să te fereşti, să baţi cărţile, să vezi ce face adversarul, să-ţi maschezi jocul şi să minţi. De altfel, chiar să-l fi spus, adevărul ar fi stînjenit pe toată lumea. Se deosebea de altfel foarte puţin de minciună. Cînd spunea adevărul, în acel adevăr era cuprins şi neadevărul; nu se lepădase nici de creştinism şi nici de credinţa catolică, dar, dacă ar fi fost nevoit, ar fi făcut-o liniştit şi cu cugetul împăcat, iar dacă s-ar fi întors în Germania, după cum nădăjduise, ar fi devenit probabil luteran. Nega, pe bună dreptate, că ar fi avut legături trupeşti cu Cyprien, dar într-o seară dorise trupul ce acum pierise; într-un anumit sens acuzaţiile bietului băiat fuseseră mai puţin false decît îşi închipuise însuşi Cyprien atunci cînd i le adusese. Nimeni nu-l mai învinuia că i-ar fi propus Idelettei o fiertură abortivă, şi medicul negase în mod insistent că ar fi făcut una ca asta, dar, cu această rezervă neformulată că, dacă l-ar fi rugat la timp ar fi ajutat-o şi că-i părea rău că n-o putuse scuti astfel de un sfîrşit atît de jalnic.

Pe de altă parte, chiar atunci cînd nega în mod hotărît mincinos, ca în cazul îngrijirilor date lui Han, adevărul curat ar fi fost tot atît de mincinos. Ajutorul dat răsculaţilor nu provenea, după cum credeau procurorul cu indignare şi patrioţii cu admiraţie, din faptul că se alăturase cauzei lor; nici unul dintre acei fanatici n-ar fi înţeles devotamentul său rece de medic. Schimburile de păreri cu teologii îşi avuseseră farmecul lor, dar Zénon ştia prea bine că nu există nici un fel de împăcare trainică între cei ce caută, cîntăresc, disecă şi nu se consideră dezonoraţi, ba dimpotrivă, de faptul că mîine sînt capabili să gîndească altfel decît astăzi şi între cei ce cred, sau doar pretind una ca asta şi-i ameninţă pe semenii lor cu moartea ca să-i silească să creadă la fel ca ei. O obositoare impresie de irealitate domnea în timpul acelor discuţii în care întrebările şi răspunsurile se situau

pe planuri diferite. I s-a întîmplat să adoarmă în timpul uneia dintre ultimile şedinţe ; Gilles, care stătea lîngă el, i-a dat un ghiont, restabilind astfel disciplina. De fapt, dormea şi un judecător. Magistratul cu pricina se trezi crezînd că s-a şi pronunţat sentinţa capitală, ceea ce i-a făcut să rîdă pe toţi, chiar şi pe acuzat.

Dintru început părerile se grupaseră în scheme complicate, atît la tribunal, cît şi în oraş. Poziţia episcopului nu era clară, dar, evident, el reprezenta punctul de vedere moderat, dacă nu chiar indulgenţa propriu-zisă. Prea Sfinţia-sa fiind *ex officio* unul din susţinătorii puteri regale, mulţi oameni de vază îi imitau atitudinea ; Zénon era gata să ajungă protejatul partidului stăpînirii. Anumite acuzaţii aduse prizonierului erau însă atît de grave, încît a fi moderat era cam primejdios. Rudele şi prietenii lui Philibert Ligre, cîţi mai rămăseseră la Bruges, şovăiau ; la urma urmei acuzatul făcea parte din familie, dar dumnealor încă nu se dumiriseră dacă din pricina asta se cuvenea să-l apere sau să-l înfunde şi mai rău. Dimpotrivă, cei ce pătimiseră de pe urma manevrelor necruţătoare ale bancherilor Ligre îl înglobau şi pe Zénon în pica pe care le-o purtau acestora : cînd îi auzeau numele, făceau spume la gură. Patrioţii, foarte numeroşi printre burghezi şi constituind partea cea mai înaintată a oamenilor de rînd, ar fi trebuit să-l sprijine pe nenorocitul despre care se zicea că-i ajutase pe tovarăşii lor ; unii într-adevăr au şi făcut-o, dar cei mai mulţi dintre entuziaştii aceia erau atraşi de doctrina evanghelică şi urau mai mult ca orice pe lume ateismul şi desfrîul, chiar atunci cînd se prezentau sub forma unei vagi bănuieli ; în plus, urau mînăstirile, iar Zénon li se părea un individ care fusese în cîrdăşie cu călugării din Bruges. Doar cîţiva oameni, prieteni necunoscuţi de-ai filozofului, legaţi de el prin simpatii avînd în fiece caz în parte pricini diferite, încercau să-l ajute în mod discret, fără să atragă atenţia justiţiei asupra lor, căci aproape toţi aveau motive să se ferească. Acestora din urmă nu le scăpa nici o ocazie de a încurca lucrurile, bizuindu-se pe confuzia aceasta ca să-i obţină acuzatului un cîştig oarecare, sau să-i facă ridicoli pe cei ce-l persecutau.

Canonicul Campanus a ţinut minte multă vreme că la începutul lunii februarie, cu puţin înainte de ședinta fatală, cînd Catherine dăduse buzna în sala de judecată, domnii judecători se opriseră cîteva clipe în pragul grefei spunîndu-şi punctul de vedere, după plecarea episcopului. Pierre Le Cocq, omul de încredere al ducelui de Alva în Flandra, a declarat că s-au pierdut aproape şase săptămîni cu fel de fel de fleacuri, cînd ar fi fost atît de simplu să se aplice sancţiunile legale. Totuşi, era bucuros că acest proces total lipsit de importanţă, care nu avea nici în clin nici în mînecă cu marile probleme ale zilei, oferea publicului o diversiune dintre cele mai utile ; oamenilor neînsemnaţi din Bruges le păsa mai puţin de cele ce se petreceau la Bruxelles, la Tribunalul Extraordinar, din moment ce în persoana lui Zénon aveau o preocupare la faţa locului. În plus, în vremea aceea cînd toată lumea reproşa Justiţiei aşa-zisul ei caracter arbitrar, nu strica să se arate că în Flandra judecătorii erau încă în stare să respecte legalitatea. Adăugase, vorbind ceva mai încet, că Prea Sfinţitul episcop făcuse uz cu multă înţelepciune de legitima autoritate pe care unii i-o contestau fără nici un temei, dar că s-ar fi cuvenit poate să se stabilească o distincţie între om şi funcţie. Prea Sfinţia-sa avea anumite scrupule de care ar trebui să se lepede dacă voia să mai facă şi de aci înainte pe judecătorul. Poporul ţinea morţiş să-l vadă pe individul cu pricina pe rug, şi e primjdios să-i iei unui dulău ciolanul după ce i l-ai plimbat pe sub nas.

Bartholommé Campanus ştia că influentul procuror era dator vîndut la banca Ligre, cum i se mai zicea încă la Bruges. A doua zi a trimis valvîrtej un curier nepotului său Philibert şi doamnei Martha, soaţa dumisale, cerîndu-le să-l determine pe Pierre le Cocq să-i găsească întemniţatului o portiţă de scăpare.

O LOCUINȚĂ FRUMOASĂ

Philibert și nevasta lui își ridicaseră de curînd la Forestel o reședință măreață, după moda italienească; lumea admira șirurile de camere cu parchet strălucitor și ferestrele înalte ce dădeau spre parcul care în dimineața aceea de februarie era potopit de lapoviță. Pictori ce studiaseră în Italia zugrăviseră pe tavanele sălilor de primire scene frumoase din istorie și din mitologie: mărinimia lui Alexandru, clemența lui Titus, Danae învăluită în ploaia de aur și Ganimede urcîndu-se la cer. Biroul florentin, încrustat cu fildeș, matostat și abanos, rezultat din îmbinarea a trei stiluri, era împodobit cu coloane fine și răsucite și cu nuduri de femei pe care le multiplicau cîteva oglinzi; fel de fel de arcuri făceau să se deschidă cîteva sertărașe secrete. Philibert era însă prea șmecher ca să-și încredințeze documentele de stat acelor tainițe complicate ca vălmășagul unei conștiințe; pe de altă parte, nu scrisese și nici nu primise vreodată scrisori de dragoste, căci pasiunile lui, foarte moderate de altminteri, îi fuseseră inspirate de fetele acelea frumoase cărora nu li se scrie. În căminul împodobit cu medalioane reprezentînd virtuțile cardinale, între doi pilaștri reci și lucioși, ardea focul; în toată splendoarea aceea, butucii mari, aduși din pădurea învecinată, erau singurele lucruri naturale, nelustruite, neșlefuite, nelăcuite de mîna unui meșter. Cîteva tomuri așezate pe o măsuță își arătau cotoarele legate în piele de vițel sau în marochin cu titlurile din aur fin: erau cărți cucernice pe care nu le deschidea nimeni. Martha jertfise de mult *Instituția Creștină* a lui Calvin, cartea aceea ereticească fiind, după cum îi arătase politicos Philibert, din cale-afară de primejdioasă. Philibert avea el însuși o colecție de tratate genealogice, și, într-un sertar, un frumos volum de Aretino pe care îl arăta din cînd în cînd musafirilor săi

în timp ce doamnele vorbeau despre bijuterii sau despre straturile de flori din parcuri.

În încăperi domnea o ordine desăvîrşită, căci abia se făcuse curăţenie după recepţia din ajun. Ducele de Alva şi aghiotantul său, Lancelot de Berlaimont, binevoiseră să cineze şi să-şi petreacă noaptea la el, după o inspecţie în regiunea Mons ; ducele fiind prea obosit ca să se mai ostenească urcînd scara monumentală, i se făcuse patul într-una din sălile de jos, sub un baldachin de tapiserie sprijinit de suliţe şi trofee de argint, care-l apăra de curent ; la ceasul acela nu se mai vedea nici urmă din patul menit odihnei eroului unde, din păcate, oaspetele de vază dormise cît se poate de prost. În timpul cinei, conversaţia fusese serioasă şi totodată prudentă ; se vorbise despre treburile obşteşti aşa cum vorbesc nişte oameni care se află în miezul lor şi ştiu cum stau lucrurile ; de altminteri, din politeţe nu se insistase asupra nici unei probleme. Ducele se arăta plin de încredere în privinţa situaţiei din Germania de sud şi din Flandra ; tulburările fuseseră înnăbuşite ; coroana Spaniei n-avea a se teme că ar putea pierde vreodată oraşul Middlebourg sau Amsterdamul, şi cu atît mai puţin oraşele Lille sau Bruxelles. Era aşadar în măsură să zică *Nunc dimittis*[1] şi să-l roage pe rege să-i aleagă un înlocuitor. Nu mai era tînăr şi faţa lui stătea mărturie bolii sale de ficat ; lipsa de poftă de mîncare a oaspetelui sili gazdele să se scoale de la masă aproape flămînde. Lancelot de Berlaimont mîncă totuşi nestînjenit, în timp ce dădea amănunte despre viaţa de ostaş. Principele de Orania era învins ; faptul că plata soldelor se făcea atît de neregulat, era supărător pentru disciplină. Ducele se încruntă şi schimbă vorba ; i se părea că nu-i strategic să scoţi la iveală tocmai acum neajunsurile băneşti ale coroanei. Philibert, care ştia prea bine la cît se ridică deficitul, prefera şi el să nu se vorbească la masă despre bani.

În zorile cenuşii, îndată după plecarea oaspeţilor, Philibert, nemulţumit că fusese nevoit să înşire politeţuri cu noaptea în cap, se vîrîse iar în pat, unde îi plăcea să lucreze din cauza piciorului său bolnav de podagră. Pen-

[1] Şi acum slobozeşte (lat.).

tru nevasta lui, deprinsă să se scoale în fiecare zi foarte devreme, ora aceea nu era cîtuşi de puţin neobişnuită. Martha mergea cu pasul ei mărunt prin camerele goale, aşezînd cum se cuvine pe un scrin cîte-un flecuşteţ de aur sau de argint uşor deplasat de vreo slugă, sau rîcîind cu unghia pe o măsuţă vreo urmă de ceară, abia vizibilă. După cîtva timp, un secretar îi aduse de sus scrisoarea Canonicului Campanus, desfăcută. Era însoţită de cîteva cuvinte ironice scrise de Philibert, prin care bancherul îi arăta Marthei că avea să găsească într-însa veşti atît de la vărul lor cît şi de la frăţîne-său.

Stînd în faţa căminului, după un paravan brodat ce-o apăra de dogoarea focului, Martha citi acea lungă scrisoare. Foile acoperite cu un scris mărunt şi negru foşneau în mîna ei slabă ce se zărea de sub manşeta de dantelă. După puţin se opri din citit ca să se gîndească. Bartholommé Campanus îi adusese la cunoştinţă existenţa acestui frate vitreg, îndată ce sosise în Flandra după ce se măritase; canonicul o şi sfătuise să se roage pentru necredinciosul acela, neştiind că Martha nu se mai ruga. Povestea cu fiul nelegitim fusese pentru ea o pată în plus pe obrazul mamei ei, şi aşa destul de terfelit. Nu-i fusese greu să-l identifice pe medicul filozof ce ajunsese vestit datorită îngrijirilor date ciumaţilor din Germania cu bărbatul înveşmîntat în roşu pe care-l primise la căpătîiul Bénédictei şi care-i pusese atîtea întrebări ciudate cu privire la răposaţii ei părinţi. Se gîndise de multe ori la omul acela de temut, îl şi visase chiar. O văzuse goală, la fel ca pe Bénédicte pe patul de moarte: ghicise viciul înspăimîntător pe care-l purta în ea, laşitatea, nevăzută de toţi cei ce credeau că e o femeie tare. Gîndul că el trăieşte o sîcîia ca o aşchie intrată sub piele. Fusese un răzvrătit, ceea ce ea nu putuse fi; în timp ce el rătăcea în lumea largă, ea se mutase doar de la Colonia la Bruxelles. Acum, căzuse în temniţa întunecoasă care ei îi inspirase pe vremuri o teamă abjectă; pedeapsa care-l ameninţa i se părea dreaptă: trăise aşa cum îi plăcuse; îşi alesese singur riscurile la care se expusese.

Stînjenită de un val de aer rece, Martha întoarse capul; focul de lîngă ea nu reuşea să încălzească decît o mică parte din uriaşa încăpere. Omul simte pare-se

răsuflarea aceea înghețată ori de cîte ori îi trece prin preajmă o stafie : pentru ea, bărbatul aflat azi în pragul morții fusese totdeauna o nălucă. În spatele Marthei însă nu era nimic altceva decît sala măreață și pustie. Și în viața ei domnise același gol somptuos. Singurele amintiri oarecum duioase erau cele legate de Bénédicte, verișoara pe care i-o luase Dumnezeu, presupunînd că Dumnezeu există, și pe care nici măcar nu știuse s-o îngrijească pînă la capăt ; înăbușise sub oboroc credința evanghelică ce-o mistuise în tinerețe : nu-i mai rămăsese decît un imens morman de cenușă. De douăzeci de ani încoace, siguranța că-i osîndită la chinurile iadului n-o mai părăsise ; asta era tot ce ținuse minte din credința pe care nu îndrăznise s-o mărturisească deschis. Pînă la urmă ajunsese să se gîndească la iadul ei cu un fel de uscăciune și nepăsare ; se știa osîndită, după cum se știa nevasta unui om bogat cu care își unise averea, și mama unui zevzec bun cel mult să se bată în duel și să bea în tovărășia tinerilor gentilomi, sau după cum mai știa că Martha Ligre avea să moară într-o zi. Fusese virtuoasă fără să-și dea nici o osteneală, căci nu avusese niciodată ocazia să respingă vreun îndrăgostit ; Philibert încetase s-o mai sîcîie cu patima lui, de altfel destul de potolită, îndată după nașterea singurului lor fiu, așa încît nu avusese parte să se bucure nici măcar de plăcerile îngăduite. Ea singură cunoștea dorințele ce-o tulburaseră uneori ; le tratase cu dispreț mai degrabă decît și le ținuse în frîu, așa cum îți tratezi cu dispreț o indispoziție trupească trecătoare. Față de fiul ei, fusese o mamă dreaptă, dar nu învinsese niciodată obrăznicia naturală a băiatului, nici n-ajunsese să-l facă s-o iubească ; se zicea că-i aspră pînă la cruzime cu slujnicele și cu rîndașii, dar ce să-i faci, lepădăturile astea trebuiesc ținute în frîu. Purtarea ei la biserică era un exemplu pentru toată lumea, dar în sinea ei disprețuia atari fandoseli. Faptul că fratele pe care nu-l văzuse decît o singură dată petrecuse șase ani sub un nume fals, ascunzîndu-și viciile și dînd dovadă de virtuți prefăcute, era o nimica toată față de ce făcuse ea toată viața. Luă scrisoarea canonicului și se duse sus la Philibert.

Ca întotdeauna cînd intra în camera soţului ei, se strîmbă plină de dispreţ văzînd greşelile lui de comportare şi regimul său. Philibert stătea înfundat în nişte perne moi, vătămătoare podagrei, şi avea la îndemînă o cutiuţă cu bomboane, nu mai puţin vătămătoare. Bărbatul avu timp să ascundă sub cearşaf un Rabelais pe care-l ţinea lîngă el ca să se distreze între două dictări. Martha, dreaptă ca o lumînare, se aşeză pe un scaun, destul de departe de pat. Soţii schimbară cîteva cuvinte cu privire la primirea din ajun ; Philibert o lăudă pe Martha pentru desăvîrşita rînduială a cinei, de care, din păcate, ducele nu se prea atinsese. Îl compătimiră amîndoi fiindcă arăta rău. Ca să-l audă secretarul ce-şi strîngea hîrţoagele înainte de a se duce să copieze ceva în odaia alăturată, burduhănosul Philibert aminti plin de respect că oamenii vorbesc prea mult despre curajul răsculaţilor executaţi din ordinul ducelui (de altfel, ei dublau numărul acestora), dar nu îndeajuns despre eroismul militarului şi omului de stat care murea la datorie, în slujba stăpînului. Martha îl aprobă, dînd din cap.

— Treburile obşteşti mi se par mai puţin sigure decît crede ducele sau vrea să-i facă pe alţii s-o creadă, adăugă el mai tăios, după ce uşa se închise. Totul depinde de felul cum va şti urmaşul său să fie mînă de fier sau nu.

În loc să-i răspundă, Martha îl întrebă dacă avea neapărată nevoie să asude sub atîtea plăpumi de puf.

— Am nevoie de sfaturile înţelepte ale soţiei mele într-altă privinţă decît a pernelor, zise Philibert pe tonul de uşoară zeflemea pe care-l lua cînd vorbea cu ea. Ai citit scrisoarea unchiului nostru ?

— E o afacere destul de murdară, răspunse Martha şovăind.

— Toate afacerile în care-şi bagă nasul justiţia sînt aşa, iar dacă nu sînt, are ea grijă să ajungă astfel, zise consilierul. Canonicul pune mult suflet în treaba asta ; i s-o fi părînd poate că două execuţii publice într-o singură familie e cam mult.

— Toată lumea ştie că mama a murit la Münster, victimă a tulburărilor, spuse Martha, căreia i se înnegriră ochii de mînie.

— Asta și trebuie să creadă lumea, și asta te-am sfătuit eu însumi să pui să se cioplească pe lespedea din biserică, urmă Philibert cu o ironie blîndă. Deocamdată, însă, îți vorbesc despre fiul acestei neprihănite mame... Desigur, procurorul Flandrei are datorii mari la noi, vreau să zic la moștenitorii Tucher, și s-ar putea să-i convină de minune dacă ar fi iertat de parte din ele... Dar banii nu aranjează chiar totul, sau cel puțin nu așa ușor cum cred cei care, asemenea canonicului, nu au prea mulți. Mi se pare că procesul e pe sfîrșite și Le Cocq s-ar putea să-și aibă motivele lui să nu țină seama de nimic. Te necăjește rău povestea asta?

— Gîndește-te că nu-l cunosc pe omul ăsta, zise Martha cu răceală, amintindu-și dimpotrivă foarte bine clipa cînd străinul își scosese, în vestibulul întunecos al casei Fuggers, masca reglementară de medic al ciumaților. E drept că el știa mai multe despre ea decît ea despre el, oricum însă, colțișorul acela al trecutului ei avea importanță doar pentru ea și Philibert n-avea ce căuta acolo.

— Ține seama, rogu-te, că n-am nimic nici cu vărul meu, nici cu fratele dumitale, pe care tare-aș vrea să-l am aici ca să-mi îngrijească podagra, urmă consilierul, sprijinindu-se bine în perne. Dar ce i-o fi venit să se întoarcă la Bruges ca să se bage în gura lupului și încă sub un nume fals ce nu-i păcălește decît pe proști... La urma urmei lumea nu ne cere decît puțină discreție și prudență. La ce folosește să dai în vileag niște păreri care nu-s pe placul Sorbonei și al Sfîntului Părinte?

— Tăcerea e o povară grea, zise deodată Martha, parcă fără voia ei.

Consilierul se uită la ea cu o uimire răutăcioasă.

— Foarte bine, zise. Să-l ajutăm așadar pe nepricopsitul acela să iasă basma curată. Bagă de seamă însă că, dacă Pierre Le Cocq e de acord, ajung să-i fiu eu obligat lui, în loc să-mi fie el mie, iar dacă nu, o să trebuiască să-i înghit refuzul. S-ar putea ca domnul de Berlaimont să-mi fie recunoscător că-l scutesc de un sfîrșit scandalos pe un om care s-a bucurat de sprijinul tatălui său, dar mie unul mi se pare că lui puțin îi pasă de ce se petrece la Bruges. Ce mă sfătuiești, scumpa mea soție?

— Nimic ce mi-ai putea reproşa mai tîrziu, răspunse ea înţepată.

— Aşa-mi place, spuse consilierul cu mulţumirea bărbatului care-a reuşit să evite o scenă. Mîinile mele bolnave de podagră nu mă ajută să ţin pana, fii bună şi scrie-i unchiului nostru în locul meu, rugîndu-l să ne pomenească în preasfintele-i rugăciuni...

— Fără să pomenesc nimic despre problema principală ? întrebă Martha pe bună dreptate.

— Unchiul nostru e destul de abil ca să înţeleagă o atare omisiune, aprobă el, plecîndu-şi capul. Principalul e să nu plece curierul cu mîna goală. Ai desigur cîte ceva de-ale gurii să-i trimiţi pentru post (nişte pateuri cu peşte ar pica bine) şi vreo bucată de postav pentru biserică.

Soţul şi soţia se uitară unul la altul. Ea îl admira pe Philibert pentru prudenţa lui, aşa cum alte femei îşi admiră soţul pentru curaj sau bărbăţie. Totul mersese atît de bine încît, neprevăzător, Philibert adăugă :

— Tot răul se trage de la tata care l-a crescut pe bastardul de nepotu-său ca pe-un fiu. Să fi trăit într-o familie sărmană şi să nu fi umblat prin şcoli...

— Vorbeşti despre bastarzi ca un om plin de experienţă, zise ea cu o ironie greoaie.

Îi şi întorsese spatele şi se îndrepta spre uşă, aşa încît bărbatul putu să zîmbească în voie. Copilul din flori pe care-l făcuse cu o slujnicuţă (şi care poate nici nu era al lui), mai degrabă îi uşurase raporturile conjugale decît i le încurcase. Nevastă-sa îl tot bombănea pentru această greşeală şi-i trecea cu vederea altele mai mari fără să crîcnească şi poate (mai ştii ?) fără să le bage de seamă. O chemă.

— Am o veste bună, spuse. Am primit azi-dimineaţă ceva mai de preţ decît scrisoarea unchiului nostru. Uite aici hîrtiile cu ratificarea judecătorească prin care moşia Steenberg ne va aduce titlul de viconte. Ştii doar că am înlocuit Lombardia cu Steenberg, căci ar fi fost caraghios ca un fiu şi un nepot de bancheri să poarte un asemenea titlu.

— Ligre și Foulcre îmi sună destul de bine, zise ea cu o mîndrie rece, rostind numele de Fuggers pe franțuzește, după datină.

— Prea te poartă cu gîndul la numele înscrise pe sacii cu galbeni, zise consilierul. În vremurile noastre un nume frumos e neapărat trebuincios ca să ajungi cineva la curte. Trebuie să mergem în pas cu timpul, draga mea, și să ne facem frate cu dracul pînă trecem puntea.

După ce ieși nevastă-sa, întinse mîna spre cutia cu bomboane și-și umplu gura. Nu se lăsa dus de disprețul ei față de titluri : tuturor femeilor le plac deșertăciunile sclipitoare. Bomboanele îi cam stăteau în gît. Păcat că nu se putea face nimic pentru nenorocitul acela, fără să te compromiți.

Martha coborî din nou scara principală. Fără voia ei, titlul acela nou-nouț îi gîdila plăcut auzul ; într-o zi, fiul lor le va fi în orice caz recunoscător. În comparație cu lucrul acesta, scrisoarea canonicului își pierdea din importanță. Răspunsul era firește o corvoadă ; o dată mai mult se gîndi cu amărăciune că, la urma urmei, Philibert făcea totdeauna cum vroia el, și că toată viața nu fusese decît bogata intendentă a unui bărbat bogat. Printr-o stranie contradicție, fratele pe care-l lăsa în voia soartei îi era acum mai apropiat decît soțul și singurul ei fiu : împreună cu Bénédicte și cu maică-sa, el făcea parte dintr-o lume tainică în care rămăsese zăvorîtă. Într-un anumit sens, în el se osîndea pe sine. Chemă majordomul ca să-i dea ordin să adune darurile și să i le dea curierului ce se îndopa în bucătărie.

Majordomul avea o mică afacere despre care ar fi vrut să-i vorbească Doamnei. Era o ocazie nemaipomenită. După cum prea bine știe Doamna, bunurile Domnului de Battenbourg fuseseră confiscate după moartea sa. Se aflau tot sub sechestru, deoarece vînzarea lor în folosul statului urma să se facă după ce se vor fi plătit datoriile față de particulari. Nu se putea spune că spaniolii nu respectă întru totul formele legale. Aflase de la fostul portar al schingiuitului despre existența unei serii de tapiserii ce nu figurau în inventar și deci se puteau dobîndi separat. Erau niște tapiserii frumoase de la Aubusson, reprezentînd episoade din *Scriptură : Cin-*

stirea viţelului de aur, Sfîntul Petru lepădîndu-se de Hristos, Sodoma mistuită de flăcări, Ţapul ispăşitor, Evreii prăvăliţi în foc. Meticulosul majordom îşi vîri lista în buzunar. Doamna tocmai spusese că ar vrea să schimbe tapiseriile din Salonul lui Ganymede. Şi, oricum, cu timpul, valoarea acestora va creşte.

Martha se gîndi puţin, apoi încuviinţă din cap. Tapiseriile acestea cel puţin nu reprezentau subiecte profane, ca acelea care de la o vreme începuseră să-i cam placă lui Philibert. Odinioară, văzuse parcă tapiseriile în casa Domnului de Battenbourg, unde arătau cît se poate de bine. Pentru nimic în lume nu trebuia să scape un asemenea chilipir.

VIZITA CANONICULUI

În după-amiaza următoare condamnării lui Zénon, filozoful află că în vorbitorul grefei îl aştepta canonicul Bartholommé Campanus. Coborî însoţit de Gilles Rombaut. Canonicul îi ceru temnicerului să-i lase singuri. Ca să fie mai sigur, la plecare, Rombaut încuie uşa.

Bătrînul Bartholommé Campanus se aşezase greoi într-un jilţ cu spetează înaltă de lîngă o masă ; cele două bastoane şi le pusese jos, lîngă el. În cinstea canonicului, în vatră se făcuse un foc bun a cărui văpaie împlinea lumina zgîrcită şi rece a după-amiezii de februarie. Chipul lătăreţ al canonicului, brăzdat de sute de zbîrcituri mici, părea aproape trandafiriu în lumina aceea, dar Zénon băgă de seamă că ochii îi sînt înroşiţi şi că se căzneşte să-şi stăpînească tremurul buzelor. Cei doi bărbaţi ezitau, neştiind cum să înceapă discuţia. Canonicul dădu să se scoale, dar vîrsta şi beteşugurile nu-i îngăduiau această dovadă de bună-cuviinţă şi, pe de altă parte, nu prea era sigur că un atare semn de respect faţă de un osîndit n-ar fi fost cam nelalocul lui. Zénon se opri la depărtare de cîţiva paşi.

— *Optime pater*, zise el, întorcîndu-se la vorbele cu care i se adresa canonicului pe vremea cînd era învăţăcel, îţi mulţumesc pentru toate serviciile mici şi mari aduse mie în timpul întemniţării. Am ghicit de îndată de la cine veneau aceste atenţii. Vizita domniei-tale este o dovadă de bunăvoinţă pe care n-o nădăjduiam.

— De ce nu mi te-ai dezvăluit mai degrabă, zise bătrînul dojenindu-l prieteneşte. Totdeauna te-ai încrezut mai puţin în mine decît în acel chirurg-bărbier...

— Domnia-ta se miră că n-am avut încredere ? răspunse filozoful.

Îşi freca grijuliu degetele amorţite. Deşi era aşezată la catul de sus, în camera lui domnea la vreme de iarnă

o umezeală pătrunzătoare. Se așeză pe un scaun, lîngă vatră, și-și întinse mîinile spre foc.

— *Ignis noster* [1], șopti, folosind o figură de stil alchimistă auzită pentru prima dată de la Bartholommé Campanus.

Pe canonic îl trecu un fior.

— În serviciile ce ți s-au adus, partea mea e o nimica toată, zise, încercînd să vorbească cu un glas mai hotărît. Îți mai aduci poate aminte că pe vremuri o neînțelegere gravă îl ridicase pe episcop împotriva fostului stareț al Cordelierilor. Pînă la urmă, însă, Sfințiile-lor ajunseseră să se prețuiască unul pe altul. Pe patul de moarte, răposatul stareț te-a dat în grija Prea Sfinției-sale episcopul. Prea Sfinția-sa a ținut să fii judecat după dreptate.

— Îi sînt îndatorat, spuse osînditul.

Canonicul simți că în răspunsul filozofului se ascundea o oarecare ironie.

— Adu-ți aminte că Prea-Sfinția-sa n-a dat verdictul de unul singur. A cerut îngăduință tot timpul.

— Așa-i obiceiul, zise Zénon cu oarecare acreală. *Ecclesia abhorret a sanguine* [2].

— De astă dată era sincer, răspunse canonicul jignit. Din păcate, însă, ateismul și necredința ți-au fost dovedite, și ai vrut să fie așa. În privința învinuirilor de drept comun, slavă Domnului, nu s-a putut dovedi nimic împotriva dumitale, dar știi ca și mine că, pentru oamenii de rînd, ba chiar și pentru majoritatea judecătorilor zece bănuieli fac cît o certitudine. Acuzațiile nenorocitului aceluia de băiat de-al cărui nume nici nu vreau să-mi aduc aminte ți-au făcut mult rău la început...

— Totuși, domnia-ta nu și-a închipuit, nădăjduiesc, că m-am amestecat în hîrjonelile și prostiile săvîrșite în spălătorie, la licărirea lumînărilor furate.

— Nimeni nu și-a închipuit una ca asta, spuse canonicul grav. Nu uita însă că există și alte feluri de complicitate.

— Ce ciudat că, pentru creștinii noștri, așa-zisele păcate trupești constituie răul suprem, șopti Zénon, dus

[1] Focul nostru (lat.).
[2] Biserica are groază de vărsare de sînge (lat.).

pe gînduri. Nimeni nu pedepseşte cu mînie şi dezgust brutalitatea, sălbăticia, barbaria, nedreptatea. Mîine, nimănui n-o să-i treacă prin minte că oamenii cumsecade care vor veni să mă vadă perpelindu-mă pe rug sînt pur şi simplu obsceni.

Canonicul îşi acoperi faţa cu mîna.

— Iartă-mă, părinte, spuse Zénon. *Non decet*[1]. N-am să mai comit indecenţa de a încerca să spun lucrurilor pe nume.

— Cum să-ţi spun, ceea ce mă tulbură cel mai mult în întîmplarea căreia i-ai căzut victimă este ciudatul consens al forţelor răului, zise canonicul, aproape în şoaptă. Necurăţia sub toate formele sale, nişte copilării poate intenţionat nelegiuite, violenţa exercitată împotriva unui prunc nevinovat şi, în sfîrşit, aceeaşi violenţă îndreptată împotriva propriei lui persoane, cea mai cumplită din toate, săvîrşită de Pierre de Hamaere. Mărturisesc că, la început, toată povestea asta mi se păruse peste măsură de umflată de către duşmanii Bisericii, dacă nu chiar născocită de ei. Dar un creştin şi un călugăr care se omoară e un creştin ticălos şi un călugăr ticălos, şi cu siguranţă că asta nu e prima lui nelegiuire... Mi se rupe inima cînd văd că înţelepciunea şi ştiinţa dumitale au fost amestecate în toate astea.

— Violenţa săvîrşită împotriva copilului ei de către nenorocita aceea seamănă foarte mult cu a unei fiare ce-şi rupe o labă ca să se smulgă din capcana unde s-a prins din cauza cruzimii oamenilor, spuse filozoful cu amărăciune. Cît despre Pierre de Hamaere...

Se opri prevăzător, dîndu-şi seama că singurul lucru pe care-l socotea demn de laudă la răposatul călugăr era tocmai că murise din propria lui voinţă. În deplina lui sărăcie de osîndit tot îi mai rămăseseră o speranţă şi o taină care trebuiau păstrate cu cea mai mare grijă.

— N-aţi venit pînă aici ca să luaţi de la capăt, în faţa mea, procesul nenorociţilor acelora, spuse. Să ne folosim cît mai bine de aceste clipe atît de preţioase.

— Şi slujnica lui Jean Myers ţi-a făcut mult rău, urmă canonicul trist, cu încăpăţînarea oamenilor în

[1] Nu se cuvine (lat.).

vîrstă. Nimeni nu-l stima pe necredinciosul acela, pe care eu unul îl socoteam uitat de-a binelea. De cînd cu bănuiala că ar fi fost otrăvit, numele lui e pe buzele tuturor. Nu îndrăznesc să-i recomand nimănui minciuna. dar mai bine ai fi negat că ai cunoscut-o trupeşte pe slujnica aceea neruşinată.

— Îmi place grozav cînd văd că una dintre cele mai primejdioase fapte din viaţa mea a fost că m-am culcat de două ori cu o servitoare, zise Zénon batjocoritor.

Bartholommé Campanus oftă : omul acela care-i era tare drag, îşi zăvorîse parcă inima împotrivă-i.

— Niciodată nu vei şti ce greu mă apasă pe cuget naufragiul dumitale, spuse el, încercînd să se apropie de Zénon pe altă cale. Nu mă gîndesc la fapte, le cunosc prea puţin şi-mi place să cred că n-au fost păcătoase, cu toate că, fiind duhovnic, ştiu că cele mai grave păcate însoţesc adesea virtuţi asemănătoare cu ale dumitale. Mă refer la fatala răzvrătire a minţii ce-ar preschimba în viciu însăşi desăvîrşirea şi ai cărei germeni i-am sădit poate eu însumi în cugetul dumitale. Ce mult s-a schimbat lumea ; ce binefăcătoare păreau ştiinţa şi Antichitatea pe vremea cînd eram eu învăţăcel... Cînd mă gîndesc că am fost cel dintîi care te-a învăţat *Scriptura* pe care-o dispreţuieşti, mă întreb dacă nu cumva un dascăl mai aspru şi mai învăţat decît mine...

— Nu te necăji, *optime pater*, zise Zénon. Răzvrătirea care te neliniştişte se află în mine, sau poate în veacul nostru.

— Desenele dumitale cu ghiulelele zburătoare şi care sînt mişcate de vînt au stîrnit hazul judecătorilor, dar pe mine m-au făcut să mă gîndesc la Simon Magul, spuse canonicul, uitîndu-se la el plin de nelinişte. Totodată, m-au purtat cu gîndul şi la năzdrăvăniile acelea mecanice de pe vremea cînd erai tînăr şi de pe urma cărora nu ne-am ales decît cu necazuri şi tot felul de ponoase. Ce păcat ! Tocmai în ziua aceea dobîndisem încuviinţarea Regentei pentru o slujbă ce ţi-ar fi asigurat o carieră plină de onoruri.

— Care poate m-ar fi adus exact în aceeaşi situaţie, dar pe alte căi. Despre drumul şi ţinta unei vieţi ome-

neşti ştim mai puţine lucruri chiar decît ştie pasărea călătoare despre rostul zborurilor ei.

Dus pe gînduri, Bartholommé Campanus îl vedea cu ochii minţii pe învăţăcelul de douăzeci de ani. Lui ar fi vrut să-i cruţe trupul, sau cel puţin să-i mîntuiască sufletul.

— Nu le da un preţ mai mare decît mine acestor fantezii mecanice care, în sine, nu-s nici bune nici rele, urmă Zénon cu dispreţ. Sînt asemănătoare formelor făurite de sticlari : abat gîndurile de la ştiinţa pură, dar uneori o activează şi o fecundează. *Non cogitat qui non experitur* [1]. Chiar şi în arta medicală, căreia m-am dedicat cu precădere, invenţiile făurarilor şi alchimiştilor îşi joacă rolul. Recunosc, totuşi, că speţa omenească fiind aşa cum o ştim şi cum o să rămînă pînă în veac, nu e bine să le dai unor nebuni posibilitatea să răstoarne maşinăria universală, şi nici unor apucaţi pe aceea de-a se cocoţa în cer. Cît despre mine, şi în starea în care m-a adus Tribunalul, adăugă el cu un rîs scurt ce-l înfioră pe Bartholommé Campanus, am ajuns să-l condamn pe Prometeu că le-a dăruit muritorilor focul.

— Am trăit optzeci de ani fără să bănuiesc pînă unde merge răutatea judecătorilor, zise canonicul indignat. Hieronymus van Palmaert se bucura că vei fi trimis să-ţi cercetezi universul infinit şi Le Cocq, omul acela alcătuit doar din tină, propune în bătaie de joc să fii trimis să lupţi împotriva lui Mauriciu de Nassau călare pe o maşină de război zburătoare.

— Degeaba rîde. Himerele astea se vor înfăptui cînd oamenii se vor îndîrji asupra lor aşa cum s-au îndîrjit pînă acum să-şi clădească palate şi catedrale uriaşe. Pogorî-se-va din ceruri Regele Groazei cu oastea sa de lăcuste şi jocul său de-a măcelul... O fiară nesăţioasă ! Nimic, nici pe pămînt, nici sub pămînt, nici prin ape nu va mai dăinui, ci toate fi-vor prigonite, spurcate, sau nimicite... Deschide-te, hău veşnic, şi înghite cît mai ai vreme seminţia neînfrînată...

— Ce zici ? întrebă canonicul neliniştit.

---

[1] Numai cel care experimentează gîndeşte (lat.).

— Nimic, răspunse filozoful dus pe gînduri. Îmi recitam una dintre *Profeţiile hazlii.*

Bartholommé Campanus oftă. Spaima peste măsură de mare îi zdruncinase osînditului creierul, în ciuda tăriei sale. O lua razna din cauza morţii apropiate.

— Ţi-ai pierdut cu desăvîrşire încrederea în sublima perfecţiune a omului, spuse el dînd din cap cu tristeţe. La început pui la îndoială existenţa lui Dumnezeu şi apoi...

— Omul este o fiinţă împotriva căreia se coalizează timpul, necesitatea, întîmplarea împreună cu neghioaba şi mereu sporita întîietate a mulţimii, răspunse filozoful liniştit. Oamenii vor ucide omul.

Filozoful se cufundă într-o tăcere îndelungată. Această adîncă mîhnire i se păru canonicului un semn bun, căci el unul se temea mai presus de orice de îndrăzneala unui suflet prea sigur de sine, învîrtoşat atît faţă de remuşcare cît şi faţă de frică. Prevăzător, continuă :

— Trebuie, aşadar, să cred şi eu, după cum i-ai spus episcopului, că Piatra filozofală nu are pentru dumneata alt scop decît desăvîrşirea sufletului omenesc ? Dacă-i aşa, urmă el, dînd în vileag, fără să vrea, o oarecare dezamăgire, eşti mai aproape de noi decît am fi îndrăznit, Prea Sfinţia-sa şi cu mine, să credem, iar magicele taine pe care eu le-am privit doar de departe, în fond nu-s diferite de ceea ce Sfînta Biserică împărtăşeşte în toate zilele credincioşilor săi.

— Aşa-i, zise Zénon. De o mie şase sute de ani încoace.

Canonicul şovăi, neştind dacă nu cumva în răspunsul acesta se strecurase o amară ironie. Clipele erau însă preţioase. Trecu mai departe.

— Fiule, spuse el, crezi oare că am venit ca să încep o discuţie ce nu-şi mai află rostul ? Sînt aici pentru un lucru mai de seamă. Prea Sfinţia-sa mi-a subliniat faptul că în cazul dumitale nu e vorba de erezie propriu-zisă, ca la sectarii aceia vrednici de ură care în vremurile noastre se războiesc cu Biserica, ci de necredinţă cărturărească, al cărei caracter primejdios este la urma urmei evident doar pentru cărturari. Prea Sfinţia-sa episcopul m-a asigurat că *Proteoriile,* condamnate pe bună drep-

tate fiindcă reduc sfintele noastre dogme la rangul de noţiuni absolut curente ce se regăsesc pînă şi în cele din urmă idolatrii, ar putea tot atît de bine să slujească la întocmirea unei noi *Apologetici* : ar fi de ajuns ca aceleaşi idei să arate că adevărurile noastre creştineşti sînt încununarea unor intuiţii generale specifice firii omeneşti. Ştii ca şi mine că totul depinde de interpretare...

— Mi se pare că înţeleg care este scopul acestei cuvîntări, zise Zénon. Dacă ceremonia de mîine ar fi înlocuită cu o retractare...

— Nu trage prea multă nădejde, spuse canonicul prevăzător. Nu ţi se promite chiar libertatea. Prea Sfinţia-sa se face forte să fii trimis *in loco carceris*[1] într-o mînăstire pe care o va alege ; bunăstarea dumitale viitoare va depinde de sprijinul pe care vei şti să-l dai cauzei noastre celei drepte. Ştii prea bine că omul reuşeşte mai totdeauna să iasă tocmai din închisoarea unde ispăşeşte o osîndă pe viaţă.

— Ajutorul domniei-tale vine prea tîrziu, *optime pater*, şopti filozoful. Ar fi fost de folos să le fi venit de hac mai devreme acuzatorilor mei.

— Nu nădăjduiam să-l îmbunăm pe procurorul Flandrei, zise canonicul, retrăind amărăciunea pricinuită de intervenţia sa zadarnică la bogătanul Philibert Ligre. Un om ca el condamnă aşa cum se năpusteşte un cîine asupra prăzii. Am fost nevoiţi să lăsăm procedura să-şi urmeze cursul, pentru ca apoi să ne folosim de puterea ce ni s-a mai lăsat. Avînd în vedere că pe vremuri ai făcut parte din mărunţii slujitori ai altarului, eşti supus judecăţii Bisericii, dar ai totodată dreptul la o anumită ocrotire pe care grosolana justiţie laică n-o asigură. E drept că am tremurat pînă la sfîrşitul procesului ca nu cumva, vrînd să sfidezi, să faci vreo mărturisire ireparabilă...

— Dacă aş fi făcut-o în semn de căinţă, domnia-ta ai fi fost totuşi silit să mă admiri.

— Ţi-aş fi recunoscător să nu confunzi tribunalul din Bruges cu tribunalul ecleziastic, zise canonicul enervat. Ceea ce contează în cazul de faţă este că jalnicul frate Cyprien şi complicii lui s-au contrazis, că am scăpat de

[1] La loc de ispăşire (lat.).

ΦΩΤΩΝ
C
1

murdăriile servitoarei băgînd-o în casa de nebuni și că răuvoitorii care te acuzau că l-ai îngrijit pe ucigașul unui căpitan spaniol s-au făcut nevăzuți... Nelegiuirile care-l privesc doar pe Dumnezeu sînt de resortul nostru.

— Îngrijirile date unui rănit le treceți în rîndul nelegiuirilor ?

— Părerea mea n-are nici o importanță, răspunse canonicul vag. Părerea mea, dacă vrei s-o știi, este că orice ajutor dat semenilor noștri trebuie socotit vrednic de laudă, dar că, în cazul dumitale, în fapta cea bună se amestecă și o răzvrătire ce nu-i niciodată vrednică de o atare laudă. Răposatul stareț, care uneori se înșela, trebuie, de bună seamă, să fi încuviințat peste măsură această milostenie plină de răzvrătire. Bine cel puțin că nu s-a putut aduce nici o dovadă.

— S-ar fi adus fără doar și poate dacă bunătatea și grija domniei-tale nu m-ar fi scutit de cazne, spuse prizonierul dînd din umeri. Ți-am mai mulțumit pentru asta.

— Ne-am sprijinit pe principiul *Clericus regulariter torqueri non potest per laycum* [1], zise canonicul pe tonul unui om ce înregistrează o victorie. Adu-ți aminte însă că, în anumite privințe, cum ar fi de pildă moravurile, rămîi bănuit cu strășnicie și ar urma să te înfățișezi *novis survenientibus inditiis* [2]. Tot așa și în privința răzvrătirii. N-ai decît să crezi ce poftești despre rînduiala lumii, dar gîndește-te că interesele Bisericii și ale ocîrmuirii vor fi strîns legate atîta timp cît răsculații vor fi uniți cu ereticii.

— Toate astea le înțeleg prea bine, făcu osînditul plecîndu-și capul. Șubreda mea siguranță ar depinde întru totul de bunul plac al episcopului a cărui putere poate să scadă, sau al cărui punct de vedere poate să se schimbe. Nimic nu dovedește că peste șase luni n-o să fiu la fel de aproape de rug ca și astăzi.

— Teama asta nu te-a însoțit oare toată viața ? întrebă canonicul.

— Pe vremea cînd domnia-ta îmi dădeai primele noțiuni cu privire la literatură și știință, un individ con-

---

[1] În mod obișnuit clericul nu poate fi influențat de un laic (lat.).

[2] Intervenind noi dovezi (lat.).

damnat pentru o crimă adevărată sau născocită a fost ars de viu la Bruges, și unul dintre rîndașii noștri mi-a povestit moartea lui, zise prizonierul în chip de răspuns. Pentru ca spectacolul să fie și mai interesant, omul fusese legat de stîlp cu un lanț lung, ceea ce i-a îngăduit să alerge, cuprins de flăcări, pînă a căzut cu fața la pămînt, sau mai bine zis în jeratic. Mi-am spus adesea că grozăvia asta ar putea fi socotită alegoria situației în care se află un om aproape liber.

— Crezi că nu sîntem cu toții în aceeași situație? întrebă canonicul. Viața mea a fost tihnită și, îndrăznesc să spun, neprihănită, dar nu poți să trăiești optzeci de ani fără să știi ce e constrîngerea.

— Tihnită da, spuse filozoful. Neprihănită, nu.

Discuția celor doi bărbați relua mereu, în ciuda voinței lor, tonul aproape arțăgos al vechilor controverse dintre dascăl și învățăcel. Canonicul, hotărît să rabde orice, se ruga în gînd să-i fie date cuvintele care conving.

— *Iterum peccavi* [1], spuse în sfîrșit Zénon, cu glas ceva mai potolit. Să nu te miri însă, părinte, că bunătatea domniei-tale poate să mi se pară o capcană. Cele cîteva întîlniri pe care le-am avut cu Prea Sfinția-sa episcopul nu mi l-au arătat ca fiind un om plin de milă.

— Episcopul nu te iubește, după cum nici Le Cocq nu te urăște, zise canonicul stăpînindu-se să nu plîngă. Numai eu... Dar, în afară de faptul că ești un pion în partida ce are loc între ei, urmă bătrînul ceva mai liniștit, Prea Sfinției-sale nu-i lipsește o oarecare prea omenească trufie, așa încît s-ar mîndri că a întors către Dumnezeu un necredincios capabil să-i convingă pe alții asemenea lui. Ceremonia de mîine va fi, pentru Biserică, o victorie mult mai mare decît ar fi moartea dumitale.

— Episcopul își dă desigur seama că adevărul creștin ar avea, în persoana mea, un apologet foarte compromis.

— Aici te înșeli, continuă bătrînul. Pricinile pentru care un om se dezice se uită repede, dar scrierile sale rămîn. Chiar de pe acum, anumiți prieteni de-ai dumitale văd în suspecta-ți ședere la Saint-Cosme, smeritul canon al unui creștin ce se căiește că a dus o viață nevrednică și-și

[1] Din nou am păcătuit (lat.).

schimbă numele ca să săvîrșească fapte bune neștiut de nimeni. Dumnezeu să mă ierte, adăugă el cu o părere de zîmbet, dacă mie însumi nu mi-a venit să citez exemplul sfîntului Alexis care s-a întors în palatul unde se născuse, îmbrăcat în haine de cerșetor.

— Sfîntul Alexis putea în fiece clipă să fie recunoscut de cucernica lui soție, glumi filozoful. Tăria mea sufletească n-ar fi mers atît de departe.

Bartholommé Campanus se încruntă scandalizat din nou de atîta nepăsare. Zénon citi pe chipul lui îmbătrînit o mîhnire ce-l înduioșă. Spuse cu blîndețe :

— Moartea mea părea un lucru sigur și nu-mi mai rămăsese decît să-mi petrec cîteva ceasuri *in summa serenitate* [1]... Presupunînd că aș fi fost în stare, urmă el dînd prietenește din cap, ceea ce canonicului i se păru un semn de nebunie, dar de fapt se adresa unui om care, plimbîndu-se pe străzile din Innsbruck, îl citea pe Petronius. Mă ispitești, însă, părinte ; parcă mă văd explicînd cu deplină sinceritate cititorilor mei că necioplitul care rînjea fiindcă avea o infinitate de Hristoși în lanul lui de grîu e vrednic de luat în rîs și că neisprăvitul ar fi cu siguranță un alchimist prost, sau că rînduielile și tainele Bisericii au tot atîta, și uneori chiar mai multă putere decît doctoriile mele de medic. Nu zic că și cred una ca asta, rosti el ca să preîntîmpine o tresărire de bucurie a canonicului, zic doar că un simplu *nu* a încetat să mi se mai pară un răspuns, ceea ce nu înseamnă că sînt gata să rostesc un simplu *da*. Să cuprinzi inaccesibilul izvor al tuturor lucrurilor înlăuntrul unei Ființe croită după tipar omenesc mi se pare și astăzi o blasfemeie, și totuși simt în ciuda rațiunii mele că, în trupul acesta care mîine se va preschimba în fum, sălășuiește nu știu ce dumnezeu. Să îndrăznesc oare să-ți spun că tocmai acest dumnezeu mă silește să zic nu ? Și, cu toate astea, orice construcție a gîndirii se sprijină pe temelii arbitrare : la urma urmei, de ce nu pe aceasta ? Orice doctrină care se impune maselor chezășuiește inepția omenească : tot așa s-ar petrece lucrurile dacă din întîmplare Socrate i-ar lua mîine locul lui Mahomed sau al lui Hristos. Dar dacă-i așa, continuă el ștergîndu-și fruntea,

[1] În cea mai deplină reculegere (lat.).

cuprins de o neașteptată oboseală, de ce să ne lipsim de mîntuirea trupească și de bucuria de a cădea de acord? Mi se pare că s-au scurs veacuri întregi de cînd tot socotesc și chibzuiesc toate astea...

— Lasă-mă să te călăuzesc, zise canonicul aproape cu duioșie. Dumnezeu va fi singurul judecător al gradului de ipocrizie cuprins în dezicerea dumitale de mîine. Nu dumitale îți este dat să judeci : ceea ce consideri o minciună este poate o autentică profesiune de credință pe care o formulezi fără să-ți dai seama. Într-un suflet ce nu i se mai împotrivește, adevărul se strecoară uneori pe căi tăinuite.

— Tot astfel și minciuna, răspunse calm filozoful. Nu, prea cinstite părinte, am mințit uneori ca să trăiesc, dar încep să-mi pierd capacitatea de a minți. Între voi și noi, între ideile lui Hiéronymus van Palmaert, ale episcopului și ale sfinției-tale pe de o parte, și ale mele pe de alta, există ici-colo asemănări, adesea compromisuri și niciodată un raport constant. Ele sînt asemănătoare curbelor ce pornesc de pe un plan comun, care e gîndirea omenească, și se despart de îndată, apoi se apropie, după aceea se depărtează din nou unele de altele, se întretaie cîteodată în traiectoria lor sau dimpotrivă, pe un segment al acesteia din urmă chiar se confundă, dar nimeni nu știe dacă se unesc sau nu într-un punct aflat dincolo de orizontul nostru. E greșit să le declarăm paralele.

— Ai zis *noi*, șopti canonicul cu un fel de spaimă. Totuși ești singur.

— Așa-i, zise filozoful. Din fericire nu am de dat nimănui nici o listă de adepți. Fiecare dintre noi e singurul său stăpîn și adept. De fiecare dată experiența se reia, pornind de la zero.

— Răposatul stareț al Cordelierilor care, deși prea îngăduitor, era un bun creștin și un călugăr exemplar, n-a avut de unde să știe în ce adîncă răzvrătire te-ai hotărît să trăiești, zise canonicul aproape cu arțag. Se vede că l-ai mințit mult și prea adesea.

— Te înșeli, răspunse prizonierul uitîndu-se destul de ostil la omul acela care încercase să-l salveze. Ne regăseam dincolo de contradicții.

Se sculă în picioare de parcă el ar fi fost cel îndreptățit să pună capăt discuției. Mîhnirea bătrînului se preschimbă în mînie.

— Îndărătnicia dumitale este un crez mincinos și te socotești mucenicul său, zise el indignat. Parcă ai vrea să-l silești pe episcop să se spele pe mîini...

— Expresia e cam nepotrivită, observă filozoful.

Tîrșiindu-și zgomotos jilțul, bătrînul se aplecă să-și ridice bastoanele ce-i slujeau drept cîrje. Zénon se plecă și i le întinse. Canonicul se sculă cu chiu cu vai. Hermann Mohr, temnicerul care stătea la pîndă pe coridor, auzind zgomot de pași și de scaune mișcate din loc, răsuci cheia în broască, închipuindu-și că întrevederea a luat sfîrșit, dar Bartholommé Campanus se răsti la el și-i strigă să aștepte puțin. Ușa întredeschisă se închise la loc.

— Am dat greș, zise bătrînul preot cuprins de o neașteptată smerenie. Statornicia asta mă umple de groază deoarece dovedește o nepăsare deplină față de sufletul dumitale. Fie c-o știi, fie că nu, află că doar o falsă rușine te face să preferi moartea mustrării publice dinaintea dezicerii...

— Cu lumînarea aprinsă și răspuns în latinește la cuvîntarea latinească a Prea Sfinției-sale, făcu prizonierul batjocoritor. Recunosc că ar fi fost un hap cam amar de înghițit...

— Și moartea la fel, zise bătrînul mîhnit.

— Mărturisesc că la un anumit grad de nebunie sau dimpotrivă, de înțelepciune, s-ar părea că nu prea are mare importanță dacă mă vor arde pe rug pe mine sau pe primul venit, spuse Zénon, nici dacă această execuție are loc mîine sau peste două veacuri. Nu sînt însă sigur că atari nobile sentimente vor rezista în fața pregătirilor ce însoțesc aceste cazne ; o să vedem foarte curînd dacă într-adevăr am în mine acea *anima stans et non cadens*[1] definită de filozofii noștri. Dar la urma urmei poate că se pune prea mare preț pe tăria de care dă dovadă omul cînd moare.

— Prezența mea nu face decît să te împietrească, zise bătrînul canonic îndurerat. Înainte de-a ne despărți, vreau

[1] Sufletul care planează fără să se prăbușească (lat.).

însă să-ți semnalez un avantaj legal pe care ți l-am păstrat cu grijă și de care poate că încă nu-ți dai seama. Știu că odinioară ai fugit de la Innsbruck după ce fuseseși înștiințat în mare taină că oficialitățile locale au emis un mandat de arestare împotriva dumitale. Am ținut ascuns acest fapt care, dacă s-ar ști, te-ar pune în situația dezastruoasă de *fugitivus*, și ar face deosebit de anevoioasă, dacă nu chiar imposibilă, împăcarea dumitale cu Biserica. Nu ai avea deci temei să te temi că anumite deziceri ar fi inutile... Mai ai încă o noapte întreagă să chibzuiești...

— Asta-mi dovedește că toată viața am fost supravegheat chiar mai îndeaproape decît am crezut, spuse filozoful melancolic.

Se apropiară încet de ușa pe care temnicerul o deschisese din nou. Canonicul își apropie fața de cea a osînditului.

— În ceea ce privește durerea trupească, zise el, pot să-ți promit că în orice caz nu ai a te teme de nimic. Prea Sfinția-sa și cu mine am luat toate măsurile...

— Vă sînt foarte îndatorat, răspunse Zénon, aducîndu-și aminte, nu fără amărăciune, că el însuși încercase zadarnic să le facă același bine lui Florian și unuia dintre novici.

Bătrînul se simțea cuprins de o adîncă oboseală. O clipă îi trecu prin gînd să-l ajute pe prizonier să fugă ; era absurd ; nici nu putea fi vorba de așa ceva. Ar fi vrut să-i dea lui Zénon binecuvîntarea sa, dar se temea că nu va fi primită prea bine și tot din aceeași pricină nu îndrăznea nici să-l îmbrățișeze. Zénon, pe de altă parte, dădu să-i sărute mîna fostului său dascăl, dar se opri, temîndu-se ca nu cumva gestul său să pară slugarnic. Bătrînul acela încercase să-i facă mult bine și, totuși, nu putea să-l iubească.

Vremea fiind foarte rea, ca să ajungă la grefă, canonicul luase o lectică ; oamenii, rebegiți de frig, așteptau afară. Hermann Mohr stărui ca Zénon să se întoarcă în celulă înainte ca oaspetele să fi fost condus pînă în prag. Bartholommé Campanus își văzu fostul învățăcel urcînd scara, însoțit de temnicer. După aceea, portarul grefei, deschizînd și închizînd rînd pe rînd un șir întreg de uși,

îl ajută pe preot să se urce în lectică și trase perdeaua de piele. Bartholommé Campanus, cu capul sprijinit de o pernă, șoptea cu înflăcărare rugăciunile pentru cei ce se află în pragul morții, dar înflăcărarea sa era mecanică ; vorbele îi lunecau de pe buze, dar gîndurile nu le puteau urmări. Drumul canonicului trecea prin Piața Mare. A doua zi aici urma să aibă loc execuția, dacă nu cumva între timp prizonierul se va răzgîndi. Bartholommé Campanus se îndoia însă, cunoscîndu-i trufia diavolească. Își aduse aminte că așa-zișii Îngeri fuseseră uciși, cu o lună înainte, afară din oraș, în preajma Porții Sfintei Cruci, fărădelegile trupești fiind socotite atît de ticăloase, încît chiar și pedepsirea lor trebuia săvîrșită oarecum în taină ; în schimb, moartea unui om dovedit a fi necredincios și ateu era, dimpotrivă, o priveliște întru totul pilduitoare pentru popor. Pentru prima dată în viața lui, aceste datini datorate înțelepciunii străbunilor i se părură bătrînului contestabile.

Era în ajun de Lăsata secului ; oameni veseli începuseră de pe acum să bată străzile, făcînd și spunînd obișnuitele obrăznicii. Canonicul știa prea bine că în asemenea zile vestea unei execuții ațîța și mai mult prostimea. În două rînduri niște cheflii opriră lectica și dădură perdeaua la o parte ca să se uite înăuntru, apoi o lăsară baltă, dezamăgiți fără îndoială că nu găsiseră vreo cucoană frumoasă pe care s-o sperie. Unul din ei avea în chip de mască o mutră de beţiv și-l blagoslovi pe Bartholommé Campanus cu niște zbierete necuviincioase ; cel de al doilea își băgă pe furiș între perdele chipul alb ca al unei stafii. În spatele lui, o altă mască, cu rît de porc, cînta de zor din fluier.

Cînd ajunse în pragul ușii sale, bătrînului îi ieși înainte, plină de grijă, nepoată-sa adoptivă, Wiwine, pe care o luase să-l îngrijească după ce murise părintele Cleenwerck și care-l aștepta ca întotdeauna sub bolta casei lor tihnite, uitîndu-se pe o ferestruică și pîndind să vadă dacă unchiul se întoarce la cină. Devenise grasă și proastă, așa cum fusese odinioară mătușă-sa Godelièvе ; avusese și ea parte de nădejdi și dezamăgiri pămîntești ; o logodiseră, cam tîrziu ce-i drept, cu un fel de văr de-al ei, numit Nicolas Cleenwerck, boiernaș de prin împrejurimile Caestrei, om cu stare și cu o slujbă bună ca împuternicit al judecătoriei Flandrei. Din

păcate, acest logodnic atît de potrivit se înecase cu puțină vreme înainte de nuntă, străbătînd lacul Dickenbusch pe timpul dezgheţului. Wiwine se cam scrîntise de pe urma acestei lovituri, dar rămăsese o gospodină grijulie și o bucătăreasă pricepută, ca și mătușa-sa pe vremuri ; n-o întrecea nimeni cînd era vorba de vin fiert și dulcețuri. În zilele din urmă, canonicul încercase zadarnic s-o facă să se roage pentru Zénon, pe care-l uitase, dar, din cînd în cînd, o hotărîse totuși să pregătească un coș cu merinde pentru un biet întemnițat.

Bătrînul nu-și mîncă friptura de vacă, pregătită pentru cină, ci se băgă de îndată în pat. Tremura de frig ; Wiwine, grijulie, își făcu de lucru cu niște cărămizi calde. Canonicul adormi cu greu sub pilota lui brodată.

SFÎRȘITUL LUI ZÉNON

După ce ușa celulei s-a închis în urma lui cu zgomot de fierăraie, Zénon, dus pe gînduri, și-a tras scăunelul lîngă masă și s-a așezat. Era încă lumină, căci întunecoasa temniță a alegoriilor alchimiste era, în cazul lui, foarte luminoasă. Prin rețeaua măruntă a zăbrelelor de la geam pătrundea albul plumburiu al luminii din curtea plină cu zăpadă. Înainte de a-i lăsa locul paznicului de noapte, Gilles Rombaut îi adusese în seara aceea o tavă cu mîncare mai îmbelșugată ca de obicei. Zénon a dat-o la o parte : i se părea absurd și aproape obscen să transforme alimentele în chil și sînge de care nu va mai avea nevoie. Cu gîndul aiurea, și-a turnat totuși cîteva înghițituri de bere într-un păhărel de cositor și a dat pe gît băutura amară.

Discuția cu canonicul încheiase ceea ce fusese pentru el, începînd de dimineață cînd se dăduse verdictul, solemnitatea morții. Soarta lui, aparent fixată, oscila din nou. Propunerea pe care o respinsese mai rămînea valabilă cîteva ore : un Zénon capabil să zică pînă la urmă da stătea poate ascuns în străfundurile conștiinței lui și, în timpul nopții ce urma să se scurgă, poate că tocmai nevolnicul acela avea să iasă biruitor. Era de ajuns să mai dăinuie o speranță cît de vană : viitorul, atît de scurt și de pecetluit, dobîndea totuși o oarecare nesiguranță care este însăși viața, și printr-o ciudată rînduială pe care o constatase și la căpătîiul bolnavilor săi, moartea își păstra astfel un fel de înșelătoare lipsă de realitate. Totul era nestatornic : pînă la ultima suflare, totul va fi nestatornic. Și totuși, era pe deplin hotărît : își dădea seama că așa stau lucrurile nu atît după simțămintele sublime de curaj și sacrificiu, cît după o nelămurită formă de refuz ce părea că-l zăvorăște întru totul față de orice influență dinafară și chiar față de senzație. Instalat în propriul său sfîrșit, Zénon era de pe acum *in aeternum.*

Pe de altă parte, dincolo de hotărîrea de a muri, ascunsă oarecum în spatele acesteia, se mai afla încă una, mai tainică, pe care se ferise cu grijă s-o dea în vileag în fața canonicului, și anume hotărîrea de a muri de propria-i mînă. Dar și aici îi mai rămăsese o uriașă și istovitoare libertate : putea, după bunul său plac, să se oprească asupra acestei hotărîri sau să renunțe la ea, să săvîrșească gestul care pune capăt vieții sau dimpotrivă, să primească acea *mors ignea* [1], de loc diferită de agonia unui alchimist căruia caftanul îi ia foc din greșeală de la jarul de sub alambic. Alegerea între execuție și sinucidere, agățată pînă la sfîrșit de o fibră a substanței sale raționale, nu mai oscila între moarte și un soi de viață, ca în clipa cînd avea de ales între a accepta sau a refuza să se dezică, ci se concentra asupra modalității, locului și momentului precis al morții. Depindea de el dacă avea să sfîrșească în mijlocul huiduielilor din Piața Mare sau, liniștit, între pereții aceia cenușii. Tot de el depindea să grăbească sau să întîrzie cu cîteva ceasuri fapta supremă, să se hotărască dacă vrea să mai vadă o dată răsăritul soarelui în ziua de optsprezece februarie 1569 sau să moară azi, înainte de a se fi înnoptat de-a binelea. Cu coatele pe genunchi, nemișcat, aproape liniștit, se uita în gol. Ca în vîltoarea furtunii cînd, amenințătoare, stihiile se potolesc preț de o clipă, timpul și cugetul încremeniseră.

Clopotul bisericii Notre-Dame începu să sune : numără bătăile. Dintr-o dată, totul se răsturnă : liniștea pieri, dusă de spaimă ca de un vîrtej. Frînturi de imagini se învolburau în vijelie, smulse parcă de pe rugul aprins cu treizeci și șapte de ani în urmă la Astorga, din chinurile lui Florian de mai deunăzi, din întîlnirile întîmplătoare pe la răspîntiile orașelor străbătute, cu înfricoșătoarele rămășițe ale justiției executive. Ai fi zis că, dintr-o dată, corpul înțelesese ce-l așteaptă, fiecare simț dobîndindu-și părticica lui de groază : a văzut, a simțit, a mirosit, a auzit întîmplările care mîine, în Piață, vor alcătui sfîrșitul său. Trupul, înțelepțește ținut departe de dezbaterile gîndirii, afla deodată și din interior ceea ce Zénon îi ascunsese. Ceva s-a frînt în el, ca o coardă prea întinsă ; i s-a

[1] Moarte prin foc (lat.).

uscat gura, părul de pe brațe și de pe mîini i s-a zbîrlit; îi clănțăneau dinții. Tulburările acestea pe care nu le mai experimentase niciodată pe pielea lui l-au îngrozit mai rău ca toată nenorocirea ce i se întîmplase: strîngîndu-și fălcile cu amîndouă mîinile, respirînd adînc ca să-și potolească inima, a reușit să învingă răzvrătirea trupului. Era prea mult: trebuia să termine înainte ca o prăbușire a ființei sau a voinței să-l împiedice să-și pună capăt chinurilor. În mintea sa, ce se limpezise din nou, s-au ivit nenumărate riscuri încă neprevăzute care amenințau să-i împiedice plecarea rațională. Și-a analizat situația cu ochiul chirurgului ce-și caută instrumentele și-și cîntărește șansele de reușită.

Era ora patru; cina i se dăduse și, printr-o deosebită bunăvoință, i se lăsase și obișnuita lumînare. Temnicerul ce-l încuiase după întoarcerea din sala grefei n-avea să se mai întoarcă pînă după ora stingerii și apoi tocmai în zori. Se părea deci că pentru a-și face seama avea de ales între două răstimpuri destul de lungi. Noaptea asta însă nu era la fel ca celelalte: episcopul sau canonicul puteau să-i trimită vreun mesaj inoportun din pricina căruia să fie nevoie să i se deschidă iar ușa; uneori, mînați de o cumplită milă, oamenii așezau lîngă osîndit un călugăr oarecare sau un membru al Confreeriei Morții Cucernice menit să-l binecuvînteze pe muribund, îndemnîndu-l să se roage. Se mai putea întîmpla ca cineva să-i ghicească intenția; dintr-un moment într-altul aveau poate să-i lege mîinile. A ciulit urechile, pîndind vreun scîrțîit de ușă sau zgomotul unor pași; liniștea era deplină, iar clipele mai prețioase decît fuseseră vreodată în timpul plecărilor lui forțate de odinioară.

A ridicat capacul penarului așezat pe masă, dar mîna tot îi mai tremura. Comoara ascunsă acolo, între două scîndurele subțiri ce păreau lipite, era la locul ei: o lamă suplă și subțire, lungă de aproape două degete, pe care o purtase întîi în căptușeala vestei și apoi o mutase în ascunzătoarea aceea după ce judecătorii cercetaseră penarul așa cum se cuvine, înainte de a i-l înapoia. În fiecare zi, de cîte douăzeci de ori, se asigurase că obiectul pe care altădată nici măcar n-ar fi găsit cu cale să-l adune din șanț se afla acolo. Chiar atunci cînd fusese ridicat din labora-

torul de la Saint-Cosme, și apoi, în două rînduri, după moartea lui Pierre de Hamaere și după ce Catherine adusese iar în discuție problema otrăvii, fusese perchiziționat, căutîndu-i-se sticluțe sau hapuri suspecte ; era încîntat că, din spirit de prevedere, nu se mai încărcase cu o atare marfă neprețuită dar fragilă și supusă stricării, aproape imposibil de ținut la sine sau de ascuns multă vreme într-o celulă goală și care în mod inevitabil ar fi dat în vileag hotărîrea sa de a muri. Pierdea astfel privilegiul unei morți fulgerătoare, singurul sfîrșit îndurător, dar bucățica aceea de brici ascuțită cu grijă avea să-l scutească cel puțin de nevoia de a-și sfîșia rufăria ca să-și facă un lat uneori ineficace sau de a se căzni poate fără succes cu un ciob.

Valul de groază îi răscolise măruntaiele. S-a dus la hîrdăul așezat într-un colț al încăperii și s-a ușurat. Mirosul materiei pregătite și apoi înlăturate de digestia omenească i-a potopit nările, amintindu-i o dată mai mult legătura strînsă dintre putreziciune și viață. Nu i-a mai tremurat mîna cînd s-a încheiat la loc. Ulciorul de pe policioară era plin cu apă rece ; și-a umezit fața, prinzînd un strop de apă pe limbă. *Aqua permanens* [1] : se întîlnea pentru ultima dată cu apa. Din patru pași a ajuns la patul pe care dormise sau veghease șaizeci de nopți ; printre alte gînduri ce i se perindau amețitor de repede prin minte era și acela că spirala călătoriilor lui îl adusese din nou la Bruges, că orașul Bruges se îngustase pînă ce ajunsese cît aria unei închisori și că întreaga curbă se încheia într-un dreptunghi îngust. Din ruinele unui trecut mai disprețuit și mai șters decît oricare altul, se ivi ca o șoaptă glasul răgușit și blînd a lui Fray Juan vorbind latinește cu accentul lui castilian, într-o mînăstire învăluită în ceață : *Eamus ad dormiendum, cor meum* [2]. Dar acuma nu era vorba de somn. Nu se simțise nicicînd mai ager nici la trup, nici la suflet. Economia și repeziciunea mișcărilor lui erau cele ale marilor sale fapte de chirurg. A desfăcut pătura grosolană de lînă, bătută ca pîsla, și a așezat-o pe podea, de-a lungul patului, făcînd un fel de jgheab ce avea

[1] Apa vie (lat.).
[2] Să mergem la culcare, inima mea (lat.).

să oprească și să absoarbă măcar o parte din sîngele scurs. Pentru mai multă siguranță și-a luat cămașa schimbată în ajun și a răsucit-o, punînd-o în fața ușii. Trebuia să aibă grijă ca nu cumva scurgerea lichidului pe podeaua ușor înclinată să ajungă prea repede pe coridor, unde Hermann Mohr, ridicînd din întîmplare capul de pe masa lui, ar fi putut să vadă o pată neagră pe lespezi. Și-a scos în liniște pantofii. N-avea nevoie de atîtea precauții, dar i se părea că liniștea e și ea o pavăză.

S-a lungit în pat, proptindu-și capul pe perna tare. S-a mai gîndit o dată la canonicul Campanus pe care această moarte avea să-l îngrozească și care totuși fusese primul om ce-l pusese să-i citească pe scriitorii antichității, ai căror eroi mureau astfel ; ironia situației a pîlpîit însă numai la periferia gîndirii sale, fără s-o îndepărteze de la singurul ei țel. Repede, cu îndemînarea aceea de chirurg-bărbier cu care se mîndrise totdeauna mai mult decît cu însușirile apreciate dar mai discutabile ale medicului, s-a îndoit, ridicîndu-și ușor genunchii și și-a tăiat vena tibială pe partea externă a piciorului stîng, în locul de unde se lasă de obicei sînge. Apoi, foarte repede, ridicîndu-se și proptindu-se iar în pernă, grăbindu-se ca să evite un leșin oricînd posibil, și-a căutat și și-a deschis, la încheietura mîinii, artera radială. Abia a simțit durerea scurtă și superficială pricinuită de crestarea pielii. Izvoarele au țîșnit ; sîngele a năvălit ca întotdeauna, dornic parcă să scape din labirintul întunecos unde circulă prizonier. Zénon și-a lăsat mîna stîngă să-i spînzure ca să ușureze scurgerea. Încă nu dobîndise o victorie deplină ; cineva putea să intre din întîmplare și astfel, mîine, să-l tîrască pînă la rug însîngerat și oblojit. Fiecare clipă ce trecea era însă o izbîndă. Se uită la pătura ce se și înnegrise de atîta sînge. Acum înțelegea de ce în concepțiile rudimentare lichidul acesta era considerat însuși sufletul omenesc, căci sufletul și sîngele se scurg împreună. Străvechile greșeli cuprindeau totuși un adevăr simplu. S-a gîndit, cu o părere de zîmbet, că acum are cel mai bun prilej să-și desăvîrșească vechile experiențe cu privire la sistola și diastola inimii. De aci înainte, cunoștințele dobîndite nu mai aveau importanță, după cum nici amintirea evenimentelor trecute sau a oamenilor întîlniți ;

vreme de cîteva clipe mai era încă legat de firul subţire al personalităţii sale, dar personalitatea, despovărată, nu se mai deosebea de fiinţă. S-a ridicat cu greu, nu pentru că ar fi fost nevoit să facă una ca asta, ci doar ca să-şi dovedească sieşi că o atare mişcare mai era cu putinţă. I se întîmplase adesea să deschidă din nou o uşă, numai ca să-şi arate că n-o închisese pe vecie în urma lui, să se întoarcă spre un trecător ce se depărtase, doar ca să nege definitivul unei despărţiri, demonstrîndu-şi astfel mărginita-i libertate omenească. De astă dată săvîrşise o faptă ireversibilă.

Inima îi bătea năvalnic ; în trupul lui avea loc o activitate violentă şi dezordonată, ca într-o ţară învinsă unde nu toţi luptătorii au depus armele ; îl cuprindea un fel de înduioşare faţă de trupul acela care-l slujise cu credinţă, care ar fi putut, la urma urmei, să mai trăiască încă vreo douăzeci de ani şi pe care-l nimicea fără să-i poată arăta că îl scuteşte astfel de nişte chinuri mai mari şi mai nedemne. Îi era sete, dar n-avea cum să şi-o potolească. După cum cele trei sferturi de ceas ce se scurseseră de cînd se întorsese în cameră fuseseră încărcate cu o mulţime de gînduri, de senzaţii, de gesturi aproape de necuprins, ce se succedau cu iuţeala fulgerului, tot astfel, distanţa de cîţiva paşi ce despărţea patul de masă se dilatase asemenea celei dintre sferele cereşti : paharul de cositor plutea parcă în străfundurile altei lumi. Setea însă avea să-i treacă în curînd. Moartea lui se asemăna cu a acelui rănit care cere de băut la marginea unui cîmp de bătălie şi pe care acum îl îngloba împreună cu el însuşi în aceeaşi milă rece. Din vena tibială sîngele nu mai curgea decît cînd şi cînd ; cu chiu cu vai, aşa cum ridici o greutate uriaşă, a reuşit să-şi mişte piciorul ca să-l lase să atîrne pe marginea patului. Tot strîngînd în mîna dreaptă briciul, tăişul îi intrase în carne, dar nu simţea nici o durere. Degetele i se mişcau pe piept căutînd în neştire să descheie gulerul vestei ; se străduia zadarnic să-şi stăpînească agitaţia inutilă, dar crispările şi spaima erau semne bune. A simţit cum îl scutură un fior, ca atunci cînd îţi vine greaţă : aşa era bine. Din lăuntrul fiinţei sale un zvon de clopote şi de tunet, larma unor păsări ce se-ntorc la cuiburi i-au izbit urechile, pe cînd

din afară a auzit un sunet desluşit de picături : pătura îmbibată nu mai oprea sîngele care se prelingea pe lespezi. A încercat să socotească în cît timp o să se lungească băltoaca pînă dincolo de prag, peste şubreda barieră de cîrpă. Dar nu mai avea nici o importanţă : era salvat. Chiar dacă, din nenorocire, Hermann Mohr ar deschide prea curînd uşa aceea cu zăvoare greoaie, uimirea, spaima, fuga după ajutor de-a lungul coridoarelor i-ar îngădui totuşi evadării să se desăvîrşească. Mîine nu vor arde pe rug decît un cadavru.

Uriaşul vuiet al vieţii ce se scurge stăruia : o fîntînă la Eyoub, şopotul unui izvor ţîşnit din pămînt la Vaucluse, în Provenţa, un şuvoi năvalnic undeva între Ostersund şi Frösö se iviră singure în gîndul lui, fără nici o strădanie din parte-i. Apoi, în ciuda tuturor acestor zgomote, a desluşit un horcăit. Răsufla trăgînd zgomotos şi îndelung aerul, dar nu-şi mai putea umple pieptul ; cineva care nu era întru totul el însuşi stătea parcă în stînga lui, puţin mai în spate şi se uita nepăsător la zbuciumul agoniei sale. Cam aşa gîfîie un alergător istovit cînd şi-a atins ţinta. Se întunecase şi n-avea de unde să ştie dacă în cameră sau în fiinţa lui : peste tot se înstăpînise noaptea. Dar noaptea se învolbura şi ea : întunericul se desfăcea ca să-i facă loc altuia, hău peste hău, străfunduri de întunecime peste străfunduri de întunecime. Bezna, deosebită însă de cea pe care o vezi cu ochii, fremăta, străbătută de culori zămislite din însăşi nefiinţa lor : negrul se preschimba în verde gălbui, apoi în alb curat ; albul străveziu se închega în chip de aur roşu fără să se rupă totuşi din negrul statornic, aşa cum tresare în toiul nopţii adînci licărirea stelelor alături de aurora boreală. Preţ de o clipă, ce i s-a părut o veşnicie, un glob purpuriu a zvîcnit în el sau în afara lui, sîngerînd peste talazuri. Ca soarele de vară pe întinderile polare, sfera strălucitoare a şovăit parcă, gata să se pogoare uşor spre nadir, apoi, săltînd abia văzută, s-a urcat din nou către zenit, şi s-a contopit în sfîrşit cu o lumină orbitoare care era însăşi noaptea.

Nu mai vedea, dar zgomotele din afară ajungeau totuşi pînă la el. Ca pe vremuri, la Saint-Cosme, nişte paşi grăbiţi au răsunat de-a lungul lespezilor : temnicerul vă-

zuse balta negricioasă de pe jos. Cu cîteva clipe mai devreme, muribundul ar fi fost cuprins de groază la gîndul că-l vor prinde din nou și-l vor sili să trăiască și apoi să moară iar peste cîteva ceasuri. Acum însă orice spaimă încetase : era liber ; omul ce venea spre el nu putea fi decît un prieten. A făcut, sau i s-a părut că face un efort ca să se scoale, fără să știe prea bine dacă i se dădea o mînă de ajutor sau dacă, dimpotrivă, el era cel ce ajuta. Scîrțîitul cheii răsucită în broască și al zăvorului tras n-a mai fost pentru el decît zgomotul ascuțit al unei uși ce se deschide. Mai adînc decît atît nu se poate pătrunde în sfîrșitul lui Zénon.

ALS ICH KAN[1]

[1] După cît pot (germ.).

NOTA AUTORULUI

Romanul de față are ca punct de plecare o povestire de vreo cincizeci de pagini, *După Dürer (D'après Dürer)*, publicată împreună cu alte două nuvele, tot de natură istorică, în volumul intitulat *Moartea conduce atelajul, (La mort conduit l'Attelage)*, apărut la editura Grasset, în 1934.

Cele trei povestiri, unificate și totodată contrastînd prin titluri fixate ulterior *(După Dürer, După El Greco — D'après El Greco — După Rembrandt — D'après Rembrandt)*, nu erau de fapt decît trei fragmente izolate dintr-un uriaș roman conceput și în parte febril redactat între anii 1921—1925, cînd aveam optsprezece și respectiv douăzeci și doi de ani. Din ceea ce ar fi trebuit să fie o amplă frescă romanescă, întinzîndu-se pe mai multe secole și mai multe grupuri de oameni legați între ei fie printr-o înrudire spirituală, fie de sînge, cele patruzeci de pagini intitulate la început pur și simplu *Zénon* alcătuiau primul capitol. Acest roman prea ambițios a fost redactat paralel cu primele schițe ale unei alte lucrări, care avea să devină mai tîrziu *Memoriile lui Hadrian (Mémoires d'Hadrien)*. Prin 1926 am renunțat provizoriu la amîndouă aceste proiecte, iar cele trei fragmente citate mai sus, cuprinse sub titlul *Moartea conduce atelajul*, au apărut în 1934 aproape neschimbate. În ceea ce privește episodul consacrat lui Zénon, i-am mai adăugat mult mai recent doar vreo zece pagini, schiță sumară a întîlnirii lui Henri-Maximilien cu Zénon la Innsbruck din romanul de azi.

Volumul *Moartea conduce atelajul* a fost foarte bine primit de critică la vremea aceea ; mă simt și astăzi, cînd recitesc anumite articole, copleșită de recunoștință. Autorul unei cărți își are însă motivele sale să fie mai sever cu sine însuși decît judecătorii săi : îi vede lipsurile mai de

aproape ; numai el știe ce ar fi vrut și ce ar fi trebuit să facă. În 1955, la cîțiva ani după terminarea *Memoriilor lui Hadrian*, am reluat cele trei povestiri cu intenția de a le retuşa în vederea unei reeditări. Personajul medicului filozof și alchimist mi s-a impus din nou.

Capitolul *Convorbire la Innsbruck*, care datează din 1956, a fost prima consecință a acestei reluări ; restul lucrării n-a fost redactat decît între 1962 și 1965. Din cele cincizeci de pagini de odinioară au rămas cel mult douăsprezece, modificate și întrucîtva fărîmițate, de-a lungul romanului de astăzi, dar povestirea care-l duce pe Zénon de la nașterea lui nelegitimă la Bruges pînă la moartea sa într-o temniță din același oraș a rămas, în linii mari, aceeași. Prima parte a romanului *(Viața rătăcitoare)* respectă destul de îndeaproape planul lui *Zénon* — *După Dürer* din 1921—1934 ; partea a doua și a treia *(Viața încremenită* și *Temnița)* sînt în întregime deduse din ultimele șase pagini ale textului de acum peste patruzeci de ani [1].

Știu că atari indicații pot fi inutile atunci cînd provin chiar de la autor și sînt oferite înainte de moartea acestuia. M-am hotărît totuși să le dau pentru cei cîțiva cititori pe care îi interesează geneza unei cărți. Ceea ce țin să subliniez mai cu seamă aici este că acest roman, ca și *Memoriile lui Hadrian*, a fost o lucrare începută în prima tinerețe, părăsită și reluată apoi în funcție de împrejurări, dar în intimitatea căreia autorul a trăit toată viața. Singura diferență, pur accidentală, este că o schiță a aces-

[1] Titlul din 1934 era inexact, ca și cele ale celorlalte două nuvele ale volumului, deoarece prezenta aceste povestiri ca pe niște imitații sistematice ale operei celor trei pictori, ceea ce nu era cazul. Titlul *După Dürer* fusese ales din cauza vestitei *Melancholia*, în care un personaj întunecat, fără îndoială însuși geniul uman, meditează cu amărăciune, înconjurat de uneltele sale, dar, un cititor cu gîndire foarte literală mi-a obiectat că povestea lui Zénon e mai degrabă flamandă decît germană. Azi, remarca este mai justă chiar decît atunci, de vreme ce partea a doua și a treia, inexistente la ora aceea, se petrec în întregime în Flandra, și apoi temele boschiene și breugheliene referitoare la tulburările și grozăviile ce domnesc în lume, se extind asupra romanului, ceea ce nu se petrecea în vechea schiță. Titlul de față — L'oeuvre au Noir — se inspiră dintr-o formulă tradusă ca atare din latinește sau din grecește de către alchimiștii francezi.

tui roman a apărut cu treizeci și unu de ani înainte de terminarea textului definitiv, în timp ce primele versiuni ale *Memoriilor lui Hadrian* n-au avut acest noroc sau nenoroc. În rest, cele două romane s-au închegat deopotrivă în cursul anilor prin stratificări succesive, pînă ce, în sfîrșit, în ambele cazuri, lucrările au fost redactate și încheiate pe nerăsuflate. Mi-am exprimat într-altă parte părerea despre avantajele pe care le prezintă, cel puțin în ceea ce mă privește pe mine, aceste îndelungi raporturi ale unui autor cu un personaj ales sau închipuit încă din adolescență, dar care nu-și dezvăluie pe de-a întregul toate tainele sale decît o dată cu propria noastră maturitate. Metoda fiind în orice caz aplicată destul de rar, înserarea celor cîteva detalii de mai sus se justifică pînă și în intenția de a evita anumite confuzii bibliografice.

*

Mai mult chiar decît în cazul recreării libere a unui personaj real care a lăsat o urmă în istorie, ca împăratul Hadrian, crearea unui personaj „istoric" fictiv, ca Zénon, ar trebui să nu aibă nevoie de documente justificative. De fapt, însă, cele două operații sînt comparabile din multe puncte de vedere.

În primul caz, romancierul, pentru a încerca să-și prezinte personajul așa cum a fost, în toată amploarea sa, nu va studia niciodată îndeajuns și cu o minuțiozitate destul de pasionată, dosarul eroului său, așa cum i l-a constituit tradiția istorică ; în cel de al doilea caz, pentru a-i da personajului fictiv acea specifică realitate condiționată de timp și loc, fără de care „romanul istoric" nu e decît un bal costumat, reușit sau nu, autorul nu are la dispoziție decît faptele și datele vieții trecute, adică Istoria.

Zénon, despre care presupunem că s-a născut în 1510, ar fi avut nouă ani pe vremea cînd bătrînul Leonardo se stingea în exil, la Amboise, treizeci și unu de ani la moartea lui Paracelsius, căruia i l-am dat drept emul și uneori adversar, treizeci și trei la moartea lui Copernic, care-și publicase opera de căpetenie abia pe patul de moarte, dar ale cărui teorii circulau de multă vreme în manuscris în anumite medii însuflețite de idei înain-

tate, ceea ce explică faptul că tînărul învăţăcel le cunoştea încă de pe băncile şcolii. Pe vremea cînd a fost executat Dolet, pe care îl prezint ca primul „editor" al său, Zénon ar fi avut treizeci şi şase de ani, iar cînd a fost ucis Servet, medic asemenea lui şi preocupat ca şi el de cercetări referitoare la circulaţia sîngelui, ar fi avut patruzeci şi trei de ani. Contemporan în mare măsură cu anatomistul Vesalius, cu chirurgul Ambroise Paré, cu botanistul Cesalpino, cu matematicianul şi filozoful Geronimo Cardano, Zénon moare la cinci ani după naşterea lui Galileu, şi la un an după aceea a lui Campanella. Pe vremea cînd Zénon s-a sinucis, Giordano Bruno, menit să moară pe rug peste treizeci şi cinci de ani, ar fi avut cam douăzeci de ani. Fără să fi alcătuit mecanic un personaj sintetic, ceea ce n-ar accepta să facă nici un romancier conştiincios, filozoful imaginar se leagă prin destul de multe puncte de sutură de personalităţile autentice eşalonate de-a lungul acelui secol, precum şi de alte cîteva ce au trăit în aceleaşi locuri, au trecut prin aventuri asemănătoare sau au urmărit ţeluri similare. Indic aici anumite apropieri : pe unele le-am căutat conştient şi mi-au slujit ca stimulente ale imaginaţiei, altele au fost notate după aceea, în chip de verificare.

Astfel, naşterea nelegitimă a lui Zénon, educaţia lui în vederea unei cariere ecleziastice o evocă oarecum pe aceea a lui Erasm, fiu al unei feţe bisericeşti şi a unei fiice de burghez din Rotterdam, care şi-a început viaţa de bărbat sub rasa de călugăr augustin. Ciocnirea provocată de instalarea în atelierele meşteşugarilor rurali a unui război de ţesut perfecţionat aminteşte fapte similare petrecute pe la mijlocul secolului, încă din 1529, la Dantzig, unde constructorul unei maşinării asemănătoare a fost, pare-se, ucis, apoi, în 1533 la Bruges, unde magistraţii au interzis un nou procedeu de vopsire a lînii şi puţin mai tîrziu la Lyon, în urma perfecţionării tiparniţelor. Anumite nuanţe de violenţă ale caracterului tînărului Zénon, de pildă uciderea lui Perrotin, ni-l amitesc, destul de vag de altminteri, pe Dolet care l-a omorît pe Compaing. Stagiul tînărului cărturar pe lîngă stareţul cu grad de epis-

cop de la Saint-Bavon din Gand, despre care în roman se spune că era preocupat de alchimie, apoi la Don Blas de Vela, seamănă pe de o parte cu învățătura primită de Paracelsus de la episcopul din Settgach și de la abatele din Spanheim, pe de altă parte cu studiile cabalistice ale lui Campanella sub conducerea evreului Abraham. Călătoriile lui Zénon, tripla sa carieră de alchimist, medic și filozof, și pînă și necazurile sale de la Basel urmăresc foarte îndeaproape cea ce se știe sau se povestește despre același Paracelsus, iar episodul referitor la călătoria în Orient, aproape obligatorie în geografia filozofilor ermetici, se inspiră de asemenea din peregrinările reale sau legendare ale marelui chimist elvețian de limbă germană. Povestea cu sclava răscumpărată în Algeria își are obîrșia în episoade foarte des prezentate în romanele spaniole ale epocii ; aceea cu Sign Ulfsdatter, stăpîna din Frösö, ține seama de reputația femeilor scandinave din vremea aceea, conform căreia ar fi fost bune tămăduitoare și cunoscătoare a ierburilor de leac. Viața lui Zénon la curtea regelui Suediei se sprijină pe de o parte pe aceea a lui Tycho Brahe la curtea regelui Danemarcei, pe de alta, pe ceea ce se povestește despre un oarecare doctor Théophilus Homodei, medic al lui Ioan al III-lea al Suediei cu o generație mai tîrziu. Operația chirurgicală săvîrșită asupra lui Han este copiată după povestirea unei intervenții de același fel cuprinsă în *Memoriile* lui Ambroise Paré. Într-un domeniu mai tainic, merită poate să notăm că bănuiala de sodomie (uneori îndreptățită, ascunsă pe cît posibil și negată ori de cîte ori era nevoie) și-a avut locul în viețile lui Leonardo da Vinci și Dolet, Paracelsus și Campanella, așa cum arătăm aici în viața imaginară a lui Zénon. De asemenea, precauțiunile filozofului alchimist care-și caută protectori cînd în tabăra protestanților, cînd în sînul Bisericii, le regăsim la o mulțime de atei sau deiști, mai mult sau mai puțin persecutați. În ciuda acestor fapte, în lupta dintre Biserică și Reformă, ca atîția alți liber-cugetători ai secolului său, ca Giordano Bruno care va muri totuși osîndit de Sfîntul-Oficiu, sau Campanella, în ciuda celor treizeci și unu de ani de temniță

inchizitorială, Zénon se situează mai degrabă pe versantul catolic [1].

Pe plan ideologic, purtînd încă pecetea scolasticii și reacționînd împotriva ei, aflîndu-se încă la jumătatea drumului între dinamismul subversiv al alchimiștilor și filozofia mecanicistă căreia avea să-i aparțină viitorul cel mai apropiat, între ermetismul care situează în interiorul tuturor lucrurilor un Dumnezu latent și un ateism ce abia îndrăznește să-și zică pe nume, între empirismul materialist al practicianului și imaginația aproape vizionară a elevului cabaliștilor, personalitatea lui Zénon se sprijină pe aceea a unor filozofi sau oameni de știință autentici ai secolului său. Cercetările sale științifice au avut în mare parte ca punct de plecare *Caietele* lui Leonardo, în special experiențele relative la funcționarea mușchiului cardiac, premergătoare studiilor lui Harvey. Cele referitoare la circulația sevei și la puterea de absorbție a plantei, anticipînd lucrările lui Hales, se bazează pe o observație a lui Leonardo și ar reprezenta, din partea lui Zénon, strădania de a verifica o teorie formulată pe vremea aceea de Cesalpino [2]. Ipotezele referitoare la scoarța pămîntului provin tot din *Caiete*, dar trebuie să recunoaștem că, inspirate din filozofii și poeții antichității, meditațiile de acest gen sînt aproape banale în poezia epocii. Părerile despre fosile sînt foarte apropiate de cele exprimate nu numai de Leonardo da Vinci, dar și de Fras-

---

[1] Nu e cazul să discutăm aici motivele acestei atitudini admirabil analizate de Léon Blanchet, *Campanella*, Paris 1920, în ceea ce privește un mare număr de filozofi ai sec. XVI. Cartea lui J. Huizinga despre Erasm, pornind de la un punct de vedere diferit, arată într-un caz particular aceleași efecte ale aceloraşi cauze. Să ne mulțumim să menționăm doar faptul că starețul Cordelierilor nu greșește atunci cînd discerne în criticile aduse de Zénon lui Luther un atac ocolit la adresa creștinismului însuși.

[2] Pentru experiențele medicale și chirurgicale ale lui Zénon, se pot consulta lucrările *Les Dissections anatomiques de Léonard de Vinci*, de E. Belt, și *Léonard de Vinci, biologiste*, de F. S. Bodenheimer, în *Léonard de Vinci et l'expérience scientifique au XVI-e siècle*, Presses Universitaires de France, 1953. Cu privire la enunțarea teoriei lui Cesalpino și la cercetările botaniștilor Renașterii, se poate citi, printre altele, prima parte a lucrării lui E. Guyénot, *Les sicences de la vie aux* VII-e *et* XVIII-e *siècles*, Paris, 1941.

cator încă din 1517 și de Bernard Palissy cu vreo patruzeci de ani mai tîrziu. Proiectele hidraulice ale filozofului, „utopiile sale mecanice", în special desenele de mașini zburătoare și în sfîrșit inventarea unei formule de foc lichid utilizabil în luptele navale sînt bineînțeles calchiate după invențiile analoage ale lui Leonardo și ale altor cîțiva cercetători ai secolului al XVI-lea ; ele exemplifică atît curiozitatea cît și cercetările unui anumit tip de spirite, cîtuși de puțin izolate în vremea aceea, dar care au străbătut Renașterea în mod subteran, dacă se poate spune, apropiați totodată de Evul Mediu și de era modernă, și presimțind chiar de pe atunci victoriile ca și primejdiile noastre de azi [1]. Avertismentele cu privire la greșita folosire de către speța umană a invențiilor tehnice, care azi riscă să pară premonitorii, erau foarte răspîndite în tratatele alchimiste : le regăsim, în cu totul alt context, și la Leonardo și la Cardano.

În anumite cazuri, modul de exprimare al unui sentiment sau al unui gînd a fost împrumutat direct de la diferiți contemporani istorici de-ai personajului, pentru a autentifica pe deplin faptul că atari opinii își află pe bună dreptate locul în secolul al XVI-lea. O cugetare referitoare la nebunia războiului a fost extrasă din Erasm, alta din Leonardo da Vinci. Textul *Profețiilor hazlii* provine din cunoscutele *Profezie* ale lui Leonardo, cu excepția a două rînduri extrase dintr-un catren de Nostradamus. Fraza despre identitatea materiei, a luminii și a fulgerului rezumă două pasaje ciudate semnate de Paracelsus [2].

---

[1] În ceea ce privește „focul lichid", care a fost multă vreme arma secretă a Bizanțului, apoi a contribuit la cuceririle mongole, interzicerea lui în Occident de către al doilea conciliu din Latran (1139) a fost respectată, parțial, pentru că naftul, materia primă indispensabilă, nu se afla aproape de loc la îndemîna inginerilor militari occidentali ; praful de pușcă a pus apoi în umbră pînă în zilele noastre focul lichid, împreună cu alte „invenții" uitate. Invenția lui Zénon ar fi constat așadar din reluarea vechii formule bizantine și asocierea ei cu niște procedee balistice noi. Se poate consulta în acest sens lucrarea lui R. J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, vol. I, Leyde, 1964.

[2] Paracelsus, *Das Buch Meteororum*, edit. din Colonia, 1566, citată de B. de Telepnef, *Paracelsus*, Saint-Gall, 1945.

Citatele în limba latină referitoare la formulele de alchimie provin aproape în întregime din trei importante lucrări moderne despre alchimie : Marcelin Berthelot, *La chimie au Moyen Age, 1893 ; C. G.* Jung, *Psychologie und Alchemie*, 1944 (ed. revizuită, 1952), și J. Evola, *La Tradizione ermetica*, 1948, situîndu-se fiecare pe un punct de vedere diferit, și alcătuind laolaltă o foarte utilă cale de acces spre domeniul încă enigmatic al gîndirii alchimiste. Discuția despre magie se inspiră din diverși autori ai timpului, de altfel numiți pe parcurs.

Cei aproape șaizeci de ani în cadrul cărora se cuprinde povestea lui Zénon au fost martorii unui anumit număr de evenimente care ne mai privesc și astăzi : scindarea în două partide ostile din punct de vedere teologic și politic a ceea ce mai rămăsese prin 1510 din vechea lume creștină a Evului Mediu ; falimentul Reformei, devenită protestantism, și zdrobirea a ceea ce s-ar putea numi aripa sa stîngă ; eșecul paralel al catolicismului strîns timp de patru secole în corsetul de fier al Contra-Reformei ; marile explorări transformate din ce în ce mai mult în simple împărțiri ale lumii între marile puteri ; saltul înainte al economiei capitaliste, asociat cu începuturile erei monarhiilor. Aceste evenimente, prea vaste ca să fie vizibile pe de-a întregul contemporanilor, afectează indirect povestea lui Zénon, poate mai direct însă viața și comportarea personajelor secundare, mai adînc instalate în rutina secolului lor. Bartholommé Campanus a fost schițat după modelul deja învechit al omului bisericii specific secolului precedent, pentru care cultura umanistă nu prezenta probleme. Prin forța împrejurărilor, generosul stareț al Cordelierilor nu are, din păcate, decît puține modele declarate în istoria secolului al XVI-lea, dar se inspiră parțial din personalitatea unor ființe alese ale vremii care au avut parte de o bogată experiență laică înainte de a păși în cariera ecleziastică sau înainte de a se călugări. Cititorul va recunoaște în cuvintele sale îndreptate împotriva torturii un argument, de altfel profund creștin, folosit ulterior de Montaigne. Savantul și dibaciul episcop din Bruges a fost creat după modelul altor prelați ai Contra-Reformei, dar nu contrazice puținele fapte cunoscute cu privire la adevăratul titular din anii

aceia. Don Blas de Vela a fost conceput după un anume Cezar Brancas, abate al mînăstirii Saint-André din Villeneuve-lez-Avignon, mare cabalist, izgonit de călugării săi pe la 1597, din pricina „iudaismului". Figura lui Fray Juan, voit estompată, amintește de Fra Pietro Ponzio, prietenul și discipolul tînărului Campanella.

Portretele bancherilor și ale oamenilor de afaceri, Simon Adriansen înainte de-a se fi convertit la anabaptism, familia Ligre și ascensiunea ei socială, Martin Fuggers, personaj de asemenea fictiv, dar inspirat de autentica familie care a guvernat pe sub mînă Europa secolului al XVI-lea, urmează îndeaproape modelele lor reale din istoria financiară a epocii, subiacentă istoriei propriu-zise. Henri-Maximilien face parte dintr-un întreg batalion de gentilomi literați și aventuroși, înzestrați cu un modest bagaj de înțelepciune umanistă, pe care nu mai e nevoie să-i amintim cititorului, dar a căror speță avea, din păcate, să se stingă pe la sfîrșitul secolului [1]. În sfîrșit, Colas Gheel, Gilles Rombaut, Josse Cassel și tovarășii lor mai neînsemnați sînt concepuți în lumina rarelor documente referitoare la viața oamenilor din popor, într-o epocă în care cronicarii și istoricii erau aproape exclusiv preocupați de viața burgheză, atunci cînd nu se ocupau de cea de la curte. Aceeași remarcă s-ar putea face și cu privire la personajele feminine, figurile de femei, cu excepția cîtorva prințese, fiind, în general, mai puțin reliefate decît cele masculine.

Cam un sfert din personajele secundare ce străbat această carte sînt de altfel luate ca atare din istorie sau cronicile locale : nunțiul della Casa, procurorul Le Cocq, profesorul Rondelet care a stîrnit într-adevăr un scandal la Montpellier punînd să fie disecat în fața lui cadavrul fiului său, medicul Joseph Ha-Cohen și, bineînțeles, alături de mulți alții, amiralul Barbarossa și șarlatanul Ruggieri, Bernard Rottman, Jan Matthyjs, Hans Bockhold,

[1] Fragmentului 99 din Petronius, așa cum îl citează Henri-Maximilien, i-au fost adăugate cîteva rînduri neautentice, avînd nevoie de ele ca argumente, presupunîndu-se a fi fost create, nu de inventivul Nodot, în secolul al XVII-lea, ci de vreun înflăcărat umanist al Renașterii, poate chiar de însuși Henri-Maximilien. *In summa serenitate* este un inspirat apocrif.

Knipperdolling, principalii actori ai dramei de la Münster, provin din cronicile contemporane și, cu toate că prezentarea răscoalei anabaptiste a fost făcută doar de adversari, exemplele de fanatism și de nebunie specifică asediilor sînt prea numeroase în vremurile noastre ca să nu acceptăm drept plauzibile cele mai multe detalii ale cumplitei lor aventuri. Croitorul Adrian și soția sa Maria purced din *Tragicele* lui Agrippa d'Aubigné ; frumoasele italience și admiratorii lor francezi din Sienna se află în Brantôme și Montluc. Vizita Margaretei de Austria la Henri-Juste este imaginară, după cum imaginar este și Henri-Juste, dar nu și tranzacțiile acestei principese cu bancherii, nici duioșia ei față de papagalul „L'amant vert" a cărui moarte a fost deplînsă de către un poet de la curte, nici afecțiunea ei față de Doamna Laodamie, menționată de Brantôme ; ciudatul comentariu pe marginea iubirilor feminine care însoțește aici portretul Margaretei de Austria este extras dintr-o altă pagină a aceluiași cronicar. Detaliul referitor la stăpîna casei ce-și alăptează pruncul în timpul unei vizite princiare provine din *Memoriile* Margaretei de Navarra care a vizitat Flandra cu o generație mai tîrziu. Misiunea lui Lorenzaccio în Turcia, în slujba regelui Franței, trecerea sa prin Lyon în 1541 împreună cu suita, în care se afla cel puțin un „harap", precum și tentativa de asasinat căreia i-a căzut victimă în acest oraș, sînt atestate în documentele epocii. Episodul cu ciuma din Basel și Colonia se justifică prin frecvența acestei boli aproape endemică în Europa secolului al XVI-lea, dar anul 1549 a fost ales pentru economia romanului și nu pentru că atunci s-ar fi semnalat o recrudescență în țările rhenane. Faptul că Zénon menționează în octombrie 1551 riscurile la care se expunea Servet (judecat și ars pe rug în 1553) nu e prematur, după cum s-ar putea crede, ci ține seamă de primejdiile ce-l pîndeau de mult pe medicul catalan, atît din partea catolicilor cît și a reformaților care, cel puțin în privința condamnării la rug a nefericitului om de geniu, se înțelegeau de minune. Aluzia la o iubită a episcopului Münsterului nu are bază istorică, dar numele ei amintește de cel al iubitei unui celebru episcop al Salzbourg-ului din secolul al XVI-lea. Cu două sau trei excepții, numele personajelor fictive sînt toate extrase din arhive

sau genealogii, uneori chiar ale autorului. Cîteva nume binecunoscute, de exemplu cel al ducelui de Alba, sînt date aici cu ortografia lor din timpul Renașterii.

*

Capetele de acuzare aduse lui Zénon atît de către autorităţile civile cît și de cele ecleziastice, precum și detaliile juridice ale procesului său au fost extrase, *mutatis mutandis*, din vreo șase procese celebre sau mai puţin celebre din cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, în special din primele procese ale lui Campanella, în care acuzaţiile de natură laică se alăturau celor cu privire la necredinţă și erezie [1]. Conflictul incipient care îl opune pe procurorul Le Cocq episcopului din Bruges, care a întîrziat și a complicat procesul lui Zénon, este născocit, ca tot procesul de altfel, dar poate fi dedus din ostilitatea violentă ce exista pe atunci în oraşele Flandrei împotriva prerogativelor administrative ale noilor episcopi înscăunaţi de Filip al II-lea. Observaţia ironică a teologului Hiéronymus van Palmaert, care îl trimitea pe Zénon să-și exploreze lumile infinite, a fost făcută în realitate de Gaspar Schopp, aprigul susţinător german al Contra-Reformei, cu ocazia execuţiei lui Giordano Bruno ; tot lui Schopp îi aparţine și gluma ce constă din a propune să i se dea prizonierului (în cazul în speţă Campanella) posibilitatea să-i combată pe eretici călare pe maşinile zburătoare inventate de el. Majoritatea detaliilor privind procedura penală specifică oraşului Bruges, menţionate în ultimile capitole, ca supliciul descris de Zénon canonicului Campanus și care a avut loc la Bruges în 1521 pentru o crimă neprecizată, condamnarea la rug pentru pruncucidere și rugul înălţat în afara zidurilor oraşului pentru condamnaţii găsiţi vinovaţi de moravuri în afara legii, sînt luate din cartea lui Malcolm Letts, *Bruges and Its Past* [2], deosebit de bine documentat în ceea ce priveşte arhivele judiciare ale oraşului Bruges. Episodul de la Lă-

[1] În privinţa complexelor probleme de procedură semi-ecleziastică, semi-laică, se pot consulta nenumăratele procese verbale reunite de Luigi Amabile, *Fra Tommaso Campanella*, Neapole, 1882, 3 vol.

[2] Deselée, de Brouwer, Bruges, și A. G. Berry, London, 1926,

sata secului a fost creat după cele ce s-au petrecut aproape cu un secol înainte, în același oraș, cu ocazia executării consilierilor împăratului Maximilian. Cel cu judecătorul care doarme în timpul ședinței și se trezește crezînd că s-a și pronunțat sentința capitală relatează aproape întocmai o anecdotă din vremea aceea despre Jean Hessele, judecător la Tribunalul Inchiziției.

Anumite incidente istorice au fost totuși ușor modificate pentru a le permite să se încadreze în povestirea de față : data primelor comisioane acordate căpitanilor „Calicilor de pe mare" este autentică, dar faptele lor de arme și prestigiul de care s-au bucurat sînt întrucîtva antedatate. Povestea „portarului" contelui de Egmont contopește execuția lui Jean de Beausart d'Armentières, ostaș de-al contelui, și tortura extraordinară aplicată lui Pierre Col, portar al contelui de Nassau, care a refuzat într-adevăr să cedeze o pictură de Bosch, nu ducelui de Alba, cum afirmă aici starețul Cordelierilor, ci lui Juan Boléa, magistrat și inspector al armatei spaniole ; ipoteza că pictura cu pricina era destinată colecției Regelui, a cărui preferință pentru opera lui Bosch este bine cunoscută, îmi aparține, și mi se pare că, în cel mai rău caz, se poate cel puțin susține. Episodul fugii ratate a Domnului de Battembourg și a gentilomilor săi precum și a execuției lor la Vilvorde este ușor restrîns în timp.

O modificare mai însemnată este cea referitoare la data celor două procese de moravuri intentate călugărilor augustini și cordelieri din Gand și Bruges, încheiate cu uciderea a treisprezece călugări din Gand și a zece călugări din Bruges. Aceste două procese au avut loc abia în 1578, la zece ani după epoca în care le situez și într-un moment cînd adversarii cinurilor călugărești, considerate partizane ale cauzei spaniole, dobîndiseră pentru scurt timp supremația în aceste două orașe [1]. Antedatînd aceste procese, pentru a face din cel de al doilea una din pîrghiile catastrofei lui Zénon, am încercat totuși să arăt, pe un fundal de politică locală firește diferit, dar tot atît de întunecat,

[1] În această privință, ca și în ceea ce privește incidentele menționate în paragrafele precedente, se poate consulta lucrarea *Mémoires anonymes des troubles des Pays-Bas*, editată de J. B. Blaes, Bruxelles, Heussner, 1859—1860, 2 vol.

aceeași ură a dușmanilor Bisericii, unită cu teama autorităților ecleziastice de a nu părea că înăbușe un scandal, care au dus la aceleași atrocități legale. De aici nu rezultă că acuzațiile respective ar fi cu necesitate niște calomnii Îmi însușesc observațiile lui Bartholommé Campanus cu privire la sinuciderea lui Pierre de Hamaere, care a avut loc așa cum o relatez, dar la Gand, acest condamnat aparținînd grupului de călugări din Gand și nu celui din Bruges ; această sinucidere, faptă extrem de rară pe vremea aceea și considerată de morala creștină o nelegiuire aproape de neiertat, ne permite să credem că inculpatul ar mai fi putut călca în picioare și alte prescripții înaintea acesteia. Cu excepția autenticului Pierre de Hamaere am redus grupul de călugări din Bruges la șapte personaje, toate fictive, iar domnișoara de Loos, de care se îndrăgostește Cyprien, este de asemenea imaginară. Tot imaginară este și ipoteza unei legături, bănuită de Zénon și căutată de judecători, între așa-zișii „Îngeri" și supraviețuitorii unor secte nimicite, apoi uitate de aproape un secol, ca Adamiții sau Frații și Surorile Cugetului Liber, suspecte de promiscuități sexuale asemănătoare, și ale căror urme unii eruditi au crezut, procedînd poate prea sistematic, că le pot regăsi în opera lui Bosch. Le reamintesc numai cu scopul de a arăta că sub controversele de doctrină ale secolului al XVI-lea, dăinuia veșnicul clocot al străvechilor erezii senzuale ivite și în alte procese ale vremii. Cititorii vor fi observat, în plus, că desenul, trimis în mod batjocoritor lui Zénon de către fratele Florian, nu este altceva decît descrierea aproape exactă a două sau trei grupuri aparținînd *Grădinii desfătărilor pămîntești* de Hieronymus Bosch, azi în muzeul Prado și care figura în catalogul operelor de artă ce aparțineau lui Filip al II-lea sub titlul : *Una pintura de la variedad del Mundo.*

IMAGINEA UNUI UMANIST

Amurgul evului mediu — descris de Huizinga cu sobritatea istoricului erudit, dar în sălbatice culori de epocă, în binecunoscuta sa carte — coincide cu zorile evului modern. Epocă pasionantă în care o lume agonizează și alta se naște, pasionantă pentru noi tocmai pentru că abundă într-însa patimile uman-preaumane. În jurul unui asemenea nucleu pasional — acela al omului care se afirmă pe sine ca individualitate — își organiza în veacul trecut Jakob Burckhardt analiza lumii renascentiste. Teza istoricului elvețian expusă și bogat ilustrată în lucrarea sa capitală, *Cultura Renașterii în Italia*, a fost adeseori combătută în secolul nostru. Ea rămîne, totuși, o sugestivă modalitate de apropiere a unei faune psihologice extrem de diverse. Printre altele, i se poate reproșa lui Burckhardt că a neglijat tărîmuri importante de manifestare a omului nou, renascentist, precum cele ale culturilor de la nordul Alpilor. Renașterea nu se poate rezuma la spațiul — de altfel esențial — al Italiei. Mari personalități, umaniști mai importanți decît un Bembo ori un Poliziano au apărut în Țările de Jos. Astfel, Erasmus din Rotterdam. Știința timpului își are în Copernic un reprezentant ilustru. Un astronom ca Tycho-Brahé, un chirurg ca Ambroise Paré, un matematician ca Jérôme Cardan anunță spiritul științific modern în egală măsură cu italienii Galileo Galilei, Campanella sau Cesalpino. Din această lume nordică, a unei Renașteri întîrziate, din mica lume a Țărilor de Jos, așezată la răscrucea atîtor drumuri, și-a ales Marguerite Yourcenar eroul romanului *L'œuvre au noir* (în versiunea românească, *Piatra filozofală).*

Biografie romanțată? Nu, fără îndoială. Acel Zénon, medic, om de știință raționalist — anunțîndu-se nu numai prin gîndirea sa ci prin toate atitudinile pe care le ia ca o personalitate de sine stătătoare. nesupusă autorităților, diverselor ierarhii sociale, ecleziastice consacrate în evul mediu, în ruptură cu tradițiile — figura centrală a cărții Margueritei Yourcenar nu poate fi identificată cu nici un umanist, savant ori gînditor din secolul al

XVI-lea. Totuși, cum mărturisește însăși scriitoarea, chipul acestui personaj fictiv este alcătuit din trăsături, din suprapunerea unor imagini aparținînd unor celebri reprezentanți ai spiritului renascenist, umanist, unor pionieri ai spiritului modern. Astfel, iată — transpusă în biografia lui Zénon, originea și educația în vederea carierei bisericești a lui Erasm, iată unele ieșiri temperamentale amintind caracterul lui Etienne Dolet, victima Inchiziției, iată unele amănunte ce țin de instrucția primită de Paracelsus ori de Campanella. Biografia lui Tycho-Brahé, a lui Leonardo da Vinci, a lui Giordano Bruno, a unor savanți ca Harvey, Cardan, Bernard Palissy și alții este pusă la contribuție. Zénon devine astfel un chip sintetic, gesturile, cuvintele sale fiind învestite cu un caracter de generalitate ce depășesc limitele stricte ale individului. El este un personaj parabolic, purtătorul unei conștiințe noi, în aurora erei moderne.

Mai curînd, așadar, decît un simplu roman „de epocă", decît o falsă biografie istorică, Marguerite Yourcenar a construit un *Bildungsroman*. Într-adevăr, în *L'oeuvre au noir*, ea urmărește *formarea* unui spirit, meandrele unui destin exemplar pentru destinele culturii europene din ultimele secole. Pe fundalul istoric al unui secol în care abundă situațiile dramatice, gesturile spectaculoase, făpturile pitorești, pe fundalul istoric al marii crize politice, sociale și religioase, al luptelor Reformei, al războaielor țărănești, al răzvrătirii Țărilor de jos împotriva opresiunii spaniole, al războaielor dintre regatul francez și imperiul germanic, din răvășitul veac al XVI-lea, se profilează silueta ciudată a unui om care nu are ambiții deșarte, cupidități obișnuite, care jinduiește după mai multă lumină pentru sine și pentru semenii săi. Iar aceștia sînt toți oamenii fără osebire.

Născut dintr-o legătură nelegitimă, la Bruges, crescut într-o familie din înalta burghezie prosperă a Flandrei, Zénon își descoperă de tînăr vocația. Aceasta nu este, nicidecum, cea ecleziastică, spre care îl mînau cei din jur. Inteligență sclipitoare, dublată de o vie curiozitate pentru cele ale naturii, atras mai mult de disciplinele liberale, de precarele încercări ale oamenilor de știință din antichitate și de experiențele celor din timpurile mai noi decît de speculațiile scolastice, tînărul din Bruges descoperă posibilitatea aplicațiilor practice ale cunoștințelor teoretice. De altfel, vlăstarul bogaților patricieni preferă tovărășia oamenilor cu șorțuri de piele, a celor care trăiesc într-o „lume mai aspră și mai liberă

decît a sa,... departe de precepte și silogisme...". Atelierul îi oferă prilejuri de infirmare sau de confirmare a aserțiunilor școlii. Tînărul discipol al magiștrilor a renunțat pentru totdeauna la orice credință religioasă. Nici o confesiune dintre cele care se vor confrunta cu vehemență în timpul vieții sale nu va găsi într-însul un fidel. Preferă calculele, observarea naturii speculațiilor teologice, extazelor mistice. Fiecare obiect, ori element, fiecare dat al firii constituie pentru el un fenomen demn de urmărit cu lucidă curiozitate. Ura contra stării ecleziastice se asociază cu pornirea funciar antiburgheză care-l face să rupă cu familia sa și-l determină să plece în lume. Iată-l adoptînd viața unui student rătăcitor, mai apoi a unui medic și savant, peregrinînd din țară în țară, dorind să-și salveze libertatea, să-și efectueze cercetările în afara oricăror opreliști, în ciuda lor. Dar amenințarea e continuă. Ca și marii savanți și gînditori ai timpului — un Galileu, un Campanella, un Giordano Bruno — ca și medicul Michel Servet, el este urmărit de autoritățile de stat bisericești, academic-universitare, de toți cei pe care îndrăzneala spiritului său, revolta sa împotriva oricărui principiu de autoritate îi leza. Medic, experimentînd, practicînd disecții, în pofida prejudecăților vremii, examinează preparate anatomice, studiază procese fiziologice. Pulsul, mișcările diastolice și sistolice ale inimii, secrețiile îl interesează mult mai mult decît soarta postumă a sufletelor. Vezi într-însul omul modern, ancorat în lumea pozitivă, refuzînd speculația metafizică ori teologică, străduindu-se să cunoască tainele vieții pentru a o apăra, ca și pe cele ale morții pentru a lupta contra ei.

Într-un capitol central al cărții, în *Convorbirea din Innsbruck*, scriitoarea imaginează un dialog între Zénon și vărul său, militar prin meserie, dar în același timp literat, trecut prin școala artelor liberale, a „umanioarelor". Acesta e un aventurier și un estet, un sceptic și un conformist din interes. Zénon disprețuiește scepticismul ușuratic, ca și fanatismul orb. Nici credința habotnică, nici refuzul oricărui adevăr nu pot să constituie, pentru el, soluții de viață spirituală. Esențial este, pentru acest om care vrea să cunoască adevărul pentru a ajuta ori a dejuca forțele naturii, efortul de a gîndi în fiecare zi ceva mai clar decît în ajun. Nu-l recunoaștem într-însul de astă dată pe Montaigne, ba chiar pe Descartes ? Zénon a învățat de la alchimiști nu deșartele lor speculații, ci unele procedee, experiențele practice ale precursorilor chimiei moderne. Investigînd fenomenele naturii — cu o cît mai scrupu-

loasă rigoare științifică, autor al unui *Tratat despre lumea fizică*, el încearcă să explice idei și „idoli" ai cugetului și simțirii prin fiziologice, prin „agitațiile mașinii umane". Interlocutorului cu care dialoghează la Innsbruck, Zénon îi face confesiunea crezului său. Este profesiunea de credință a unui om care slujește adevărul fără să-și fi făcut din el un idol, care e mîndru de a face parte din „laborioasa și agitata ginte umană", cea care „a îmblînzit focul, care transformă substanța lucrurilor și scrutează căile astrelor". Admirabilă apologie a geniului uman iscoditor, în care putem recunoaște o nobilă descendență spirituală: aceea a umaniștilor, a iluminiștilor, a oamenilor moderni de știință.

Dar în acel secol turmentat al XVI-lea, în care țăranii răzvrătiți sînt măcelăriți de mercenarii principilor în care ultimele ruguri ale evului mediu se mai aprind, Zénon nu putea să aibă decît soarta tragică a lui Étienne Dolet, Michel Servet sau Giordano Bruno. Acuzat de ateism, de erezie, de ofensă adusă religiei, de practici magice (denumire cu care erau taxate cercetările sale științifice, observarea fenomenelor naturii, preocupările sale tehnice), el este condamnat la moarte, dar își ia viața, deschizîndu-și cu abilitatea chirurgului venele, în închisoare.

Roman al existenței unui *uomo universale* — ca să folosim un termen renascentist, Zénon nu este însă doar un umanist cultivînd artele pentru sine. El este un dăruit. Ficțiunea Margueritei Yourcenar ne oferă nobila imagine a unui mare iubitor de oameni. Nu-și pune ea însăși romanul sub semnul unei declarații a umanistului Pico della Mirandola pe care o folosește drept epigraf al cărții? În *Oratio de hominis dignitate — Discurs despre demnitatea omului* — marele învățat renascentist aducea o înaltă laudă făpturii umane, singura în stare, în acest vast univers, să se definească pe sine, singura înzestrată cu o conștiință de sine și de altul. Omul în centrul unui cosmos pe care este chemat să-l exploreze trebuie să cucerească lumea prin eforturile sale și, în același timp, să se formeze pe sine, să-și plăsmuiască — asemenea unui artist — propriul său chip. Epigraf semnificativ pentru tîlcurile biografiei fictive pe care ne-o oferă Marguerite Yourcenar. Căci eroul ei, Zénon, se străduiește, într-o viață amenințată de multiple adversități, să se definească pe sine descoperind lumea. Spre deosebire de unii umaniști, el este lipsit de egoismul și orgoliul unui *homo per se* (formulă aparținînd lui Erasm și definind omul care se cultivă doar pe sine). El nu caută — asemenea unor cugetători și artiști

ai Renașterii italiene — mai presus de toate, gloria. Lipsit de cezarismul spiritual al acestora, el caută să întărească imperiul *omului* pe acest pămînt. De aceea se slujește de spiritul său pentru a sparge zidurile care limitează omul. Investigația științifică nu este, pentru el, un exercițiu gratuit al minții, ci un efort lucid vizînd fericirea omului în lume. Nici avuțiile nu-l atrag pe acest descendent al unor oameni bogați. Medic fără arginți, el nu agonisește nimic, deși e chemat de mai marii lumii și solicitat de ei în tămăduirea metehnelor. Reîntors după ani îndelungați de peregrinări la Bruges, moștenind o mică avere, el își folosește legatul pentru a institui un ospiciu în care lucrează ca medic al săracilor.

Zénon nu este, așadar, un purtător de conștiință al epocii sale, un martor pasiv al ei, ci o conștiință activă, un luptător pentru o mare cauză a omului. De aceea, el nu are, în economia romanului, doar rolul unui pitoresc personaj de epocă, ci acela al unui prototip al erei moderne care se deschide în secolul său. Marguerite Yourcenar nu și-a scutit, desigur, eroul de unele din limitele firești ale timpului în care l-a plasat. Dar e evident că vrea să ni-l prezinte ca pe un vizionar, un profet al timpurilor ce vor veni. De aceea, uneori, cu toată grija romancierei de a evita orice anacronism — întrevezi în eroul romanului ei profilul unor făpturi reale, istorice, mult mai tîrziu. Ea îl pune, de altfel, pe Zénon să încerce — fie și ironic, asemenea lui Erasm din *Elogiul nebuniei* — unele proiecții în viitor, într-o lucrare a sa intitulată *Prognostications*. Pentru el, realizarea celor mai îndrăznețe visuri ale omului este posibilă. Inventivitatea umană ca și setea de cunoaștere n-au limite. Împlinirea celor mai ambițioase deziderate este posibilă în timp și cu ajutorul unor unelte apropiate. Nu prevede mintea sa ingenioasă (ca și aceea a lui Leonardo da Vinci sau a altora din acele timpuri) existența unor mașini zburătoare, a unor submersibile, a unor mașini care prin mișcare produc căldură, a fisiunii atomului, a înlocuirii unor organe ostenite din corpul omului ? Pentru aceste cuceriri din viitor ale omului, ca și pentru mai multă dreptate și omenie, Zénon este gata să moară. El refuză posibilitatea ce i se oferă de a-și salva viața abjurîndu-și credința. Nu este vorba, însă, de o credință religioasă asemenea acelora care, în veacul său, au dus oamenii pe rug, ci e încrederea omului modern în posibilitățile omului. În textul romanului Margueritei Yourcenar găsim — atribuite fictivului Zénon — cîteva cuvinte tot

atît de pline de mîndrie cu privire la capacitatea de cunoaștere a omului ca și frazele istoricului Pico della Mirandola. „Știu că (omul) se înșală, că rătăcește, că interpretează adeseori greșit lecțiile pe care i le dă lumea, dar știu de asemenea că el are în sine tot ce-i trebuie pentru ca să cunoască și, uneori, să rectifice propriile sale erori. Am străbătut cel puțin o parte din globul acesta pe care ne aflăm ; am studiat punctul de topire al metalelor și reproducerea plantelor ; am observat astrele și am examinat lăuntrul corpurilor. Sînt în stare să extrag din acest jăratec noțiunea de greutate și din aceste flăcări noțiunea de căldură. Știu că nu știu ceea ce nu știu ; îi invidiez pe cei ce vor ști mai mult decît mine, dar știu că și ei, ca și mine, vor trebui să măsoare, să cîntărească, să deducă și să se îndoiască de deducțiile lor, să despartă adevărul de neadevăr..." Zénon prevede uneori căile omului de știință modern pe care cele transcendente nu-l mai interesează, care nu vrea să ardă asemenea lui Michel Servet într-o piață publică din pricina interpretării unei dogme, dar e gata să moară pe drumul spinos al adevărului și dreptății. Pentru el, chiar adevărul nu este un idol, respectul exactității fiind prea puternic într-însul pentru ca să-și îngăduie transformarea cunoașterii într-o idolatrie. De pildă, el este foarte sceptic cu privire la speculațiile confraților săi alchimiști. Din experiențele lor și ale sale nu reține decît aspectele pozitiv-concrete ale unei descrieri a fenomenelor precum și a posibilității unei explicări a lor cît mai apropiate de adevăr. El știe că „într-o zi, a face aur va fi tot atît de lesnicios ca a sufla sticla", că se va ajunge la o cunoaștere aprofundată a cauzelor care explică „afinitățile și nepotrivirile" dintre substanțe. Dar, pînă atunci, omul trebuie să se mulțumească și cu pași mici pe drumurile diverse ale științei.

În jurul acestui om bîntuie furia războaielor, a conflictelor de tot felul. Marguerite Yourcenar pare să se fi inspirat din unele tablouri flamande (ea însăși vorbește despre Hieronymus Bosch) în descrierea colorată a unor scene. Un ospăț în casa din Dranoutre a lui Henri-Juste, scene teribile din orașul Münster în timp de asediu, încăperile somptuoasei reședințe din Forestel par închipuite după contemplarea îndelungată a unor tablouri ale bătrînilor maeștri din Țările deJos. Scriitoarea excelează în asemenea „tablouri de gen" căci are un simț deosebit al concretului. Biografia unui intelectual, pe care o urmărește în acest adevărat roman de cunoaștere, nu cade decît arareori în cursa abstracțiu-

nilor, a speculațiilor fastidioase. Ariditatea unei analize, fie și sumare, a ideilor este compensată prin pulpa zemoasă, de fruct, a acestei proze în care imaginile evocînd senzații foarte concrete sînt atît de numeroase. Simțul femeii pentru cele ale bucătăriei, pentru aspectul material al lucrurilor dă viziunii romancierei caracterul pregnant al unui realism gospodăresc.

Remarcăm, de asemenea, în romanul Margueritei Yourcenar frecventele aluzii la marile mișcări social-politice din secolul al XVI-lea. Burghezia în ascensiune, dar temîndu-se de orice mișcare socială a celor mizeri, apariția unor forme moderne de exploatare, primele războaie de țesut mecanice, atitudinea proletarilor în devenire față de aceste unelte „care vor stoarce din oameni mai multă muncă și vor înrăutăți șomajul lor", mișcările sociale, politice de eliberare, toate acestea sînt evocate în roman, cînd în culori vii, cînd în culori sumbre.

Marguerite Yourcenar s-a pregătit îndelung, documentîndu-se cu scrupulozitate, pentru elaborarea acestei narațiuni. Ca și celălalt mare roman al ei, *Mémoires d'Hadrien* — confesiunea apocrifă, vast discurs interior al împăratului Hadrian care își rememorează viața — *L'Oeuvre au Noir* a apărut după o lungă perioadă de gestație. Nuvela *D'après Dürer,* publicată în 1934 (în volumul *La Mort conduit l'Attelage),* constituie o primă formă, o schiță parțială a viitorului roman. Imaginea medicului-cugetător, a alchimistului premergător al omului de știință modern a urmărit-o, se poate spune, o viață întreagă. De altfel, chipul acesta ni se impune și nouă, cititorilor, cu vigoare, ca și tabloul epocii în care își plasează Marguerite Yourcenar eroul. Despre această epocă, F. Engels scria în *Dialectica naturii:* „A fost cea mai mare răsturnare progresistă din cîte cunoscuse pînă atunci omenirea, o epocă care avea nevoie de titani și care a generat titani, titani ai gîndirii, ai pasiunii și ai caracterului, ai multilateralității și ai erudiției."

Nicolae Balotă

Lista de ilustraţii:

H. Bosch — Sat arzînd (Detaliu din *Infernul*, Muzeul din Lisabona) [pag. 24—25]

Laboratorul unui alchimist (din vol. *Opere* de *Geber*, Strasbourg, 1529 — ed. germană) [70]

Damnitzer — De rerum perspectiva, Nuremberg, 1568 [113]

Van Eyck — Peisaj din Gand (detaliu din *Adoraţia Mielului*, Gand) [169]

Breughel — Detaliu din *Triumful Morţii* (Muzeul Prado, Madrid [232—233]

Manuscris de alchimie. [293]

CUPRINS

PARTEA ÎNTÎI — VIAȚA RĂTĂCITOARE

Drumul cel mare 9
Copilăria lui Zénon 16
Plăcutele îndeletniciri de peste vară 32
Serbare la Dranoutre 40
Plecarea de la Bruges 50
Zvonuri 55
Moartea la Münster 58
Familia Fuggers din Colonia 77
Convorbire la Innsbruck 95
Cariera lui Henri-Maximilien 120
Ultimele călătorii ale lui Zénon 127

PARTEA A DOUA — VIAȚA ÎNCREMENITĂ

Întoarcerea la Bruges 139
Prăpastia 151
Boala stareţului 177
Rătăcirile trupului 202
Plimbarea pe dune 224
Capcana 248

PARTEA A TREIA — TEMNIȚA

Actul de acuzare 259
O locuinţă frumoasă 283
Vizita canonicului 292
Sfîrşitul lui Zénon 308

Nota autorului 319

Imaginea unui umanist (postfaţă) 333
Lista de ilustraţii 341

Lector :
CONSTANȚA TANASESCU
Tehnoredactor :
VICTOR MAȘEK

Coli de tipar 21,20. Comdanda

Tiparul executat sub comanda nr. 10 399 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.S.R.

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Marguerite Yourcenar (pe adevăratul ei nume M. de Crayencouer) s-a născut la Bruxelles în 1903, dar și-a desfășurat activitatea literară în Franța. Debutează în anul 1929 cu romanul *Alexis ou le Traité du vain combat*, urmat de *Nouvelle Eurydice*, *Feux* etc., lucrări care se bucură de un remarcabil succes. Adevărata și fulgerătoarea consacrare i-o aduce însă romanul *Mémoires d'Hadrien* (1951). După alte cîteva volume de beletristică (romane, piese de teatru), traduceri (V. Woolf) și o culegere de eseuri, publică în 1968 romanul *L'oeuvre au Noir (Piatra filozofală)*, încununat cu Premiul Femina pe același an.

În acest ultim roman al său, operă de largă respirație istorică, autoarea reînvie, pe pămînt flamand, un ev de-o prodigioasă efervescență socială și spirituală, Renașterea, încercînd să refacă drumul unuia dintre exponenții ei, care, îndemnat de fervoarea cunoașterii, caută să găsească un răspuns întrebărilor celor mai chinuitoare și mai primejdioase în același timp, chiar dacă știe că la capătul drumului îl așteaptă moartea pe rug.

M. Yourcenar a fost distinsă la începutul anului 1971 cu titlul de Cavaler al Legiunii de Onoare.

Lei 11,50